

reit József

Az
1848-49. évi
fegyverszüneti
hárc
katonái
története

OSZK

II.

N. M.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

MAGYARORSZÁG

1848/49. ÉVI FÜGGETLENSÉGI HARCÁNAK

KATONAI TÖRTÉNETE.

VEZÉRKARI SZÁZADOS KORÁBAN

IRTA:

DOBERDÓI BREIT JÓZSEF

NY. ALTÁBORNAGY

MÁSODIK, LÉNYEGILEG VÁLTOZATLAN KIADÁS.

II. KÖTET

A TAVASZI HADJÁRAT

1 HADMŰVELETI ÉS 4 CSATAVÁZLATTAL.

BUDAPEST, 1930
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA,
IV., VÁCI-UTCA 78—80.

Minden jog fentartva.

~~56713~~

610257

108775

261

M. N. MŰZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növénykultúra
1930 év. 330 sz.

TARTALOMJEGYZÉK

a második kötethez.

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar támadó hadjárat.

1849. március elejétől május végéig.

Huszonegyedik fejezet. Előkészületek a tavaszi támadó hadjáratához; hadrend, hadművelési tervek. Bevezető hadműveletek a fő-seregek körében; 1849. március elejétől április elejéig	1
A losonci rajtaütés 1849. március 24-én	31
A magyar főserég átkelése a Tiszán	37
Huszonkettedik fejezet. A döntő támadó műveletek megindítása; a magyarok győzelme Isaszégnél; 1849. március végétől április elejéig	46
A hatvani ütközet 1849. április 2-án	50
A tápió-bicskei ütközet 1849. április 4-én	58
Lovas összeütközés Hatvan előtt 1849. április 5-én	62
Az isaszegi csata 1849. április 6-án	65
Huszonharmadik fejezet. A Komárom felmentését célzó hadműveletek; 1849. április elejétől végéig	82
A váci ütközet 1849. április 10-én	85
A Pest előtti események Windischgrätz felmentéséig a főparancsnokság alól	91
A nagysallói csata 1849. április 19-én	96
Komárom felmentése a Duna balpartján	101
Pest felszabadulása és Komárom felmentése a Duna jobbpartján	103
A komáromi csata 1849. április 26-án	107
Huszonnegyedik fejezet. Buda visszavétele; 1849. május elejétől végéig	115
Huszonötödik fejezet. Bem újbóli támadólagos műveletei Erdélyben 1849. február elejétől április közepéig	134
A piskii csata, 1849. február 9-én	134
Zsurmay műveletei Heydte ellen	142
Urban műveletei Riczkó ellen	144
Bem előnyomulása Urban és Malkowsky ellen; a borgó—dios-sényi és borgó—prundi ütközetek 1849. február 23-án	145
A medgyesi csata; az első csatanap 1849. március 2-án	147
A második csatanap 1849. március 3-án	152
Nagy-Szeben bevétele 1849. március 11-én	157
A feketehalmi ütközet, illetőleg Brassó bevétele 1849. március 18—20-ig	159
Huszonhatodik fejezet. A délvidéki események. Perczel Mór támadó műveletei a Bácskában 1849. március elejétől április közepéig	168
Huszonhetedik fejezet. Perczel és Bem együttes támadó műveletei a Bánságban 1849. április közepétől május közepéig	176

MELLÉKLETEK.

7. Hadművelési vázlat a tavaszi hadjáratához.
8. Az isaszegi csata vázlata.
9. A nagysallói csata vázlata.
10. Buda bevétele.
11. A medgyesi csata vázlata.

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar támadó hadjárat.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Előkészületek a tavaszi támadó hadjárathoz; hadrend, hadműveleti tervek. Bevezető hadműveletek a főseregek körében.

1849. március elejétől április elejéig.

7. számú melléklet.

Windischgrätz herceg kápolnai győzelmét túlbecsülve, az annak lefolyásáról és eredményéről Ő Felségének küldött jelentésében többek között ama reményének adott kifejezést, hogy „pár nap múlva Debrecenben leend s a pártütés fészket hatalmába keríti.”

Ez a győzelmi jelentés az osztrák udvari és kormány körökben végleg megérlelte az elhatározást, hogy a már régebben tervezett s Ő Felsége elé március 4-én szentesítés végett előterjesztett „*birodalmi alkotmányt*,” mely Magyarországot, eddigi kiváltságainak eltörlése mellett a többi tartományokhoz hasonlóan az összbirodalomba kebelezte, kihirdesse.

E tény által a nemzet és dinasztia között fennálló viszály hékés kiegyenlítésének lehetősége végkép megszűnt, minek folytán a két fél össze nem egyeztethető kívánalmainak döntő eszköze gyanánt továbbra is a kard, a fegyveres erőszak maradt alkalmazásban. A gondviselés, mint alább látni fogjuk, úgy akarta, hogy a győzelem istennője egyidőre a magyar zászlókhoz szegődjék, mely körülmény viszont a magyar intéző köröket készítette egy elhamarkodott, sajnálatos lépés megtételére. A honvédelmi bizottmány elnöke, *Kossuth Lajos* ugyanis a kihirdetett „birodalmi alkotmányra” válasz gyanánt április 14-én a debreceni országgyűlésen az uralkodó házat trónvesztettnek, Magyarországot pedig tőle függetlennek nyilvánította. De valamint a kápolnai túlbe-

csült győzelem csakhamar sokkal jelentéktelenebbnek bizonyult, semhogy az óriási szoborműnek, az összbirodalom megtestesített eszméjének elég szilárd talapzatául szolgálhasson, épúgy a bosszú és megtorlás démona által sugalmazott s a fegyverdicőség mulékony, csalóka fényében megfogamzott függetlenségi nyilatkozat, illetve az általa teremtett helyzet nemcsak katonai, hanem úgy kül- mint belpolitikai tekintetben is nélkülözte ama biztos, szilárd alapot, mely a felkorbácsolt szenvedélyek vad viharában egyensúlyát következetesen megtartani képes lett volna.

De hagyjuk ezen, inkább a politika körébe vágó események válaszát s vegyük fel újból a fősergek körében történt hadi események leírásának félbeszakadt fonalát.

A főparancsnoksággal *Dembinski* lemondása után ideiglenesen megbízott *Vetter* tábornok a volt főparancsnokkal közösen új hadművelési tervet dolgozott ki, mely éppen ellenkezője volt *Dembinski* előbbi tervének, amennyiben szerinte a gyöngyösi úton a VII. hadtesttel tüntetés, a főerővel pedig Szolnokon át a főtámadás lett volna intézendő. Ennek értelmében a II. hadtest, melynek parancsnokságát az időközben tábornokká kinevezett *Aulich* vette át, szintén Szolnok felé indított útba. Az új terv értelmében *Görgey* régi óhajához képest ismét teljesen önálló seregrész parancsnokává vált; ámde az ő magasra törő ambíciója most már ezzel sem elégedett meg s titkon még magasabb rang elnyerése után, a főparancsnoki méltóságra vágyódott, mire nézve a *Kossuth* ellenzékét képező úgynevezett békepárt részéről hathatós támogatásban részesült. Ennek kieszközlése végett Debrecenbe utazott; itt azonban már fait accomplira talált, amennyiben odaérkezése napján az altábornaggyá előléptetett *Vetter* neveztetett ki végérvényesen főparancsnokká.

Azért *Görgey* útja még sem volt hiábavaló, amennyiben a *Dembinski*—*Vetter*-féle tervet halomra döntve, új hadművelési tervvel állott elő s annak elfogadását részben ki is eszközölte. Az ez alkalommal létrejött megállapodásokat *Kossuth* március 9-én a hadsereghez intézett következő kiáltványában tette közzé:

„A magyar nemzet nevében, a magyar hadsereghez! Magyarország vitéz hadseregeinek hősiés bátorsága, fáradhatatlan kitűrése és hazafiui lelkesedése által azon pontra jutottunk, hogy édes hazánk megmentését isten segítségével, győzelem és siker felé irányozhatjuk. E győzelemnek és sikernek két föltétele van. Az egyik föltétel összpontosított erő, melyet hősiés elszántság lelkesít. A másik föltétel egység az akaratban és rendelkezésben s pontosság a rendeletek végrehajtása körül. Az első feltétel, az előbb úgynevezett felsődunai hadseregnek *Görgey* tábornok jeles vezérlete alatt dicsőséges ütközetek és dicsőséges fáradaImak

után az tiszai vonallal történt egyesülése által és az alsó dunatiszai hadseregnek Szolnokig fölvonulása s magának Szolnoknak — *Damjanics* tábornok vezérlete mellett március 5-én történt győzelmes bevétele által teljesezésbe ment. És ezen erők összpontosításának teljesezésé után, a nemzet vitéz seregeinek bajnok indulata mellett, már csak arra van szükség, hogy egység és összhangzás legyen a fővezérletben s magasztos hazafiui készségtől lelkesített pontosság a kivitelben, miszerint az igazságos istennek segítségével mihamarább elmondhassuk, hogy szegény nyomorgatott hazánk szent földé ki van tisztítva az ellenségtől, a vitéz hadsereg pedig a hálás haza kebelén azon édes érzettel pihenhessen meg borostyánain, hogy e magyar hazát ő mentette meg. Ezen második feltétel szükségétől áthatva, én, az ország kormányának elnöke a nemzet parancsából, s a nemzet akaratanál fogva reám ruházott hatósággal ezennel tudósítom Magyarország hadseregeit, hogy valameddig a Tisza vonalán jelenleg két külön pontokon, úgymint a tiszafüredi és szolnoki pontokon állomásozó hadsereg osztályoknak egy közös működésre alkalmazása a körülmények szerint szükséges leend, ezen több rendbeli hadsereg osztályok két nagyobb hadtestben egyesülteknek tekintendők, melyeknek egyike a felsőmagyarországi, a másik pedig a középmagyarországi hadsereg nevével viselendő és a felsőmagyarországi hadseregnek vezérletét *Görgey* tábornok, a középmagyarországinak vezérletét pedig *Damjanics* tábornok viendik. Az egyik és másik hadsereg-testekbe beolvasztott vagy változtatva beolvasztandó hadosztályoknak eddigi számai tovább is meghagyatván. Hogy pedig úgy ezen, *Görgey* és *Damjanics* tábornokok vitéz vezérlete alatti derék hadseregek, mint szintúgy a szeged—bácsi és marosvonalí (aradí) hadosztályok, nemkülönben az ország várait védelmező hadseregek, valamint egy lélektől, egy hazaszeretettől és a dicsőségnek közös érzetétől vannak lelkesítve; úgy egy célra egy irányban, s egymást kölcsönösen támogatva is működhessenek: az ország kormánya az országgyűlés hozzájárultával szükségesnek találta *Vetter* altábornagyot Magyarország minden hadseregei fővezérévé megbízni és kinevezni, kinek tehát ezennel fővezérlete alul csupán az erdélyi hadseregek, melyeket *Bem* tábornok vezérel, a Debrecen és környékén alakított tartaléksereg, mely a szükség szerinti rendelkezésre fentartatik s a magyar határszéli és erdélyi passusokat őrző seregek, mint melyeknek kiszabott rendeltetésük van, vétetnek ki. Midőn én, mint a nemzet akaratóból az országot ideiglenesen kormányzó honvédelmi bizottmány elnöke, a kormány ezen rendelkezését, ezennel a nemzet nevében hazánk hadseregeinek tudtul adom, egyúttal szintúgy a nemzet nevében rendelem és paran-

csolom, hogy minden a fentebbi kivitelben nem foglalt hadsereg-
testeknek, bármi néven nevezett csoportoknak és osztályoknak
fő- és alvezérei, parancsnokai, tisztjei és minden vitézei össze-
sen és egyenként a nevezett fővezérnek mindaddig, míg ez or-
szág kormánya másképp nem intézkedendik, feltétlenül engedel-
meskedni és rendelkezéseit és kiadandó parancsait azon pontos-
sággal és őszinte készséggel teljesíteni elengedhetetlen kötelessé-
güknek ismerjék, mely nélkül minden kiontott nemes vér gyü-
mölcstelenül lenne kiontva, és melyet a hadi fegyelem — a kato-
nának vitézsége mellett ezen fő dicsősége — oly bizonyosan meg-
kíván, mint a minő bizonyos az, hogy katonai fegyelem nélkül
a legvitézebb hadsereg is gyenge, a haza pedig meg nem ment-
hető. Vitézek, a katonai pálya a dicsőségnek pályája; de legdi-
csőségesebb akkor, midőn a bajnok katona igaz és törvényes
ügyben hazája megmentéseért harcol. Minden olyan dicsőség hiú,
és sem isten előtt nem érdem, sem emberek előtt nem becses,
melynek más kútfeje van, mint a rendíthetetlen hű ragaszkodás
azon szent ügyhöz, melynek a katona vitéz karjával oltalmára
esküdött. És ez az eskü szent az örökkévaló isten előtt, szent az
emberek előtt, szent a szív belső bírója: a lélekismeret előtt. En-
tudom, hogy Magyarország hadseregeiben nincs és nem lehet
olyan ember, ki érdekében a hazának, melyet véd, érdekében ön-
magának és érdekében azon katonai becsületnek, mellyel zászlója
alá felesküdt, ne osztozzon velem azon érzelemben, hogy a kö-
teles katonai engedelmesség mellett, melyet a nemzet által reám
ruházott hatalomnál fogva fentartani tudok is, fogok is, akkor
termi meg a hazára nézve legbiztosabban gyümölcsseit, ha a kö-
telességérzet a szívnek azon belső készségével párosul, minél-
fogva mindenki nemcsak megteszi, hanem örömet teszi meg azt,
mit törvényes felsőbbsege a haza érdekében parancsol. Ezen szí-
ves készség biztosítja a pontosságot, a pontosság pedig hadi mun-
kálatokban nélkülözhetetlen, mert különben vagy elvész a meg-
becsülhetetlen idő és a győzelemnek kedves alkalmá, vagy hasz-
talanul ontatik ki a legnemesebb vér, mert hiányzik azon pontos
támogatás, melyre a siker és a bajnok katonának vérének megki-
mélése számítva van. Midőn tehát engedelmességet a nemzet
névében parancsolok, ezen szíves készség az, melyre hazafiúi ér-
zülettel felhívom, melytől lelkesítve látni óhajtom a hadsereget.
Vitézek! amint szent előttem a haza, olyan szent előttem e haza
védőinek, az ország hű hadseregeinek irányában az érdem méltá-
nylatának kötelessége. Én gyakran és sokat leendek körötök-
ben, hogy szemtanúja lehessen azon készségnek, melyre ezennel
felhívlak, szemtanúja érdemeiteknek, és meg vagyok győződve,
hogy édes magyar hazánk vitéz hadseregei, nekem, a haza kor-

mányelnökének, sűrűen fognak kedves alkalmat nyújtani, hogy tetteleg bizonyíthassam, miként a nemzet, mely a kötelességnek teljesítését kívánja a maga részéről, mint én is a magam részéről, nem ismerünk édesebb kötelességet, mint a háladatosságot az érdem iránt. Előre tehát, mint a fővezér rendelendi, a haza megmentésének dicsőséges ösvényén. Ezekből áll, mit a nemzet nevében rendelek és parancsolok. Senki annak ellenére, a hon elleni fellázadás bünsúlyának terhe alatt, másképp nem cselekedvén. Kelt a kormány és országgyűlés ideiglenes székhelyén, Debrecenben, március 8-án 1849. év. Az országos honvédelmi bizottmány elnöke

Kossuth Lajos."

Ugyane tárggyal foglalkozik Kossuthnak ugyanaz napról keltezett s *Klapka* ezredeshez intézett alábbi levele is:

„Tisztelt ezredes úr!

Már régóta gondolok arra, hogy a *Görgey* hadtestével a Tiszánál történendő egyesülés után valamennyi elkülönített csapatosztály együttes irányban és ugyanazon célra kezdje meg működését és nagyon sajnálom, hogy *Dembinski* altábornagy nagyon későn s a fő hadművelettel egybe nem hangzó módon adta *Damjanics* tábornoknak a támadási útasítást. Szolnok abban a percben vétetett rohammal be, melyben a főhadsereg a helyett, hogy előnyomult volna, már a Tisza mögé vonult vissza. Meggyőződtem róla, hogy a hadműveletek egysége most okvetlen szükséges, mivel *Damjanics* tábornok Szolnok bevétele által nagyon kedvező alkalmat nyújtott az előnyomulásra, melynek hanyag felhasználása oly hátránnyal járna, melyet később egy egész évi hadjáratlal lehetne csak jóvá tenni. Attól is tartok, hogy ha a két hadsereg, a felső és alsó nem működnek együttesen, az ellenség egész haderejét könnyen az egyik vagy másik hadtest ellen fordítja és minket az új hadműveleti alapról egészen leszorít, miáltal ismét a Tiszavonalra leszünk szorítva, hol 75.000 ember élelmezése, Szegedet, az aradi tábornok és a debreceni tartalékot beleértve, egészen lehetetlen lenne. Az oroszok megkezdett intervenciója Erdélyben a gyors és erélyes előnyomulást még szükségesebbé tette. Még a brüsszeli kongresszusnál fogva is attól tartani, hogy ha a főváros gyors visszafoglalása által nem szerzünk magunknak impozáns állást, az olasz ügy könnyen hátrányunkra intéztetik el. Ily fontos indok arra indították az országgyűlést, hogy *Dembinski* leköszönése után, ki, mint utóbb beláttam, az együttes haderők alkalmazásánál, a viszonyok nem ismerése következtében nagy hibákat követett el, nekem mint a kormány képviselőjének meghagyta, hogy a hadműveletek egysége szempontjából főparancsnokot nevezek ki az összes magyar csa-

patok fölött. Miután *Dembinski* lehetetlenné lett és *Bem* jelenléte Erdélyben nélkülözhetetlen, én csak három férfi: *Vetter*, *Görgéy* és *Damjanics* közt választhattam. *Görgéy* sem az alsó tiszai (bács—bánsági) csapatok előnyeit, sem azok gyengéit nem ismeri, de még sokkal kevésbé ismeri Arad, Szeged, Szabadka és Pétervárad állapotát és az ottani népelet fázisait, melyek az alsó vidéken a hadműveletek főmozzanatait képezik. Hasonló helyzetben van *Damjanics* tábornok a felső hadseregre, valamint a feldunai, jelesül a komáromi ügyekre nézve is. A kísérlet, mindegyik viszonyokkal megismerkedni, igen sok időbe kerülne, melyet most nem becsülhetünk eléggé. *Vetter* tábornok azonban állásánál fogva mind ezen állapotokat jól ismeri, azonfelül ő a legidősebb a tényleges tábornokok közt. Én ennél fogva azt határoztam el, hogy a tiszai csapatok két hadsereget képezzenek, az egyik *Görgéy* alatt a 2. és 7. hadtestből, az utóbbi *Damjanics* alatt az ön és a bács—bánsági hadtestből. Az összes haderő főparancsnokául *Vetter* tábornok van kinevezve, ki egyszersmind altábornaggyá is előléptettetett. Azon felül az országgyűlés azt kívánja, hogy amennyire tehetem, a hadseregnél legyek és személyesen örököljem a fölött, hogy benső villongások ne veszélyeztessék ismét azt, mit a csapatok a hazának kivívtak. Midőn ezt tenni megígértem, az országgyűlés azt a kérdést intézte hozzám, kezeskedhetem-e róla, hogy *Vetter* tábornok a kormánynak mindenben fog engedelmeskedni? Mire én azt feleltem, hogy mindig örökölni fogok a fölött, hogy a főparancsnok csak jól és célirányosan intézkedjék, hogy én kivált *Görgéy* és *Damjanics*, valamint az ön — ezredes úr — honfiui jellemében helyezem teljes bizalmamat, hogy e férfiak, tülemlelkedve minden önzésen, jellemük szilárdsága által a csapatoknál mindenütt engedelmességet fognak eszközölni és aki a hadseregnél ez vagy ama vezér iránti ragaszkodásból a nemzet létének veszélyeztetésével viszálykodást akarna szítani, az ily bujtogató halállal fog lakolni, vagy én nem térek élve vissza, mire az országgyűlés teljhatalommal ruházott föl a hadsereg fölött. Most tehát isten és a haza nevében felkérem önt, hogy a nemzet megmentésére nyújtson kezet nekem. Igyekezzenek a csapatokat oly hazafiságra és lelkiismeretre buzdítani, melyet önnél oly nagyra becsülök. Mindenki legyen győződve róla, hogy a kormány rendeletei iránti engedelmesség és mindnyájuk készséges közreműködése a haza megmentésének életföltétele. Tudom, hogy *Damjanics* *Vetter* altábornagynak nem személyes barátja, de azt is tudom, hogy ő mindenekelőtt hazafi és katona, és elvárom tőle, hogy minden személyeskedés mellőzésével, fegyelme által, mely nélkül siker nem várható, mindnyájunknak példányképpül fog szolgálni. Ez értelemben irtam

Damjanics tábornoknak. Szerencsés véletlen hozta épen most *Görgey* tábornokot Debrecenbe, hol alkalmam volt vele személyesen szólhatni. Olyannak találtam őt, aminőnek képzeltem, tiszta, lelkesült hazafinak. A mellékelt kiáltványokat mint kormányelnök intézem a hadsereghez, s ezekből több példányt küldöttem *Vukovics* kormánybiztosnak is azon meghagyással, eszköznél ki *Damjanics* tábornoknál, hogy azok napiparancs által tétessenek közzé a csapatoknál. Néhány nap mulva a hadsereghez jövök és nagyon fogok örvendeni az ön férfiui jobbját legszívélyesebben szoríthatni. Az isten áldja meg önt. — Debrecen, 1849. március 9-én. A honvédelmi bizottmány elnöke.

Kossuth Lajos.“

A *Görgey* által ajánlott terv szerint az I. és VII. hadtestnek az ő parancsnoksága alatt Tokajon át, a II., III., és IV. hadtestnek pedig *Damjanics* alatt Szolnokon át kellett volna támadólag fellépnie. Hosszas rábeszélés után e tervnek hadműveleti részét végre *Vetter* magáévá tette, melynek mint a fent közölt levélből látható, csupán erőelosztása szenvedett változást. Amde ennek a tervnek sem volt hosszú élete, miután *Vetter*, *Dembinski* által befolyásolva, nemsokára ismét az általuk közösen megállapított terv kiviteléhez ragaszkodott, vagyis: tüntetés Tokaj felől, főtámadás Szolnokon át. Közbevetőleg megjegyezzük, hogy később, midőn arról volt szól, hogy az eszme tetté váljék, tulajdonképpen e tervek egyikét sem tartották be szorosán.

Ami *Vetternek* főparancsnokká történt kinevezését illeti, az a legtöbb magasabb parancsnok helyeslésével találkozott. Hogy *Görgey* e dologról mikép vélekedett, annak legvilágosabban március 10-én Klapkához intézett levelében ad kifejezést, melyből az alábbi részletet vesszük át: „Egyek, 1849. március 10. *Vetter* az összes magyar hadak főparancsnoka és altábornagya. Az ég tisztítsa meg keblét minden kicsinyes tekintettől és töltse be honszeretettel. Sikert fog aratni, ha tanácsotokat követi és az enyémet vissza nem útasítja. De ha téved, akkor az osztrákok megcsalják őt. Tervetek teljes beleegyezésemet bírja, de *Vetter* kinevezése által minden lépésünk egyelőre meg van bénítva és az időnek és alkalomnak nagy része elveszett. Azon meggyőződés tölt el, hogy *Damjanics*, *Aulich*, te és én, sokat, igen sokat vihettünk volna végbe, noha nem lett volna főparancsnokunk. Én ma Ceglédnél át akartam kelni a Tiszán, de a magyarok istene ezt meghiusította, esőt küldött és most Tokajnál kell átkelnem. Ismét egy nap vesztett el” E sorok tendenciózus színezete első pillanatra szemünkbe ötlük.

Mielőtt *Görgey* Debrecenből Poroszló előtt álló hadtestéhez

visszatért volna, *Vetter* élőszoval kiadta neki a legközelebbi teendőkre vonatkozólag az útasítást, mely szerint a II. hadtestnek, egy 2 zászlóalj és 10 ágyúból álló különítménynek a tiszafüredi hidfőbe való visszahagyása mellett, azonnal a sereg zöméhez Szolnok felé kellett útba indulnia, míg *Görgey* hadtestével Tokajnál a Tiszán átlépve, az eger—gyöngyösi úton nyomuljon előre.

Mielőtt az e rendelkezések folytán történtek megbeszéléséhez fognánk, előbb a császáriak táborában időközben történeteket kell felemlítenünk.

Windischgrätz herceg a szolnoki ütközet napján főhadiszállását Gyöngyösről Budára tette át s épen azzal az eszmével foglalkozott, hogy Ő Felségétől újabb segélycsapatokat kérjen. Még jobban siettette ez elhatározását a *Karger*-dandár katasztrófájáról beérkezett hír, miért is *Zedtwitz* gróf ezredest, már március 6-án az alábbi legalázatosabb előterjesztéssel küldötte Olmützbe:

„Ismételve volt már alkalmam Felséged legfelsőbb figyelmét a rendelkezésemre álló haderők elégtelenségére felhívni. Ez az oka, hogy a hátráló ellenséget hatásosan üldözni képtelen vagyok, amennyiben sehol sem hagyhatok megfelelő tartalékot hátra, ahogyan az, főleg ily nagy kiterjedésű föllázadt országban, szükségessé válnék, miután a rossz hangulat és az előnyomulásunkat gátolni igyekvő megfeszült törekvések csakis anyagi erő által nyomathatók el. — Leginkább érezhető a hiány lovasságban, főleg a könnyű fajtájából, melyből csak igen csekély létszám fölött rendelkezem, holott az ellenség főereje ebből áll, és a terület, melyen hadműveleteim folynak, annak alkalmazását kívánatosá teszi. Rendelkezésre álló lovasságom legnagyobb része vértés és dragonyos ezrededből áll, melyek könnyű lovassági szolgálatot kénytelenek teljesíteni, miáltal a nehéz lovak feltűnően szenvednek, amellet sokat szenvedtek lovas ezredeim legénységben, de kivált lovakban részint ágyútűz által, részint a huszárokkal történt összecsapásokban, ami főkép utóbbi időben gyakran fordult elő s amelyekben a magyar csapatok jobban megállták a helyet. Ennélfogva a legmélyebb hódolattal kérem Felségedet, nyújtsa nekem e tekintetben legfelsőbb támogatását, melyre oly nagy szükségem van.” Ezek után rámutat a herceg az Olaszországban csak kivételes esetben alkalmazható fölös számú lovasságra, melyből legalább 2 ezrednek átengedését kéri. „E mintegy 2000 emberből álló fogyték pótlására — folytatja a herceg előterjesztésében — majdnem hasonló számú magyar foglyot küldöttem már Olaszországba, miáltal az olasz hadsereg 2000 szuronnal szaporodott, melyek ott bizonyára több hasznot tesznek, mint ugyanannyi számú lovas. Kérem tehát Felségedet

egy mielőbbi jóváhagyó legfelsőbb határozat hozatalára. *Windischgrätz* herceg."

Ez az előterjesztés eléggé bizonyítja, hogy *Windischgrätz* nézete az ismert kápolnai győzelmi jelentés óta alaposan megváltozott, mindazonáltal *Karger* kudarca annyira felbőszítette, hogy ezt stante pede megakarta bosszulni.

Ez értelemben *Schlicknek* és *Wrbnának* még 6-án parancsot küldött, hogy hadtesteik menetét Cegléd felé lehetőleg siettesék, miáltal az ottani haderő 28 zászlóaljra, 32 lovas századra és 92 ágyúra emelkedett. Jászberényt az elvonuló *Schlick* helyett a *Pergen-* és *Deym-*dandárokra kellett megszállaniok.

Ramberg altábornagy, aki a helyett, hogy a *Götz-* és *Jablonowski-*dandárokkal a kapott parancs értelmében a magyarok hátában megjelent volna, február 28-áig Kassán időzött s csak március 3-án érkezett Miskolcra, — egyidejűleg útasított, hogy Kápolnán át Jászberénybe induljon.

Ezekről az intézkedésekről a bán azzal a hozzáadással értesített, miszerint iparkodjék az ellenség erejét és állását a megindítandó támadás szempontjából kipuhatolni és rendelkezésére álló csapatjait akként csoportosítani, hogy a kivivott előnyök az ellenség kezéből újból kiragadhatók legyenek, „mert — úgymond — az semmi esetre sem járja, hogy ily nagyszámú haderők jelenléte mellett szenvedett kudarc megtorlás nélkül maradjon."

Válaszul erre a bán március 8-iki kelettel *Windischgrätz* nem csekély bosszúságára, azt jelentette, hogy a vele szemben álló ellenség túlerejére való tekintettel célszerűnek vélné, ha saját hadteste előretolt állásából, Abony és Cegléd vidékéről, Bercel, Irsa, Alberti és Pilis környékére vonatnék vissza s a helyett Abonyba és Ceglédre a II. hadtest tolatnék előre.

Elismerőleg legyen kiemelve, hogy a herceg ezt a tanácsot nem fogadta el, hanem ragaszkodva korábbi elhatározásához, *Schlicknek* még az este parancsot küldött, miszerint az eredetileg Jászberényben visszahagyandóknak jelzett dandárokat is haladék nélkül Cegléd és Tápió-Szelére irányítsa, miután szándékában van összes erejét a Szolnok—Cibakháza előtt gyülekező ellenséggel szemben összpontosítani.

Ez az utasítás már nem találta *Schlicket* Jászberényben, miután az *Jellacsics*, *Wrbna* és *Zeisberg* fölhívása folytán az nap tanácskozás céljából Ceglédre utazott, honnan *Windischgrätznek* a három hadtest parancsnoka által szerkesztett alábbi együttes előterjesztés küldetett be:

„Egybehangzó hírek szerint a velünk szemben álló ellenség erős, amihez annál kevésbbé férhet kétség, miután minden ere-

jét a Tisza bal partjára vonta; úgy hirlük továbbá, miszerint a tulsó parton jobb szárnyunk ellen is mozognak ellenséges hadoszlopok. Ennélfogva sürgösen szükségesnek tünik fel előttünk, hogy mi is egész hadseregünket Cegléd—Alberti között összpontosítsuk, mielőtt bármennemű vállalathoz fognánk. Kérjük tehát hercegségedet, rendelné el, hogy a még hátul levő dandárok (*Deym, Fiedler, Krigern* és *Montenuovo*) Jászberényből sürgösen Ceglédre vonuljanak, hasonlóan kívánatos volna, hogy *Ramberg* altábornagy is siettesse idejövetelét s végül hogy valamennyi szállítható beteg Gyöngyös védőrségével együtt haladék nélkül Pestre vonassék. Cegléd, 1849. március 8-án esti 9 óraker *Schlick, Wrba, Jellacsics*.”

Igen természetes, hogy *Windischgrätzet* ez, az alárendelt tábornokai részéről szokatlan eljárás kissé meglepte s kellemetlenül érintette, másrészt azonban jól eshetett lelkének a tudat, hogy ő ennek az előterjesztésnek betüröl-betüre már előbb megfelelt s így a herceg ahelyett, hogy hadtestparancsnokainak eljárását komolyan kifogásolta volna, megelégedett annak kijelentésével, hogy a közóhajnak már korábban eleget tett.

Egyébként a kellemetlen állapot nem soká tartott, mert egy *Ottingertől* 10-ike folyamán vett jelentés szerint a rettegett ellenség az elmúlt éjjel újból visszavonult a Tisza mögé s az ottani hidat maga mögött fölégette. Erre a bán a támadó előnyomulást mint tárgytalanná váltat teljesen feladta, Szolnokot még csak meg sem szállatta, hanem azt csupán járőrök által tartatta figyelemmel.

Így ment újból füstbe *Windischgrätznek* kétség kívül helyes érzék által sugalmazott támadólagos alapra fektetett hadművelleti terve, amiért a felelősség és mulasztás első sorban *Jellacsicsot* illeti, kinek beavatkozása és befolyása a hadműveletekre, — akár csak túlnan *Görgey*-é — immár fenyegető mérveket öltött.

Mihelyt a bán *Damjanics* visszavonulásáról a Tisza mögé jelentést vett, a további teendők iránt azonnal a következő előterjesztést továbbította *Windischgrätzhez*: „Miután az ellenség Szolnokot odahagyta s igen valószínűnek látszik, miszerint szándékában van magát teljes erejével *Thodorovics* tábornokra rávetni, ennek folytán a legfontosabb és legsürgösebb teendők egyike, hogy ennek a tábornoknak haladék nélkül kezet nyújtsunk, ami annál könnyebben eszközölhető, mivel biztosan tudom, hogy a *Thodorovics* hadtest jelenleg részint Szabadkán, részint annak környékén áll.*) Miután minden pillanat drága,

*) *Theodorovics* hadoszlopa ez időtájt nem Szabadkán, hanem Török-Kanizsán állott.

bátorságot veszek magamnak hercegségedet az alábbi rendelkezések sürgős megtételére legalázatosabban felkérni: 1. Hogy Theodorovics tábornok személyes felelősség terhe alatt erőltetett menetekben Halasra vonulni útasítassék. 2. Hogy a parancsnokságom alatt álló I. hadtest haladék nélkül Kecskemétre menetljen, míg Cegléd a III-ik, Kőrös pedig a II. hadtest által szállassék meg. 3. Hogy *Thodorovicsnak* meghagyassék, miszerint azonnal parancsnokságom alá lépve, menetének megkezdését nekem az arra vonatkozó menetterv előterjesztése mellett azonnal bejelentse. Az utóbbi rendelkezés nemcsak időnyerés céljából, mely sohasem volt drágább, mint épen jelenleg, feltétlenül szükséges, hanem az egyúttal útamát a szerb ügyek küszöbön álló rendezéséhez is előnyösen egyengetni fogja. Amidőn bátor vagyok hercegségednek e legbensőbb meggyőződésen alapuló nézetemet előadni, kérem azt egyes egyedül a monarchia ügyei iránt érzett határtalan odaadásomnak tulajdonítani, mely jelenleg üdvét csakis erélyes elhatározásokban és határozott tevékenységben keresheti és találhatja fel."

Windischgrätz herceg ezúttal elég gyenge és engedékeny volt, hogy a bán javaslatait teljtartalmúlag magáévá tegye s még március 10-én tudomására hozta, miszerint az előterjesztésében foglaltak nagyrészt már folyamatban vannak s hogy a még szükséges kiegészítő intézkedéseket haladék nélkül megteendő.

Március 12-én a hadtestek el is foglalták újonnan kijelölt helyeiket, *Ramberg* altábornagy pedig 11-én kelt paranccsal a Felső-Tisza szemmeltartása céljából Jászberényből Hevesre rendeltetett.

Ezzel egyidejűleg március 12-én a herceg hadseregének újonnan elrendelt alábbi beosztását is közzétette.

Főparancsnok: *Windischgrätz* herceg tábornagy.

I. Hadtest.

Parancsnok: báró *Jellacsics bán* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Zeisberg* vezérőrnagy.

Hartlieb altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Gramont* vezérőrnagy.

5. vadász zászlóalj		1 zászlóalj
3. zászlóalj liccai	} határőr	1 "
2. zászlóalj gradiskai		1 "
6. számú 6 fontos üteg		1 üteg

2. dandár, *Rastics* vezérőrnagy.

1. zászlóalj ottočani	} határőr	1 zászlóalj
2. zászlóalj ottočani		1 "
3. zászlóalj ogulin-szluini		1 "
az 1. báni ezred 3. zászlóaljaból 4 század		1 "
1. számú 6 fontos üteg		1 üteg

*Schulzig altábornagy hadosztálya:*1. dandár, *Kleinberger* vezérőrnagy.

A 2. báni ezred 3. zászlóalja	1 zászlóalj
2. bródi határőr zászlóalj	1 "
3. sz. Károly főherceg gyal. ezr. 3. zlja	1 "
5. számú 6 fontos üteg	1 üteg

2. dandár, *Dietrich* vezérőrnagy.

2. báni ezred 4. zászlóalja (Budán)	} zlj. kint	1 zászlóalj
4. zászlóalj varasd—kőrösi határőr		csak 1 "
az Eckher kombinált zászlóalj		4—4 1 "
2. zászlóalj szulini határőr	} század	1 "
1. sz. szlavoniai 6 fontos gyalog üteg		1 üteg

Ottinger vezérőrnagy hadosztálya:1. dandár, *Sedelmayer* ezredes.

6. számú Wallmoden-	} vértés ezred	6 lovas század
7. számú Hardegg-		6 lovas század
10. számú lovas üteg		1 üteg

2. dandár, *Sternberg* ezredes.

1. sz. Ferenc József császárdragonyosok	6 lovas század
a 3. számú szász király vértés ezredből	2 lovas század
bänderialis huszár	6 lovas század
5. számú lovas üteg	1 üteg

A hadtest tartalék-tüzérsége; parancsnok: Peter őrnagy.

2. számú 6 fontos gyalog üteg	1 üteg
9. számú lovas üteg	1 "
2. számú szlavoniai fél lovas üteg	1/2 "
16. számú röppentyű üteg	1 "
1.)	1 "
2.) számú 12 fontos üteg	1 "
13. számú utász század 4 hidkészlettel	1 utász szd

összesen: 14 zlj, 26 lovas század, 11½ üteg (69 löveg), 1 utász század 4 hidkészlettel, állománya mintegy 20.000 ember.

II. Hadtest.

Parancsnok: *Wrbna gróf* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Pott* ezredes.

Csorics báró altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Wyss* vezérőrnagy.

2. vadász zászlóalj 4 százada	1 zászlóalj
56. sz. Fürstenwärther gyalog ezred 3. zlja	1 „
29. számú Schönhals gyalog ezred 1. zlja	1 „
59. számú Badeni ezred 1. landwehr zlja	1 „
2. számú lovas üteg	1 üteg

2. dandár, *Colloredo* herceg vezérőrnagy.

6. vadász zászlóalj 4 százada	1 zászlóalj
58. számú István főherceg ezr. 1. és 2. zlja	2 „
21. sz. Paumgarten gy. ezr. 1 landw. zlja	1 „
8. számú 6 fontos üteg	1 üteg

Schwarzenberg Edmund herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Schütte* vezérőrnagy. (Észtergom és Buda helyőrsége.)

Fischer	} gránátos zászlóaljok	1 zászlóalj
Richter		1 „
Bittermann		1 „
12. sz. 6 fontos üteg		1 üteg

2. dandár, *Liebler* vezérőrnagy. (Budapesten helyőrség gyanánt.)

Schneider	} gránátos zászlóaljok	1 zászlóalj
Martini		1 „
Rattay		1 „
17. sz. Hohenlohe gy. ezr. 4. zlja, 4. század		1 „
13. sz. 6 fontos üteg		1 üteg

3. dandár, *Bellegarde* vezérőrnagy.

Auersperg vértések	6 lovas század
János főherceg dragonyosok	4 lovas század
Civallart dsidások	5 lovas század
4. számú lovas üteg	1 üteg

Hadtest tartalék-tüzérség; parancsnok: *Schmit* őrnagy.

10. } sz. 6 fontos üteg	2 üteg
11. }	
6. számú fél lovas üteg	1/2 „
15. számú röppentyű üteg	1 „
3. } számú 12 fontos üteg	1 „
1. }	
8. számú utász század	1 utász század

összesen 15 zlj, 15 l. szd., 10½ üteg (63 ágyú), 1 utász sz.
 mintegy 17.000 ember.

III. Hadtest.

Parancsnok: *Schlick gróf* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Gablenz báró* őrnagy.

Lobkovitz herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Kriegern* vezérőrnagy.

2. vadász zászlóalj, 2 szd	$\frac{1}{3}$ zászlóalj
3. zászlóalj varasd-szt-györgyi határőr	1 „
12. számú Vilmos főherceg ezred 1. zlja	1 „
24. számú Parma ezred 1. landwehr zlja	1 „
30. számú Nugent ezred 3. zlja	1 „
36. számú 6 fontos üteg	1 üteg

2. dandár, *Pergen* vezérőrnagy.

3. zászlóalj varasd-körösi határőr	1 zászlóalj
12. sz. Vilmos főherceg ezred 3. zlja	1 „
40. sz. Koudelka ezred 3. zlja	1 „
28. sz. Latour (később Benedek) ezr. 2. zlja	1 „
34. sz. 6 fontos üteg	1 üteg

Liechtenstein Ferenc herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár, *Fiedler* vezérőrnagy.

István főherceg ezred 3. zászlóalja	1 zászlóalj
1. zászlóalj ottočani határőr	1 „
9. sz. Hartmann gyalog ezred 2 zlja	1 „
10. sz. Mazzuchelli gyalog ezred 3. zlja	1 „
3. sz. 6 fontos üteg	1 üteg

2. dandár, *Parrot* vezérőrnagy.

8. sz. Károly porosz herceg vértések	6 lovas század
a 2. sz. Sunstenua vértés ezredből	2 „ „
a császár-cheveauxlegers ezredből	4 „ „
a Kress cheveauxlegers ezredből	3 „ „
3. sz. lovas üteg	1 üteg

A hadtest tartalék-tüzérség; parancsnok: *Großsick* százados:

Schlick-féle 6 fontos üteg	1 üteg
4. sz. gácsországi röppentyű üteg	1 „
12. sz. fél röppentyű üteg	$\frac{1}{2}$ „
5. és 11. sz. 12 fontos ütegek	2 „

összesen: $12\frac{1}{3}$ zlj, 15. lov. szd, $8\frac{1}{2}$ üteg (51 ágyú)
körülbelül 11.000 ember.

Tüzér-főtartalék.

4. sz. 6 fontos üteg (Győrött)	1 üteg
1., 7.,*) 8. és 11.**) számú lovas ütegek	4 „
13., 17. és 23.***) számú röppentyű ütegek	3 „
6., 7.**) és 8. számú 12 fontos ütegek	3 „
<hr/>	
összesen 11 üteg (66 löveg) mintegy 2500 emberrel.	

Ez ütegekből csak 6 $\frac{1}{2}$ volt a főhadseregnél; a többi 4 $\frac{1}{2}$ Esztergomban, Győrött és Simunics hadtesténél Komáromnál.

Utászkar; parancsnok: Obermüller őrnagy.

6 század 10 fölszerelt és 1 föl nem szerelt hidkészlettel, ezek közül 1 század Simunichhoz volt beosztva.

Összegezés:

I. hadtest	14 zlj,	26 lov. szd,	69 ágyu,	1 utász-szd,	4 hidk.
II. „	15 „	15 „	63 „	1 „	— „
III. „	12 $\frac{1}{3}$ „	15 „	51 „	— „	— „
Tüzérségi főtart.	— „	— „	39 „	— „	— „
Utászkar	— „	— „	— „	5 „	9 „

összesen: 41 $\frac{1}{3}$ zlj, 56 lov. szd, 222 ágyu, 7 utász-szd, 13 hidk. mindössze körülbelül 48—50.000 ember.

Ami *Windischgrätz új* hadműveleti tervét illeti, arról teljes mértékben felvilágosítást nyújt március 14-én kelt következő intézkedése: „A hadseregnek befejezett összpontosítása folytán Kecskemét—Cegléd között, íme elérkezett az időpont a Tisza vonal megszállására és az azon való átkelés foganatosítására, ami annál sürgősebbnek látszik, mivel ezáltal az ellenséget, melynek erejéről és Tisza balparti állásáról semmi bizonyosat sem tudunk, legjobban kényszeríthetjük döntő mozdulat végrehajtására s ezáltal valódi szándékának nyilvánítására, ami nekünk további magunktartására nézve irányadóul szolgál. Ezen feltételezés mellett első sorban arról van szó, hogy a szolnoki és cibakházi átjárókat magunknak tartósan biztosítsuk és egyáltalában a Tiszán oly alapra tegyünk szert, ahonnan minden további művelet biztossággal végrehajtható leend és ahol minden esetleges veszélyeztető behatás ellen biztosítva maradunk. A szándékolt cél elérésére legmegfelelőbb mozdulat gyanánt elrendelendőnek tartom: *hogy az I. hadtest Alpárnál foganatosítsa átkelését és a Tisza és Hármas Körös között felfelé nyomuljon előre, míg a III.*

*) Simunics hadosztályánál Komárom előtt.

**) Fele Esztergomban.

hadtest a cibakházi átjáró felé vegye útját és miután az ottani viszonyok támadás szempontjából igen kedvezőtlenek, a folyót az állandó átkelő ponton alul vagy fölül lépje át és azután haldéktalanul állítsa helyre az összeköttetést az I. hadtesttel. Vajjon Szolnok a III. hadtest néhány zászlóalja, vagy pedig a Csorics hadosztálynak egy erre alkalmas, minden esetre megfelelő tüzér-séggel ellátott csapatosztága által szállandó-e meg, azt a hadtestparancsnok urak egyetértő belátására bizom és csupán megjegyezni kívánom, miszerint az ellenség erejének foglalkoztatása és megosztása céljából erről a pontról nyomatékos tüntetés tartandó fenn, emellett természetesen megakadályozandó, nehogy maga az ellenség Szolnok közelében a Tisza jobb partjára átkelhessen. Az átjárók Cibakháza és Szolnoknál, mihelyt a Tisza balpartján állunk, sáncmunkálatok által megfelelően biztosítandók és a szükséges tüzér-séggel ellátandók. A báró Csorics altábornagy parancsnoksága alatt álló csapatok rendeltetése: egy Alpár és Cibakháza között hátul fekvő központi állásban, minden esetleg jobbra vagy balra szükségessé váló alkalmazásra vagy a szükséghez képest oly ellenség ellen készen állani, aki Csongrád felől, vagy netán még délre fekvőbb vidéken eszközölt átkelés után, talán Félegyházán át ellenünk előnyomulhatna és az átkelést Alpárnál veszélyeztethetné. Különben határozott akaratom, miszerint a két hadtest megelőző egyesülés után csak abban az esetben menjen a Török-Szent-Miklós és Kárdszag által jelölt vonalon túl, ha teljesen meggyőződtek arról, miszerint az ellenség főereje előttük áll. Ennek figyelembe vételét a legkomolyabban ajánlom, miután súlyt fektetek ama eshetőség kikerülésére, hogy talán gyengébb ellenséges oszlopokat kövessünk, mialatt az ellenség főereje esetleg a Felső vagy Alsó-Tisza felé veszi útját és egy leplező osztagának védelme alatt újból támadó mozdulatokat kísérel meg a folyam jobb partjára. A mi első feladatunk: biztos elhelyezkedés a Tiszán. További hadműveleteink, melyek a biztosított átkelő pontok által minden esetre előkészítve maradnak, az ellenség magatartásától tétetnek függővé. Én az ekként előírt műveletnek csupán alapvonásait jelölhetem meg és felkérem a hadtestparancsnok úrakat, miszerint a részleteket saját kipróbált belátásuk szerint szabályozzák, e mellett azonban mindig összhangzólag működjenek közre, miután csakis ily módon lehet sikerre számítani. — A művelet azonnal megkezdendő, mihelyt a szükséges előkészületek megtétettek és a megkezdés időpontja nekem csupán bejelentendő. Midőn e tekintetben a legszigorúbb titoktartást ajánlom, remélem egyszersmind, hogy a szükséges országos szállító eszközök összegyűjtése a se-regszükségletek, főleg kenyér és fa utánszállítására Szolnokról a

Tiszán át minden feltűnés nélkül már most megkezdhető. Mennél inkább siettetnek az erre vonatkozó előkészületek, annál jobb, nehogy az ellenségnek idő engedessék, hogy magát másnemű mozdulatokra határozza el s ennek folytán oly ponton jelenhesen meg, ahol mi számra nézve gyengébbek vagyunk. *Ramberg* hadosztálya egyelőre Hevesen marad s Poroszló felé a tiszafüredi átjáró szemmeltartására megfelelő osztagokat tol előre, melyek azonban folytonos mozgásban tartandók, nehogy állandó állásfoglalás által vereségnek tegyék ki magukat. Hasonlóan utasítva van *Ramberg* altábornagy, miszerint megbízható kémek által mindenről, ami az ellenség oldalán, a Tiszán fölfelé Tokajig előadja magát, tudomást szerezzen és nekem minden fontosabb eseményről azonnal futár által jelentést tegyen."

Elismerem, hogy ennek az oldalakra terjedő parancsnak tartalmú közlése által nagyon is próbára tettem az olvasó türelmét; az is kétségtelen, hogy e helyett legfeljebb 10 sorban pontosan és talán elég részletességgel is beszámolhattam volna *Windischgrätz* herceg legújabb tervéről, de úgy a jelen esetben, mint a leírás későbbi folyamán szándékosan nyúlok a szószerinti közlés eszközéhez, hogy annál biztosabban alkalmunk nyíljen a császáriak parancstechnikájával kissé behatóbban megismerkedni, mivégből azt hiszem nem ártunk az ügynek, ha az éppen közölt parancshoz néhány megjegyzést fűzünk. Mindenekelőtt konstatálnunk kell, hogy ez, legalább jelenlegi fogalmaink szerint, voltaképpen nem is parancs vagy intézkedés, legalább katonai szempontból tekintve nem, amennyiben a katonai akaratnyilvánulás első kellékét, a határozottságot nélkülözi és szorosán megsabott és körvonalazott meghagyások helyett inkább irányelveket tartalmaz, amelyekben a sok felesleges szóbeszéd közepette az ingadozás és bizonytalanság érzete az uralgó. Az, amit *Windischgrätz*, illetőleg annak meghagyásából vezérkari főnöke a jelen esetben papírra tett, az nem annyira parancs, mint inkább a helyzet fölötti tünődések, fontolgatások, pro és contra érvelések halmaza, mely mostani fogalmaink szerint azon munkát jelképezi, mely a parancsnok agyában, a tulajdonképeni parancsadást megelőzőleg végbemegegy.

Nem lehet és nincs is szándékomban a herceg e kiadványa felett rosszaló kritikát gyakorolni; ez annál kevésbé volna helyén, mert hiszen tudjuk, hogy jóval később, rendezettebb viszonyok között, 1859., 1866-ban, sőt a franciák részéről 1870—71-ben is még mindig találkozunk, talán ennél is hosszabb, terjedősebb, regénystilusban fogalmazott parancsokkal, melyeknek közös jellemző tulajdonsága a hosszadalmasság. Erre a körülményre óhajtottam leginkább az olvasó figyelmét felhívni, amit

legjobban a fenti rendelkezés szószerinti közlése által véltem elérhető. És legyünk őszinték, valljuk be, hogy magyar részen sem állott jobban, vagy talán még így sem a dolog; a kölcsönös mérlegelésnél azonban nem szabad szem elől téveszteni ama körülményt, hogy *Windischgrätz* 1849-ben képzett vezérkarral rendelkezett s így ily összeállítású főparancsnokságtól azt niszem inkább elvárható, hogy parancsainak fogalmazásánál egyszerű, világos és határozott legyen s hogy azok úgy tartalom, mint alak tekintetében a tökélynek egy bizonyos mértékét megüssék. Ha *Kossuth* nem katona létére leveleiben terjengőssé válik, vagy ha a magyar tábornokok, az egymás között majdnem magánlevelezés alakjában folytatott írásbeli érintkezéseknél az elbeszélés-szerű, tehát kevésbé katonás hangot és modort használják, azon megelőző iskolázásuk hiányában kevésbé csodálkozhatunk.

A dolog érdemére áttérve, csupán azt jegyezzük meg, miszerint nem érthetünk egyet a herceggel a Tiszán való átkelés módjának elrendelésére nézve; az átkelés megosztott sereggel oly hatalmas folyón mint a Tisza, három egymástól 1—1 napi menetre fekvő ponton már magában véve igen veszélyeztetett vállalat színében tűnik fel, amennyiben az ellenségnek, melyről tudva volt, hogy közvetlenül a Tisza mögött tömören összpontosult, módot nyújtott, hogy az átkelő oszlopok egyikére túlerővel reávesse magát s miután azzal gyorsan végzett, hasonlóan kedvező viszonyok között a másik rész felé forduljon. Megnehezítette továbbá ez a megosztás az oszlopok összműködését is, még pedig annál inkább, miután a herceg a kivített a hadtest parancsnokok bölcs belátására és közmegegyezésére bízta.

Megjegyzendő különben, hogy beálló szükség esetén a parancsnokságot az összes seregrészek fölött egy a hercegtől kapott meghatalmazás folytán a bán volt hivatva átvenni, bár úgy *Wrbna*, mint *Schlick* nálánál idősebb rangú altábornagy volt. Ez a mellőzés a bán magas politikai állására való tekintettel *Schlick* előleges tudomásával történt, míg *Wrbna* ez időtájt a katonai kerületi parancsnokságot átveendő, Budára rendeltetett.

Ezalatt az ellenségről, leginkább kémek útján szerzett elmentmondó hírek érkeztek be. *Wrbna*, eltávozása előtt arról értesült, hogy az ellenség a Felső-Tisza felé vonult, míg *Gablenz* őrnagy azt jelentette, miszerint a Görgey-hadtest kivételével a magyar főerő az Alsó-Tisza, Szeged felé vette útját.

Ebből is eléggé kitűnik, hogy a lovasság hirszerző és felderítő szolgálata vajmi gyenge lábon állhatott, ami különben annál kevésbé lephet meg bennünket, miután 1849-ben az említett fegyvernem majdnem minden hadseregben a harcon kívüli, illetőleg az azt közvetlenül megelőző tevékenység rovására, úgy-

szólván kizárólag mint csatalovasság a harcban nyert alkalmazást s így hírek szerzése tekintetében a hadakozó felek a nem ritkán mindkét fél által fizetett bérencek kétes és megbízhatatlan állításaira voltak utalva. Hogy a magyarok a szabadságharc alatt saját országukban ez úton sokkal több és megbízhatóbb hírek birtokába jutottak, az magától értetődő dolog.

Az osztrák részről elrendelt támadó mozdulatok előkészítése alatt, március 16-án egy *Damjanics* által a Cibakházán parancsnokló *Nagy Sándor* ezredeshez címzett következő tartalmú levél fogatott el s küldetett be *Windischgrätz* herceghez: „Az ellenség lefelé vonul; minden attól függ, hogy hadtestem Cibakházánál bontakozzék; küldjön tehát erős csapatosztályokat mintegy kémszemlére Kecskemét és Kőrös felé, de ne tegye ki azokat. Én pedig gyors menetekben fordulok Tisza-Füred felé, hol hidat vernek Valknál, hogy az átkelést Tisza-Fürednél könnyítsék. Ehhez nekem 3 napi időre van szükségem, Görgey tábornokot erősen fogom támogatni és most, miután az ellenség azt a hibát követte el, hogy a vasúti vonalat elhagyta, Gyöngyösön és Hatvanon át Vácra fogom vetni magamat és meglátom, vajjon erőszakolhatom-e az átmenetet a Dunán. Foglalkoztassa az ellenséget. Cibakháza erős, de Szegedet és Szentest ajánlom önnek. Török-Szent-Miklós, március 13-án 1849. *Damjanics* tábornok.”

Windischgrätz e levél valóságában eredeti aláírása és pecsétje dacára nem igen bízott, attól tartván, hogy azt a magyarok, tévútra vezetése céljából talán készakarva juttatták kezeihez, amint valószínűleg történt is, amennyiben akkor mint alább látni fogjuk, a támadás Cibakházán át már el volt határozva. Ezért a herceg 14-iki intézkedésén lényeges változást már nem eszközöltetett, csupán újból lelkére kötötte a bánnak, miszerint a támadást kelet felé csak akkor folytassa, ha valóban az ellenség főereje álland előtte; másrészt a Hevesnél álló *Ramberg* hadosztálynak esetleg szükségessé váló támogatása céljából meghagyta, hogy a *Csorics* hadosztályt a *Bellegarde* dandárral ne vonja le jobban délfelé, hanem N.-Kőrösnél hagyja meg. De ha már *Windischgrätz* nem hajtott a jó szóra s az átcsempészett levelet eléggé figyelembe nem vette, volt rá gondja a bánnak, hogy az elrendeltek foganatosítása ellen újabb érvekkel lépjen fel s ezért válaszul a 14-iki intézkedésre, egy március 16-áról kelt újabb előterjesztéssel élt, melyben többek között ezeket mondja: „Ami pedig magát az átkelést illeti, részemről az alábbi okoknál fogva a *szolnoki pont* mellett foglalok állást. Alpárral szemben a csapatmozdulatok és fejlődések a sok sás és mocsaras helyek miatt állítólag igen meg vannak nehezítve. Cibakháza ellenben földrajzilag annyira hátrányosan fekszik, hogy az itt keresztülviendő

átkelést *Ottinger* tábornok a legnagyobb mértékben bajosnak és bizonytalannak tartja. — A legtöbb előny az átkeléshez Szolnoknál mutatkozik; itt a jobb part a baloldalt meszire uralja s miután Kardszag és Debrecen képezik egyelőre hadműveleti tárgyaikat, nem kevesebb, mint 6 mérföldnyi térséget nyerünk harc nélkül stb.” És *Windischgrätz* ez előterjesztés folytán kelleetlenül bár, de engedett a bán kívánságának.

Jellacsics ezalatt megkapta a hercegnek 16-áról kelt levelét, de ekkor már megint újat gondolt s dezavualván a szolnoki átkelésre vonatkozó előbbi javaslatát, immár — mirabile dictu et auditu — azt tanácsolja *Windischgrätznek*, hogy legjobb volna az I. és III. hadtesttel lesétálni Szegedig, ott a *Theodorovics-szal* eszközözendő egyesülés után a Tiszán átkelni s azután a hadműveleteket Nagyváradon át Debrecen felé folytatni! Ezt a legújabb tervet *Windischgrätz* méltó megbotránkozással fogadta s a hosszas alkudozásoknak végét szakítandó, személyesen utazott le Ceglédre, ahol *Jellacsicsot* a szegedi kirándulás eszméjének elejtésére bírta; a további teendők iránt azonban úgy látszik nem történt megállapodás, miután egyelőre semmi sem történt. A tanácskozások befejezte után *Windischgrätz* a sereg feletti parancsnokságot újból a bánnak adta át, ő maga pedig Budára tért vissza.

Ezek után keressük fel újból a magyarok táborát. *Görgey* Debrecenből március 9-én hadtestéhez Tisza-Füredre visszatérvén, a *Vetterrel* szóbelileg megbeszéltekhez képest, azonnal megindult a *Gáspár*, *Kmety* és *Pöltenberg* hadosztályokból és a főhadiszállás hadoszlopából álló, mintegy 20.000 emberre menő hadtestével Egyekről Tisza-Polgár—Büd-Szentmihály—Tisza-Lök—Nagy-Falu—Rakamazon át Tokaj felé, ahol, a januárban elégetett régi hidat helyettesítő dereglye hidon a Tisza jobb partjára átkelvén, március 14-én érkezett meg. Innen a főparancsnokságtól vett meghagyás folytán 8 huszár századot a fősereghez, Cibakházára kellett útba indítania s azután menetét Gesztelyen át, hol a Hernádot már előbb áthidaltatta, feltartóztatlanul Miskolcig folytatta, ahova március 16-án vonult be. Menetteljesítménye 6 nap alatt körülbelül 85 kilométer, ami a rossz időjárás és ugyanily utakra való tekintettel elég szépnek mondható.

Miskolcon *Görgey* újabb kikülönítést eszközölt, amennyiben *Beniczky* alatt a 15. honvéd zászlóalj 3 századát (300—400 gyalogos), egy szakasz huszárt és 2 ágyút az északi megyékbe küldött, hogy az ottani tót népfölkelést, mely a *Götz* és *Jablonowski* dandárok elvonulása után *Blaudek* alatt Kassát, Eperjest, Lőcsét, Rozsnyót és általában a Szepességet megszállva tartotta, szétszélessze. E kikülönítések folytán a VII. hadtest Miskolcon már csak mintegy 19.000 embert számlált.

Ezalatt a főszereg is megmozdult 10-ike óta Török-Szent-Miklós körül elfoglalt állásából. *Vetter* március 15-én a főparancsnokság átvételére Török-Szent-Miklóstra érkezvén, onnan a következő napon Cibakházára utazott, hogy hadműveleti terve értelmében az előkészületeket a támadás megkezdésére megtegye. Bár *Görgey* még Debrecenben szóbelileg megkapta volt utasításait, azért *Vetter* nagyobb nyomaték és biztonság kedvéért még a következő írásbeli rendeletet is elküldötte neki: „A támadási hadműveletek Pest irányában holnap reggel (17-én) kezdődnek meg, innét *Damjanics* tábornok és *Klapka* ezredes hadtesteivel. Tábornok úr ezennel felhívatik és útasíttatik, hogy a támadás megkezdésénél szintén közelebbre vonuljon a hadművelési tárgyhöz és akadályoztassa meg, hogy az ellenség egész ereje ne forduljon az innét előnyomuló hadtest ellen. Az ellenség főereje a cegléd—nagykörös—kecskeméti vonalon áll összpontosítva. Minden fontosabb kémjelentés, valamint a mozdulatok eredményei részletesen közlendők velem. Cibakházi főhadiszállás március 16-án 1849.”

A másik írásbeli rendelet a Tisza-Füreden visszamaradt különítmény parancsnokának szolt s szószerint következőleg hangzott: „A támadási hadműveletek Pest irányában holnap reggel kezdődnek meg, innét *Damjanics* tábornok és *Klapka* ezredes hadtesteivel. A dandár parancsnokság ezennel útasíttatik, hogy az ellenséget szakadatlan tüntetésekkel foglalkoztassa Poroszlón túl, hadereje egy részét lekösse és a Tisza ága fölötti hid újraépítését megakadályoztassa, valamint az összeköttetést is eszközölje ki az előnyomuló hadtesttel Poroszló megszállása által. Továbbá a tervelt szöggát elkészítése a jobb parton, az ottani tiszai hid védelmére szintén szigorú kötelességévé tétetik a dandár parancsnokságnak. A folyónak Tisza-Füredtől Tokajig való szemmel tartására fölállított nemzetőröknek a leghatározottabban megparancsoltatik, hogy az ellenség minden hidverési kísérletét akadályoztassák meg és pontosan, gyorsan és tüzetesen tegyenek jelentést mindarról, amit észrevesznek. Az ellenség főereje a cegléd—nagykörös—kecskeméti vonalon van összpontosítva. Minden fontos kémkedési hír és a mozdulatok sikerei pontosan jelentessenek nekem. Főhadiszállásom egyelőre Cibakháza. Cibakháza, március 16-án 1849. *Vetter* altábornagy.”

A megállapított tervhez képest az I. és III. hadtest március 18-án át is kelt Cibakházánál a Tiszán, s miután azokat 19-én a II-ik hadtest is követte, az egész sereg sűrű ködben Nagy-Körös felé nyomult előre, mely előtt mintegy 2 mérföldnyire megállapodott. Most *Vetter* a támadás folytatására adott parancsot, azonban *Damjanics* rámutatván a feneketlen rossz útakra s ama

kedvezőtlen körülményre, hogy a vállalat kedvezőtlen kimenetele esetén a sereg háta mögött a Tiszán át csupán egyetlen hid áll rendelkezésre, — a további előnyomulást semmi szín alatt sem vélte kockáztathatónak. Ennek tolytán a sereg a rákövetkező éjen át csatarendben maradva, elfoglalt helyén szabad táborba szállt.

Másnap (20-án) *Vetter* újra támadásra adott parancsot, azonban *Damjanics*, kivel *Aulich* is egyetértett, ezt annál kevésbé vélte kivihetőnek, mivel — mint mondá — az éj folyamán beérkezett kémjelentések szerint a N. Körös és Cegléd között összpontosult osztrák erő az övékénel legalább is 12.000 emberrel erősebb. Ez a nagymennyiségű csapatösszpontosítás arra enged következtetni, hogy tervük el van árulva, vagy hogy az osztrákok időnek előtte átlátták azt.

Erre *Vetter*, nem akarván ismét a Tisza balpartjára, Cibakházára visszamenni, oldalmenettel N.-Abony felé szándékozott kitérni, végre azonban *Damjanics*nak ismételt ellenvetéseire beleegyezett, hogy a hadsereg újból a Tisza balpartjára vezettessék vissza, ami 20-ika és 21-ike folyamán, nagyobbára a két nap közötti éjjel, végre is hajtatott s 22-én az I. és III. hadtest ismét Szentmiklóstra, a II. pedig Mező-Túrra vonult.

Legkülönösebb a dologban, hogy mikép *Windischgrätz* maga állítja, az egész műveletet az osztrákok tudta nélkül hajtatott végre, amihez persze a 19-én uralgott ködös idő, 20-án pedig erős hózivatar is nagyban hozzájárult. Ez is újabb bizonyíték a mellett, hogy a felderítő szolgálattal osztrák részről senki sem gondolt. Még feltűnőbb ez a körülmény, ha tekintetbe vesszük, hogy *Jellacsics* hadteste 18-ika folyamán Kecskemétről N.-Körösre vonatott, tehát a legveszélyesebb oldalmenetet hajtotta végre, nem is sejtván, hogy jobb oldalában majdnem lövés távolságnyira egy egész ellenséges hadsereg áll!

Kossuth, aki időközben újból megjelent a hadsereg körében, és a mérvadó körök vigasztalhatatlanok voltak a fölött, hogy a támadó eljárásból ismét semmi se lett s csak miután a visszavonulás okait részletesen feltárták előtte s a főbb parancsnokok egy legközelebb, sokkal kedvezőbb viszonyok között végrehajtandó műveletet helyeztek kilátásba, nyugodott bele *Kossuth* a történetkebe. És valóban legfőbb ideje is volt már, hogy a hadsereg céltalan ide-oda dobátásának vége szakadjon; ezt követelte sürgősen az ország, ezt a sereg hangulata, melyet csakis egy kivívott győzelem volt képes a már-már mutatkozó közömbösség lethargiájából kiragadni. Ily nyomott hangulat közepette a *Bem* erdélyi diadalairól szóló hírek jótékony hatásúak voltak, melyek

a tábornokok által kellően felhasználva, a tettvagyó sereg kedélyére is felelevenítőleg hatottak.

Vetter Török-Szent-Miklósra érve, tábornokai hozzájárulásával megállapította a további teendők tervét, mely igen egyszerűen hangzott: A főszereg — I., II. és III. hadtest — *Vetter* parancsnoksága alatt Tisza-Füredre vonul s miután itt a folyamodon átkelt, a gyöngyös—pesti nagy országúton a VII. hadtesttel egyesül s azután az összes erővel a főváros felé nyomul előre. Ez alatt Szolnokon és Cibakházán át az osztrák főszereg tévútra vezetése céljából erélyes tüntetések voltak eszközözendők, mi végből *Asbóth* alezredes tartalék hadosztálya, Ujvárosból a közép Tisza mögé rendeltetett, ahol az — közbevetőleg legyen megemlítve — reá rótt feladatának nagy ügyességgel és szakértelemmel felelt meg. A Tiszának szemmeltartására Szentés és Tisza-Füred között, nemzetörököt állítottak fel.

Görgey hadtestével Miskolcon nem sok időt vesztegetett, hanem másnap folytatta útját Mezőkövesd felé s így március 18-án az élen menetelő Gáspár hadosztállyal Füzes-Abony környékét, a *Kmety* hadosztállyal Szihalmot, ő maga pedig *Pölsenberggel* Mezőkövesdet érte el, mely felállításban csapatjait egy napi pihenőben óhajtotta részesíteni. Utóbbemlített helyen *Görgey* csakhamar azt a kémjelentést vette, hogy a gyöngyösi országút mentén ellenséges csapatok egyáltalában nincsenek, ellenben Heves tájékán már hosszabb idő óta egy ellenséges sereget, *Ramberg* hadosztálya tartózkodik. A *Götz* és *Jablonowski* dandárokkal február 22-én Kassára bevonult *Ramberg* altábornagy ugyanis *Windischgrätz* felszólítását, hogy a főszeregnek Kápolna felé intézendő támadó előnyomulásával egyidejűleg a magyarok hátában Miskolc felé nyomuljon előre, kissé későn, a kápolnai csata utáni napon kapta kézhez s így csak március 1-én indult el Kassáról, mely napon Hidas-Németire, 2-án Forróra, 3-án pedig Miskolcra érkezett, ahonnan 8-án *Windischgrätz* által Kápolna—Árokszálláson át Jászberénybe, innen pedig március 11-én, kivált a poroszlói Tisza-átjáró szemmeltartása végett, Hevesre irányított.

A *Ramberg*-hadosztály Hevesen való időzésének hírére *Görgey* 20-ikára a menet folytatását határozta el és pedig egy oszloppal Erdőtelken, a másikkal Besenyőn át Heves felé. *Ramberg* még 19-én neszét vevén *Görgey* közeledésének, másnap az összeütközést kikerülendő, hadosztályával Jász-Apáti felé vonult vissza. Ezt látván *Görgey*, a déli irányban megkezdett további előnyomulást beszüntette s újból a pesti nagy országút felé vette irányát oly célból, hogy ez által minél több ellenséges csapatot vonjon el dél felől, abban a hiszemben lévén, hogy a főszereg tá-

madó előnyomulása Nagy-Körösön át még mindig folyamatban van. Ekkor, március 22-én Dormádon *Görgey* azt az értesítést veszi, hogy a főserég föl hagyott az eredetileg szándékolt támadással s immár Tisza-Fürednél fog a legközelebbi napokban a folyó jobb partjára átkelni, hogy azután a VII. hadtesttel egyesülve folytassa útját Pest felé, miért is utóbb nevezett hadtest Besenyő—Erdőtelek tájékán egyelőre várakozó állást foglaljon. Ez persze *Görgey*t ismét bosszantotta, aminek egy ugyanaznap *Vetter*hez és *Kossuth*hoz intézett levelében kifejezést is ad. Erre *Kossuth* következőleg válaszolt:

Igen tisztelt barátom! Önnek Dormándról márc. 22-én 25. sz. a. hozzá intézett levelére az Ön futárja által válaszoltam. Azóta megkaptam az Ön előbbi levelét, márc. 21-ről 22. sz. a. Ide melléklek *Vetter* fővezér márc. 25-iki levelét amelyből tábornok úr látni fogja, hogy a főhadserég nem fog időt tékozolni elszállásolásokkal, mert a főhadserég ma (23-án) Tisza-Füreden van és holnap (24-én) a Tiszán át fog kelni; az Ön aggodalma tehát indokolatlan. Arról is biztosíthatom Önt, tisztelt barátom, hogy a hadműveleti tárgy most is ugyanaz fog maradni, mint előbb, azaz Hevesről a hatvani úton fog előnyomulni, vagy egyenesen Pestre indul, ha elég szerencsések vagyunk az ellenséget megverhetni és Pesttől elvágni (mert ez esetben nem hiszem, hogy Buda magát tartani akarná, ha ugyanis Ön előbb érkezik Pestre, mint a megvert ellenség és a Dunán átkelve, alulról indul Buda felé), vagy pedig, ha ez nem történik, Vácra nyomulhat és azután Komárom várórségének felével egyesülve, hátulról működhet Buda ellen. Az egész különbség csak az, hogy a cibakházi átkeléssel az szándékoltatott, hogy az ellenség Nagy-Körös vidékén veressék meg, és Önnel ugyanez vonalban történjék az előnyomulás, most pedig Ön (ha szívélyes egyetértés és közreműködés nem hiányzanak), velünk egyesülve annál biztosabban előbb fog megütközni az ellenséggel. Az ok, amiért a cibakházi expedíció nem sikerült, nem *Vetter*ben keresendő; mert annak eszméje nem tőle származott. Ő már vázlatban találta az erre vonatkozó intézkedéseket, midőn a főparancsnokságot átvette. A szolnoki hid már le volt égetve, minden hidkészlet Cibakházára leusztatva és már 11.000 ember leküldve, ha a hadserég a kedvezőtlen időjárás és az ellenség állítólagos túlnyomó hadereje miatt visszatért a körösi menetből anélkül, hogy célt ért volna. *Damjanics*, ki a bontakozást Cibakházánál rendezte, legelőször szavazott e vállalat abbahagyására, sőt nézetére nézve megkérdezettvén, ellenezte a szárnymenetet Abony felé, melyet *Vetter* akart tenni. És most azt kérdem, gyanúsíthatjuk-e ezért *Vetter*t? vagy gyanúsítsam-e talán *Damjanics*ot? Isten őrizzen, hogy még árnyéka is megfor-

duljon ennek a fejemben. Damjanics országunk oly hű fia, aminő csak valaki lehet. Az egész fátum volt, mint már elégszer történt, de azért a bizalom senki iránt nem csökkenhet. A tiszafüredi bontakozásra nézve meg voltak aggodalmaim, melyeket azonban csak azért adtam föl, mert Klapka és Aulich Vetter eszméjét tökéletesen helyeselték és Damjanics sem kifogásolta azt. Azért Isten nevére kérem Önt tisztelt barátom, ne engedjen gyanakodásra helyt. Magam leszek jelen Tisza-Fürednél, magam becsületes hazaszeretettel önzetlen keblemben, a nemzettől gyenge vállaimra súlyosodó hatalmammal és a nemzet bizalmával. Az Isten így akarta, nem kerestem a hatalmat, és óhajtok attól menekülni; de úgy van és ez nyom valamit a mérlegben. Ismerem Vettert és az ő jellemét. Őt nem bilincselik oly kötelek a hazánk ügyéhez, mint minket, azért habozott a főparancsnokság elfogadásánál. De miután azt egyszer elvállalta, inkább darabokra vagdaltatja magát, semhogy visszalépjen, vagy gyalázatosságot kövessen el, ezért a nemzetnek jót állok. És én valóban nem vagyok bele szerelmes. Győzelmünk bizonyos, ha önök szívélyesen egyetértenek egymással, — ha nem, akkor azt mondom: szegény haza! Csak egy győzelemre van szükség, egyetlen egyre. Mészárosról is fogok önnek valamit mondani, mit önnek becsülnie kell és becsülni fog. — Ő gyöngé, de becsületes. Azért egyetértés! egyetértés! Míg az ellenség előttünk áll. — Gondoskodni fogok arról, hogy ne történjék túlkapás, hogy a haza ügye ne kockáztassék. Holnapután látjuk egymást. Ölelem önt igaz barátsággal. Debrecen, március 23-án éjjel. Hű barátja *Kossuth*.

Még érdekesebb *Kossuthnak* az előbbinek folyományát képező alábbi levele:

Kedves barátom! Az ön Dormándról keltezett levelét ágyban betegesen fekve kaptam és holnapra fölkelnem egészségesnek kell lennem, és a táborba utaznom, mert úgy hiszem hazánk ügyében döntő percnak megyünk elébe. Előbb önnel az ügyről, azután az érzésekről fogok szólni, és ezt azzal az őszinteséggel teendém, mellyel férfi férfinak, barát barátnak tartozik. Tegnap véletlenül éppen Ludvig által küldöttem önnek levelet, melyben a cibakházi expedíció sikertelenségét kifejtettem. E dolognak sem több, sem kevesebb fontossága nincs. A tábornokok kötelességükhöz képest számot adtak nekem visszavonulásuk okairól, de egy szóval sem említette sem Vetter, sem más valaki, hogy azért vonultak vissza, mert nem tudták, hol van ön. Én Cibakházáról visszatérve már Török-Szt.-Miklóson voltam, midőn Ludvig váratlanul megérkezett. Azt beszélte nekem, hogy ön akkor Mező-Kövesden volt. Azt tehát senki sem mondotta és a dolog így áll. Továbbá azt is beszélte, hogy Vetter egy huszár ezredet küldött

el síb. Erre Vetter azt felelte: „Ily fontos dolgokat én, mint főparancsnok csak véletlenül tudok meg. Ha Ludvig úr véletlenül és váratlanul ide nem téved, még mai napig sem tudok semmit Görgey állásáról és ép oly kevésbé arról, hol áll a huszár ezred; így én most hasztalanul teszek három napi menetet, melyet nem kellett volna tennem, ha Görgey tábornok úr elindulásáról és úti menetéről jelentést tett volna nekem, mert hadviselésben a körülmények gyakran változnak. Mint főparancsnoknak nekem összes hadműveleteimet összhangban kell tennem a hadsereg vezéreivel és mióta főparancsnok vagyok, még egy sor írást sem vettem Görgey tábornoktól, noha a kölcsönös egyetértés annyira szükséges, hogy a nélkül sikeresen működni teljes lehetetlen.” — Ez az, amit Vetter mondott és egy betűvel sem többet. Hogy az ön hollétének bizonytalansága oka a cibakházi expedíció meghiusulásának (mert veszteség annál nem volt) szóval sem említette. Ez tehát a dolgok állása. Ehhez járul még, hogy Mészáros önt, tábornok úr 11-én Tokajba rendelte, mert Vetter akkor még nem vette át a főparancsnokságot, azóta nem avatkozik többé a hadműveletekbe és ezt nem is szabad tennie, ami már most az érzéseket illeti, én önt Isten és a haza nevében kérem, ne legyen fellette ingerlékeny. Lássá, tisztelt barátom! Midőn ön Vácon kibocsátott kiáltványában azt mondotta, hogy ön senki másnak nem engedelmeskedik, csak Mészáros hadügyminiszternek, vagy helyettesének — Vetternek — akkor a kezeink közt levő Magyarország bosszankodott önre és pártütőnek tekintette önt, ki Douriez vagy Monk szerepét akarja játszani, nagy katonai forradalmat akar előidézni és emberek jöttek hozzám, az országgyűlésen interpellációk történtek és hosszú szónoklatokkal beakarták bizonyítani, mennyire fájhat nekem e tapasztalás! Ha én akkor elragadtatva a fájdalom érzetétől — mert fájt, hogy azon nyilatkozat a rosszérzelműeknek alkalmat nyújthatott megtagadni a kormánytól az engedelmességet, melynek ön is felmondta azt és akkor a haza elveszett volna. Ha én tehát elragadtatva a fájdalom érzésétől helyet engedtem volna a haragomnak, s egy pár, annak megfelelő rendeletet adtam volna ki, mi lett volna belőlünk? Most már az ellenség uralkodnék fölöttünk, mert a polgárháború borzalmai a haza keblét szétszaggatták volna. Csak ettől mentse meg a szabadság könyörületes Istene szegény hazánkat, legalább addig, míg az ellenséggel végeztünk. Akkor a nemzet is veszekedhet kissé magával, ha éppen kedve lesz hozzá. Látja ön, lelkem barátja! Ezer lelki fájdalom, ezer nyomoruság közt, önzésteli s fondorkodó egyének közepette kezeim közt tartottam a nemzet sorsát, mi által tarthatom ezt fenn? Az által, hogy a pillanatnyi bosszúvágnak nem engedek hatalmat a

nemzet iránti érzületeim fölött és mindig azt mondtam: Ért-sünk egyet még előforduló hibáknál is, én engedtem, hol a nem-engedés szakadást idézett volna elő, csak arra figyelvén, hogy baj ne történjék, mely a nemzet jó vagy balsorsát vonta volna maga után. Kis hibákat igyekeztem jóvá tenni, nagyoknak ellene működtem, türtem, szenvedtem alig hihető önmegetagadással, nem engedtem a pillanatnyi felhevülésnek és most már valóban ott vagyunk, hogy mindenki hiszi, miszerint az ellenség mit sem tehet ellenünk. Ön azt mondja: menjünk, haljunk meg mint tiszta szándékunk vértanúi elárvult hazánkért. Szivesen halok meg hazámért és ez részemről nem is érdem, mert azonkívül nem is élhetek, de nem benne sem, ha rabszolgaságba esnék. De derült kedvvel mondhatom, hogy most nem a reménytelenség, hanem hazánk megszabadulása előestéjének élünk, nem fogunk meghalni, hanem hazánk fölzsabadításának élni. Azt mondja tisztelt barátom! hogy hadseregének szemei megnyitak és nincs bizalma Vetterben (itt van ismét a bökkenő), sem Mészárosban, sem az országgyűlésben. Én pedig azt mondom: használjunk fel minden eszközt legjobb belátásunk szerint klasszikai egyszerűséggel, minden személyes arrogancia nélkül, hazánk fölzsabadítására és ne veszélyeztessük e nagy célt személyek elleni ellenszenv által. Ismerem a hibákat, a hiányokat, de azt is tudom, hogy bírok annyi erővel, hogy e hibákat, e hiányokat elhárítsam, hogy a nemzet győzelmét ne kockáztassák. Azért is minden elem felhasználandó; győzni kell és mindent rendezni, hogy a győzelem után távol a veszélytől senki se követeljen oly méltóságot, mely a nemzet szabadságára nézve veszélyes lehessen, arról ketten egyetértve gondoskodni fogunk. Legyen tehát vig és jókedvű, tisztelt barátom! Mindenekelőtt csak sikerek és szabadság bárki által is, az mindegy. De ne bizgassuk az alkotmányos hatalmat. Eljövend az idő, melyben ezek kölcsönösen kiegyenlítik magukat és azon érzetben, hogy küldetésüket teljesítették, a hatalmat a megszabadított nemzetnek engedik át. De ha idő előtt ingatjuk meg azt, akkor polgárháború tör ki, és végre nyomorult szerződés köttetnék, melyhez az áruló, minden gyáva, minden kimerült ember járulna, míg összetartás és elmozdító elemek által a nemzet győzelme bizonyos és mi nyugodtan nézhetünk a pillanat elébe, amelyben a nemzet kára nélkül is kiforrrhatnak a szenvedélyek és a személyes kevélység. Vajjon látni jogjuk-e egymást kérdi ön? bizonyosan látni fogjuk egymást, még pedig holnapután. Püspököt is viszek magammal, ki a papság szent fényével a hadsereg fegyvereit meg fogja áldani. Akkor küzdjön, győzzön, a többit egyesülve majd elvégezzük. Mint már tegnap írtam, döntő győzelem az alap, melyen isteni és emberi jogoknál fogva ren-

dezhetünk. Mindaddig ne legyen más jelszavunk, mint egyetértés, hogy győzhessünk. Minden más szenvedély szoruljon háttérbe, a sértett kedély hallgasson el! Vetterre nézve csak egyet mondhatok önnek, semmi áron sem fog becsstelen tettet elkövetni, erről biztosítom. Egyébiránt ott leszek a táborban(!) Ölelem önt igaz barátsággal. A szabadság istene legyen velünk. Halálban és életben az ön hű barátja. *Kossuth.*

Görgey közeledésének első hírért *Windischgrätz* herceg *Ramberg*től kapta, aki 19-én a következőket jelentette:

„Miskolcra éppen visszatért kémem teljesen hitelt érdemlő állítása szerint nevezett város és a körülötte fekvő falvak tömve vannak *Görgey* hadtestbeli csapatokkal, melyeknek erejét 40.000 emberre becsülik, tényleg azonban nem tesznek ki többet 18.000 embernél, és pedig részint sorgyalogság, részint honvédek, továbbá 1000 huszár és 40 ágyú. Midőn a kém tegnap (18-án) reggel Miskolcra elindult, *Görgey* szintén indulófélben volt már Mező-Kövesd felé. Délelőtt 10 órakor a Pöltenberg dandár *Ab-rányt* érte el.”

E jelentésre *Windischgrätz* még ugyanaznap a II. hadtest csapatjaiból a Csorics hadosztályt a Bellegarde lovas dandárral és a tüzértartalékkal, összesen 8 zászlóalj, 13 lovasszázad és 48 ágyút, a *Ramberg* hadosztálynak esetleg szükségessé váló támogatása céljából Jászberénybe rendelte.

Midőn 20-ika folyamán a herceg, *Rambergnek* egy újabb jelentéséből arról értesült, hogy nemcsak *Görgey*, hanem állítólag *Klapka* 15.000 emberrel és 20 ágyúval szintén közeledőben van, a *Ramberg* hadosztálynak haladéktalanul meghagyta, miszerint komolyabb ütközetbe ne bocsátkozzék, hanem vonuljon sietve Árokszálláson át Hatvanba, ahova egyidejűleg a Csorics hadosztály a Bellegarde lovas dandárral, valamint *Schlick* hadteste is útnak indított. Hasonlóan parancs küldetett az I. hadtestnek is, hogy Nagy-Kőrösről Ceglédre vonuljon s onnan figyelje meg a Tisza átjárókat Szolnok és Cibakházánál. Egyidejűleg hírek szerzése céljából, két portyázó különítmény indított útnak és pedig gróf *Almássy* ezredes 1 dsidás századdal és 2 század Baumgarten gyalogsággal Besztercebányáról Losoncra, *Zagitsek* alezredes pedig 1 Winpffen zászlóaljjal és 2 röppentyű löveggel Vácról szintén Losoncra, ahol mindkettőnek 24-én találkozni és egyesülnie kellett. E két különítmény parancsnokának a herceg a legnagyobb óvatosságot kötötte lelkére. Végül a Hatvanban egyesítendő erők szaporítása céljából 1 zászlóalj, 2 lovas osztály, és 4 üteg Pestről Hatvanba indított el, mely ponton ezen rendelkezések szerint 28 zászlóalj, 34 lovas század és 123 ágyúnak összpontosítása szándékoltatott.

Ramberg altábornagy a fenti intézkedés folytán 21-én Arokszállásra, 22-én pedig Hatvanig vonult vissza s még Hevesről történt elindulása előtt jelentést küldött a hercegnek, hogy az ellenség hadmozdulataiban talányszerű megállapodás történt s hogy kémeik jelentése szerint *Görgey* mintegy 14.000 emberrel és 47 ágyúval Egernek vette útját. Hogy e jelentésből a herceg minő következtetéseket vélt levonhatni, az március 22-én *Schlickhez* intézett alábbi leveléből tűnik ki:

„*Ramberg* altábornagynak e hó 20-án Hevesen kelt egyik jelentéséből azt veszem ki, hogy az ellenség mozdulataiban nyugat felé *a megállapodásnak egy neme állott be*. S így most két-téle eshetőség előtt állunk. Vagy azt szándékolja az ellenség, hogy míg ő arcvonalunk előtt csendesen marad, illetve szinleges visszavonulása által bennünket gyors előnyomulásra késztet, addig ő tetemes erővel a hegység felé fordul, hogy aztán Egeren, esetleg Miskolc—Putnokon át is *Komárom felmentésére nyomulhasson előre*, vagy pedig Gyöngyösnél bennünket tévútra vezetni készül s mialatt figyelmünket oda irányítja, erejének tetemes részével újból a Tisza mögé s annak balpartján gyorsan lefelé vonul, hogy a Cibakházánál álló hadtestet megerősítve, azzal együtt a bánra vesse magát. Hogy tehát minden eshetőségre elkészülve legyünk, legcélszerűbbnek tartanám, ha Méltóságod egyelőre az egész III. hadtesttel *központi állásában Jászberénynél* megmarad, míg a *Csorics* és *Ramberg* hadosztályok a *Bellegarde* lovas dandárral Hatvanig menve, azon helyzetbe jutnak, hogy az ellenség által az Ipoly és Rima völgyén át irányuló felmentő kísérletének egy a *belső*, tehát legrövidebb vonalon Vácra és Ipoly-ságra végrehajtandó előnyomulás által a legnyomatékosabban elejét vehetik. Méltóságod ellenben Jászberénynél, a mozdulatok középpontján olyképpen áll, hogy onnan, a szükséghez képest bármely oldal felé fordulhat, ahol a rendelkezésére álló haderők által az eseményekre döntőleg folyhat be, támadjon bár az ellenség Szolnok, avagy Gyöngyös felől. Miután azonban, főleg a jelen körülmények között kiváló fontosságú, hogy az ellenség felől folyton informálva legyünk, ennek folytán méltóztassék *Csorics* altábornagy urat Hatvanban mindarról, amire a fentiekre való tekintettel szüksége van, tudomásba helyezni és egyidejűleg utasítani, miszerint nemcsak megbízható kémeik által, hanem *megfelelő erejű és összeállítású portyázó különítmények* által is a szükséges hírek birtokába jutni iparkodjék és az ellenséget úgyszólván egy pillanatig se hagyja figyelmen kívül. A *Ramberg* hadosztálynak elvonulása által Hevesről egyszersmind szükségessé válik, hogy Jászberényből Heves és Kaál felé szorgos járőrmenet tartassék fenn. Ily értelemben tevékenykedik az innen

és Besztercebányáról Losonc felé *Almássy* ezredes és *Zagitsek* alezredes alatt kiküldött portyázó különítmény, valamint a Pászton át Pétervásár felé útnak indított *Wrba* chevauxlegers század is. Magától értetődik különben, hogy a *Csorics* és *Ramberg* hadosztályok feletti parancsnokságot Méltóságod továbbra is megtartja s az azoknak szánt rendelkezések Önnek közvetítése útján adatnak ki. Mindezek egyébként csak általános támpontok, amennyire innen egyáltalában adhatók voltak s nagyon természetes, hogy azok Méltóságod által az idő és egyéb viszonyokhoz képest, valamint az ellenség mozdulatairól szóló hírek folytán kellőleg változtathatók lesznek! Felállításáról *Jászberény*nél, nemkülönb minden fontosabb eseményről méltóztassék a bánt tudomásba helyezni s avval a további összeköttetést fentartani."

Ez az intézkedés egy a következő napon *Schlick*hez intézett levélben annyiban nyert módosítást, hogy a két lovas század és egy üteg által megerősített *Ramberg* hadosztály *Vácra* irányítatott, amit a herceg levelében következőleg indokol:

„E csapatelosztás által azon helyzetbe jutunk, hogy azon esetre, ha *Görgey* *Eger* és *Pétervásáron* át *Komárom* felszabadítására az *Ipoly* völgyébe vonulna, miről a *Losonc* felé irányított portyázó különítmények bennünket remélhetőleg tudomásba helyeznek, annak *Ipolyságnál* kellő számú erővel útját állhatjuk. *Komárom ostroma megzavarásának elejét állani, jelenleg a legfontosabb kívánalmak egyike(?)* épúgy, mint az ellenség teljes erejéből az ellenkező után törekszik, mi mellett tévútra vezetésünkre számítani látszik."

Windischgrätznek e hosszadalmasan körülírt s mindent a legapróbb részletekig okadatolni vágyó rendelkezéseivel kétségkívül a mindent biztosítani akarás nagy hibájába esett, mely minden körülmények között erőelforgácsolásra vezet, ami a jelen esethez hasonlóan rendszeren megbosszulni szokta magát.

A kiadott intézkedések alapján a sereg március 24-én a következő helyzetbe jutott: a *Ramberg* hadosztály *Vác*on, a *Csorics* hadosztály a *Bellegarde* lovas dandárral *Hatvanban*, *Schlick* hadteste pedig *Jászberényben* állott. *Jellacsics* hadteste még 21-én *Ceglédre* vonult s a *Rastic* dandárt 3 lovas századdal a *Tisza* szemmel tartása céljából *Abonyba* tolta előre.

Asbóthnak Szolnok ellen nagy hű-hóval végrehajtott tüntetése folytán *Rastic* 23-án a következőket jelentette: „úgy hírlük, hogy a lázadók *Akolkertnél* (?), *Török-Szent-Miklóssal* szemben, a *Tiszán* át hajóhidat építenek; Szolnokon 12.000 ember részére szállás biztosított, úgy szintén *Cibakházánál* is jelentékeny csapatok keltek már át, melyek *Várkonyon* át folytatták menetüket . . ."

E Budára továbbított jelentéshez a bán még hozzátette, hogy a magyar főerő Cibakháza, Török-Szent-Miklós, Mező-Túr között összpontosítva áll s hogy az ellenség valószínű szándéka, magát túlerővel az I. hadtestre vetni, miért is sürgősen szükségesnek vélné, ha Schlicknek legalább egy hadosztálya Tápió-Szélére indíthatnák útba.

Windischgrätz, amióta a komáromi felszabadító kísérlet eszméje meggyőződésévé vált, nem igen volt hajlandó a közlötteknek hitelt adni, bár, mint később látni fogjuk, a magyar főerő 23-án még valóban Mező-Túr—Török-Szent-Miklós tájékán állott. Nézetét ennek folytán oly hozzáadással közölte *Schlick*-kel, hogy csakis sürgős szükség esetére tegyen eleget a bán kívánságának.

Ezalatt a két hadtestparancsnok már egymás között közvetlenül kicsinálta a dolgot, minek alapján *Schlick* elhatározta, hogy hadtestével Jászberényből még 24-ike folyamán Nagy-Kátán át elindul, hogy 25-én legalább egy hadosztállyal Albertinél állást foglalhasson, míg a másik hadosztályt Káta környékén szándékozott visszahagyni.

A losonci rajtaütés.

1849. márc. 24-én.

Schlicknek fenti elhatározásáról szóló jelentésével egyidejűleg 25-én az a kellemetlen hír is érkezett be *Windischgrätz* főhadiszállásába, hogy az *Almássy* és *Zagitsek* különítmények Losoncon 24-én túlnyomó ellenség által meglepve, széjjelverettek.

Beniczky különítménye ugyanis Miskolcon március 16-án Görgéytől elválván, a tót népfölkelés széjjelugrasztása céljából Eperjesnek vette útját. E feladatát elvégezvén, *Beniczky* Görgéytől azt a parancsot vette, hogy *Windischgrätz* tévútra vezetése céljából portyázását immár Komárom irányában folytassa s az Ipoly völgyében netán előnyomuló osztrák csapatoknak útját állja. E meghagyás folytán *Beniczky*, feladatának első részét valóban dicséretes gyorsasággal elvégezvén, március 11-én már Putnokra, 22-én pedig Rima-Szombatba ért, ahol egy napi pihenőt szándékozott tartani. 23-án arról értesülvén, hogy Losoncra még aznap osztrák csapatok érkeznek, Rima-Szombatból este 8 órakor elindulva, különítményével Osgyánig menetelt, ahol az éj fennmaradó részét töltötte. Másnap igen nagy hózivatar dühöngött, melynek leple alatt a különítmény Apátfalváig észrevétlenül nyomult előre. Itt *Beniczky* kiadta a rajtaütésre vonatkozó rendelkezéseket, melyek szerint a különítménynek a Losoncon minden biztosítás nélkül, teljesen gondtalanul időző

osztrák csapatokat egyszerre három oldalról kellett megrohannia. A világos nappal végrehajtott rajtaütés a legfényesebben sikerült; a mit sem sejtő osztrák csapatok között leírhatatlan zavar keletkezett; néhány hevenyében összeszedett osztag megkísérelte ugyan a Tugár patak hidjánál az ellenállást, de csakhamar tágítani volt kénytelen; egy század *Zuccato* főhadnagy parancsnoksága alatt a kaszárnyát szállotta meg, de csakhamar körülvétetvén, foglyul ejtetett. Majd *Schreiter* főhadnagy egy szakaszdsidást összeszedvén, a magyar tüzéségre ront, de a huszárok ezt is visszavetik s így most már mindenki menekült, amerre csak tudott. *Almássy* ezredes a csapat maradványaival a majdnem 50 kilométernyi útat Gyarmatig még ugyanaznap és a rá következő éjjel tette meg s ott az eléje küldött *Ramberg* hadosztállyal egyesült.

A rajtaütés az osztrákoknak igen érzékeny veszteséget okozott; foglyul esett: *Inkey* Ede dsidás őrnagy, *Schutter* báró lovas százados, *Schreiter*, *Hoffmann* és *Zuccato* főhadnagyok, 36 dsidás és 56 ló; a gyalogságtól azonkívül még más 3 tiszt és mintegy 200 ember részint elesett, részint foglyul ejtetett. A dsidások zászlója és hadi pénztára, úgyszintén a tiszti podgyász nagyobb része a győzők kezébe került. *Beniczky* a jól elvégzett munka után különítményével ismét Rimaszombatba tért vissza.

Almássynak jelentése folytán, mely *Beniczky* csapatjait legkevesebb 6000 emberre becsülte, holott mint tudjuk, alig tett ki többet 400-nál, a herceg egy percig sem kételkedett többé, hogy a magyaroknak egy jelentékeny része tényleg Komárom felmentését célozza s szinte jól esett lelkének a tudat, hogy az ellenségnek tervét már jó eleve átlátta. Ebből kifolyólag *Rambergnek* azonnal parancsot küldött, hogy hadosztályával Vácról haladéknélkül az Ipoly völgyébe, Balassa-Gyarmatra vonuljon. Támogatására *Csorics* altábornagy 6 zászlóalj, 6 lovas századdal s a megfelelő tüzéséggel Vágra irányított; míg *Gödöllőnél* *Bellegarde* alatt csak 2 zászlóalj és 7 lovas század maradt vissza, hova még *Schlick* hadtestének is be kellett vonulnia. Utóbbinak szemrehányáskép a herceg egyidejűleg megjegyezte, hogy „ezen a csapatokat nagymértékben fárasztó ide-oda menetelést könnyen ki lehetett volna kerülni, ha az ellenség állása, ereje és szándékáról megbízható hírek szereztek volna s ő (*Schlick*) menetét *Albertaine*, még mielőtt erre vonatkozólag parancsot vett volna, végre nem hajtja.”

E rendelkezések folytán az osztrák sereg állása március 27-én a következő volt: A *Ramberg* hadosztály a Losoncra elűzött *Almássy* csapatmaradvánnyal egyesülve, Balassa-Gyarmatnál állott; a *Csorics* hadosztály Vácon, ahova már 27-én este

érkezett meg; *Schlick* hadtestéből a *Lobkovitz* hadosztály Gödöllőnél, ahol *Bellegarde* különítményével egyesült; a hadtest másik, *Liechtenstein* hadosztálya Tápió Bicskénél foglalt állást, honnan másnap Gödöllő felé, Dányig és Kókáig nyomult előre. *Jellacsics* Cegléden maradt, *Rastic* dandárát azonban Szolnokig tolta előre. Az ekként újonnan elrendelt helyzet eléréséhez szükséges s a rossz időjárás folytán feneketlenné vált úton végrehajtott menetek a csapatokat nagy mértékben kifárasztották.

A magyarok mozdulatairól ez időtájt *Windischgrätz* igen elmentmondó és gyakran felette túlzott híreket kapott. Így *Ramberg* altábornagy többek között azt jelenti, hogy az ellenség (*Beniczky* különítménye) a losonci rajtaütés után Rima-Szombatba húzódott vissza. „Az esetre — írja az altábornagy — ha az később a bányavárosok felé venné útját, szándékom őt nyomon követni, mialatt báró Csorics altábornagynak Zólyomra kellene előnyomulnia, hogy az által az ellenséget két tűz közé foghassuk. Különbben biztos hírek szerzése céljából holnap (28-án) Balassa-Gyarmatról Ludányra s holnapután Losoncra menetelek. Innen Rimaszombatig szándékozom előnyomulni, ezáltal a felső megyék jelentékeny részét biztosítom, Gömört uralom, a Tiszolcon át a Szepességre vezető közlekedési vonalat számomra megnyitom, a bányavárosok és Komárom ellen minden vállalatot lehetetlenné teszek, Gyöngyöst, Egert és Pétervásárt oldalban fenyegetem, és beálló szükség esetén *Beniczky* hadtestét Miskolcra újból elkergethetem s onnan aztán a *Görgéy* hadtest háta ellen operálhatok.” Ennyi legyet egy csapásra! még ahhoz is, hogy valaki ilyet kigondoljon, valóban magasröptű fantázia kell. *Windischgrätz* természetesen nem is állott rá a hivatlanul felajánlott tanácsra, hanem *Ramberget*, *Csorics* parancsnoksága alá helyezve, szigorúan meghagyta neki, hogy Balassa-Gyarmaton túl ne menjen s hogy hírek szerzése céljából csupán portyázó különítményeket küldjön ki.

Lobkovitz altábornagy 27-én Gödöllőről azt jelentette, hogy úgy Hatvan, mint Gyöngyös ellenségtől ment, ellenben Kápolnán, Kaálon és Kompolton erős ellenséges seregtestek állanak.

28-án este 7 órakor *Csorics* altábornagytól a következő jelentés érkezett be: „Egy Gyöngyösről jövő kereskedőtől vett értesítés szerint, *Görgéy* már 20-án Mező-Kövesdről Verpeléten át Rima-Szombatba menetelt. Én (*Csorics*) azt hiszem és legvalószínűbbnek tartom, hogy *Görgéy* 25-én vagy 26-án Rimaszombatból Vámosfalván át Zólyomra indult.” Majd 29-én ezt jelenti az altábornagy: „A hegységen át Gyöngyös és Losonc felől jövő fuvarosok állítása szerint *Guyon* és *Beniczky* 15.000 emberrel Losoncon, *Görgéy* 15.000 emberrel Gyöngyösön áll. E két hadtest

Szt.-Jakabon (Szurdok-Püspöki) át tart összeköttetést egymással."

Még nagyobb rémhireket terjesztett azonban a bán, többek között 27-én, hogy „egybehangzó jelentések szerint az ellenség a Tisza bal partját sűrűn ellepte előőrsökkel; hogy Szolnok és környékéről senkit sem eresztenek át. Többek állítása szerint *Bem* is ide érkezett s a tiszai hadsereg erősítésére szánt 10.000-nyi serege szintén útban van már. Mindinkább bizonyossá válik, hogy Kúnhegyes, Török-Szent-Miklós és Cibakháza túl vannak tömve csapatokkal." Majd ugyanaznap délben ezeket jelenti: „Ép most fogtak el az előőrsök két tótot, kik tegnap hagyták el Kecskemétet s személyesen látták, hogy az nap délután egy gyalogságból és lovasságból álló egész ellenséges hadtest zeneszó mellett vonult be a városba. Az ellenség állítólag Cibakháza felől jött. E két ember hitelt érdemel. Az ellenséges járőrök már N.-Kőröség portyáznak."

A bánnak másnapi (28.) jelentése szerint az előbb említett két tót vallomása oda módosult, hogy Kecskeméten 26-án tényleg megjelent 3 zászlóalj gyalogság és 1 lovas ezred, melyek azonban nagymérvű harácsolás eszközlése után újból visszavonultak.

Március 30-án *Schlick* Gödöllőről a következőket jelentette: „Hatvan és az egész körülötte fekvő vidék szabad az ellenségtől. Kémek és szemrevételező különítmények jelentései megegyeznek abban, hogy az ellenség főereje 29-én esete még Heves környékén állt, főleg pedig Kaál, Kompolt, Kápolna, Kerecsend, Maklár és Szíhalmon, mely helységekből 80—84 ágyú vonult fel. A csapatok száma állítólag igen jelentékeny s azok ereje jóval felülmúlja a velünk szemben eddig állott csapatokét. Ami az ellenség szándékát illeti, úgy hírlik, hogy az ma (30-án) előnyomulását megkezdi és pedig *Görgéy*, kinek parancsnoksága alatt *Guyon* és *Klapka* is áll, Pásztón át Vác, vagy talán Komárom felé fordul, míg *Skrzynecki* (?) egy más, Heves körül összpontosuló hadtest felett vette át a parancsnokságot s innen Pest felé veszi irányát. — Ebből az következik, hogy az ellenség megosztja magát és pedig *Görgéy* a lázadó sereg fegyelmezettebb, mozgékonyabb részével a hegységen át Vác és Komárom felé operál, mialatt a seregnek kevésbé rendezett része a Tiszához közel és Heves körül foglal állást." *Schlicknek* e jelentése beláthatlan következményekkel járt, amennyiben a herceg ez időtől fogva főfigyelmét folyton, sőt mint később látni fogjuk, még közvetlenül az isaszegi döntő csatát megelőzőleg is, Komárom esetleges felmentésének ellensúlyozására fordítja, miáltal magát Isaszegnél egy egész hadosztálynak közreműködésétől fosztotta meg.

E jelentéssel egyidejűleg *Schlick* egyszersmind jó tanácsát és javaslatát is felajánlotta a hercegnek, mely szerint a főerő Gyöngyösön s onnan balra a hegység felé nyomult volna előre, hogy *Görgeyt* utolérve, megverje, ami a fennálló viszonyok között *Schlick* véleménye szerint könnyű és beláthatatlan sikerrel járó vállalat lett volna. Igaz ugyan, hogy Buda és Pest időközben veszélyeztethető, csak hogy ez keveset nyom a latba, ha csak *Görgeyt* megverni sikerül.

Ezek nagyjában azok a hírek és jó tanácsok, melyek a „Winterfeldzugban“ felemlítettnek és őszintén megvallva, a sok ellentmondó hír tömkelegében nem volt könnyű feladat a helyes ösvényt megtalálni.

De hiába, háborúban ritkán volt és ritkán lesz ennél sokkal kedvezőbb a helyzet s az éppen a valódi hadvezérnek istenadta elengedhetetlen tulajdonsága, hogy az ocsúból minél több búzaszemet böngészni tudjon s hogy egy kis fantázia segítségével magának a sok apró, laikusok előtt jelentéktelennek látszó jelenségből a helyzetről helyes összefogalmat alkothasson. Ha pedig az állapot annyira komplikált, hogy az ellentmondó jelenségek zürzavarából a dolgok valódi állását megállapítani nem lehetne, ily esetben legjobban cselekszik az a parancsnok, aki a legvalószínűbbnek látszó körülményeket és helyzetet alapul véve, bármely — még ha nem is a leghelyesebb irányban — a gordiusi csomót hatalmas kardcsapással kettévágni igyekszik. Ehhez persze mindenekelőtt szilárd elhatározás és a kitűzött célt, az eléje gördülő akadályok dacára minden áron elérni törekvő akaraterő, nemkülönben az alparancsnokok részéről feltétlen engedelmesség szükségeltetik. Hogy ezek a kellékek a jelen esetben nem igen voltak meg, azt az eddigiék után hosszabban bizonyítanunk alig szükséges s így nem is csodálkozhatunk azon, ha a herceg lába alatt a szilárd talaj inogni kezd s zavarában félrendszabályhoz, a taktikának ez időben még igen kedvelt korcsszülöttjéhez: erőszakos kémszemléhez nyúl, mialatt seregének fennmaradó részével egy mindenféle eshetőségre szánt felállítást óhajt elfoglalni, mi mellett az erőelforgácsolás természetesen kikerülhetetlenné vált.

A március 31-én kiadott intézkedés szó szerinti következőleg hangzott: „Miután az ellenség erejéről, állásáról és szándékáról mindennemű biztosabb hírek híján vagyunk, mi sem marad hátra, mint hogy abban az irányban, ahol kémjelentések szerint a lázadók egy jelentékeny része állást foglalt, egy nagy kémszemlét hajtsunk végre, mi által az ellenséget erejének kibontakozására s ezáltal talán szándékának kimutatására is kényszerítjük. E kémszemle a III. hadtestnek tétetik feladatává. Hogy azonban állandóan abban a helyzetben legyünk, hogy a csoportok egy-

mást kölcsönösen támogathassák s hogy minden kedvezőtlen eshetőséget magunktól elháríthassunk, szükséges, miszerint az I. hadtest közelebb vonassék s egyáltalában hogy haderőink felállítására akkép szabályoztassék, hogy azok rövid térközökben, vagyis a Monor, Gödöllő, Vác és Vadkert által jelölt vonalon azonnali összpontosításhoz, vagy egyik vagy másik helyen kölcsönös segélyezés céljából készen álljanak. Ez általános támpontok alapján a III. hadtest április 1-én Bagh-ig, 2-án Hatvaniig, 3-án Gyöngyösig nyomul előre s e mozdulatok által teljesen abban a helyzetben marad, hogy a fent jelzett követelményeknek megfeleljen. Mindazonáltal *Schlick altábornagyot óvnom kell, nehogy túlnyomó ellenséggel kétes kimenetelű harcba bocsátkozzék.* Ha a III. hadtest netán túlerős ellenségre bukkanna, úgy az a legnagyobb óvatossággal Bagh felé vonuland vissza. Továbbá ajánlom, hogy a hadtest Gyöngyösön túl ne menjen, miáltal folyvást megmarad a lehetőség, nevezett hadtestet bármely pontra irányíthatni, ahol az ellenség túlerővel felléphetne. *Schlick altábornagy engem napról-napra értesít az ellenség felől beérkező hirekről.* — *Báró Csorics altábornagy,* — kinek hadosztálya Vácánál úgyszólván rendelkezésre álló tartalékot képez, mely ép úgy Gödöllő felé, mint *Ramberg altábornagy* sürgős támogatására készen tartandó, — utóbb említett altábornagy urat útasítani fogja, hogy figyelmét Losonc felé megkétszerezze. A III. hadtest baloldalának biztosítása céljából *báró Csorics altábornagy* egy 2 dsidás és 2 vértesszázadból alakuló s egy derék törzstiszt parancsnoksága alá helyezendő portyázó különítményt, melyhez egy vezérkari tiszt is beosztandó, Vácról elindít, mely holnap április 1-én Nagy-Bercelig, 2-án Szent-Jakabig (Szudok-Püspöki) s 3-án Gyöngyösig nyomul előre; ezen különítmény Szent-Jakabra érve, saját bal oldalában Terenye felé is felderít. Az I. hadtest április 1-én eddigi állásában marad s egyrészt Szolnokra különít ki, hogy még ugyanaz nap a mozdonyokat, vagonokat, sókészletet, kincstári pénzeket s egyéb cikkeket biztonságba helyezhesse; 2-án a hadtest Albertire, 3-án Monorra menetel. Ez a mozdulat legjobban eszközölhető egy megfelelő hátvéd fedezete alatt, mely az ellenséget afelől, ami részünkről történik, lehetőleg sokáig bizonytalanságban tartja. *Az oldalak biztosítása nemkülönben az összeköttetés a III. hadtesttel, annak előnyomulása közben is, legalább portyázó különítmények által elengedhetetlen.* Monori állásában az I. hadtest úgy a szolnoki, mint a kecskeméti utat is uralja, Pestet fedezi és egyúttal bármely északibb irányban netán szükségessé váló alkalmazásra rendelkezésre áll." Végül a herceg parancsot adott még, hogy a Garam Kéméndnél áthidal-tassék, hogy a *Ramberg* hadosztály kényszerített visszavonulása esetén, azon fennakadás nélkül átmeessen.

A fenti parancsból kifolyó események tárgyalását az időközben a magyar főszereg körében történtek utánpótlása céljából most egy időre felfüggesztjük, közbevetőleg azonban fel kell említenünk, hogy e borús pillanatban *Windischgrätz* legalább egy oldalról kapott kellemes hírt, Ő Felsége ugyanis tudomására hozta, miszerint *Hammerstein* lovassági tábornokot utasította, hogy a herceg támogatására 10.000 embert Gácsországból Magyarországra indítson útba. Ámbár *Windischgrätz* ezekre a legközelebb jövőben, a nagy távolságnál fogva még nem igen számíthatott, de a tény, hogy Gácsországból a magyar sereg hátába egy ily tekintélyes oszlop közeledik, tisztán erkölcsi súlyánál fogva is sokat nyomhatott a lábba. *Windischgrätz* Ő Felsége kegyét megköszönve, egyúttal további szándékáról is nyilatkozott, mely nem volt éppen a legkecsegtetőbb. „Ha Komárom elesik, akkor — úgymond — Simunicot nagyobb részt magához vonva, újból támadni fog, ellenkező esetben, ha Komárom rendes ostrom alá vétele szükségessé válnék, úgy a támadó föllépés a további erősítés nagyságától függne.”

Erre Ő Felsége a herceget rövid időre fontos tanácskozásra magához hívatta Olmützbe; annak elhatározásáról volt ugyanis szó, vajjon a viszály a magyarokkal békés úton egyenlítették-e ki, vagy pedig a hadjárat folytatása céljából az orosz intervenció igénybe vétessék.

Ezalatt a seregnél a helyzet pillanatról-pillanatra feszültebbé lett, miért is *Windischgrätz* szükségesnek látta elutazását egyelőre elhalasztani s annak okáról március 30-án következő levelében tudatta Ő Felségét: „A Felséged főhadsegéde által vett legfelsőbb parancs folytán Olmützbe indulófélben veszem a hírt tetemes ellenséges haderő közeledtéről Gyöngyös irányában, minék folytán a legközelebbi napokban összeütközésre kerülhet a dolog. — Ennek folytán Felséged legkegyelmesebben meg fog bocsátani, hogy ily fontos pillanatban a hadsereget el nem hagyom és a szerencsét, hogy Felséged előtt megjelenjek, néhány napra elhalasztom, annyival is inkább, mivel a megbeszélendő kérdések a küszöbön álló itteni események által talán közelebb jutnak a megoldás lehetőségéhez. Mindazonáltal legsürgősebb kötelességemnek tartom a harctéren előforduló eseményekhez mért pillanatot felhasználni, hogy a legfelsőbb meghíváshoz képest Olmützbe utazzam.”

A magyar főszereg átkelése a Tiszán.

A magyar főszereg Vetter tervéhez képest március 23-ikától kezdve útban volt Tisza-Füred felé, ahol 26-án a III-ik, 27-én pedig a II-ik hadtest kelt át a Tiszán; ezt követte *Klapka* had-

teste, úgy hogy már 29-én az egész sereg a legkisebb kellemetlen incidens nélkül a jobb parton állott; létszáma 50.148 főnyi gyalogság, 8134 lovas és 188 ágyú; ebből Görgey hadtestére esik: 16.644 főnyi gyalogság, 2436 lovas és 68 ágyú, a többi három hadtestre pedig összesen 33.504 főnyi gyalogság, 5698 lovas és 120 ágyú.

Még mielőtt a fősereg a Tiszán átkelt volna, a hadügyminiszterium az összes haderőknek 8 hadtestbe való osztását rendelte el, mely szerint az I., II., III. és VII. hadtest megtartotta eddigi elnevezését és rendeltetését, a IV. és V. hadtest a bács—bánsági déli hadsereget képezte; a VI. az erdélyi hadsereget, a VIII. pedig Komárom védőrségét.

A főhadssereg I., II. és III. hadtestét *Vetter* akként osztotta be, hogy a dandárok hadosztály kötelék nélkül egyesítették hadtestekké. Midőn később *Vetter* megbetegedése után Görgey vette át a főparancsnokságot, az I., II. és III. hadtest beosztásán újból apróbb változások történtek s a VII-ikhez hasonlóan ezek is kivétel nélkül hadosztályokba osztattak be, amint az az alábbi beosztásból látható.

Főparancsnok: Vetter, később Görgey tábornok.

I. hadtest; parancsnoka: Klapka tábornok.

Vezérkari főnök: *Antus* százados.

Tüzér parancsnok: *Karabelli* százados.

1. hadosztály, Desseffy ezredes.

Bobics alezredes dandára.

28.	} honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
46		
47.		
1 század	Lehel huszár	1 lovas század
1 hatfontos	üteg	8 löveg

Dipold őrnagy dandára.

6.	} honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
26.		
52.		
1 század	Lehel huszár	1 lovas század
1 hatfontos	üteg	8 löveg

2. hadosztály, Máriássy ezredes, később Kazinczy.

Zákó őrnagy dandára.

19. } 34. }	honvéd zászlóalj	2 zászlóalj
$\frac{1}{2}$	század Hunyady huszár	$\frac{1}{2}$ lovas század
$\frac{1}{2}$	tizenkét fontos üteg	4 löveg

Schulz őrnagy dandára.

17.	honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
39.	számú Don Miguel ezred 3. zászlóalj	1 „
$\frac{1}{2}$	század Hunyady huszár	$\frac{1}{2}$ lovas század
$\frac{1}{2}$	tizenkét fontos üteg	4 löveg

Mesterházy ezredes lovas-dandára.

1. számú Császár huszár ezred	8 lovas század
8. számú Coburg huszár ezred	4 lovas század
1 hatfontos üteg	8 löveg

Tartalék tüzérség.

1 hatfontos üteg	8 löveg
------------------	---------

összesen 10 zlj, 15 lov. szd és 40 löveg; 9200 gyalogos, 1600 lovas, 800 tüzér, mindössze 11.600 főnyi állománnyal.

II. hadtest; parancsnoka: Aulich tábornok.

Vezérkari főnök: *Meszéna* alezredes.

Tüzér parancsnok: *Jonak* százados.

1. hadosztály, Szekulics alezredes.

Mihályi alezredes dandára.

25. } 54. }	honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
56.	$\frac{1}{2}$ század Lehel huszár	$\frac{1}{2}$ lovas század
	1 hatfontos üteg	8 löveg

Buttler gróf őrnagy dandára.

48. } 60. }	honvéd zászlóalj	3 zászlóalj
61.	$\frac{1}{2}$ század Lehel huszár	$\frac{1}{2}$ lovas század
	1 tizenkétfontos üteg	8 löveg

2. hadosztály, Hertelendy ezredes.

Collig őrnagy dandára.

39. számú Don Miguel ezred 1. zlja	1 zászlóalj
52. honvéd zászlóalj (Bocskay)	1 „
2 század bereghi önkéntes	$\frac{2}{6}$ „
1 század bécsi légió	$\frac{1}{6}$ „
1 hatfontos üteg	7 löveg

Mándy ezredes lovas dandára.

6. számú Württemberg huszár ezred	6 lovas század
1 hatfontos üteg	7 löveg

Tartalék tüzérség.

1 háromfontos üteg	6 löveg
--------------------	---------

összesen $8\frac{1}{2}$ zlj, 7 lovas szd és 36 löveg, 8000 gyalogos, 1000 lovas, 800 tüzér, mindössze 9800 főnyi állományal.

III. hadtest; parancsnoka: Damjanics tábornok.

Vezérkari főnök: Csermelyi őrnagy.

Tüzér parancsnok: Wanner őrnagy.

1. hadosztály, Wisocki ezredes.

Gróf Leiningen őrnagy dandára.

3. } honvéd zászlóalj	2 zászlóalj
42. }	
54. sz. Hesseni ezred 2. zászlóalja	1 „
1 század 3. számú Ferdinánd huszár	1 lovas század
1 hatfontos üteg	8 löveg

Kiss Pál alezredes dandára.

9. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
lengyel légió	2 „
60. számú Wasa ezred 3. zászlóalja	1 „
1 század 3. számú Ferdinánd huszár	1 lovas század
1 hatfontos üteg	8 löveg

2. hadosztály, Nagy Sándor ezredes.

Knezics ezredes dandára.

60. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
34. számú Porosz herceg ezred 2. zlja	1 „
1 hatfontos üteg	8 löveg

Kászonyi ezredes lovas dandára.

2. számú Hannover huszár ezred	8 lovas század
Ferdinánd huszárok	4 lovas század
lengyel dsidás	1 lovas század
1 hatfontos üteg	8 löveg

Tartalék tüzérség.

1 hatfontos üteg	8 löveg
------------------	---------

összesen 9 zlj, 15 lovas szd és 40 löveg, 9200 gyalogos, 2000 lovas, 800 tüzér; mindössze 12.000 főnyi állománnyal.

VII. hadtest; parancsnoka: Görgey tábornok.

(Utóbbinak főparancsnokká történt kinevezése után *Gáspár ezredes.*)

Vezérkari főnök: *Bayer alezredes.*

1. hadosztály, *Gáspár ezredes* (előbb *Aulich*), *Gáspár után Kossuth őrnagy.*

Horváth dandára.

39. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
9. számú Miklós császár huszár ezred	6 lovas század
2. számú 6 fontos (lovas) üteg	5 löveg

Waldberg őrnagy dandára.

60. számú Wasa ezred	1 zászlóalj
4. számú hatfontos üteg	8 löveg

Petheő őrnagy dandára.

Neográdi zászlóalj	1 zászlóalj
Ujházi vadászok	$\frac{2}{8}$ " "
2 század utász	2 század
Pozsonyi hatfontos üteg	5 löveg

2. hadosztály *Kmety ezredes.*

Gergely őrnagy dandára.

10. } honvéd zászlóalj	2 zászlóalj
23. }	
1 század utász	1 század
3. számú hatfontos üteg	7 löveg

Ujváry őrnagy dandára.

45. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj.
2 század vadász	$\frac{2}{6}$ "
10. számú Porosz király huszár ezredből	4 lovas század
4. számú hatfontos üteg	8 löveg

Uechtritz őrnagy dandára.

33. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
2. beszercebányai zászlóalj	1 "
12. számú Nádor huszár ezredből	2 lovas század
5. számú hatfontos (lovas) üteg	6 löveg

*3. hadosztály, Pöltenberg ezredes.**Kossuth őrnagy dandára.*

1 honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
1 beszercebányai zászlóalj	1 "
4. sz. Sándor nagyhg huszár ezredből	2 lovas század
5. számú hatfontos üteg	7 löveg

Zámbély alezredes dandára.

14. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
1. pesti önkéntes zászlóalj	1 "
4. számú Sándor huszár ezredből	4 lovas század
1. számú hatfontos (lovas) üteg	7 löveg

*A főhadiszállás hadoszlopa, Simon alezredes.**Weissel alezredes dandára.*

4 század gránátos	$\frac{4}{6}$ zászlóalj
48. sz. Ernő főherceg ezred 2. zlja	1 "
1 század német légio	$\frac{1}{6}$ "
6 tarack	6 tarack

Liptay alezredes dandára.

4 század tiroli vadász	$\frac{4}{6}$ zászlóalj
1 század utász	1 század
1 tarack (lovas) üteg	5 tarack
$\frac{1}{3}$ röppentyű üteg	2 löveg

Beniczky különítménye.

A 15. honvéd zászlóalj 3 százada	$\frac{3}{6}$ zászlóalj
Beniczky önkéntes	$\frac{2}{6}$ "
a Nádor huszár ezredből	$\frac{1}{4}$ század
Pozsonyi üteg	2 löveg

A Tiszafüred és környékén levő különítmény.

13. honvéd zászlóalj	1 zászlóalj
2. számú Sándor császár ezred 1. zlja	1 „
2 század utász	2 század
9. számú Miklós császár ezredből	2 lovas század
10. számú Porosz király ezredből	2 „ „
4. számú Sándor huszár ezredből	2 „ „
Hunyady huszár ezredből	2 „ „

összesen 18 zlj, $26\frac{1}{4}$ lov. szd, 68 löveg, 14.400 gyalogos, 3150 lovas, 1360 tüzér, mindössze 18.910 főnyi állománnyal; levonva ebből a 2600 gyalogos, 1000 lovas és 40 tüzér, összesen 3640 embert számláló két különítményt, marad rendelkezésre 15.300 ember.

Összegezés:

I. hadtest	10 zlj,	15 lov. szd,	40 ágyu	11.600 ember
II. „	$8\frac{1}{2}$ „	7 „ „	36 „	9.800 „
III. „	9 „	15 „ „	40 „	12.000 „
VII. „	18 „	$26\frac{1}{4}$ „ „	68 „	18.900 „
összesen	$45\frac{1}{2}$ zlj,	$63\frac{1}{4}$ lov. szd,	184 ágyu	52.300 ember

Eszerint a 4 hadtest közül számbeli erő tekintetében különösen *Görgey* hadteste tűnik ki, mely egymagában majdnem oly erős volt, mint az I. és II. hadtest együttvéve.

Klapka, *Aulich* és *Damjanics* hadteste 2—2 gyalog hadosztály és 1—1 lovas dandárból, továbbá 6—8 löveg erejű tartalék tüzérségből állott, *Görgey* 3 gyalog hadosztályból és egy negyedik, ezekkel majdnem azonos beosztású seregtestből, a főhadiszállás hadoszlopából — de lovas dandár nélkül. A könnyebb vezethetés céljából felette gyengén tartott gyalog dandárok az akkori időben s főkép 1808 óta szokásos módon nagyobbára mindhárom fegyvernemből: gyalogságból, lovasságból és tüzérségből alakultak; anélkül azonban, hogy az összeállításnál a fegyvernemnek egy bizonyos számaránya mérvadóul tekintett volna. A legtöbb dandár 2 vagy 3 zászlóaljából, $\frac{1}{2}$ —1 lovas századból és 5—8 ágyúból alakult; egyes dandárok lovasságot egyáltalában nem kaptak. A különböző számú századból álló zászlóaljak magasabb (ezred-) kötelék mellőzésével osztattak be az egyes gyalog dandárokhoz. Az I. és III. hadtest lovas dandára 12, illetve 13 lovas századból és 8—8 ágyúból állott; a II. hadtest lovas dandára csak 6 lovas századot és 7 ágyút számlált.

Ezzel szemben az osztrák hadsereg a március 12-iki beosztás szerint a következő feltűnőbb jelenségeket mutatja. A 3 had-

test közül az I-ső, két gyalog és egy lovas hadosztályra, a II. és III. pedig egy tisztán gyalog és egy kombinált: gyalog és lovas dandárokból álló hadosztályra tagozódott. Ezen felül minden hadtestnek külön alkotó részét a hadtest tartalék tüzérség (5½ ágyú) képezte. A gyalog dandárok csak két fegyvernemből, 3 vagy 4 zászlóaljából és 1—1 útegből, a lovas dandárok 12, 14, vagy 15 lovas századból és 1—1 útegből állottak. A zászlóaljak itt is közbeeső magasabb kötelék nélkül közvetlenül a dandárparancsnokokhoz voltak utalva.

A seregnek átkelése alatt a Tiszán, március 26-án *Görgey*, majd 28-án *Kossuth* is megjelent Tisza-Füreden, előbbi, mint emlékirataiban állítja, haditanács összehívását kieszközlendő, miután az eredménytelenül végződött cibakházi hadműveletek után *Vetterben* még kevésbé bizott, mint *Dembinskiben*. Erre vonatkozólag különben már a *Szemeréhez* intézett következő levelében a legnagyobb kiméletlenséggel nyilatkozott: Dormánd, március hó 22-én 1849. Ma Hevest akartam megtámadni, de az ellenség tegnap Arokszállásra vonult vissza, ennél fogva a hadseregnek pihenési napot engedtem és holnap Kerecsenden leszek. *Vetter* megszakítja hadműveleteit. Miért? Nem tudom; mert az ok, melyet előadott, nem kielégítő. Azt mondja, hogy a hadseregnek ruházatra van szüksége; ha valamelyik hadtestnek erre szüksége van, úgy az az enyém. Én e végett *Kossuth* elnöknek írtam, hogy szemmeltartsa *Vettert*. Némely apróbb körülményekből azt vettem észre, hogy *Vetter* nem bizik bennem, aki azonban bennem nem bizik, abban én még kevésbé bízom. És ha nem csalódom, az az ha *Vetter* kétszínű ember, akkor, ha senki sem merészeli azt tenni, én fogom őt ártalmatlanná tenni. *Mészáros* mindig a régi, környezetének bábjátéka. Mondjuk ki már egyszer, mit akarunk. Magam kész vagyok, mint közember hazánk igazságos ügyeért küzdeni, de legyen valaki, ki minket vezet. Tegnap egy tisztet lövtem agyon gyávaságért. Ha vannak elszánt férfiak, lépjenek ki a harcmezőre, ne kinozzák a szegény hazát, hanem inkább akasszuk fel magunkat. Az a szerencsétlen békepárt! Semmi békét, de nyaktilót, nyaktilót! Azt mondják az ellenség közeledik Gödöllő felől 30 ágyú erősítéssel. Mennél többet küldenek ellenem, annál jobb, akkor legalább az a kétszínű *Vetter* elmeegy. Aki mer, az nyer. Nyerjen a magyar, de merjen is.

Görgey.

A tiszafüredi találkozás alkalmával újból igen heves jelenetek játszódtak le s midőn *Vetter* a siker érdekében az alparancsnokok feltétlen engedelmségét követelte, főleg *Damjanics* igen kinos jelenetet provokált. *Vetter* a dolgot szolgálati úton akarta elintéztetni, de *Kossuth* békítőleg közbenjárt. *Vetter* a nagy fel-

indulás következtében még ugyanaznap epelázba esett, úgy hogy Debrecenbe kellett szállítani, hol életveszélyes állapotban hat hétig az ágyat volt kénytelen őrizni.

Az ekként megüresedett főparancsnoki állás néhány napig betöltetlen maradt, mely időre *Kossuth* a tábornoki teendők végzésével *Klapkát* bizta meg, miről ez *Görgeyt* következő levelével értesítette: „Füred, 1849. március 28-án. Vetter altábornagy hirtelen megbetegedett. Hogy ez által a hadműveletekben zavar ne támadjon, a kormányzó engem bizott meg a hadsereg tábornoki teendőinek ideiglenes vezetésével. Első gondom, a sereget a Tisza mocsaraiból az országútra kihozni, ahol semmire gátolja többé a minden pontról visszavonuló ellenség üldözésében. Ha a főparancsnok betegsége netán hosszabb tartalmú lenne, s holnap, legkésőbb holnaputánig, javulásra remény nem mutatkoznék, akkor természetesen mint rangban legidősebb, Te leszel hivatva a főparancsnokság ideiglenes helyettesítésére. Két, három napi fáradság, biztos kilátás mellett arra, hogy nemsokára jól és gyorsan előbbre juthatunk, remélem nem fogják a sereget elkedvetleníteni. Erdély teljesen kitisztult, *Bem* 20-án bevette Brassót és az osztrákok utolsó töredékeit a Tömösi szoroson át Oláhországba kergette. *Klapka*.”

És csakugyan úgy is történt. *Görgey* végre elérte célját, amennyiben *Klapkának* és *Damjanicsnak* sürgetésére a kormányzó április 1-én őt nevezte ki főparancsnokká, s melléje a tábornoki ügyek vezetésére *Bayer* alezredest rendelte ki.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A döntő támadó műveletek megindítása; ama magyarok győzelme Isaszegnél.

1849. március végétől április elejéig.

7. és 8. számú melléklet.

A március 29-én a Tisza jobb partján összpontosult magyar seregnek a további előnyomulást két oszlopban kellett volna folytatnia és pedig a VII. hadtesttel az országút mentén, az imént Tisza-Fürednél átkelt hadtestekkel pedig Heves—Jász-Apátin át a szolnok—pesti vasút vonal felé. A feneketlen s teljesen hasznavehetetlenekké vált utak azonban egyelőre az egész sereget a gyöngyös—hatvani országútra terelték s így március 30-án a VII. hadtest Kápolnát, elővédje Halmajt; az I. Füzes-Abonyt, Dormándot és Besenyőt érte el, míg a II. hadtest Erdőtelek és Bod, a III-ik Kerecsend és Maklár között foglalt állást.

Március 31-én a VII. hadtest Gyöngyösre, a III. Halmajra és Visontára menetelt, míg az I. és II. a Tarnáig előnyomulva, Kaál és Felső-Debrő helységeket szállotta meg. Gyöngyösről a VII. hadtest elővédjét Tas-ig, jobb és baloldal különítményét pedig Pata és Adácsra tolta előre.

Április 1-én a III. hadtest Gyöngyösön a VII-hez csatlakozott, mely utóbbi egy hádosztályt kémszemlére Hortra küldött. Az I. és II. hadtest Karándot, Ludast, Detket, Ugrát, Halmajt, Visontát és Sárt szállotta meg. E napon tehát a sereg 10—12 kilométernyi területen teljesen összpontosítottnak mondható, úgy hogy bármely pillanatban csatára kész. Az előnyomulás egyelőre kisebb menetekben történt, hogy a még hátullevő lőszerkészlet, valamint a legénység és lovak kiegészítő szállítmánya szintén a sereghez csatlakozhassék.

Az ellenségről ez idő tájt az a hír volt elterjedve, hogy az zömével Gödöllő tájékán összpontosult. Erről bizonyosságot szerzendő, a VII. hadtestnek Hortban előretolva volt hadosztályának meghagyatott, hogy még április 1-e folyamán kémszemlét tartson Hatvan felé; itt a szemrevételező különítmény lovassága a várostól nyugatra foglalt állást, míg a nem nagyszámú gyalogság magát a várost szállotta meg.

Az ekként elhelyezkedett különítményt csakhamar az ellenség közeledésének híre verte fel nyugalmából, *Schlick* ugyanis hadtestével a vett meghagyáshoz képest április 1-én megindult Hatvan felé, melynek közelében a hadtest elővédjét képező *Parrot* dandár magyar huszárokra bukkant. Utóbbiak látván a velük szemben álló túlerőt, csakhamar visszahúzódtak; ugyanezt tevé rövid csatározás után a várost megszállva tartó gyalogság is. *Parrot* ennek folytán dandárával Hatvant nagyobb ellenállás nélkül megszállotta, míg *Schlick* a hadtest zömével Aszódnál és Baghnál, a *Lichtenstein* hadosztály fenmaradó része pedig Turán és Hévizen vonult éji nyugalomra.

Pótlólag megemlítendő még, hogy Gödöllőről történt elindulását megelőzőleg a III. hadtest hadrendjén némi változás történt, amennyiben az a kötelékébe tartozott 3 határőr zászlóaljat a bánnak engedte át, amiért ez viszont a Károly főherceg ezred 3-ik zászlóalját és a kombinált Eckher (későbbi Breisach) zászlóaljat *Schlick*nek bocsátotta rendelkezésére. Utóbbinak hadteste ezek után a következő beosztást nyerte:

Lobkowitz herceg altábornagy hadosztálya:

Parrot vezérőrnagy dandára:

- a 2. vadász zászlóalj 2 százada,
- a Károly főherceg ezred 3. zászlóalja,
- a Vilmos főherceg ezred 1. zászlóalja,
- a Parma ezred 1. landwehr zászlóalja,
- a Nugent ezred 3. zászlóalja,
- a Császár-chevauxlegersek 1. százada,
- a 36. számú hatfontos üteg.

Künigl alezredes dandára:

- a Vilmos főherceg ezred 3. zászlóalja,
- a Koudelka ezred 3. zászlóalja,
- a Latour ezred 2. zászlóalja,
- a Császár-chevauxlegersek 2. százada,
- a 34. számú hatfontos üteg.

*Lichtenstein Ferenc herceg altábornagy hadosztálya:**Fiedler vezérőrnagy dandára:*

- az István főherceg ezred 3. zászlóalja,
- a kombinált Ecker (később Breisach) zászlóalj 4 százada,
- a Hartmann ezred 2. zászlóalja,
- a Mazzuchelli ezred 3. zászlóalja.

Gróf Montenuovo ezredes dandára:

- a Császár-chevauxlegersek 2 százada,
- a Porosz király vértések 6 százada,
- a Sunstenuau vértések 2 százada,
- a Kress-chevauxlegersek 2 százada,
- a János főherceg dragonyosok 2 százada,
- a 3. számú lovas üteg.

Hadtesttüzer-tartalék:

- a Schlick-féle hatfontos üteg,
- a 11. számú röppentyű üteg,
- a 12. számú fél röppentyű üteg,

összesen $11\frac{1}{3}$ zászlóalj, 16 lovas század, $5\frac{1}{2}$ üteg.

A Hatvan előtt történekről *Schlick* azonnal beszámolt *Windischgrätznek* s jelentésében többek között arról is tett említést, hogy vett hírek szerint a környéken volt lázadók egy része *Beniczky* alatt Miskolc felé vette útját s hogy véleménye szerint a jobb oldalban legkevésbé sem fenyeget veszély, „miután egy Jászberényig kiküldött járőr ezt a helységet megszállatlanul találta. A jelentésnek ez utolsó passusa nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar sereg zömének megkerülő mozdulata Árokszállás—Jászberényen át majdnem az utolsó pillanatig felfedezetlenül maradt.

E megkerülő mozdulet eszméje *Klapkától* származott, aki a sereg arcvonala előtt fekvő mocsaras partú Zagyva és Galga folyókon való átkelést és az azok mentén eszközleendő harcra fejlődés nehézségeire rámutatva, az osztrák sereg jobb szárnyának megkerülését hozta javaslatba, mely az I., II. és III. hadtesttel Gyöngyös—Árokszállás—Jászberény—Nagy-Kátán át volt végrehajtandó, mialatt a VII. hadtest az ellenséget az országút mentén lekötni és foglalkoztatni volt hivatva.

Görgey e merész tervet, mely a VII. hadtestet az egyenkénti megveretés eshetőségnek tette ki, eleinte nem akarta magáévá tenni és valóban elvitázhatatlan, hogy döntés küszöbén a seregnek széjjel szakításából két egymástól 30—35 kilométernyire eső

csoportra, igen nagy veszély származhatott, mindazonáltal végre *Görgey* mégis elfogadta *Klapka* propozícióját.

Ez a terv, mint később látni fogjuk, csakugyan sikerre is vezetett, mely körülmény azonban nem gátolhat bennünket, hogy nézetünket róla legalább röviden ki ne fejtjük.

Klapka aggályait az arcvonal előtt fekvő mocsaras terepet illetőleg, méltányolnunk kell s így a sereg egy részével végrehajtandó oldalmozdulat helyességét és szükségét feltétlenül elismerjük, csupán az marad kérdéses, vajjon *Klapka* az oldalmozdulat végrehajtására a helyes irányt választotta-e? Csak egy pillantást kell vetnünk a térképre, hogy arra a meggyőződésre jusunk, mikép a kerülő mozdulatot végrehajtó seregcsoport a te-repakadályokat illetőleg csöbörből vödörbe jutott.

A *Klapka* által javasolt irányban végrehajtandó megkerülés célszerűsége ellen szól továbbá a nagyátmérőjű háromnegyed köríven tervezett kerülő mozdulat által involvált idővesztés is, mely a VII. hadtestet időközben könnyen a megveretés eshetőségének tette ki. Vajjon a megkerülés, illetőleg inkább csak átkaroló mozdulat, nem-e lett volna könnyebben, biztosabban és gyorsabban az ellenség bal szárnya ellen Ecséd—Lőrinci—Vergesen át végrehajtható, — főleg miután Vác és Komárom fekvésénél fogva, *Windischgrätznek* különben is ez volt az érzékenyebb oldala, — a fölött legalább is vitatkozni lehetne. Hogy a vállalkozás a kifejtett hátrányok dacára mégis sikerült, az csak újabb bizonyíték a mellett, hogy háborúban sokat lehet, szabad, sőt gyakran kell is kockáztatni és hogy a működés sikerét gyakran indokolatlan és helytelen elhatározások még inkább biztosítják, amennyiben az ez által keletkező pillanatnyi helyzet az ellenségre meglepőleg és leverőleg hat. És ez elég világos figyelmeztetés arra nézve, hogy nem nagy tudományossággal és eszélyességgel kigondolt tervek, hanem elsősorban a legegyszerűbb eszme kivitelében az akaraterő és következetesség tekinthető a katonai sikerdús tevékenység legbiztosabb zálogának. Háborúban a legjobb, gyakran ellensége a jónak s az a parancsnok, aki minduntalan a legjobbat hajhássza, vajmi ritkán éri el a babért.

Klapka ajánlata elfogadtatván, a parancsnoksága alatt megkerülésre kirendelt csoport április 2-án a következő helyeket foglalta el: Az egész I. hadtest és a III-ikból *Nagy Sándor* hadosztálya Árokszállást, utóbb említett hadtest másik, *Wisocky* hadosztálya Csányt, a II. hadtest pedig Adácsot és Vámos-Györköt.

Hogy a további műveletek felől *Klapka* miként gondolkozott, az az 1-én kelt s *Görgey*hez intézett alábbi leveléből tűnik ki.

„Ha az ellenség tovább nyomul holnap a gyöngyösi úton, mit

én azonban alig hiszek, úgy nézetem szerint a hadsereg holnapi állása olyan lesz, melyben derekasan fogadhatjuk őt. Ha mai előnyomulása csak kémszemle volt, nincs vesztegetni való időnk s az én nézetem ez esetben az, hogy ne tartsunk pihenő napot, miután már körülbelül bizonyos, hogy elég nagy kiterjedésben ugyan a Galga mögött van az ellenség összpontosítva, hanem erőltetett és ha kell éjjeli menettel már 4-én menjünk a nyakára. Holnap igyekezni fogok beszerezni Árokszállásról és Jászberényből a szükséges értesítéseket és közlöm azokat veled, hogy azok szerint állapotdjunk meg a teendők iránt. Várva várlak a főhadtesthez. Közelléted nagyon szükséges. Minél előbb Jászberényben szeretnék lenni. Ha oda is befeszkeleli magát az ellenség, egy dologgal többet kell végeznünk. A szolnoki hidat minden áron helyre kell állítani; azért kérlek küldj mindjárt holnap egy arra alkalmas tisztet oda."

A hatvani ütközet.

1849. április 2-án.

Mialatt a megkerülő csoport a fentiek szerint Árokszállás—Jászberény felé útban volt, a gyöngyös—hatvani úton, miután április 2-án mindkét fél előnyomulását folytatta, *Görgey* és *Schlick* hadteste között összeütközésre került a dolog. *Görgey* az 1-én tartott kémszemle által figyelmessé téve az ellenség közellétére, 2-án reggel *Gáspár* tábornokot, ki időközben helyette a VII. hadtest parancsnokságát átvette, a hadtestnek Gyöngyösön álló két hadosztályával Hatvan felé útnak indította, nehogy az előretolt hadosztály esetleg izoláltan megtámadtassék. Midőn *Gáspár* két hadosztályával Horthoz közel ért, a már ott álló hadosztálynak az előnyomulás folytatására adott parancsot. Alig hogy ez a hadosztály elővédje az Ágói patakot (Horttól nyugatra) átlépte, *Schlick* hadtestének elővédjére bukkant s azzal a harcot felvette. *Schlick* t. i. 2-án szintén folytatta előnyomulását és pedig a *Parrot* dandárral, mint elővéddel, Hatvanból d. e. 10 óra tájban elindulva, az élen, melyet az utóbb említett város előtt d. u. 1 óra felé újból egyesült zöm is követett. Időközben *Gáspár* elővéd-hadosztálya összes tüzérségével és gyalogságával harchoz fejlődvén, a nálánál gyengébb *Parrot* dandárt viaszszoritotta, mely azonban az eléje siető főcsapat által csakhamar felvétellett. Ekkor mindkét részről a hadtestek zöme is belevonatott a harcba, mely a gyalogság felfejlődése alatt kivált a tüzérség által vívatott. Az osztrákok részén a harc felállítás közepét a *Parrot* dandár, a balszárnyat, hadosztálya fenmaradó részével *Lichtenstein* s végül a jobbszárnyat, *Schlick* személyes vezetése alatt a *Lobkovitz*

hadosztály képezte. E szerint *Schlick* főerejét, bár ekkor még nem is sejtette, hogy a magyar sereg zöme Gyöngyösről Arokszállás felé tért le, saját jobbszárnyán, a mélyedésben alkalmazta. Ezzel szemben *Gáspár*, a helyi viszonyoknak bizonyára megfelelőbben, erejének zömét az országúttól északra fekvő magaslatokra rendelte, miáltal *Schlick* balszárnyát átkarolással fenyegette.

Úgyanekkor felbukkant a láthatáron Csány irányából egy másik magyar hadoszlop is, mely a jobbszárnyon álló *Schlick* felé nyomult előre átkarolólag. Ez a hadoszlop a III. hadtest *Wisocky* hadosztálya volt, aki Csányba érve a Hatvan irányából elhangzott ágyúszót meghallotta s további felszólításra nem várva, kötelességének ismerte, harcbakeveredett bajtársainak mielőbb segítségére sietni. *Schlick* látván, hogy mindkét szárnyát átkarolás fenyegeti, annál is inkább a visszavonulás mielőbbi megkezdésére határozta el magát, mivel érezte, hogy háta mögött a hatvani szorossal helyzete esetleg igen veszélyessé válhatik. A visszavonulás zavartalan eszközölhetése céljából a Hatvan előtti magaslatokat a gyalogság és tüzérség egy részével megszállotta, a Zagyván át pedig a lovasság, tüzérség és vonat használatára még egy második hidat veretett. Ezalatt a *Lichtenstein* vezetése alatt a balszárnyról megindított visszavonulás feltartóztatlanul tovább folyt, ezt követte a csatavonal közepe *Parrot* alatt, míg a jobbszárnynak legtovább kellett kitartania. *Pöltenberg* hadosztálya mindenütt nyomban követte a visszavonuló ellenséget, miáltal d. u. 5 óra felé Csány irányából a *Wisocky* hadosztálynak *Czillich* őrnagy által vezetett éldandára is közelebb jutott. Hogy azonban legalább a lovasság és tüzérség egy része minél előbb közbeléphessen, s az ellenséget még Hatvanon innen elérhesse, *Wisocky Szentmiklós*y őrnagy alatt a Ferdinánd-huszárok egy osztályát és *Német* százados alatt egy lovas üteget küldött a hatvani magaslatokon állást foglalt osztrák tüzérség s annak 3 század Civallart-dsidásból álló fedezete ellen.

A Ferdinánd-huszárok által, a Német-üteg támogatása alatt két ízben végrehajtott heves roham folytán *Schlick* tüzérsége a fedezettel együtt Hatvanba húzódott vissza, ahol a hidak körül óriási tolongás keletkezett. A kétségbeejtő helyzetet legalább némileg türhetővé teendő, az osztrák hátvéd Hatvanban az oda benyomuló *Pöltenberg* hadosztály részeivel makacs és véres utcai harcot vett fel. Az utolsó kemény tusa a Zagyva hidjánál vívatott, melyet *Kalchberg* százados egy század Frohaska gyalogsággal hősiezen védelmezett, kinek elszántsága a becsapódó ágyú és puska golyó zápor dacára, lehetővé tette a hidak lebontását, miáltal a közvetlen üldözés folytatása a magyarok részéről

lehetetlenné vált. Kalchberg százados bátor kitartása elismerésül a Mária-Terézia rend lovagjává lett.

A Kalchberg-század visszavonulásának biztosítása céljából *Schlick* tüntető mozdulat keresztülvitelére egy lovas osztályt egy üteggel rendelt előre, egyúttal meghagyván e különítmény parancsnokának, hogy a várost felgyújtassa, ami azonban nem sikerült.

Az üldöző előnyomulás folytatásában feltartóztatott magyarok a várostól északra és délre a Zagyva mentén állottak fel, hogy a visszavonuló ellenséget legalább tüzzel üldözhessek, de abban már vajmi kevés kárt tehettek. Mialatt az osztrák gyalogság feltartóztatlanul Aszód és Bagh felé visszavonult, *Schlick* lovasságával és tüzérségével a Zagyva jobb partján hatvannal szemben újból állást foglalt, hogy az ellenség által netán folytatandó üldözésnek útját állhassa; ez azonban be nem következvén, a sötétség beálltával a lovasság és tüzérség is bevonult az Aszód—Baghnál elfoglalt táborokba.

Veszteség osztrák részről a „Winterfeldzug” adatai szerint csak 95 ember és 63 ló; ellenben a *Schlick* hadtestében szolgált Kocziczka főhadnagy a veszteséget halottakban 68 emberre és 56 lóra; sebesültekben: 1 tisztre és 48 emberre, továbbá 19 lóra; eltűntekben: 85 emberre, tehát összesen 202 emberre és 75 lóra teszi. A magyarok vesztesége állítólag 150 főre rúgott.

A magyar VII. hadtest, a *Wisocki* hadosztály segítségével kivívott győzelmes ütközet által a Zagyva vonal korlátlan birtokába jutott, ami várakozó magatartására és feladatára való tekintettel, míg a sereg zöme dél felől közbeléphetett, kiváló fontossággal bírt.

Schlick Aszódra érve, a visszavonulás folytatását Gödöllőig határozta el, miután nézete szerint az ellenség a baghi állást könnyen megkerülhette. Ehhez képest a III. hadtest március 3-án reggeli 3 órakor el is indult Gödöllő felé, míg Aszód—Baghnál, a visszavonulás fedezése céljából csupán a Montenuovo lovas dandár maradt vissza.

A hatvani ütközetről *Windischgrätz* Lobkowitz alezredes szóbeli jelentéséből értesült, akit *Schlick* még a visszavonulás megkezdése előtt vasúton Budára küldött, hogy a dolgok állásáról s a túlnyomó ellenséggel kezdeményezett ütközetről a hercegnek kimerítő jelentést tegyen.

Erre *Windischgrätz* még 2-án este 10 órakor *Csorics* altábornagynak parancsot küldött, hogy 3-án reggeli 4 órakor hadosztályával Vácról elindulva, a III. hadtest sürgős támogatása céljából egy menetben Gödöllőre nyomuljon s bal szárnyának biztosítására és egyúttal hirszerzés céljából egy oldalvédet Kis-

Ujjfaluig (Mácsától 2 kilométernyire északnyugatra) toljon előre, továbbá hogy *Ramberg* altábornagyot útasítsa, miszerint hasonló célból *Vadkertről* Romhány—*Bercelen* át *Szt.-Jakabra* (*Szurdok-Püspöki*) egy erős portyázó különítményt indítson útba.

Az I. hadtest parancsnokának — kinek a márc. 31-én kiadott intézkedés szerint április 3-án *Monorra* kellett bevonulnia, *Cegléd*ről azonban még 2-ika folyamán sem indult el, miután — mint jelentésében kifejté — az élelmező szakosztálytól 1-én vett rendelet folytán *Szolnok*ról sőt kellett beszereznie (!) — a herceg felkérére kötötte, hogy 3-ika folyamán legalább annyira vonuljon *Monor* felé, hogy szükség esetén a III. hadtest támogatására kéznél legyen.

Midőn az utóbb említett napon reggel 5 órakor a herceg főhadiszállására *Schlick*nek részletes harcjelentése a 2-án vívott ütközetről beérkezett, a herceg a fenti parancsot oda módosította, hogy *Monorra* *Jellacsics* csupán egy gyenge dandárt rendeljen ki, míg a hadtest fenmaradó részével félbeszakítás nélkül *Kókára* és *Dányra* meneteljen.

Minde rendelkezésekről *Schlick* a következő felhívással helyezettett tudomásba: „Az egész *Csorics* hadosztály által történt megerősítése folytán remélem, hogy *Méltóságod* abba a helyzetbe jut, hogy az ellenséget visszaszorítva, legalább a *baghi* állást újból hatalmába ejti, mely a legalkalmasabb arra, hogy az ellenségnek *Vác* felé irányuló esetleges mozdulatának eleje vétessék, ami *Gödöllő*ről nem igen akadályozható meg . . . Mert ha egy erősebb ellenséges oszlopnak sikerülne magát a II. hadtest és *Ramberg* közé beékelni és *Vácot* elérni, úgy főcélunk, *Komárom* ostromának biztosítása, nagy mértékben veszélyeztetve van.”

Ez az intézkedés arról győz meg bennünket, hogy *Windischgrätz*nek 3-án még fogalma sem volt a magyar sereg zömének kerülő mozdulatáról *Jászberényen* át, hanem ellenkezőleg valószínűbbnek vélte, miszerint arctüntetés mellett a fősereg egy jelentékeny része a hatvani országúttól északra folytatja majd hadműveleteit.

Egyidejűleg a herceg 3-án délután végre rászánja magát, amit már jóval korábban kellett volna tennie, a sereg körében való megjelenésre s így még ugyanaznap *Gödöllön* ütötte fel főhadiszállását. Elutazását megelőzőleg a budai várőrségből még 3 zászlóalj helyezettett készenlétbe, hogy azok első felszólításra esetleg szintén a működő sereg erősítésére elvonulhassanak; ezáltal a vár őrsége *Lieber* alatt 3½ zászlóaljra olvadt le.

A kiadott rendelkezések folytán az osztrák sereg április 3-án következőleg állott: A *Csorics* hadosztály a *Kisslinger* (előbb *Bellegarde*) lovas dandárral *Gödöllő*nél *Schlick*-kel egyesült; el-

lenben az I. hadtest három dandárral csupán Tápió-Bicskéig, kettővel pedig (*Rastič* és *Sternberg*) csak Tápió-Szeléig jutott, amit a bán következőleg indokolt: „A *Rastič* és *Sternberg* dandárokat egy menetnyi távolságra hátul hagyandóknak véltem, nehogy igen gyors visszavonulás által az ellenséget gyors utánnyomulásra felbátorítsam.” Végül a *Ramberg*—*Almásy* különítmények Balassa-Gyarmat és Vadkertnél állottak.

Az ellenségről időközben a legtarkább hírek érkeztek be. *Schlick* jelentése szerint „az ellenség Hatvant szállotta meg, a *Görgey* hadtest fennmaradó része az említett helység mellett táboroz.” *Báró Minutillo* alezredes, kit *Csorics* egy zászlóaljjal és 4 lovas századdal Vácról Bercelen át Szt.-Jakabra küldött, azt jelentette, hogy Bujak és Csécse között egy 6 huszár századból, 1 honvéd zászlóaljból és tüzérségből álló különítményre bukkant, amely mögött az egyik erdőszelezen gyalogsági osztagok is láthatók voltak; ily körülmények között tanácsosnak vélte Bercelen maradni s végül hozzátette, hogy a bujaki jegyző és pap állítása szerint az ottani vidéken 5—6000 ember, Losoncnál pedig egy egész hadtest áll.

Brudermann százados, akit *Ramberg* küldött Gyöngyös felé, Szurdok-Püspökinél ellenséges előőrsökre bukkant s egy volt cs. kir. tiszttől megtudta, hogy Patánál 6 huszár század, 3 zászlóalj gyalogság és 1 üteg, Hatvannál azonfelül 7000, Gyöngyösnél 8000 ember áll. *Klapka* és *Guyon* állítólag Losonc és Rima-Szombat környékét érték el. A *Ramberg* altábornagy által Romhányon át Bercelnek irányított 1 zászlóalj gyalogságból, 2 lovas századból és 1/2 ütegből álló különítménytől említésre méltó hírnem érkezett be.

Végül a selmeci állomás parancsnokság április 2-áról keltezve azt jelentette, hogy Rima-Szombatnál egy 15.000 emberből álló hadtest áll s hogy Nógrád és Gömörmegyékben a népfölkelés szervezése hatalmas léptekkel halad előre.

E szerint minden oldalról nagyobb mennyiségű ellenség közeledte jelentetett, azt azonban hogy Jászberény tájékán a magyar főserég zöme áll, még most sem tudta meg a herceg.

Ily bizonytalan viszonyok között határozta el *Windischgrätz* 3-án este, hogy másnap seregének zömével az aszód—baghi állásba vonul, ahonnan a további előnyomulást esetleg Hatvanig folytatja. Ehhez képest a sereg 4-én reggeli 8 órakor el is indult Gödöllőről s Aszódra érve a *Csorics* hadosztály a város közelében, a III. hadtest pedig Bagh előtt foglalt állást. Maga a herceg a lovassággal szemrevételezés céljából még előbbre ment s Hatvan előtt a szintén kémszemlére indult tetemes ellenséges osztagokra bukkant, melyek rövid ideig tartó tüzelés után a Zagyva-

bal partjára húzódtak vissza. Az est beálltával *Windischgrätz* szintén visszavonult az aszód—baghi állásba, anélkül, hogy kém-szemléje által a helyzetet tisztáznia sikerült volna.

Aszódra visszatérve, a herceg másnapra, 5-ére, általános támadó előnyomulást határozott el, mely a bizonytalanságot eloszlatni s döntést előidézni volt hivatva. E támadást az I. hadtestnek támogatnia kellett, miért is a herceg a bánnak szánt következő parancsot adta ki: „Szándékom holnap (5-én) Bagh és Aszódról a Hatvannál álló ellenséget megtámadni. Miután azonban sejtem, hogy azon erők, melyeket az ellenség ma mutatott, haderejének csak egy kis részét képezik, ennek folytán tiszta arc-támadás a hatvani szoros és a terep minőségére való tekintettel igen nehéznek ígérkezik. Ez okból kívánatos, hogy Nagyméltóságod állásából egyidejűleg Fénsszaru felé nyomuljon előre s itt a Zagyván átkelve, az ellenség szárnya és háta ellen hasson. Ehhez a terep minőségére való tekintettel, kiváltképp lovasság alkalmas, melyhez azonban erős gyalogsági osztagok és megfelelő tüzérség is beosztandó lesz, amennyiben feltételezem, hogy az ellenség a fénsszarui átjárást megszállva tartja. A Jászberényre vezető útra nagy figyelem fordítandó, miután nincs kizárva a lehetőség, hogy azon egy ellenséges hadoszlop Pest felé előnyomulandó.*) Ha netán Nagyméltóságod sejtelmem ellenére teljesen biztos híreket venne arról, hogy egy erős ellenséges oszlop Szolnok vagy Cibakháza felől előnyomulva, már Albertiig jutott, az esetben természetesen oda kellene figyelmét fordítania. Az indulás idejét a baghi és aszódi állásból reggel fél 9 órára rendeltem el, ehhez képest Nagyméltóságod saját hadtestének induló idejét akként méltóztassék szabályozni, hogy Fénsszarunál az átkelést még idejekorán végrehajthassa. A visszatérő parancsörtsiszt által kérem Nagyméltóságod erre vonatkozó válaszát.“

A kért, de bizonyára nem valami inye szerinti válasz, korábban semmint a herceg gondolta volna, még a fenti parancs továbbbitása előtt érkezett meg, melyről majd később számolunk be, előbb azonban a magyarok tervéről néhány szót.

A magyarok részén, bár névleg *Görgey* volt a főparancsnok, a további hadműveleteknek nemcsak tervezője, tehát lelke, hanem úgyszólván végrehajtója is *Klapka* volt, amint az április 2-án *Görgey*hez intézett alábbi két leveléből kitűnik.

„Az ellenség mai mozdulata — írja *Klapka* — arra enged következtetni, hogy holnap talán nagyobb erővel fog támadni. Ha az I. és III. hadtest, valamint a II. (tartalék hadtest) is megteszi

*) Tehát még most sem tudja a herceg hogy a tulajdonképeni veszély ebből az irányból fenyegeti.

holnap kora reggel Jászberény felé az oldalmazdulatot, könnyen megeshetik, hogy az ellenség egész erejével a VII. hadtestre vetvén magát, ezt hátrálásra kényszeríti. Hogy e tekintetben megnyugtathassa magát, alólírott (I. hadtest) Damjanics tábornokkal (III. hadtest) egyetértve elhatározta, hogy holnap déli 12 óráig a most elfoglalt állásban maradnak, annyival is inkább, minthogy *Leiningen* és *Wisocki* dandárai is egész Hatvan tájáig el vannak különítve, és így hiányzanak. Ha az ellenség déli 12 óráig nem támad, innen az összes csapatok Jászberény felé indulnak, még pedig úgy, hogy 4-én reggelig 30.000 ember már át fog kelni a Zagyván. Hogy mozdulatunkat leplezhessük, kérem, tessék a VII. hadtesttel (*Gáspár*) Hatvanon át tüntető mozdulatot tételni, *Leiningen* és *Wisocki* két dandárát pedig méltóztassék tábornok úr Csányba rendelni, hol az aztán a III. hadtesttől (Damjanics) fogja a teendő oldalmazdulatra vonatkozólag a szükséges utasításokat kapni. Az egyelőre tett intézkedésekről van szerencsém ezennel a következő jelentést tenni a hadi főparancsnokságnak: Ha semmi további parancs nem jő holnap reggeli 3 óráig a gyöngyösi főhadiszállásról, e helyütt maradunk. A hadtest egyébiránt oly módon van felállítva, hogy az első jelre indulhat. Ehhez képest várom emez intézkedéseim helybenhagyását, avagy más további parancsokat. Ha holnap egész erővel megtámadja az ellenség a hatvani állást, a III. hadtest (*Damjanics*) előnyomul, hogy oldalba fogja az ellenséget, az I. hadtest (*Klapka*) pedig Arokszállás előtt marad s további intézkedésre vár."

A másik levél így hangzott: „Az ellenség Jászberényt még nem szállotta meg s beérkezett hírek szerint Fényszaruban sincs ellenség. Ez reánk nézve kedvező, de rögtön fel kellene használni. Én minden esetre még ma délután egy dandárt indítok Jászberénybe, hogy átkelésünket a Zagyván megkönnyítsem. Rendkívüli horderővel bírna azonban, hogy még ma este elinduljunk innen s holnap reggelig egyesült erővel átkelhessünk a Zagyván. Tudom ugyan, hogy a mi utászaink rosszak s e miatt a Zagyván az ellenség előtt által nem kelhetünk, de holdvilágos az éjszaka s ez kedvezni fog előnyomásunknak. Az én eszmém következő: Én ma délután 5 órára egész hadtestemmel Jászberényben leszek a nélkül, hogy kifárasztanám embereimet, mert különben is itt kellene táborozniok. Délután 6 óráig esznek s ismét menetképesek lesznek; mert ma hét mértföldet se tettek s Jászberény innen szintén csak hét mértföldre esik. *Damjanics* tábornoknak azt a parancsot kellene kapni, hogy induljon, miszerint holnap reggel 5 órára a jászberényi hidhoz érjen; ő tehát csak éjjél után indulna el. Ily módon holnap délelőtt 11 órakor 23.000 ember biztosítaná az átmenetet. Ha *Aulich* tábornok (II. hadtest) reggeli

8 óraker a hidhoz ér, akadálytalanul átkelhet a Zagyván. Most haszontalan volna őt Jákóhalmára elkülöníteni. Miután az ellenség jobb oldalát fedezetlenül hagyja, mindjárt tartalékul követhet bennünket. A VII. hadtest egy részének, mihelyt mi mindnyájan szerencsésen átkeltünk a Zagyván, Fényszaru felé kellene fordulnia s ezzel be lenne fejezve az oldalmozdulat. Ha elfogadod javaslatomat s megengeded, hogy indulhassak, légy szives ezt *Damjanics* és *Aulich* tábornokoknak is megparancsolni, legjobb lenne azonban, ha főhadiszállásodat még ma ide Árokszállásra tennéd át. Kérlek, Kedves *Görgeym*, használjuk fel az ellenség által nyújtott alkalmat, mert meg vagyok győződve, hogy saját belátásod is meg fogja ragadni a pillanatot, csupán türelmetlenségem késztet, hogy közöljem veled nézetemet."

Görgey Klapkának e levelére jóváhagyólag a következő átirattal válaszolt:

„Az ön mai jelentéseire támaszkodva, annál is inkább helyeslem az ön javaslatát s rögtön elrendeltem annak végrehajtását: mert a Balassa-Gyarmatra küldött kémek egybehangzó állítása szerint az ott elkülönítve volt ellenséges dandárok már mind elvonultak onnan, hogy a hadsereg zöméhez csatlakozzanak. *Damjanics* tábornok hadteste és *Máriássy* alezredes tartalék hadosztálya e szerint már parancsot kaptak, hogy tüstént Jászberénybe induljanak. Miután fél tizenkét óraker kelt levele ide csak este fél 9 óraker érkezett, az intézkedések nem voltak előbb kibocsáthatók."

E rendelkezések folytán a magyar sereg április 3-án a következő helyzetbe jutott: A VII. hadtest *Kossuth* (előbb *Gáspár*) és *Pöltenberg* hadosztályai Hatvannál, *Kmety* hadosztálya Hortnál és Csánynál állott; az egész III., valamint az I. hadtest nagyobb része Jászberényben, utóbbinak egy része Egres-Kátánál s végül a II. hadtest Jákóhalmánál. *Görgey* főhadiszállását Jászberényben ütötte fel, ahová *Kossuth* is megérkezett. *Asbóth* ezredes, mihelyt *Rastič* Szolnokot odahagyta, átkelt a Tiszán s 3-ika folyamán Abonyig nyomult előre.

Április 4-én a VII. hadtestnek állásában meg kellett maradnia, az I. és III. hadtest Nagy-Kátáig, utóbbinak egy része Kátaszt.-Mártonig, a II. pedig Farnosra és Tápió-Szt.-Mártonig volt előnyomulandó. Végül *Asbóth* ezredesnek meghagyatott, miszerint Ceglédig menjen előre, hogy ott a Pest felé vezető vasutat hasznavehetetlenné tegye.

A tápió-bicskei ütközet.

1849. április 4-én.

Jellacsics hadtestének zöme április 3-án, mint tudjuk, Tápió-Bicskét, a *Sternberg* és *Rastič* dandárok pedig Tápió-Szelét érték el. 4-én reggel a hadtest folytatta menetét és a zömmel déltájban Tápió-Szecső—Kókáig ért. Az ezt 15 klmnyi távolságra követő *Sternberg* és *Rastič* dandárok közül az előbbi reggel 10 óra felé ért Tápió-Bicskére, honnan a szecsői úton a hadtest vonatának vége még látható volt. Ekkor *Sternberg* a banderialis huszárok visszahagyása után, dandárának többi 8 századjával kémszemlére indult Nagy-Káta felé, de miután a nagy Tápió folyóig semmi gyanusat sem vett észre (!) abrakolás céljából dandárának hosszabb pihenőt adott.

Ekközben *Rastič* is elérte Tápió-Bicskét s szintén egy órányi pihenőt rendelt. Midőn ennek eltelte után éppen a továbbindulásra az előkészületek folyamatban voltak, egyszerre csak váratlanul, mint derült kék égből a villámcsapás, a helységtől keletre fekvő magaslatokon megszólal a magyarok tüzérsége.

Klapka ugyanis reggel 6 órakor Jászberényből indulva, elővédjével d. e. 10 óra felé Nagy-Kátára ért, mely helység előtt parasztoktól arról értesült, miszerint a bán hadteste az elmúlt éjjel Bicske körül táborozott, ahol vonatának egy része gyenge fedezet alatt még most is áll. E hirre *Klapka* azonnal támadásra határozza el magát s annak végrehajtásával a hadtest elővédjét képező *Dipold* dandárt bízta meg. A *Bobics* dandárnak 4 Kóburg huszár századdal az előbbit támogatólag követnie kellett, míg a hadtest fenmaradó része a Nagy-Tápió mellett tartalék viszonyban maradt vissza. Szándékáról *Klapka* úgy *Görgeyt*, mint *Damjanicsot* azonnal tudomásba helyezte.

A *Dipold* dandár előnyomulása közben a Nagy-Tápió hidját megszállatlanul találván, azon lehetőleg gyorsan átkelt és dandárát csakhamar a Bicskére vezető út mentén a homokbuckákön felfejlődttette. Ekkor vette csak észre *Rastič* a fenyegető veszélyt s csapatjával azonnal fegyvert fogatott. Hogy intézkedései számára és dandárának kifejlődéséhez a szükséges időt nyerje, legelőbb is a 6 század banderiális huszárt indította támadásra, majd hatfontos ütegét a legelőbb felkészült ogulin—szluini határőr-zászlóaljjal a helységtől mintegy 1000 lépésnyire északnyugatra egy kimagasló dombra rendelte, hogy a tüzérségnek legálább türhető kilövése legyen.

Ezalatt a *Dipold* dandár a banderiális huszárokat visszavetve, egészen a helység közelébe jutott, sőt annak egyes osztagai be is hatoltak a faluba, amely látszólag meg sem volt szállva el-

lenséges csapatok által. Ekkor *Rastič* két ottočani zászlóalját rejtekükből szuronyrohamra indítja, mely elől a meglepett s a helységben gyorsan rendtelenségbe jutott *Dipold* dandár a közeli erdőben keres menedéket. Időközben a *Bobics dandár* is megjelenik, de a nagy zürzavarban ez sem találja fel magát s a két ellenséges zászlóalj ezt is szuronyrohammal veti vissza; most aztán a magyarok sorában óriási zavar és rendtelenség támad, mindenki a Tápió hidja felé rohan vissza, magával ragadva a hátullevő intakt osztagokat is.

Ily kritikus helyzetben *Klapka*, hogy csapatjait a végleges megsemmisüléstől megmentse, a bicskei út mentén még 4 Kóburg huszár századot dob az üldözők elébe, kiket azonban az ottočaniak szintén szuronnal (!) készítették a hátrálásra.

A Kóburg huszároktól jobbra *Sebő* alezredes a Császár huszárokkal vonult fel, ahol néhány század horvát banderiális huszárt talált magával szemben. *Sebő* hosszas fontolgatás nélkül támadásra indul, mely alkalommal a horvát huszárok parancsnokával, *Riedesel* gróf őrnaggyal valóságos párviadalt vív, melyben *Sebő* oly hatalmas vágást mér ellenfele fejére, hogy ez holtan bukik le lováról. Erre a vezetőjüktől megfosztott horvátok a magyarok által üldözötve, hátrálni kezdenek. *Sebő* egy ideig utánuk iramodik, de ellenséges ágyú és gyalogsági tűzbe kerülve, s mivel most már a *Sternberg* dandár is megjelent a harc színelyén, visszafordulni s a hidon át menekülni kénytelen.

Most már mi sem állotta az ellenség útját, hogy előbb a magaslatokat, majd a Tápió hidját is hatalmába ejtse. Ez alkalommal 10 ágyú és 4 lőszerkocsi a győzők kezébe került s a magyarok közül 2 tiszt és 123 ember foglyul esett. Csak kevés híja, hogy *Klapka* maga is hasonló sorsra nem jutott, mert a hidról leeszoríttatván, a Tápió jobb partján Tápió-Szele felé ellovagolva volt kénytelen magának átjárót keresni s így csak késő este jutott el Nagy-Kátára, ahol újból hadtestére talált.

Alig, hogy az ellenség a Tápió hidját megszállotta, a magyarok részén egyszerre kedvező fordulat állott be. Az I. hadtestet követő *Damjanics* ugyanis Nagy-Kátára érve, a *Wisocki* hadosztállyal éppen táborba szállni készült, midőn Tápió-Bicske felől az ágyúzást meghallotta. Erre az említett hadosztályt rögtön fegyverbe szólította s azzal Nagy-Kátától délnyugatra felvevő állást foglaltatott. Időközben — délután félkettőre járhatott az idő — megérkezett *Görgey* is kíséretével Jászberényből s a már elveszettnek hitt ütközet vezetését átvevén, parancsot adott, hogy a *Wisocki* hadosztály azonnal nyomuljon előre s foglalja vissza a hidat, mialatt a visszatóduló I. hadtestbeli csapatok is *Wisocki* támogatására újból előre rendeltettek.

A nyert parancs folytán *Damjanics* mindenekelőtt a *Freudenreich* és *Philippovsky* századosok parancsnoksága alatt álló két úteget vonultatta fel az úttól balra s ezek jól célzott lövések által a hid előtt állást foglalt ellenséges lovagló úteget mihamar állásának elhagyására kényszerítették. Nemsokára megjelentek a híres vörös sapkások, a 3. és 9. honvéd zászlóalj is, melyek a 19. gyalog ezred vitéz 3. zászlóalja által követve, rövid tüzharc után rohamra indultak, mely elől az ellenséges gyalogság még idejekorán a Tápió tulsó partjára húzódott vissza, hogy a hidat onnan vegye pusztító tüze alá; ezen a lelkes *Földváry Károly* őrnagy 3. honvéd zászlóaljával éppen átkelni készült, midőn a szintén jelenlevő 9. zászlóalj emberei *Kiss Pál* alezredes alatt a 3. zászlóalj elsőbbsége ellen tiltakozva, előre törtek, mely nemes versengés által a hidon pillanatnyi fennakadás támadt. Ennek *Földváry* azzal a szerencsés ötlettel vetett végett, hogy kezébe kapván a 9. honvéd zászlóalj zászlaját, „nos, egyesülten előre!” kiáltással a leghevesebb golyózápor közepette rohant át vitézeivel a hidon s az annak torkolata előtt álló ellenséget visszanyomva, megvetette lábát a Tápió tulsó partján.

A 3. zászlóaljat *Kiss Pál* alatt nyomban a 9. követte, majd *Leiningen* gróf alezredes alatt a *Wisocki* hadosztály fenmaradó része. Még további támogatásul az I. hadtestnek visszarendelt részei szolgáltak s így a korábban szenvedett csorba gyorsan ismét ki volt köszörülve.

Rastič dandárait a Tápió-Bicske előtt elterülő homokdombokon gyűjtötte össze, melyeken mindaddig hősies ellenállást fejtett ki, mignem a *Wisocki* hadosztály összes csapatjai átkeltek a hidon. Ekkor a túlerőnek engedve, megkezdte visszavonulását Tápió-Bicskén át, melyet maga mögött felgyújtatott, hogy a magyarok utánnyomulását késleltesse. A Bicskétől nyugatra elterülő magaslatokon *Rastič* csapatjainak egy részével újból állást foglalt, hogy a zömnek visszavonulását Tápió-Ság felé annál jobban biztosíthassa.

A magyar tüzérség csak kerülő úton juthatván a Tápió-Bicske mögötti magaslatokra, a visszavonulását feltartóztatlanul folytató ellenségben nagy kárt már nem igen tehetett s így d. u. 5 óra felé a tulajdonképeni harc befejezést nyert.

A fenforgó körülmények között *Görgey Rastičot* már csak lovasság által üldöztette, mi célból *Nagy Sándor* ezredes a *Ferdinánd* főherceg és Hannover huszár ezreddel rendeltetett ki. Ez azonban a helyett, hogy az ellenséget nyomban követte volna, Isten a megmondhatója mi okból, Pánd felé, tehát egész ellenkező irányba csapott át s csak később követte egyideig, de ekkor is lanyhán a visszavonuló császáriakat.

Ezalatt az I. és III. hadtest a Tápió-Bicskétől délnyugatra elterülő magaslatokon gyülekezett, ahol aztán táborba is szálltak. A II. hadtest ugyanaznap Nagy-Kátára ért; itt ütötte fel *Görgey* is főhadiszállását.

A *Sternberg* és *Rastič* dandárok este 8 órára Szecsőre értek, ahol a bán hadtestének zöméhez csatlakoztak.

A tápió-bicskei ütközet a magyaroknak körülbelül 800 emberükbe — nagyobbára eltűntek — és 10 ágyújukba került, utóbbiak közül azonban 6 részben beszögezve újból visszakerült. Az osztrákok veszteségét sehol sem találtam kimutatva, de bizonyára jóval kevesebb a magyarokénál.

A végeredményben a magyarok javára eldölt tápió-bicskei ütközet hatalmas lépéssel vitte ugyan előbbre a magyar fővezérlét tervét a sikeres megvalósulás stádiumához, másrészt azonban könnyen ártalmára is lehetett az ügynek, amennyiben a megkerülő mozdulatot az ellenségnek időnek előtte elárulhatta. Valóban különös szerencse, hogy a bán két utóvéd dandárának kudarcát, mintegy elpalástolni akarván, jelentésében úgy tüntette fel a dolgot, mintha a kemény tusában ők maradtak volna a győztesek s csak önszántukból csatlakoznának hadtestének Szecső és Kóka körül álló zöméhez, a magyarok erejéről s előnyomulási irányáról pedig, mint alább látni fogjuk, vajmi kevés biztosit hozott előljáró főparancsnokának tudomására.

Az első jelentést a tápió-bicskei ütközetről *Windischgrätz*, mint már előre jeleztük, ép akkor kapta kézhez, midőn a bánnak az 5-ére szóló parancsot kiadni szándékozott. Ez a jelentés szó szerinti fordításban következőleg hangzik:

„Utóvédemet, a *Rastič* dandárt, az ellenség egy órával ezelőtt megtámadta. Úgy látszik, hogy az említett dandár a *Sternberg* dandártól, mely hozzám közelebb áll, különvált. Az erős ágyútűz Tápió-Bicske irányából hallható. Ennélfogva kénytelen vagyok a további jelentéseket és eseményeket bevárando, hadtestemmel Szecső és Kóka között megállani. Szecső, 1849. április 4-én d. u. 2 óra.”

Ezt nemsokára a következő jelentés követte:

„A *Rastič* és *Sternberg* dandárok felvétele céljából itt maradok a Szecső és Kóka közötti állásban. Előbbi kemény harcot vívott s az ellenségtől több ágyút foglalt el, melyek közül nekem 4 darabot már be is küldött. Ezeket az ottočani zászlóaljok kerítették kézre, melyek nagy vitézséget tanúsítottak; a banderiális huszárok is győzelmesen (?) támadták meg az ellenséget, miközben azonban a vitéz *Riedesel báró* őrnagy és *Gyurkovič* százados hősi halált lelt. Dél felől az ellenség által nagy mértékben veszé-

lyeztetve vagyok. További magatartásom iránt parancsokat kérek. Szecső, 1849. ápr. 4-én, d. u. 4 óra."

E jelentésekből mindent, csak éppen azt nem lehetett ki-venni, amire *Windischgrätznek* égető szüksége lett volna, hogy hol, mennyi és miféle ellenség áll s hogy előnyomulását előrelátólag mily irányban fogja tovább folytatni?

Válaszában a herceg ama reményének adott kifejezést, hogy talán sikerülni fog a *Rastič* és *Sternberg* dandárok által a bár csak igen nagy feláldozás árán visszavert ellenséget a hadtest egy részével *üldözőbe venni*." Egyúttal a herceg újból felszólította a bánt, izenné meg neki, vajjon a másnap általa Hatvan felé intézendő támadásnál az I. hadtest közreműködhetik-e vagy sem?

A kért válasz végre másnap, 5-én d. e. fél tizkor érkezett be s következőleg hangzott: „Miután Hercegséged feladatokat: Fénsszarunál a Zagyván átkelni és nyomatékkal az ellenség oldala és háta ellen mőködni, döntő horderejűnek tartja, ennél fogva hadtestemmel haladék nélkül elindulok, hogy magas parancsának eleget tegyek. Ennek folytán nem vagyok abban a helyzetben, hogy Pest védelmére közvetlen befolyást gyakoroljak. Nagy-Kátán tegnap reggel az ellenség erős volt, *Rastič* tábornok azt állítja, hogy dandára tegnap 10.000 emberrel állott szemben. A sötétség beálltával az ellenség mindennemű üldözéssel felhagyott. Előőrsei innen egy mrfldnyire Tápió-Bicske felé állanak. Hogy oszlopaival menetét mily irányban folytatja vagy esetleg az éj folyamán folytatta, arról eddigelé tudomást szereznem nem sikerült."

Ez a jelentés világos bizonyítéka annak, hogy 5-én sem a herceg, sem a bán, de még maga *Rastič* is alig sejtette, hogy a mult napi harc Tápió-Bicskénél a kerülő mozdulatot tevő magyar sereg zömével vívatott.

Lovas összeütközés Hatvan előtt.

1849. április 5-én.

Jellacsicsnak fent közölt jelentésében foglalt aggodalma Pest szabadon hagyását illetőleg, *Windischgrätz* aggódo lelkében is viszhangra talált, miért is a szándékolt támadás eszméjéről azonnal lemondva, Hatvan irányában csupán *kémszemle* kivitelére határozta el magát, a bánal pedig egyidejűleg tudatta, hogy „legkiválóbb feladatát már ismét Pest védelme képezendő, egy Jászberény, estleg Cegléd felől jövő ellenséges hadmozdulat ellen s így elfoglalandó állását ennek megfelelőleg ön maga határozza meg." Sőt még azt is kilátásba helyezte a herceg, hogyha netán hírét venné, hogy az ellenség Hatvanból délnek húzódott

volna, úgy ő maga is a fősereggel együtt oda felé veendi irányát. „Pest védelme — úgymond — annál is inkább mulhatalanul szükségeseznek látszik, miután időközben (Budáról *Wrbna* altábornagytól) hire érkezett, hogy az ellenség 3-án Szolnoknál és Cibakházánál átkelt a Tiszán.”

Április 5-én reggel az Aszód—Baghnál álló császári sereg zöme az Aszódtól keletre fekvő magaslatokon foglalt állást, honnan az a visszamaradt *Lobkowitz* hadosztályt kivéve, a herceg személyes vezetése alatt a szándékolt kémszemle keresztülvitele céljából az előnyomulást Hatvan felé megkezdette. A résztvett csapatok számára való tekintettel ez a vállalat messze túllépte a szokásos kémszemlék keretét s inkább seregmozdulatnak tekinthető, mely a helyzetnek remélt tisztázása helyett a csapatok oknélküli fárasztását vonta maga után.

Hatvan szegélyét a herceg a legnagyobb mértékben védelemre berendezve s tüzérséggel busásan ellátva találta, a Zagyva hidja pedig egészen le volt égetve. Ezért a támadás kieroszakolása előreláthatólag tetemes áldozatokkal járt volna, miért is a herceg jobbnak látta, támadó szándékával felhagyni.

E helyett *Lichtenstein* herceg altábornagyot 4 lovas századdal és 2 röppentyű üteggel kémszemlére rendelte előre, aki Hatvan előtt néhány huszárszázaddal találkozott, melyek a császáriak közeledéséről értesülve, gyorsan eljök vágattak. Az első összecsapásnál *Lichtenstein* lovassága rendetlenségbe jutott, de azután a magyarok oldalba és hátba fogva a Zagyva felé nyomattak vissza, ahol közülök 53-an lemészároltattak, 2 tiszt, 17 ember és több ló pedig foglyul esett.

E kis kaland után *Windischgrätz* csapatjait újból az aszódbaghi állásba vezette vissza. Részint a Hatvannál látottak nyomán, részint a foglyok bemonadásából a herceg most már arra a meggyőződésre jutott, hogy Hatvannál az ellenségnek már csak csekélyebb része áll, míg a magyar sereg többi részéről azt sejtette, hogy egyik vagy másik szárnyát megkerülve, Pest, illetőleg Komárom felszabadítására szándékozik elvonulni. Ily körülmények között állását Aszód—Baghnál nagyon exponálnak vélvén, seregrészeinek a gödöllői hadállásba való visszavonását határozta el, ahol egyrészt a terep nyújtotta előnyök segítségével, másrészt a bán hadtestének közelebbvonása folytán legjobban vélt kettős feladatának: Pest, de egyúttal Komárom megvédésének is eleget tenni.

Az erre vonatkozó intézkedéseket *Windischgrätz* április 5-én éjjel 12 órakor adta ki s azok lényegükben következőleg hangzottak:

a) a III. hadtest parancsnokának: A III. hadtest a Bitter-

mann gránátos zászlóaljjal, 6 század Auersperg vértessel, a tü-zértartalékkal és a hidkészletekkel április 6-án reggeli 6 órakor Gödöllőre vonul és ott állást foglal. A szakácsok, átvételező kü-lönítmények és vonatok már reggel 4 órakor indulnak el, hogy Gödöllőn az étkezést idejekorán elkészíthessék és a szükséges átvételezéseket eszközölhessék, hogy a csapatok szükség esetén menetüket fennakadás nélkül tovább folytathassák. A visszavo-nulás fedezésére egy lovasságból és fél lovas ütegből álló hátvéd hagyandó vissza.

b) *Báró Csorics altábornagynak*: Hogy hadosztályával, to-vábbá 5 század Civallart dsidással, 2 század János főherceg dra-gonyossal és a II. hadtest tüzértartalékával 6-án reggeli 6 óra-kor Aszódról elindulva, egy menetben Vácra vonuljon. Itt az al-tábornagy csapatjaival akként tartson készséget, hogy a sze-rint, amint az ellenség Pest vagy Komárom felé nyomul előre, bármely irányban gyorsan kéznél lehessen. Egyidejűleg a *Ram-berg* hadosztály újból parancsnoksága alá helyzetetett.

c) A *Jellacsics bánnak* szóló intézkedés következőleg hang-zott:

„A portyázó különítményektől, kémektől és foglyoktól vett jelentésekből arra a meggyőződésre jutottam, hogy az ellenség nincs oly jelentékeny erővel közvetlenül Hatvan mögött összpont-sítva, mint a hogy kezdetben látszott, sőt ellenkezőleg, hogy csapatjai több más ponton, részint hátul, részint oldalvást van-nak felállítva. Minthogy tehát Hatvan ellen, vagy e ponton túl-menő támadásom esetén nagy valószínűséggel haderejének csak egy gyengébb részére bukkannék, miközben főereje más irány-ban talán Pest vagy Vác felé működnek s én ezáltal az előbb em-lített ponttól, melyet semmi esetre sem akarok fedezetlenül hagyni, nagyon eltávoznám s miután Nagyméltóságod nekem azonfelül azt jelentette, hogy Szecsőtől keletre jelentékeny had-erők állanak, ennélfogva indítatva érzem magam a III. hadtestet holnap reggel baghi és aszódí állásából Gödöllőre, a *Csorics* had-osztályt pedig Vácra áttenni. Ez állásban abban a helyzetben vagyok, hogy csapatjaimat tetszés szerint és gyorsan bármely pontra vethetem, hogy egyfelől Pestet, másrészt Komáromot fe-dezhessem; egyidejűleg azonban kérnem kell Exellenciádat, hogy saját hadteste számára is oly állást válasszon, mely lehetővé teszi az I. és III. hadtest bármely ponton való egyesülését, hogy a fő-cél: *Pest fedezését*, teljes biztonsággal elérhessük. Felkérem Nagy-méltóságodat, hogy engem ez értelemben választott állásáról an-nál biztosabban értesítsen, mivel ma reggel óta semmiféle jelenté-sét sem kaptam s azt sem tudom, vette-e egymás után két küld-önc-tiszt által küldött ama parancsomat, hogy az előnyomulás-sal Fénsszarun át hagyjon fel.”

È szerint a herceg, a helyett, hogy a küszöbön álló döntő ütközethez összes erejét egyesítette volna, minden képzelhető eshetőségnek megfelelni akarván, egy teljes hadosztályt nagyszámú lovassággal és tüzérséggel, Vácra különített ki, *Jellacsicsnak* pedig állása megválasztását saját tetszésére bízta s valóban különös szerencse, hogy utóbbinak nagy hajlama mellett az önálló gondolkozásra és cselekvésre a következő napi csatában az érintkezés *Schlick* és a bán hadteste között mégis helyreállt, ellenkező esetben a csata kimenetele a császáriakra még végzetesebbé válhatott volna. És ez mind ama bizonytalanságban leli magyarázatát, amely a magyarok csoportosítását és mozdulatait illetőleg az osztrák főhadiszálláson uralgott. Háborúban a sikeres katonai ténykedés alapfeltételét a helyes elhatározás képezi, mely utóbbi első sorban a beérkező hírek és jelentések megbízhatóságától és alaposságától függ. Minthogy pedig helyes okozat csupán csak ugyanilyen oknak lehet következménye, világos, miszerint helyes elhatározás csakis helyes híreken alapulhat. Nyilvánvaló tehát, hogy a hadműveletek nagy épületéhez az alapköveket a hirszerzés nyújtotta adatok szolgáltatják, ha ezek rosszak, az elhatározás, a terv sem lehet különb, aki pedig tervét az ellenség helyzetének figyelembe vétele nélkül állapítja meg, az a legtöbb esetben homokra épít házat. Majdnem így állott a dolog a császáriak részén az isaszegi csatát megelőzőleg is.

Az isaszegi csata.

1849. április 6-án.

8. számú melléklet.

Az aszód—baghi állásban összpontosult osztrák csapatok márc. 6-án reggeli 6 órakor a kiadott intézkedés értelmében megkezdték a visszavonulást s mialatt a II. hadtest részei *Csorics* altábornagy alatt menetüket utasításukhoz mértén Vác felé folytatták, a III. hadtest d. e. fél tizenegy óra tájban elfoglalta a számára kijelölt gödöllői állást, melyet a *Schütte* dandár a besenyői kolostor tájékán kiállított előőrsök által biztosított.

Kevéssel ezután *Windischgrätz* a bánnak márc. 5-én d. u. 5 órakor írónnal egy papírszeletkére írt alábbi értesítését kapta meg:

„Azonnal elindulok Zsámbokon át (!) Dányba s holnap (6-án) Isaszegre. Délre tölem ellenséges oszlopok Pest irányában nyomulnak előre.” — E jelentésnek kézhezvételét a herceg d. u. 1 órakor egy terjedelmes levélben ismeri el, melyben — mi-

nekutána *Jellacsicsnak* lakonikus rövidséggel írt jelentése fölött megütközését fejezi ki — többek között ezeket írja:

„Miután Nagyméltóságod tudomásomra hozza, hogy délre tőlem Pest irányában ellenséges oszlopok nyomulnak elő, úgy sziveskedjék azok menetirányáról és erejéről lehetőleg biztos hirt szerezni; egyidejűleg van szerencsém Excellenciádat megkeresni, hogy azokat, amennyiben sikerre való kilátással teheti, haladék nélkül támadja meg, annál is inkább, mivel a Nagyméltóságodtól vett első értesítésre képes vagyok délutáni 2 óráig az egész III. hadtesttel, vagy a körülményekhez képest annak egy részével innen Nagyméltóságod támogatására abban az irányban elindulni, melyet nekem megjelölni jónak látand. Felkérem tehát Excellenciádat, hogy mindenről, amit erre vonatkozólag elrendelni jónak lát — mi mellett nem igen volna szabad időt vesztegetni, amennyiben az ellenség ma reggel még Hatvannál állott, esetleg azonban előre is nyomulhatna, — engem is azonnal értesíteni sziveskedjék s újból hangsúlyozom, hogy részemről a leghathatósabb támogatásra számíthat. A jelen körülmények között bármely, még kisebb erejű ellenséges oszlopnak megsemmisítése is nyomós eredménnyel járna. Természetesen kiváló fontosságú előttem annak biztos megtudhatása is, hogy a Monorra kikülönített *Mihic* (azelőtti *Pálffy*), dandár jelenleg hol áll s hogy mily ellenséges erők vannak vele szemben. Végre felkérem Nagyméltóságodat, hogy az Isaszegről Cinkota, Keresztúr, Vecsés és Mendére közvetlenül vezető utak állapotáról meggyőződést szereztessen, miután ezek azok a vonalak, melyeken a helyzethez képest Pest körül mozognunk kell. Erre vonatkozólag is kérem értesítését . . . Ami pedig egy ellenséges oszlopnak előnyomulását Kecskemétről Pest felé illeti, e tekintetben ez ideig teljesen nyugodt vagyok, miután onnan tegnap a posta még fennakadás nélkül Budára ért.”

Egy órával e levél elküldése után érkezett be a bánnak újabb jelentése, hogy hadtestével d. e. 11 órakor Isaszeget elérve, a helységtől nyugatra fekvő magaslatokon táborba szállt s ott további parancsokat vár. Mai menete alatt — úgymond — 1 zászlóaljából, 3 lovas századból és 1 ütegből álló ellenséges különítmény folyton nyomában volt, hasonlóan előnyomult feléje és délre tőle körülbelül 4 ellenséges oszlop, melyeknek erejét a nagy távolság miatt megbecsülni nem lehetett; ez okból a bán célszerűnek véli, ha az I. és III. hadtest mielőbb egyesítettnek.

Schlick hadteste ezalatt az étkezés megfőzéséhez fogott, a Pestről élelmi szerekkel beérkezett ezrekre menő kocsik pedig éppen felvonulófélben voltak Gödöllő szabad terén és a Grassalkovics kastély előtt, midőn déli irányból hatalmas ágyúdörej

hangzott át, jeléül annak, hogy a bán komoly támadásnak néz eléje.

Már ezt megelőzőleg, d. u. 1 óra körül vette *Windischgrätz* a jelentést, hogy Aszód irányából egy ellenséges oszlop közeledik. A herceg ennek folytán a *Lobkowitz* hadosztályt, melynek legénysége a félig megfőtt húst szuronyára tűzve hagyta el táborhelyét, a Gödöllőtől keletre kiszemelt állásba rendelte előre.

A magyarok részén a tápió-bicskei csata napján, április 4-én, az I. és III. hadtest, mint tudjuk, Tápió-Bicske mellett szállt táborba, a II. hadtest és Görgey főhadiszállása Nagy-Kátára ért, míg a VII. hadtest nagyjában véve megmaradt április 3-án elfoglalt állásában.

Április 5-ikére *Görgey* következőleg intézkedett:

„A VII. hadtest Hatvanban marad, a Kmety hadosztályt azonban magához vonja, megszállja Fénsszarut egy zászlóaljjal s Ecsedre egy őrsöt rendel ki. Az I. hadtest reggeli 6 órakor Tápió-Bicskéről Sülyre nyomul előre. A III. hadtest az I-sőnek elvonulása után Tápió-Bicskéről Szecsőre, a II-ik (tartalék) hadtest pedig pont 6 órakor reggel Tó-Almásra menetel; a főtartalék Jász-Berénybe. Kedvezőtlen kimenetelű harc esetén a VII. hadtest Gyöngyösre, az I., II. és III. hadtest Jászberényre húzódik vissza. Mindezek a mozdulatok végre is hajtattak anélkül, hogy azokról — mikép *Görgey*nek nagyon is volt oka tőle tartani — *Windischgrätz* tudomást szerzett volna.

Április 6-ikára azon feltételezés mellett, hogy az ellenség még a Galga mentén Aszód és Baghnál áll, *Görgey* következőleg intézkedett: A VII. hadtest Aszód felé a Galgáig nyomul előre s Baghot támadja meg. Utóbb említett helység minden áron hatalmukba ejtendő, legjobban Tura felől. A többi hadtestek szintén folytatják a támadó előnyomulást és pedig: az I. hadtest Sülyről az Isaszeg felé húzódó hegyháton utóbb említett helység felé s balszárnny dandárát Pécelre irányítja. A III. hadtest Kókán, a Királyerdőn és a majoron át a legnagyobb óvó rendszabályok mellett Isaszegre menetel s a Szt.-Király és Szt.-László majorokat különítményekkel szállja meg. Végül a II. hadtest Tó-Almásról Dányra megy, s egy erős különítményt Zsámbokra indít. Indulás az I., II. és III. hadtest részére reggel pont 5 órakor. A hadtestek egymás közt a legszorgosabb összeköttetést tartják fenn, egymást kölcsönösen értesítik és támogatják. A hadsereg főhadiszállása Sülyről Tó-Almásra tétetik át. Csak bátran előre!”

A támadó művelet alapeszméje tehát: Az ellenség bal szárnyának lekötése a VII. hadtest által, mialatt a sereg zöme — I.,

II. és III. hadtest — az osztrákok jobb oldala ellen Isaszegen át döntő támadást intéz, hogy ezáltal az egész osztrák sereget a fővárostól el, észak felé leszorítsa.

Úgy ez, valamint az 5-ikére kiadott intézkedés egyszerű, világos, rövid és érthető stílusa által tűnik ki s szerzőjének, *Görgeynek*, különösen pedig *Bayer* alezredesnek valóban dicséretére válik. De nemcsak forma, hanem főkép 1849-iki mértékkel mérve, tartalom tekintetében is figyelemre méltó e két intézkedés. Ha a tápió-bicskei ütközet és az isaszegi csata közötti időben az egyes napokra elrendelt hadmozdulatokat szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy április 4-én a sereg arcvonala Hatvan—Tápió-Bicske között 35 klm., 5-én Hatvan—Tápió-Súly között már csak valamivel több 25 klm.-nél, míg végül 6-án, vagyis a tervezett csata napján, a két seregcsoport egy mindössze 15 klmtrnyi területre vonatik össze olyformán, hogy a főcsoport az Aszód—Baghnál vélt ellenséges főerőt az aszód—pesti országuétról már teljes leszorítással fenyegeti. Látjuk tehát, hogy ezen intézkedésekben a siker feltétele, a döntés előtti fokozatos erőegyesítés fontos elve a lehető leghatározottabban kifejezést nyer.

A 6-ikára kiadott intézkedés alapján *Gáspár* tábornok, mint a különálló VII. hadtest parancsnoka, a következő parancsot bocsátotta ki: „477. sz. — Kelt Hatvanban, április 6-án 1849. — Az egész hadtest előnyomul Bagh felé. A *Kmety-hadosztály* képezi az arcvédet; reggeli 7 órakor indul ki és az aszódi országúton addig nyomul, ahol balra a mellékút letér Héviz felé; itt balra egyenest Héviznek, Hévizgyörknek, Baghra menjen A *Pölsenberg-hadosztálynak*, mely 8 órakor indul, feladata: egyik részével a főúton Aszódra nyomulni, egyik dandárjával pedig Kartal felé foglalkoztatni az ellenséget. Ezen hadosztály a szoruló megvédése által, megakadályozza, nehogy az ellenség a főúton előre törjön s a megkerülő csapatnak (a *Kmety-hadosztálynak*) útját bevághassa. Elleplezi az egész balra megkerülő mozdulatot; ezért a tüzelést ő kezdi meg. A *Gáspár-hadosztály**) 9 órakor kél útra, Turán, Hévizen és Hévizgyörkön át Baghra mén és segíti a támadást utóbbi hely ellen. — A *Weiszl-dandár* Hatvant megszállva tartja és visszahúzóadásunk esetén védelmezi az átkelőket . . . A Zagyva mentén, kivált Lőrinc és Apc felé cirkálókat kell küldözni szekereken . . . Hátrálási vonal Hatvan.”

A két ellenséges fél parancsnokának ezen intézkedései végeredményükben április 6-án döntő összeütközéshez vezettek, melynek leírása előtt annak színhelyéről kell még néhány szóval megemlékeznünk. Az isaszegi csatatér a Cserhát hegység déli

*) Kossuth őrnagy parancsnoksága alatt.

sokágú, nagyobbára erdős nyúlványai által képezett dombvidékeken fekszik, melyet a Margita hegy (345 méter) alján fakadó és úgy Gödöllőt, mint Isaszeget érintő Rákos patak szel át. Utóbbi Pécel tájékán hirtelen nyugat felé fordul s miután a történelmi nevezetességű Rákos mezejét középen átszelte, Pest és Ujpest között a Ördög hidjánál a Dunába szakad. Közlekedési akadályt a Rákos vize rendes körülmények között nem, csupán vizáradások alkalmával képez, ami a megelőző gyakori havazás és esőzések következtében 1849. ápr. elején éppen be is következett. Ily alkalommal az átkelést az iszapos meder és a több helyen mocsaras partok nagyon megnehezítik s így a csata napján csak az áthidalt helyeken, Gödöllőnél, Isaszegnél, valamint utóbitól néhány száz lépésnyire északra, továbbá a két helység között fekvő Alsó malomnál lehetett rajta megelőző készülétek nélkül átkelni. Gödöllőtől keletre a besnyői kolostorig és attól délre egy másik medencealakú mélyedés terül el, melynek folytatását északkeleti irányban a mocsaras mellékterepű Galga völgye felé, az Aranyos és Egres patak völgyoszorosai képezik. A Rákos felső folyását mindkét oldalon délkeleti csapásirányú és szelid lejtű lapos dombhátak kísérik; ezek közül csupán a jobbparti végződik Isaszeggel szemben meglehetősen meredek hegyfokban, mely a falut, az eléggé tágas, de erősen átszeldelt terepű völgyet és az átellenben fekvől hegyoldalnak egy jelentékeny erdőmentes részét is uralja. A besnyői kolostor és Isaszeg által jelölt vonaltól keletre fekvő tereprész nagyobbára erdővel van borítva, mely jelenleg több nevet, 1849-ben pedig a Király-erdő nevét viselte s Isaszeget félkör alakban vette körül. A Király-erdő mintegy 14.000 lépés hosszú s közepén, az isaszeg—dányi út mentén legkeskenyebb, — mintegy 1200 lépés; északi végén, az Alsó malommal szemben ellenben mintegy 4000 lépés s déli végén még ennél is valamivel szélesebb, jól gondozott szálás erdő, mely a mozgást nem igen akadályozza. A benne levő számos tisztás a tájékozást és a csapatok áttekintését és vezetését nagyban megkönnyítette. A rákosbalparti terepfedezékek közül említést érdemel még a Királyerdő északi végéhez csatlakozó nagyobb kiterjedésű szőlő, valamint a Gödöllőtől délkeletre elterülő Vadaskert. A Rákos jobbparti magaslatok a keletiekénél változatosabb tagoltságot mutatnak ugyan, de nagyobbára erdőmentesek, nyíltak s így betekintethők.

Az említett tulajdonságoknál fogva a rákosmenti terep a hadakozásra kiválóan alkalmasnak jelezhető. A védő, a jobb parti magaslatokban a Rákos vizével az arcvonal előtt, erős s a tűzerőség felállítására igen előnyös támpontokra talált; a választott védőállás jobbszárnya a Várhegygel, a vele szemben fekvő Pécel

dacára eléggé előnyösen záródott le, a balszárny Gödöllőnél ellenben inkább ki volt téve az átkarolás, illetve megkerülés lehetőségének. Egy másik hátrányát képezte továbbá a védőállásnak Isaszegnek előnytelen fekvése az arcvonal előtt, melynek keleti szegélye nem igen volt megszállatlanul hagyható, miáltal az említett helység úgyszólván előretolt állássá, de egyúttal az ellenség összpontosított tüzeének is célpontjává vált. A támadó, a sok erdőséget leszámítva, mely különben a fődött közeledést tette lehetővé, szintén eléggé előnyös, az erők kibontakozását legkevésbé sem gátló s szintén jó tüzérségi állásokkal rendelkező te-
 repre talált. A lovasság alkalmazása úgy a támadó, mint a védő részéről, egyrészt a sok erdő, másrészt a Rákos vízenyős völgyalapálya, nemkülönben a süppedékes homokos talaj miatt, részben korlátozva volt.

Az ápr. 6-ikára kiadott intézkedések értelmében a *Gáspár* hadtest elővéd (*Kmety*-) hadosztálya déltájban Baghra érve, azt nagy meglepetésére az ellenségtől szabadon találván, menetét a gödöllői nagy országúton tovább folytatta, melyen csakhamar, körülbelül délután fél 1 óra tájban a *Schlick* által hátvéd gyanánt visszahagyott Auersperg vértésekre bukkant. Az ezen összeütközésről szóló jelentésre *Windischgrätz*, mint tudjuk a *Lobkovitz* hadosztályt azonnal előrerendelte, melyet nemsokára a *Lichtenstein* hadosztálynak is követnie kellett volna. Amde *Kmety*, valószínűleg *Gáspár* meghagyása folytán, csak lassan és tapogatózva nyomult előre s így *Windischgrätz* csakhamar belátta, hogy Aszód irányából legfeljebb tüntetéssel leend dolga, minek folytán a *Schlick*-hadtest másik (*Lichtenstein*) hadosztályával az időközben szintén megtámadt I. hadtest támogatása céljából a Vadaskerten át a Királyerdő felé indult el.

Időközben *Kmety* felvonultatta ugyan tüzérségét a vele ellenben felfejlődött *Lobkovitz* hadosztállyal szemben s lovasságát is rohamra indította, komolyabb támadást azonban még csak meg sem kísérelt, miután tudta, hogy hátulról támogatásban nem részesül, amennyiben *Gáspár* elérvén aznapra kijelölt menetcélját, Baghot, ott a *Pöltenberg* és *Kossuth* hadosztályokkal megállapodott. Ezzel az e napi tevékenység a csatatér északi szárnyán nagyjában véve befejezést is nyert s bátran áttérhetünk a déli szárnyon s középen történtek leírására.

Jellacsics hadtestével d. e. 11 órakor Isaszegre érve, fáradt csapatjaival a helység mögötti magaslatokon táborba szállt, miről, mint tudjuk, *Windischgrätznek* jelentést is küldött. A nyugvó hadtest biztosítására a menet alatt hátvéd szolgálatot teljesített *Rastič* dandár a Király-erdő keleti szegélyét a Kőkáról Gödöllőre

és Isaszegre vezető út mentén, attól délre pedig az említett erdőknek délkeleti csucsát a *Gramont* dandár tartotta megszállva.

Klapka déltájban Sápra érve, megtette intézkedéseit az előtte fekvő Királyerdőn való áthatolásra, mi célból a *Zákó*-dandár maga előtt sűrű csatárlánccal, az úton volt menetét Isaszegre folytatandó; ezt követte a *Bobics*-dandár a hadtest tüzésével és a lovassággal. Említett úttól balra, a szabad kilátást nyújtó magaslatokon át az erdőnek délkeleti csucsa felé *Schulz* dandára irányított s végül a *Dipold*-dandár, a hadsereg intézkedésnek megfelelően Pécelnek vette irányát.

Midőn a *Zákó*-dandár kevéssel 1 óra után a Királyerdőt mintegy 1500 lépésnyire megközelítette, északi irányból, a Dányról az erdő felé vivő úton lövések voltak hallhatók, jeléül annak, hogy *Damjanics* elővéde ellenségre (a *Rastič* dandarra) bukkant, mely utóbbi, hogy a látszólagos túlerő elől zavartalanul menekülhessen, az erdőt több helyen felgyújtatta.

Eközben *Klapka* megtámadta az erdő déli végét s *Zákó* őrnagy az előtte álló horvát és vadász zászlóaljokat könnyű szerrel visszanyomván, ép akkor bontakozott ki az erdő nyugati szegélyén Isaszeggel szemben, midőn a *Rastič* dandár a Rákos tulsó partjára készült átkelni. A bán, nehogy *Klapka Rastič* visszavonulását s átkelését a Rákoson megzavarhassa, a *Schulzig* hadosztály két dandárát indította ellene. E támadást a *Zákó* dandár nem bírta ki s rövid védekezés után hátrálni kezdett, miközben oly nagy zavarba és rendetlenségbe jutott, hogy még a mögötte álló *Bobics* dandárt is magával rántotta. Ez körülbelül d. u. fél 3 óra tájban történt.

Bár a bán *Damjanics* közbelépése folytán üldözésre nem igen gondolt, az első kudarc *Klapkát* annyira leverte, hogy egyelőre minden támadólagos visszavágásról lemondott.

Ezalatt *Damjanics* is kibontakozott a Király-erdőből s gyalogságával annak északnyugati szegélyét szálotta meg, míg a lovasság *Nagy Sándor* alatt az erdő és Isaszeg közötti szabad téren állott fel, ahova nemsokára a hadtest 4 ütege is felvonult, élénk tüzharcot kezdve az ellenségnek szemben álló ütegeivel. *Damjanics* éppen támadni készült gyalogságával, midőn a *Zákó* dandár visszaveretését s az osztrákok utánnomulását észre vette, minek folytán a tartalékban álló *Kiss Pál* ezredest 9. honvéd zászlóaljával és a Wasa ezred 3. zászlóaljával azonnal a balszárny támogatására rendelte ki. *Jellacsics* ennek folytán, továbbá mivel jobb oldalában a *Schulz* és *Dipold* dandár is láthatóvá lett, — bár utóbbiak a *Zákó* és *Bobics* dandárok megzavarodása folytán egy időre szintén megállottak, — a támadás folytatásával felhagyva, hadtestének visszavonását határozta el a

Rákos jobb parti magaslatokra, ahol legszélső balszárnyával az 5. vadász zászlóaljjal a gödöllői Alsó malomnál, a jobbszárnyal (*Dietrich*-dandár) a Várhegy keleti lejtjén, hadtestének zömével pedig Isaszeg mögött foglalt állást. Isaszeg délkeleti szegélye erős gyalogsági osztagok által maradt megszállva.

Jellacsics hadtestének kiterjedése e szerint majdnem 10.000 lépés, minek folytán a védőállás egy-egy lépésre átlag alig 2 ember jutott, ami soknak éppen nem nevezhető.

A bánnal szemben ez időtájt — d. u. 3 óra felé — a Király-erdő északi végén *Damjanics* gyalogságának nagy része állt, aki a *Zákó* és *Bobics* dandárok hátrálása folytán már megkezdett támadását abbahagyni s csupán az erdő megtartására szorítkozni kényszerült. *Damjanics* gyalogságától balra még mindig *Nagy Sándor* állott a lovassággal, melynek balszárnyát azonban a *Klapka* hadtest részei szintén magukkal rántottak. *Nagy Sándor*-tól balra a *Zákó* dandár visszavonulása folytán hatalmas ür tártongott, míg Isaszegtől délkeletre *Kiss Pál* derekasan tartotta magát; végül a legszélső balszárnyon *Schulz*, s e mögött hátul *Dipold* dandára állott.

Az erőknél ily kölcsönös állása mellett mindkét részről jóval több mint 100 ágyúnak részvétele mellett, jó ideig álló tüzharc keletkezett anélkül, hogy egyik vagy másik félnek tért nyernie sikerült volna.

Végre *Damjanics* látván, hogy *Klapka* a küldött segélycsapatok dacára sem tör előre Isaszeg irányában, ő maga szánja rá magát a döntő támadó lépés megkezdésére, micélből gyalogságát két harcvonalba csoportosítva s a szárnyak mindegyikét lovas osztagokkal jól ellátva, a Rákos lapályán át a jobbparti magaslatok felé támadásra indul. De alig kezdi meg a támadó oszlop előnyomulását, midőn azt jobb oldalában, az Alsó malom és a Király-erdő között elterülő szőlőkertekből az ellenség meglepő ágyútüze és öldöklő golyózápora árasztja el. E fölötte kellemetlen meglepetés bizonyára abban a körülményben leli magyarázatát, hogy *Damjanics* erősen számított arra, miszerint *Schlicket* a VII. hadtest Baghnál lekötve tartja s így ezen oldalról teljesen biztosítottnak vélvén magát, sem Gödöllő, sem a jobb oldalában elterülő terjedelmes erdőn át Aszód felé a terepet fel nem derítette.

A meglepő támadást *Lichtenstein* hadosztálya intézte, melylyel *Windischgrätz*, mint tudjuk, mindjárt a csata bevezetése után *Jellacsics* segítségére sietett. A Vadaskertből kiérve, a herceg *Kisslinger* ezredes parancsnoksága alatt 8 lov. századot és 1 röppentyű üteget a lovasság számára alkalmasabb terepen, a Rákos mentén, a bánnak közvetlen támogatására indított el, míg *Monte-*

nuovo ezredes a lovasság fenmaradó részével (4 század) a magaslatokon maradvá, a Királyerdő északi csucsa felé vette irányát. A két lovas oszlop között a hegygerincen a *Lichtenstein* hadosztály fenmaradó része menetelt a többször említett szőlőkertek felé, ahova *Windischgrätz* kíséretével előrelavagolt. Ide a herceg a lehető legkedvezőbb pillanatban, ép akkor érkezett meg, amikor *Damjanics* a szándékolt támadást megindította. Erre osztrák részről egy üteg a Hartmann zászlóaljjal és a Mazuchelli zászlóalj egyik osztályával haladék nélkül a szőlőbe siet, hogy tüzével a támadásra indult magyarokat meglepje; az ütegek és a *Fiedler* dandár fenmaradó része az előbbiektől balra az erdő felé folytatta útját.

Most látja csak be *Damjanics* nagy hibáját, melyet a feldeírítés elhanyagolása, illetve a jobb oldalában fekvő magaslat meg nem szállása által elkövetett s aminek azelőtt könnyű szerrel, kardcsapás nélkül birtokába juthatott volna, most csak megerősített küzdelem árán képes újból az ellenség kezéből kiragadni.

Damjanics mindenek előtt *Wisockit* rendelte vissza a lengyel légióval és a 3. honvéd zászlóaljjal a Király erdő északi sarkának újbóli elfoglalására, ahol *Fiedler* dandárának ugyanoda irányított csapatjaival heves és véres, de eldöntetlen ide-oda hullámzó ütközet keletkezett.

Az osztrákok részéről előbb a Hartmann, majd a Mazuchelli és Breisach zászlóaljak indultak ismételten rohamra, mely azonban 300 lépésnyi térnyerés után a magyarok öldöklő tüze által visszaveretett; később, d. u. 4 és 5 óra között az időközben újból rendezkedett zászlóaljakhoz az István főherceg zászlóalj is csatlakozott s azokkal együtt újból rohamra indult, mely alkalmalmmal báró *Piatolli* őrnagy, a Hartmann zászlóalj parancsnoka is elesett, de ismét eredmény nélkül, mivel *Damjanics* időközben a *Leiningen* dandárt is visszarendelte volt a Király-erdőbe.

Később alkonyat felé, midőn az 5. vadász zászlóalj az Alsó malom mellől szintén a harcvonalnak e szárnyára rendeltetett, még egy negyedik rohamot is megkíséreltek a császáriak, de *Damjanics* időközben újabb erősítéseket nyervén, ennek is szívos kitartással állott ellen.

Időközben a magyarok balszárnyán szintén heves küzdelem keletkezett s a helyzet, miután *Klapka* első vonalbeli zászlóaljai Isaszeg és a Várhegy irányából keresztútbe vétettek, percről-percre aggasztóbbá vált, úgy hogy *Klapka* reményét és bizalmát végkép elvesztve, a rendetlenségbe jutott csapatokat az erdő belséjébe rendelte vissza.

E válságos pillanatban jelenik meg *Görgey* d. u. 4 óra tájban a csatatéren, aki d. u. 3 óráig messze elmaradt a tettek színhe-

lyétől, anélkül, hogy — mint saját maga állítja — Dányban fel-
 ütött főhadiszállását, vagy Isaszeg felé előrerendelt hadtestpa-
 rancsnokait értesítette volna, hogy szükség esetén Kókán lesz fel-
 található; ennek folytán a csata állásáról csak véletlenül és jó
 későn, d. u. 3 óra tájban értesült egyik előrelovagolt lovásza
 útján.*)

Erre rögtön futártisztet küldött Dányba, hogy *Aulichot* a II.
 hadtesttel azonnal útnak indítsa Isaszeg felé; ő maga pedig gyor-
 san lóra pattanva, mulasztása érzetében aggodalomtelt szívvél a
 legrövidebb úton a Királyerdő felé vágatott, ahol 4 óra tájban
 kellemes meglepetésére a II. hadtestet már maga előtt találta,
 miután azt *Bayer* alezredes a csata első hírére saját intenciójá-
 ból előrerendelte, ami valóban nagy szerencse, sőt a csata sor-
 sára határozottan döntő befolyással volt.

Időközben *Gáspártól* jelentés érkezett, hogy az osztrákok
 Aszódot és Baghot minden ütközet nélkül odahagyták s hogy
 ennél fogva ő a VII. hadtesttel Gödöllő felé nyomul előre. Erre
Görgey az eredeti tervtől kissé eltérően, ama feltevés mellett,
 hogy *Gáspár* csakugyan folytatja előnyomulását Gödöllő felé, azt
 határozta, miszerint *Damjanics* halogató harca alatt az ellenség
 mindkét szárnya ellen átkaroló nyomást intéz, még pedig dél
 felől az I. hadtesttel és az újonnan beérkezett II. hadtest zömé-
 vel. Arról, hogy ezt az újabb tervet a VII. hadtest parancsnoká-
 val is közölje, a harc hevében teljesen megfeledkezett. Elhatáro-
 zásából kifolyólag meghagyta *Aulichnak*, hogy a *Mihályi* dandárt,
 melyhez még a 48. honvéd zászlóalj is csatlakozott, azonnal a
 jobbszárny támogatására rendelje ki, zömével pedig a III. és I.
 hadtest között keletkezett ürbe vonuljon be.

Ezen intézkedés kibocsátása után *Görgey* még előbbre vág-
 tatott, miközben csakhamar *Klapkára* bukkant, aki ekkor már,
 mint tudjuk, reményvesztetten vezette vissza csapatjait az erdő
 belsejébe, amit az *Görgey* előtt — utóbbinak emlékiratai szerint
 — azzal indokolt, „hogy gyalogsága már ki van merülve s teljesen
 ellődözte töltényeit, jobb lesz tehát ma nem erőltetni tovább a
 dolgot; holnap talán inkább sikerülhet, ami ma már ki nem
 vihető.”

Erre *Görgey* hevesen azt viszonzá: „Nekünk itt ma győz-
 nünk kell, vagy újból visszakuporodni a Tisza mocsarai mögé!
 Ha a gyalogságnak nincs tölténye, van szuronya! Előre!”

„Előre!” kiáltotta az I. hadtest parancsnoka is hirtelen fel-
 lelkesedve, s azontúl estig csakugyan emberül megállta a helyét.

*) Rossz nyelvek azt állítják, hogy *Görgey* a délutánt Kókán egy szép
 asszony társaságában töltötte.

Klapka a *Zakó* és *Bobics* dandárt újra összeszedvén, csakhamar ismét elfoglalta előbbi helyét, ahol időközben *Kiss Pál* dandárával csak a legnagyobb erőmegfeszítés árán tarthatta magát a *bán* ismételt támadásai ellen.

Innen *Görgey Damjanicshoz* sietett, aki magán kívül volt a főlháborodástól *Klapka* magatartása miatt, de *Aulich* közeledtének híre csakhamar ismét megnyugtatta. Ezek után *Görgey*, miután *Damjanics*-csal újabb elhatározását közölte, melynek értelmében a III. hadtestnek egyelőre halogató szerep jutott, ismét a csatavonal közepére lovagolt vissza, hogy ott a vezetést személyesen átvegye. Innen most már egészen tisztán hallható volt, hogy a harc a déli szárnyon percről-percre élénkebbé válik, jelöl annak, hogy *Klapka* ígétét beváltani készül.

Mire *Görgey* az erdő északnyugati széléhez visszatért, itt időközben következőleg alakultak a viszonyok: a *Bobics* dandár (46., 47. és 28. honvéd zászlóalj) az isaszeg—sápi út mindkét oldalán fejlődött harcra; ettől balra *Kiss Pál* dandára (9. honvéd és a Wasa ezred 3. zászlóalja) tartotta még mindig hőiesen magát; az erdő legvégén pedig a *Schulz* dandár (17. honvéd és a Dom-Miguel ezred 3. zászlóalja) fejlődött, amely mögött balra hátul a péceli út mentén *Dipold* dandára állott fel. Ugyanezen időben a II. hadtest zöme még csak fejlődő félben volt, a számára az I. és III. hadtest között kijelölt csatavonal közepe felé. Ez által az egész magyar seregnek felfejlődése 14.000 lépés kiterjedésben teljessé vált, úgy hogy az arcvonalnak minden lépésére átlag 2½ ember esett, ami kiváló erő kifejtésre alkalmas csoportosításnak szintén nem igen mondható.

Mialatt magyar részen mindezek történtek, az ellenfél táborában sem töltötték az időt tétlenül. Midőn *Windischgrätz* látta, hogy a Királyerdő északi sarkában a harc a legnagyobb erőmegfeszítések dacára eldöntetlenül folyik tovább, d. u. 4 óra tájban parancsot küldött a *bánnak*, hogy támadó előnyomulását újból kezdje meg s egyidejűleg *Ottingernek* közvetlenül meghagyta, hogy lovasságával, melyhez *Kisslinger* 8 századja és 1 ütege is csatlakozand, az ellenséges felállításnak nagyobbára szintén lovasságból álló közepe ellen nyomuljon előre döntő támadásra.

Ottinger ennek folytán Isaszegnél akart lovasságával kibontakozni, de a helység ekkor már lángokban állott, a Rákos hidját pedig a magyarok tüzésége a leghatásosabb tüzzel árasztotta el. Ily körülmények között *Ottinger* jobbnak látta, a Rákoson át más alkalmasabb átkelő pontot keresni, amit Isaszegtől északra meg is talált. Az átkelés a mocsaras talaj miatt természetesen nem a leggyorsabban volt végrehajtható, s alig hogy a lovasság fele a tulsó partra ért, azt az átellenben fekvő magaslatokon fel-

vonult magyar tüzérség, melyhez az épen megjelenő Aulich-ütegek is csatlakoztak, oly pusztító tüzzel árasztotta el, hogy *Ottinger* szándékolt támadása kivihetetlennek bizonyult. Hozzájárult még ehhez, hogy *Görgey* időközben *Nagy Sándor* huszárjait is támadásra rendelte, kiket azonban *Fiedler* tüzérsége a szőlőkertből, valamint a gyorsan felvonult *Kisslinger* üteg is oldalba fogott.

Ekkor előreront az összeütközés színhelyére sietett *Montenovo* ezredes is 4 lovas századjával s a huszárokat oldalban s hátulról rohanja meg. Ezt a meglepő támadást huszárjaink nem bírják ki s csakhamar a Királyerdőbe kénytelenek visszahúzódní, ahol azonban újból nem várt csapás éri őket. Az épen felvonuló egyik *Aulich* üteg ugyanis huszárjainkat ellenségnek tartván, hatásos kartácstüzzel fogadja őket. Hasonló baleset történt különben a Királyerdő északi végén is, ahol a *Mihályi* dandár folytatott tévedésből élénk tüzelést a *Wisocki* hadosztály csapatjai ellen hátulról.

Ezt a meghiúsult lovas támadást nemsokára egy újabb lovas összecsapás követte; *Nagy Sándor* ugyanis lovasságának még érintetlen részével, melyhez a II. hadtesthez tartozó *Mándy* alezredes is csatlakozott századjával, első harcvonalának kudarca után még nagyobb hévvel reáveti magát *Ottinger* és *Kisslinger* osztagaira. Ez az újabb attack eldöntetlen maradt, amennyiben a nehéz, homokos talajban a lovak már a rajta-rajta alatt annyira kimerültek, hogy a felek az első összecsapás után egymásról viszapattanva, ezután már csak illő távolságról néztek egymással farkasszemet.

Ezalatt *Klapka Aulich* által támogatva, fogadalmához híven sikeresen nyomult előre *Jellacsics* jobbszárnya ellen, aki ennek folytán a *Windischgrätz* által megparancsolt támadás eszméjétől végkép elállott. Így aztán a magyarok csakhamar benyomultak az égő Isaszegbe, honnan a császáriakat rövid harc után végkép kiszorították, majd felhatoltak a Rákos jobb partján fekvő magaslatokra is, ahol azonban már nagy ellenállásra nem találtak, miután *Jellacsics* már korábban elrendelte volt a visszavonulást Gödöllő felé. *Klapka* és *Aulich* hadteste az említett magaslatokon este 8 óra tájban tábort ütött anélkül, hogy a visszavonuló ellenség hatásos üldözésével egyikük is gondolt volna; csupán a II. hadtest küldött, de csak rövid távolságra *Jelics* százados alatt néhány lovas osztagot a hátráló császáriak után. A hadsereg-főhadiszálláson, Dányon tartózkodó *Bayer* alezredes, mihelyt csapatjaink győzedelmes előnyomulásáról hirt vett, rögtön küldöncöt menesztett *Klapkához*, hogy az I. hadtest még aznap folytassa előnyomulását Kerepesig, ami ha megtörténik, a császáriakra nézve valóban végzetessé válhatott volna. De *Klapka* csapatjai-

nak fáradtságára való tekintettel a vett meghagyást egyszerűen zsebre dugta, amit *Bayer* később joggal igen nagy mulasztásul rótt fel neki.

Míg e szerint Isaszegnél a harc az est beálltával megszűnt, addig a másik szárnyon *Damjanics* és *Lichtenstein* között a csatározás csak éjjel 11 órakor ért véget, miután a bán visszavonulását sem a herceggel, sem az osztrák balszárnyal nem közölte s így az ellenfelek a Királyerdő északi részében jóval az Isaszegnél bekövetkezett döntés után ágyúlövésnyi távolságban állottak egymástól s csupán az éj sötétsége akadályozta meg őket, hogy újabb jelentékeny összeütközést ne provokáljanak.

Éjjél tájban *Lichtenstein*, miután *Jellacsics* visszavonulásáról értesült, zászlóaljait összeszedve, 1 órakor a szőlőkertbe, onnan pedig a Vadaskertbe vonult el, ahova a hidegtől didergő csapatok reggeli fél 3 órakor érkeztek meg.

Még mielőtt *Jellacsics* visszavonulását megkezdette volna, alkonyatkor a további parancsok kikérése céljából egyik szárnysegédét *Windischgrätz*hez küldötte, akinek utóbbi a következőket hagyta meg: „Jelentse meg Önagyméltóságának, hogy előőrseit jelenlegi állásában állítsa fel, s hogy az ellenséget lovasság által üldöztesse; ennek megtörténte után az egyesülés a III. hadtesttel végrehajtható.” Ez a meghagyás arra enged következtetni, hogy *Jellacsics* legyőzetését valószínűleg szépítgetni akarván, főparancsnokát a dolgok valódi állása tekintetében bizonytalanságban hagyta. És valóban *Windischgrätz* este 9 óra tájban legalább is azzal a megnyugtató meggyőződéssel távozott a harc színhelyéről Gödöllőre, hogy a csata sorsa eldöntetlen maradt. Ennek ellenkezőjét csak akkor tudta meg, amidőn főhadiszállásába nemskára a bán is megérkezett, jelentvén: „hogy miután az I. hadtesttel éjen át előnytelen állásában meg nem maradhatott, kénytelen volt Gödöllőre visszavonulni.”

A dolgok ily állásával szemben *Windischgrätz* elhatározta, hogy az egész sereget Pest felé vonja vissza s az erre vonatkozó rendelkezéseket még az éj folyamán bocsátotta ki. Az éjjelt a sereg, anélkül, hogy a nyugvó csapatok biztosítására előőrsök állítottak volna ki, mely körülmény vállalkozó ellenséggel szemben bizonyára megbosszúlta volna magát, Gödöllő körül töltötte.

A csata színhelyének odahagyása által a császáriak a győzelem dicsőségét minden kétséget kizárólag a magyaroknak engedték át. Az emlékezetes nap dicsősége első sorban a lelkes magyar csapatokat, a magasabb parancsnokok közül pedig *Damjanicsot*, *Bayer* alezredest, *Kiss Pált* és *Görgeyt*, aki még éppen jókor lépett közbe, illeti meg. *Klapkának* csüggeteg magatartása fölött a csata kezdetén csak legmélyebb sajnálatunkat fejezhet-

jük ki, annál inkább dicséretére válik azonban, hogy *Görgey* által felbuzdítva, az események további folyamán derekasan megállta helyét. Ellenben *Gáspár* magatartása elejétől végig passzív maradt. Utólagos védekezése, hogy Baghnál további parancsok híján maradt meg, semmi körülmények között sem fogadható el; mint önálló seregtestparancsnok tudnia kellett volna, mi a kötelessége, midőn bajtársai alig egy mérföldnyire délre élet-halál harcot vívnak. S hány derék magyar vitézt menthetett volna ő meg az elvérzéstől, ha túlerejével *Lobkowitz* hadosztályát visszanyomva, a délután folyamán *Damjanics* jobbján megjelenik!

A csatában résztvett magyar haderők létszámát 48.000 emberre tehetjük, ebből azonban jó ideig csak az I. és III. hadtest, együttvéve körülbelül 23.000 ember vett részt a harcban. Midőn ehhez később a II. hadtest is járult, a tevékeny magyar haderők összege mintegy 33.000 emberre emelkedett, míg a seregnek majdnem egy harmada, a VII. hadtest, a csatatérhez közel tétlenül áll.

Az osztrák I. és III. hadtest részéről a csatában tényleg részt vett csapatok létszámát körülbelül 27.000 emberre tehetjük: leszámítva a *Gáspárral* szemben maradt *Lobkowitz* hadosztályt, marad mintegy 20—21.000 ember.

A magyarok vesztesége csak hozzávetőleg van 800—1000 emberrel feljegyezve, ami a harcolók 3%-ának felel meg. Az osztrák seregrészek közül csupán a *Lichtenstein* hadosztály vesztesége puhatoltatott ki részletesebben, melynek nagysága: halottakban 3 tiszt és 61 ember, sebesültekben 7 tiszt és 78 ember, eltűnt 15 ember; összesen 10 tiszt és 154 főnyi legénység, azaz körülbelül szintén 3%. A császáriak összes veszteségét némelyek 600, mások pláne 1500 emberre becsülik.

Április 7-én a győztes magyar sereg folytatta előnyomulását a fővárosok felé, s ugyanaznap *Kossuth* is Gödöllőre ért, ahol délben, a sereg vezéreitől környezve, a III. hadtestet elvonultatta maga előtt. A csapatok lelkesült „éljen!” kiáltásokkal üdvözölték *Kossuthot*, mit ő kalapja lobogtatásával viszonzott. Gödöllőről *Kossuth* a következő hadijelentést bocsátotta ki:

„A dicsőség napjait éljük, melyből a nemes honfiak vérén vásárolt babérokkal a haza szabadsága fog felvirágozni. Mély hálával hajoljon meg a nemzet hadseregei és azoknak vezérei előtt. Ki ezt a vidéket és itt a természettől hegyszakadékok, hegyek és erdők által képezett erős hadállásokat ismeri s oda képzeli ezekhez az egyesült osztrák hadsereget döllyfős főparancsnokának, *Windischgrätznek* vezetése alatt, annak, ha hadseregünknek feltarthatatlan diadalmas előnyomulását három nap alatt *Jászberénytől* idáig meggondolja, ha különben magyar, keblét

okvetlenül büszkeség tölti el; mert megérte az imént még szolgálással fenyegetett nemzet dicsőségének legszebb napjait. De vezéreink s a vitéz hadsereg nem ismernek semmi fáradságot, nem kívánkoznak nyugalom után. Míg hazánk szent földje meg nincs tisztítva az ellenségtől, nincsen más jelszó előttök, mint hogy: Előre! Ez az Allelujah! mellyel Üdvözítőnk feltámadásának napját a szabadság oltára előtt üdvözöljük! Ennyit örvendetes előzetes hirül! Késő éjjel van és én fáradtan, de gondtalan mellel abban a hálósobában hajthatom nyugalomra fejemet, melyből Windischgrätz ma reggel isten igazságos haragja elől menekült, ki csapataink győzelmében és vitézségében nyilvánult ő ellenében.”

Azáltal, hogy *Jellacsics* állását odahagyva, az Isaszegről közvetlenül Pestre vezető útat a magyaroknak átengedte, *Windischgrätznek*, feltéve, hogy Pestet biztosítani akarta, amint hogy tényleg arra nagy súlyt is fektetett, mi sem maradt hátra, mint Gödöllőnél összpontosult seregét mihamarabb Pest felé visszavezetni, hogy ottani állásfoglalás által a magyar sereg további előnyomulásának útját állja.

E mellett szólt még a seregnek szükségletekkel való ellátása is, amennyiben a „Winterfeldzug” szerint a csapatoknak már egyetlen adag kenyérük, úgyszintén a lovaknak egyetlen adag zabjuk se volt. Az égetően szükséges kiegészítést legkönnyebben s leggyorsabban Pest előtt lehetett eszközölni, míg ellenben a másik vonalon Vác irányában, mely a magyarok legrövidebb összeköttetési vonalát jelezte Komárom felé, erre nézve eddigelé még semmiféle előkészületek sem tétettek.

Az ennek értelmében szerkesztett parancs még a 6-ikáról 7-ikére virradó éj folyamán adatott ki, mely szerint a III. hadtest megfelelő hátvéd visszahagyása mellett, a Kerepesi úton, az I. hadtest pedig ettől délre mellékúton irányított Cinkota és Rákos-Csaba felé vissza. Egyidejűleg a herceg *Csorics* altábornagynak meghagyta, hogy hadosztályával Vácra haladjék nélkül elindulva, Dunakesz—Kerepesen át csatlakozzék a sereg zöméhez. Ezenkívül *Ramberg* parancsot kapott, hogy Vácon *Csorics* helyét foglalja el s végül a Buda kormányzásával megbízott *Wrba* gróf altábornagy utasított, hogy a Pest felé visszavonuló csapatok élelmezéséről sürgősen gondoskodjék.

Április 7-én a sereg a kiadott intézkedés értelmében visszavonulását úgyszólván bántatlanul hajtotta végre, csak midőn a III. hadtest már a Kerepes és Cinkota között elterülő magaslatokra ért, jelent meg a kerepesi erdő szélén a magyar VII. hadtest elővédje, anélkül azonban, hogy komolyabb támadást, avagy üldözést kísérelt volna meg. Ennek folytán a császári sereg d. u.

2 óraker következőleg foglalta el a Rákos patak mögött kijelölt állását: a *III. hadtest* a Kerepesi-út mentén; az *I. hadtest* az Üllői-út mentén, a mostani Kispest—Szent-Lőrinc tájékán; *Csorics* hadosztálya pedig, mely már Cinkotánál csalakozott a sereg zöméhez, tartalék gyanánt Kőbányától északra állott fel. Hasonlóan a sereghez csatlakozott, *Horváth* ezredes csapatosztálya, valamint a 6-ika folyamán a szolnoki műúton kikülönítve volt *Mihic* (előbb *Pálffy*) dandár is, mely az Isaszeg előtt dühöngő harc alatt egészen Sápig portyázott, ami a *Klapka* hadtest vonatában némi zavart okozott, sőt a *Schulz*, de különösen a *Dipold* dandár előnyomulására sem maradt befolyás nélkül; ez okozhatta, hogy utóbb említett dandár a csatában egyáltalában nem is működött tevékenyen közre.

A magyarok részén az isaszegi csata után következőleg fejlődtek a viszonyok. Mihelyt *Görgey* észrevette, hogy *Jellacsics* Isaszeg melletti állását elhagyta, április 7-ére következőleg intézkedett: „Concentrikus támadás Gödöllőre, még pedig a *Görgey-* (*Gáspár-*) *hadtest* Aszódra és Baghról Gödöllőre, a *Damjanics* és *Klapka hadtestek* Isaszegről Gödöllőre; Klapkának balszárny dandára Kerepesre; az *Aulich-hadtest* a Szentkirályi erdő hosszában Gödöllőre; a hadsereg főhadiszállása Tó-Almásról Dányra. Indulás pontban 5 óraker reggel. Valamennyi hadtest egyszerre támad. A VII. hadtest a jobbszárnyat képezi; a *Damjanics* hadtest a közepet; a *Klapka* hadtest a balszárnyat s az *Aulich* hadtest a tartalékot. A felállítás három harcélben történik, a lovasság azon osztagok kivételével, melyek az 1. és 2. harcél szárnyait fedezni hivatvák, a harmadikban. *Nagy Sándor* ezredes az egész lovasság felett parancsnokol. Az ütközet balvégződése esetén visszavonulnak: a VII. hadtest Aszódra, — a III. hadtest Szecsőre, — az I. hadtest Sülyre, — a II. hadtest Tó-Almásra s a főhadiszállás N.-Kátára. A Fénszarun álló vezénylet ezen dispoziójáról közvetlenül értesítettet.

Görgey s. k.“

E parancsból kifolyólag *Gáspár* tábornok április 7-én reggel a VII. hadtest parancskönyvének 478. folyószáma szerint következőleg intézkedett: A VII. hadtest tüstént indul (7-én reggel) támadásra Gödöllő ellen. Három harcél képez: első harcél *Kmety*-hadosztálya; — második a *Kossuth* (volt *Gáspár*) és *Pölsenberg*-hadosztályok; harmadik: a hadtest összes lovassága *Horváth János* alezredes vezetése alatt, kivéven a *Zambelly*-dandárt. Mindenik hadosztály megtartja két század huszárját, ágyú- és oldalfedezetül. — A *Zambelly*-dandár *Ilkád* felé nyomul; figyel az ellenséget a *váci* úton s addig védőleg tartja magát, míg nem

az ellenség kiszorult Gödöllőből s az egész hadsereg egy színvonalra ér vele, (t. i. a *Zámbelly-dandárral*), amikor ez annak szélső jobbszárnyát képezvén, szintén előnyomul *Mácsa* ellen. — Jobb oldalt szakadatlanul cirkáltat, hogy az ellenségnek onnan való közeledését ideje korán tudtul adhassa. — A szoroson be a legnagyobb vigyázattal kell nyomulni. A völgyön menetelő hadoszlop elegendő erős oldalvédek által biztosítja magát, melyek a hegylejtőkön vele lépést tartanak. — A lovasság apródonkint követi, míg helyet kap a völgyben. A röppentyű-ütegek jobbra-balra osztandók el s az első harcélhez adatnak. — Tárvonat Turára. — A lőszertartalék egy része Aszódon marad.

Gáspár s. k.

E rendelkezések folytán a VII. hadtest nemsokára meg is indult Gödöllő felé, melyet nagy meglepetésére az ellenségtől elhagyva talált.

Az I., II. és III. hadtest elindulása kissé elhalasztódott, miután a csapatok április 6-án lőszerkészletüket nagyobbára ellődötték, a tartalék lőszerkocsikat pedig csak nagy ügyvel-bajjal s idővesztéssel lehetett a még mindig égő erdőn át a csapatokhoz juttatni. Végre a délelőtt folyamán ezek a hadestek is megindultak s d. e. 11 óra tájban egyesültek a már előbb Gödöllőre érkezett VII. hadtesttel, mely utóbbi egyik dandárát, a lovasság egy részével az ellenség üldözésére rendelte előre, ennek azonban egyéb foganatja nem volt, mint hogy *Windischgrätznek* Cinkota tájékán álló hátvédével néhány ágyúlövést váltott. Ezután az I. hadtest egészen Kerepesig nyomult elő, ahol állást foglalt, míg a II., III. és VII. hadtest Gödöllő mögött szállott táborba, miközben a III. hadtestnek egyik hadosztálya a váci útra tolatott előre.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A Komárom felmentését célzó hadműveletek.

1849. április elejétől végéig.

7. és 16. számú mellékletek.

Lipótvár megadása után *Windischgrätz* Komárom körülrészásával, miután *Ramberg* altábornagy a *Görgey* hátában a Szepességen működő *Götz* és *Jablonowsky* dandárok feletti parancsnokság átvételére utasított, február elején *Simunics* altábornagyot bízta meg,*) *Welden* tábornagynak pedig egyidejűleg meghagyta, hogy nevezett altábornagynak a szükséges sánc- és ostromszereket a Bécsben felhalmozott készletekből rendelkezésére bocsássa. Március elején a nehéz ostromágyúk meg is érkeztek Komárom alá, a felázott talaj azonban nagyban megnehezítette azok felállítását, minek folytán a vár szorosabb körülrészására csak lassan haladt előre.

Komárom várában ez idő tájt a várparancsnokságot a császáriakhoz átpartolt *Majthényi* helyett *Puky Miklós* kormánybiztos ellenőrzése mellett, *Török* mérnökkari alezredes vette át, aki március 11-én 3 zászlóaljjal, 1 huszár századdal és 4 löveg-gel Zsitvató irányában kirohanást eszközöltetett, mely azonban a *Veigel-* (azelőtti *Lobkowitz-*) dandár által rövid harc után visszaveretett.

Március 20-ig *Simunics* végre 2 hatvanfontos és 8 harmincfontos ostromágyúból megkezdte a vár és város bombáztatását, anélkül azonban, hogy azokban jelentékenyebb kárt tehetett volna. Március 30-án *Welden* újabb erősítésekkel és nagymennyiségű ostromszerekkel személyesen érkezett be Komárom előtt s mindjárt másnapra erőszakos támadást parancsolt a hidfő ellen. A *Simunics* altábornagynak ez időben rendelkezésére álló tábori csapatok *Lederer*, *Sossay* és *Veigel* alatt 3 dandárba tagozódtak,

*) Lásd az I. kötet 183. és 235. oldalán.

melyek többszöri változtatással a következő csapattestekből alakultak: a Welden és Hess ezred 3-ik zászlóaljaiból, utóbbi ezred 1. landwehr zászlóaljának 2 századából, a Khewenhüller-ezred 1. és 2. landwehr zászlóaljából, a Konstatin nagyherceg, a Császár és Vilmos főherceg ezred 1-ső landwehr zászlóaljából, a Ceccopieri ezred 2-ik, a Hartmann ezred 1-ső, a Haynau ezred 3-ik zászlóaljából, a 4-ik szluini zászlóaljból, a 12. vadász zászlóalj 2 századából, a Nugent ezred 1-ső landwehr és a Lajos főherceg ezred 3. zászlóaljából, 6 század Ficquelmont dragonyosból és 2 század Károly főherceg chevauxlegersből; összesen 13 zászlóalj, 8 lovas század és 42 táborigényű, melyeknek létszáma 11.256 főnyi gyalogságot, 1121 főnyi lovasságot és 1756 főnyi hadmérnök- és tüzércsapatot tett ki.

Az elrendelt erőszakos támadás helyett március 31-én az alparancsnokok részéről emelt ellenvetések folytán csupán tüntetés végrehajtása határozottatott el, micélből a Sossay-dandárnak a Csallóközben három hadoszloppal és egy tartalékkal következőleg kellett előnyomulnia: az egyik oszloppal *Neuhauser* mérnökkari százados vezetése alatt a Vág balpartja mentén Pusztalovadon és Apátin át a Nádorvonal jobbszárnya ellen; a másik *gróf Neipperg* őrnagy által vezetett oszloppal a Vág jobb partja mentén a Nádorvonal közepe ellen; a harmadikkal *Wolter* mérnökkari százados vezetése alatt Nemes-Örs felől a Győr-Dunai Sziget (Kriegs- vagy Donau-Insel) és a Nádorvonal balszárnya ellen. Ezalatt a *Lederer*-dandárnak a Duna jobb partján Új-Szőny felől az előbb említett szigetet, a várat és a hidfőt tűz alá fogni, a várban vezető hajóhidat lerombolni és esetleg a szigetet és hidfőt elfoglalni kellett, micélből rohamoszlopok állítottak készenlétbe. A *Veigel*-dandárnak a Vág és a Duna balpartjai között szintén 3 oszlopban kellett előnyomulnia, melyeknek egyike *Scheibenhof* mérnökkari százados által vezetve, a Vág mentén Várfölde felé, másika *Gassgeb* vezérkari százados parancsnoksága alatt, a Zsitva mellől, később az előbbivel egyesülve, a vágmenti hidfő felé s végül a harmadik, *Stenglein* vezérkari főhadnagy vezetése alatt a Duna mentén Izsán át a löportorony ellen s azután a vágmenti hidfő keleti csucsa irányában irányított.

A kémszemlére kirendelt támadó oszlopok március 31-én reggel meg is indultak s különösen a vágmenti hidfő körül, ahol a magyarok 24 és 18 fontosaikkal a császáriakat hatásos kereszt-tűzbe fogták, heves küzdelem keletkezett. A magyar ellentámadás végrehajtásánál különösen a 17. honvéd zászlóalj és *Beöthy Zsigmond* főhadnagy tüntette ki magát, aki pár nap mulva itt kapott sebeibe bele is halt. Este felé a császáriak látván, hogy a magyarok mindenütt résen vannak s hogy különösen tüzérségük

derekasan megállja helyét, az egész vonalon újból visszahúzódtak. A kémszemle a *Sossay*-dandárnak mindössze 1 halottjába, 3 sebesültjébe és 3 lovába, a *Veigel*-dandárnak 8 halottjába, 23 sebesültjébe és 7 lovába került; a császáriak összes vesztesége: 14 halott, mintegy 40 sebesült és 13 agyonlőtt ló. A magyarok vesztesége halottakban és sebesültekben mintegy 60 főre rúgott.

A kémszemle befejezése után *Welden* tábornoszernagy Bécsbe utazott vissza, *Simunics* pedig ennek utána főfigyelmét főképp a dunai hidfő felé irányozta, mely ellen április 4-ikétől kezdve 36 ostromágyú a legnehezebb fajtából szünet nélkül működött, látzólag azonban csak kevés eredménnyel; a vár elszigetelése mindazonáltal, *Kossuthnak* április 1-én Egerben kelt s *Görgeyhez* intézett levele után ítélve, úgylátszik teljesen sikerült. A levél vonatkozó része következőleg hangzott: „Nagy nyugtalansággal értesültem róla, hogy se *Guyon*, se más pénzzel Komáromba küldött tisztek, kik ezelőtt 4—5 héttel indultak oda, be nem juthattak. Egyrésről ezt nagy ügyetlenségnek nevezem, mert, ha Komárom annyira körül van is zárva, hogy egyes ember se csúszhat be oda, még sem gondolható, hogy az őrség nem tesz kirohanást és egy bizonyos ponton át nem tör a zárvonalon, az odaküldött tisztek feladata volna aztán valamely közelfekvő helységben tartózkodni és a körülményeket megfigyelve, a kirohanás percét felhasználni és a vett parancs értelmében a pénzt gyorsan a várba vinni. De ezek az urak nem így cselekszenek, hanem megpróbálják az utat, ha nem sikerül, ahelyett hogy a közelben vonnák meg magukat, kedvező alkalomra várva, egyik Egerbe, a másik Szabadkára megy, a harmadik isten tudja hová, hogy a sült galamb a szájukba repüljön. Így szenved Komárom szükségét. Meg volnék nyugtatva, ha a jelenlegi várparancsnokság erélyes volna, de ez fejét vesztette.”

És április közepe táján csakúgyan szomorú is volt már a hangulat a vár lakói és védői körében, úgy hogy már a legtöbben a megadást közelfekvőnek vélték, midőn egyszerre hire érkezett az isaszegi győzelemnek és hogy *Görgey* útban van már a vár felmentésére.

A magyar főhadiszálláson ugyanis, miután a 7-ikére elrendelt koncentrikus támadás a császári seregnek Pest alá vonulása folytán abbanmaradt, még ugyanaznap délután megállapították a további hadműveletnek tervét, mellyel legközelebbi hadműveleti cél gyanánt, bár *Kossuth* eleinte a főváros közvetlen visszavétele mellett kardoskodott, Komárom felmentése tüzetett ki. Ezen, *Bayer* alezredes által szerkesztett terv szerint a II. (*Aulich*-) hadtestnek (9000 ember) *Asbóth* ezredes hadoszlopával (2000 ember), mely legutóbb a szolnok—pesti vasútvonal fedezésével volt

megbízva s most már szintén a hadsereghez csatoltatott*), az előbb említett vasútvonalat, a keresztúri utat és a Kerepesi országútat kellett megszállnia s tüntetőlegesen magatartása által *Windischgrätz* herceget lehetőleg sokáig abban a hiszemben megtartani, hogy vele szemben a magyar hadsereg zöme áll. A VII. (*Gáspár-*) hadtestnek (15.000 ember) a főth—dunakeszii vonalon kellett állást foglalnia, hogy ezáltal az összeköttetés a főváros és Vác között megszakíttassék. Ezen erők leple alatt az I. (*Klapka-*) és III. (*Damjanics*) hadtestnek (az előbbi 12.000, az utóbbi 10.000 ember) Gödöllőről a legrövidebb úton Vácra kellett indulnia, hogy ezt a várost, ha ellenség megszállva tartaná, hatalmába kerítve, Rétságon, Nagy-Oroszin, Ipolyságon át megállapodás nélkül Lévára meneteljen. Vác elfoglalása után a VII. hadtest *Pölsenberg* és *Kossuth* hadosztályának, a visszamaradó *Kmety*-hadosztály leple alatt, dunakeszii állását odahagyva, az I. és III. hadtestet kellett követnie. Végül, mihielyt a VII. hadtestnek két elvonult hadosztálya útjában Vácot is elhagyta, utóbb említett várost *Kmety*nek kellett megszállania, mely időtől kezdve ennek tüntetési vonala Főth—Dunakeszinél szintén a II. hadtestre szállt át. Az I. és III. hadtestnek, az ezeket követő VII. hadtestbeli két hadosztállal a Garam folyó átlépése után egyenes irányban Komárom felé kellett előnyomulnia.

A váci ütközet.

1849. április 10-én.

A fenti hadműveleti terv értelmében *Görgey* április 8-ikára következőleg intézkedett: „A VII. hadtest Főthra megy s egy csapatosztályt a váci vasút megszakítására Dunakeszire küld; a III. hadtest Mogyoródnál áll föl, a II. Isaszegnél; az I. Kerepesnél, az *Asbóth* hadosztály Gyömrőn és Monoron marad; a löszertartalék *Szent-Márton-Kátáról* Dányra megy; a főhadiszállás Gödöllőn marad. A löszert az összes fegyvernemeknél még a mai nap folyamán kiegészítendő. A Duna-Keszinél álló lovas különítmény előőrseit Pest és Vác felé állítja ki és *Csomád* és *Szada* felé a hadsereg jobb szárnyát biztosítja. A VII. hadtest intézkedik, hogy hidkészlete még ma *Hatvanról* *Aszódra* hozassék.”

Április 9-én: „Az I. hadtest *Kerepesről* *Csomádra* menetel, Vác felé előőrseket állít ki, s balról a VII-ik, jobbról a III-ik

*) A hadoszlop állománya: a 49. zászlóalj 3 százada 611 ember, a 63. honvéd zászlóalj 813 ember, a pozsonyi vadászok 130 fő, 160 utász és két század *Bocskay* huszár 300 lovas, összesen tehát 1714 főnyi gyalogság, 430 lovas és néhány háromfontos ágyú.

hadtesttel keres összeköttetést. A VII. hadtest Fóthon marad. A III. Mogyoródról Veresegyházára nyomul, Vác felé előrsöket állít fel, balról az I. hadtesttel lép érintkezésbe s jobbról szárnytámasz gyanánt Mácsát szállja meg. Balsiker esetén a visszavonulás Gödöllőre vezet. A II. hadtest Isaszegről Cinkotára nyomul előre, Csömör felé kikülönít, Fóthon a III. hadtesttel összeköttetésbe lép s előrsi láncát Péceltől Csabán át Csömörig terjeszti ki; az *Asbóth* hadosztály Üllőre nyomul; a főhadiszállás Gödöllőn marad.

Április 10-én: „A VII. hadtest Palota ellen demonstrál, s elfogad minden az ellenség által felajánlott ütközetet. Este 5 órakor a hadtest Dunakeszinél út tábort, egy dandárt Fóthon hagyva. Előőrseit azon esetre, ha Vác 10-én kezünkbe esik, csakis Pest felé állítsa ki; ez esetben Vác, máskülönben Gödöllő a visszavonulási pont. A főthi dandár kikülönítve marad s a Mogyoródon álló különítmény által a II. hadtesttel összeköttetésben marad. A II. hadtest délután 4 óráig harckészen áll s aztán arccal Pestnek, kerepesi táborába száll, csapatosztályokat küld baloldalt Pécelre, jobboldalt Mogyoródra, miáltal jobbról a VII-ik hadtesttel, balról *Asbóth* oszlopával lép összeköttetésbe; előrsi láncát Nagy-Tarcsától Csabán át Ecseregig vonja; visszavonulási pontja Gödöllő. — A III. hadtest reggel pont 6 órakor Veresegyházáról Sződön át Vácra indul, beveszi a várost s az ellenségnek a visszavonulhatást Nógrád felé elvágni s azt Balassa-Gyarmat felé elszorítani igyekszik. Vác bevétele után a III. hadtest e várostól északra út tábort; vereség esetén Veresegyházán át Gödöllőre vonul vissza. — Az I. hadtest reggel fél nyolc órakor Csomád felé elindulva, a III. hadtestet a fenti irányban követi. — Az *Asbóth* hadosztály Üllőn marad, s előőrsei Ecseren a II. hadtest előőrseivel lépnek érintkezésbe. A löszertartalék a II. hadtest fedezete alatt Gödöllőn marad. A főhadiszállás, ha *Damjanics* elfoglalja Vácot. ide tétetik át, különben Gödöllőn marad.“

Vácot ez időtájt a császáriak részéről a *Ramberg* hadosztály tartotta megszállva, mely a *Götz* és *Jablonovsky* dandárokra tagozódva, a következő csapatrészekből alakult: a Nassau-ezred 1., 2., 3. és 1. landwehr zászlóaljából, a Polombini ezred 1-ső és a Bianchi ezred 3. zászlóaljából, a 12. vadász zászlóaljból; 2½ század Károly főherceg-, 2 század Wrbna chevauxlegersből, 2 század János főherceg dragonyosból és egy század Kress chevauxlegersből; 1 század utászból, 1 hatfontos gyalog- ½ lovas-, 1½ röppentyű és 1 tizenkétfontos ütegből; összesen 7 zászlóaljból, 7½ lovas századból és 27 lövegből. összesen mintegy 7500 főnyi állománnyal. A parancsnokságot a hadosztály fölött néhány nappal előbb a komolyan megbetegedett és Budára elszállított *Ram-*

berg altábornagy helyett *Götz* tábornok vette át, aki *Windischgrätz*től azt a parancsot vette, hogy óvintézkedéseit megkétszerezze, vonatát és betegeit azonnal Esztergomba küldje vissza s hogy túlerő által megtámadva a Duna mentén vezető úton Szalka és Kéménden át a Garam mögé vonuljon vissza. E parancs kézhezvételét *Götz* ápr. 10-én reggeli 8 órakor ismerte el s egyúttal a herceget a Szent-Endrei sziget fontosságára figyelmeztette, miután — úgymond — úgylátszik, hogy a magyarok azon át a Duna jobb partjára szándékoznak átkelni.

Másfél órával e jelentés továbbítása után *Götznek* nem kis meglepetésére megszólaltak *Damjanicsnak* a várostól délre felvont ágyú.

A támadás Vác ellen az eredeti terv szerint *Damjanics* által a III. hadtesttel Szöd felől arcbán volt végrehajtandó, mialatt *Klapka* saját hadtestével Hartyánból a Naszál déli nyúlványain át, Vácot megkerülni s a Cigányvároson túl az ellenség egyetlen visszavonulási vonalát, a verőcei útat az ellenség hátában megszállani volt hivatva. *Damjanics* azonban, *Klapka* ellenvetése dacára csakhamar megváltoztatta a fenti intézkedést s az I. hadtestet is a magáéhoz csatlakoztatta, hogy utóbbinak tartalékul szolgáljon, míg a megkerülés végrehajtására a kijelölt irányban csupán a *Bobics* dandár hagyatott meg; de ez is a nagy ködben útját eltévesztvén, a kalauz vezetése mellett 2 század Császár huszárral és 1 hatfontos üteggel a helyes úton előresietett és a kellő helyen beérkezett parancsnokon kívül, Vác helyett valahol Penc tájékán bukkant ki s mire a felkeresésére küldött segédtsízt a szőlőkön át Vác alá visszavezette, a csata már rég el volt döntve. Így aztán nem csoda, hogy *Damjanics* reggel 9 óra tájban Szödből kibontakozva, nem igen győzte a megkerülő oszlop közbelépését bevárni, minek folytán egymaga ment neki következő beosztású hadtestével a kiküldött cirkálói által Vácnál jelentett ellenség ellen.

A III. hadtest beosztása a váci ütközet napján.

Hadtest parancsnok: *Damjanics* tábornok.

Knezics hadosztálya.

Kiss Pál dandára.

a 34. gyal. ezred 1-ső és 3-ik zászlóalja,

9. honvéd zászlóalj,

½ üteg.

Kökényessy Szaniszló dandára.

65. honvéd zászlóalj,
 az 52. gyal. ezred 3. zászlóalja,
 2 vadász század
 2 utász század 4 hadihidkészlettel,
 ½ röppentyű üteg.

*Wisocki hadosztálya.**Czillich dandára.*

A lengyel légio,
 42. honvéd zászlóalj,
 a 60. gyal. ezred 3. zászlóalja,
 ½ üteg.

Leiningen dandára.

a 19. gyal. ezred 3. zászlóalja,
 3. honvéd zászlóalj,
 8 löveg.

Kászonyi dandára.

3. huszárezred,
 2 lanciers század,
 8 löveg.

Pikéty ezredes oszlopa.

2. huszár ezred,
 hajdu-osztag,
 összesen 10 zászlóalj, 2 vadász század, 14 lovas század, 3½ üteg
 és 2 utász század 4 hadihidkészlettel.

Götz tábornok úgy látszik, nem igen gondolt komoly támadásra s így a helyett, hogy Vácot azonnal kiürítette és az a mögött fekvő védelemre igen előnyös szoros bejáratánál foglalt volna állást, csapatjait egymás után a város déli szegélye előtt elfolyó Gombás patakig*) toltá előre, ahol azokat a Duna és a vasúti töltés között csatarendbe állította.

Damjanics Vác déli külvárosa, Hétkápolna elé érve, szintén harcrendbe állította csapatjait s mindenekelőtt tüzéségét vonultatta fel a vasút mentén elterülő halmokon, melynek bevezető tüze alatt a *Czillich* és *Leiningen* dandárok balra a Dunának, *Kiss Pál* és *Kökényessy Szaniszló* dandárai pedig jobbra a magaslatok lejtői felé bontakoztak. A *Klapka* hadtestnek a III. hadtestet követő részei tartalék viszonyban jóval hátrább állottak

*) A részletes térképen Csörög viznek nevezett patak.

fel, úgy hogy az ütközet eldöntésében már alig működtek közre. Miután a III. hadtest csapatjai felfejlődtek és a megkerülő oszlop még mindig nem jelentkezett, *Damjanics* türelmét végkép elvesztve, a balszárnyon álló *Wisocki* hadosztálynak rohamot parancsolt. Ezt a hétkápolnai köhid ellen mindenekelőtt a lengyel légiónak kellett volna végrehajtania, de ez az egyszer teljesen felmondta a szolgálatot, magával ragadván az őt követő többi hadosztálybeli csapatokat is. Helyette a kezdeményezés szerepét ismét a hős *Földváry Károly* által vezetett s már a tápióbicskei ütközetben is hősiességével által kiválóan kitűnt 3. honvéd zászlóalj ragadta magához. Az első roham a császáriak szívós ellenállásán csakhamar hajótörést szenvedett, mely alkalommal egymás után két lovat lőttek ki *Földváry* alól. Azonban az első kudarc még legkevésbé sem volt képes vitézeink akarateréjét megtörni s *Földváry* a hátullevő csapatok által segítve, immár gyalog vezeti a második rohamot, melyet rövid elkeseredett harc után siker is koronáz; *Földváry* ugyanis a megint csak az élre került 3. honvéd zászlóaljjal szuronyt szegezve, a leghevesebb gőlyözäporban a hidon keresztül ellenállhatatlan hatalommal a városba tör. Ezek után a vasúti töltés mentén is kenyértörésre került a dolog, ahol a császáriak még egy óránál is tovább hősiességgel tartották magukat. De elvégre is *Götz* látván, hogy ellene jelentékenyen túlnyomó erő áll, a harc félbeszakítására határozta el magát, micéiből *Jablonowskynak* parancsot küld, miszerint a városban levő csapatokkal a Váctól északra fekvő szoros bejáratánál foglaljon állást. Ennek folytán *Jablonowsky* 1 tizenkét fontos, 1 hatfontos és 1 röppentyű üteggel gyalogsága egy részének fedezete alatt a Vác északnyugati kijárata előtt elterülő magaslatokon (Cigány h.) akként foglalt állást, hogy a város kijáratát teljesen pásztazó tüze alá foghatta s balszárnyának fedezésére *Strasdil* ezredes alatt a Nassau ezred landwehr zászlóaljának 4 századát 1 Polombini századdal a szőlőhegyekbe különítette ki. Ezen előnyös állásában vette fel *Jablonowsky* a városban és annak környékén lánggra lobbant harcából kibontakozó és egymás után elég jó rendben visszavonuló csapatokat, melyek közül a *Götz* személyes vezetése alatt visszamaradt 12. vadász- és a *Bianchi* zászlóalj részben a temetőben, részben magában a városban még jó sokáig hősiesség ellenállást fejtettek ki; végre azonban a túlerő által agyonnyomással fenyegetve, ezek is hátrálni kényszerültek, miközben igen érzékeny veszteséget szenvedtek. Ez alkalommal maga *Götz* tábornok is halálosan megsebesítve, a közelfekvő Este ezredbeli katonai nevelőintézetbe vitetett, ahol másnap elhalálozván, *Görgey* által teljes katonai pompával temettetett el. *Götz* elestével a fentebb említett két zászlóalj még

nagyobb zavarba jutott s az utánuk rohanó magyar csapatoktól az utcai harcban érzékeny veszteséget szenvedtek; különösen sokat vesztett a 12. vadász zászlóalj, melynek parancsnoka, *Brandenstein* százados embereitől elvágatván, foglyul esett.

Jablonowsky Götz harcképtelenségéről értesülvén, azonnal átvette a hadosztály felett a parancsnokságot, melynek csapatjait a már előbb említett állásban egyesítette, honnan oly hatalmas tüzet fejtett ki, hogy a *Damjanics* által üldözésre kiküldött csapatok kibontakozása Vácból lehetetlenné vált; az ugyanezen célra kiküldött lovasság *Nagy Sándor* alatt szintén csak lassan és tapogatózva nyomult előbbre, *Bobics* megkerülő oszlopa pedig egyáltalában még életjelt sem adott magáról. Ily körülmények között *Damjanics* minden további támadásról lemondva, szintén csak ütegeit vonultatta fel, melyek még jó ideig folytatták a harcot az ellenfél tüzéségével.

Jablonowsky látván, hogy most már komoly megtámadástól nem kell tartania, lassankint megkezdte a visszavonulást Verőcén, ahol újból hátvéd állást foglaltatott, majd innen Nagy-Maros—Szobon át az Ipoly völgyébe, melyet Szalkánál éjjel félegy órakor elérvén, az ottani hidat hátvéde által felgyújtatta. *Strasdil* ezredes, kinek a visszavonulás alatt a hadosztályt oldalban kellett volna biztosítani, útját eltévesztvén, Kospallag, Mária-Nostra, Tölgy és Ganodon át csatlakozott április 12-én a hadosztályhoz Kéméndnél.

A délelőtt 10 órától délután 3 óráig tartó váci ütközetben mindkét fél dicséretre méltó elszántsággal harcolt; a magyarok részén kivált *Földváry Károly*, továbbá a 3. és 9. honvéd zászlóaljak tűntek ki. A császáriak részéről különösen Götz tábornok és a két legutoljára visszavonult zászlóalj, melyek önfeláldozó elszántsággal állottak ellen az óriási túlerőnek, csak hogy a hadosztály többi csapatjainak az állásfoglalást megkönnyítsék. A császári hadosztály vesztesége igen jelentékeny volt: halottakban 2 tiszt és 56 főnyi légénység, sebesültekben 10 tiszt és 60 főnyi légénység, eltűntekben 215 fő; a lovak közül 23 agyonlövetett, 9 megsebesült, 10 pedig eltűnt. E szerint az összes veszteség: 343 ember és 42 ló. Magyar részről a veszteség halottakban és sebesültekben állítólag 150 főre rúgott.

Vác bevételének hírére *Görgey* főhadiszállását még ugyan az napon éjjel Gödöllőről Vácra tette át, ahonnan a kiadott intézkedések szerint április 11-én a III. hadtestnek és 12-én az I-sőnek Léva felé kellett elindulnia. Utóbb említett napon vonultak be Vácra a VII. hadtestnek *Pöltenberg* és *Kossuth* hadosztályai is és miután azok már másnap szintén tovább indultak, helyettük

Vácot 13-án a *Kmety*-hadoszály szállotta meg. Április 14-én a III. hadtest Ipolyságra, az I-ső Nagy-Oroszira, a *Pöltenberg* és *Kossuth*-hadosztályok pedig Rétságra értek; az ekként előnyomult hadsereg balszárnyának biztosítására a VII. hadtest állományából 4 lovas század 2 ágyúval *Horváth* alezredes parancsnoksága alatt a Duna mentén a Garam alsó folyásához különítettett ki. Április 16-án a hadsereg a Garam balpartján összpontosult és pedig állott: a III. hadtest Ó-Barsnál, az I-ső Kis- és Nagy-Szecsén, a VII. hadtest két hadosztálya Nagyodon és Zsemléren, a hadsereg főhadiszállása Lévára tétetett át. Hogy a további előnyomulás alkalmával a hadsereg háta is biztosítva legyen, 16-ika folyamán *Görgey Armin* őrnagy parancsnoksága alatt egy mozgó hadoszlop a bányavárosokba, és pedig mindenekelőtt Selmezbányára küldetett, mely különböző zászlóaljakkból vett 13½ századból, 2½ lovas századból, 1 hatfontos ütegből és 4 röppentyű lövegből, összesen mintegy 2300 főből és 10 ágyúból alakult. Ezen és egyéb kikülönítések, valamint az eddig szenvedett veszteségek folytán a Garamnál összpontosult magyar hadsereg zömének állománya 31 zászlóalj, 24 lovas század és 112 löveggel, mindössze mintegy 26.000 főre és 5000 lóra olvadt le.

A Pest előtti események Windischgrätz felmentéséig a főparancsnokság alól.

A Pest előtt elhelyezkedett császári sereg egyelőre tervtelenül vesztegelt kijelölt állásaiban, amennyiben *Windischgrätz* a magyarok erejéről és szándékáról a legnagyobb mérvű bizonytalanságban volt. A kételyeket eloszlatandó, a herceg már április 8-ára nagyobbszabású kémszemle keresztülvitelét tervezte, mely azonban a csapatok kimerülésére való tekintettel a hadtestparancsnokok ajánlatára abbanmaradt. Másnap hirszerzés céljából csupán messzemenő járőrök küldettek ki és egyideig kiadatott az intézkedés az április 10-én végrehajtandó, nagyobbszabású erőszakos kémszemle végrehajtására; végül pedig a Vácon levő *Ramberg* hadosztály útasítást kapott, hogy túlerős ellenség által megtámadva, Komárom fedezése céljából Szalkán és Kéménden át a Garam mögé húzódjék vissza, ahova ez időtájt újabb erősítések is útban voltak már. Bécs katonai parancsnoka, báró *Welden* tábornok ugyanis felsőbb rendelet folytán Morva, Csehország, Ausztria és Stíriából felrendelt csapatrészekből a Magyarországon működő hadsereg erősítésére szánt alábbi 3 dandárt alakította:

Herzinger vezérőrnagy dandára:

- a Paumgarten-ezred 3. zászlóalja,
- a Khewenhüller ezred 1. landwehr zászlóalja,
- a 4. sz. oğulini zászlóalj,
- a Wrba-chevauxlegersek 2 százada,
- a 18. sz. hatfontos üteg.

Teuchert ezredes dandára:

- a Mazzuchelli-ezred 1. és 2. zászlóalja,
- 1 zászlóalj Hora gránátos,
- a Ferdinánd császár vértések 2 százada,
- a 20. sz. hatfontos üteg.

Theissing vezérőrnagy dandára:

- a 4. sz. ottočani zászlóalj,
- az István főherceg ezred 1. landwehr zászlóalja,
- az Estei Ferdinánd főherceg ezred 2. zászlóalja,
- 2 század Civallart dsidás,
- a 19. sz. hatfontos üteg;

összesen 9 zászlóalj, 6 lovas század és 18 löveg; mintegy 10.000 emberrnyi létszámmal, ezek között 900 lovas.

E csapatok hadrendjét április 7-én közölte *Welden Windischgrätz*-cel, aki erre 10-én következőleg válaszolt: „Nagy örömmel értesültem Nagyméltóságod jelentéséből, hogy f. hó 15-ike táján a Garam és Pozsony között mintegy 10.000 fő áll rendelkezésre, egyben azonban felhívom Excellenciádat, miszerint a hátullevő csapatrészeket utasítsa, hogy a lehető leggyorsabban *Simunics* altábornagyhoz csatlakozzanak, kitől a további utasításokat nyerendik. Szándékom nagyjában véve oda irányul, hogy a bécsi 3 dandárt a *Veigel* dandárral és a *Ramberg* hadosztálllyal egyetemben tekintélyes hadtestté egyesítsem, miáltal az események ura maradok, hogy minden felmentési kísérletet Komárom felé, melyet az ellenség esetleg szándékolna, nyomaték-
kal meghiusítsak, sőt még arra nézve is, hogy a felsőmagyarországi megyéket egyszer s mindenkorra megtisztítsam a lázadók-
tól s végül, hogy a Tiszánál túlnyomó erővel léphessek fel, mi-
helyt a Gácsországból előnyomuló hadtest Eperjes és Kassán túl előrenyomult stb.” A fentemlített hadtest feletti parancsnokság átvételére az olasz hadszintérről felrendelt *Wohlgemuth* altábornagy volt hivatva. Az újonnan érkezett erősbitések közül április 9-én a *Herzinger* dandár Érsekujvárig jutott, a *Teuchert* dandár ellenben még nem lépte volt át a Vágot, míg a *Theissing* dandár még hátrább állt. *Simunics* altábornagy utasítást nyert, hogy az

említett dandárokát mielőbb Kéméndre és Kőbölkutra, a *Veigel* dandárt pedig Kurtakesziből Párkányba és Esztergomba vonja előre.

A hercegnek fentközölt válaszában említett s Ő Felsége parancsára *báró Hammerstein* lov. tábornok, Gácsország főhadparacsnoka által alakított gácsországi hadtest*) részben még alakuló félben volt, elővédje pedig már át is lépte a határt és április 8-án Eperjes felé tolatott előre, míg a zömnek ugyanezen hó 18-ig Duklánál kellett összpontosulnia. E hadtest feletti parancsnoksággal *Vogel* altábornagy bízott meg; beosztása és állománya:

Benedek vezérőrnagy dandára:

Polombini gyalogság	1 zászlóalj
Parma herceg gyalogság	1 "
Károly Lajos főherceg chevauxlegersek	2 lovas század
Hatfontos üteg	6 löveg

Barco vezérőrnagy dandára:

Deutschmeister gyalogság	2 zászlóalj
Hartmann "	1 "
Császár-chevauxlegersek	2 lovas század
Hatfontos üteg	6 löveg

Ludwig vezérőrnagy dandára:

Welden gyalogság	1 zászlóalj
Haynau "	1 "
Vilmos főherceg gyalogság	1 "
Bianchi gyalogság	1 "
Trenk gránátosok	1 "
Sunstenau vértések	2 lovas század
Császár-chevauxlegersek	2 " "
Hatfontos üteg	6 löveg
Hatfontos lovas üteg	6 "

összesen 11 zászlóalj, 8 lovas század, 24 löveg.

Ennek a hadtestnek eredetileg Kassán át Miskolcra kellett előnyomulnia, az isaszegi csata kedvezőtlen kimenetele folytán azonban *Windischgrätz* április 10-én kelt felhívással *Hammerstein* lov. tábornokot oda utasította, hogy a megváltozott viszonyokra való tekintettel immár a hadtestet ne Miskolc, hanem Rima-Szombat felé indítsa útnak.

Az utóbb említett napra a fősereg körében elrendelt kém-

*) Lásd a 37 oldalon.

szemléhez reggeli 7 órakor az I. hadtest csapatjai az *Ottinger* dandárral az élen Cinkota, a III. hadtestbeli csapatok pedig Palota irányában nyomultak előre, míg a II. hadtest Pest előtti táborában menetkészen várta a dolgok fejleményeit. Mindkét hadtest előcsapatjai csakhamar ellenségre bukkantak; a mondott napra, mint a Vác elleni támadás napjára, a magyar VII. hadtest azt az utasítást vette, hogy a Vác előtt történendőket leplezendő, egészen Palotáig nyomuljon előre és az ellenséggel, ha kell, meg is ütközzék, délután 5 órára azonban újból duna-keszii táborába térjen vissza; a II. hadtestnek minden eshetőségre délután 4 óráig harckészen kellett maradnia. Amint *Aulich* a császáriak előnyomulásáról hírt vett, ő is megmozdult várakozó helyzetéből és csapatjait Csömör—Csik-Tarcsa vonalában a nagyobbára szőlőborította magaslatokra rendelte előre, hol azok fedett felállítást foglaltak, s ahonnan a hadtest 5 ütege élénk tüzelést kezdett az előnyomuló császáriak ellen. Erre utóbbiak is tisztos távolban megállottak, a maguk részéről is csupán tüzéségi tüzet fejtven ki. Miután *Aulich* fedett felállítását el nem hagyta s azonkívül reggel óta szakadt az eső, *Windischgrätz* anélkül, hogy kitéüzött célját, a felvilágosításszerzést a vele szemben álló magyarok erejéről, legkevésbé is elérte volna, csapatjait újból régi táborhelyeikre rendelte vissza. Ugyanez történt Palota tájékán az osztrák III-ik és a magyar VII. hadtest körletében is.

Április 11-én délelőtt *Windischgrätz* azt a hírt vette, hogy a magyarok Dunakeszinél a folyam jobb partjára átkelni szándékoznak, valamint hogy Duna-Földvárnál jelentékeny haderők már át is keltek. Ennek folytán a herceg báró *Horváth* ezredes 2 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és a 6. számú lovas üteg felével Szt.-Endrére, báró *Eschrich* huszár századost pedig 2 lovas századdal és 2 röppentyű üteggel a Duna mentén délnek küldöztette ki. Ugyanaznap délután 2 órakor a magyar II-ik és VII. hadtest az egész vonalon tüntetőleg nyomult előre, minek hírére a rákosmenti osztrák tábor, miután a főhadiszálláson az egész magyar sereg komoly támadására számítottak, fellármáztatott, holott a magyaroknak más céljuk nem volt, mint hogy az I., III. és VII. hadtest elvonulását leplezzék. Cinkota és Palota tájékán ez alkalommal ismét csak ágyúharc fejlődött ki, míg ellenben a déli szárnyon, ahol *Asbóth* hadosztályával egészen a kőbányai szőlőig hatolt előre, komolyabb ütközetre került a dolog, mely az *Ottinger* lovas dandár közbelépése után délután 5 óra tájban *Asbóth* visszavonulásával végződött, kinek hadosztálya e napon 13 halottat és 28 sebesültet veszített.

Az ellenség lekötésére rendelt magyar csapatoknak e kétségtelenül ügyes és helyes viselkedése folytán *Windischgrätz* el-

lenfeleinek szándéka felől valóban jó sokáig bizonytalanságban maradt olyannyira, hogy még április 12-én, a váci ütközet hírére sem volt még tisztában magával, hogy a hadi színhely mely részére kellend a fősúlyt fektetnie s így a helyzet tisztázása céljából 13-ikára megint csak kémszemle kivitelét határozta el. Annyi bizonyos, hogy főleg a váci ütközetről szóló hír mindinkább valószínűvé tette, hogy a magyar sereg egy tetemes része Komárom felmentését célozza; ez esetre, miről teljes bizonyoságot a 13-ikára tervezett kémszemle volt hivatva szolgáltatni, a herceg Pest előtti állását teljesen felhagyni szándékozott, hogy Budán és Esztergomon keresztül újból a Duna balpartjára átvezetendő csapatjaival, valamint a már szintén a Garam felé útban levő tetemes erősítésekkel, melyekről előbb már szólottunk, a magyaroknak Komárom felé vezető útját elvágja. E tervét *Windischgrätz* egy a két hadtestparancsnok és vezérkari főnökeik részvétele mellett megtartott hadi tanácson terjesztette elő, mely ellen azonban a haditanács tagjai egyhangulag állást foglaltak. E tervvel ellentétben *Jellacsics* bán még ápr. 12-ike folyamán a következő kivonatilag közölt írásbeli előterjesztést tette: A bán egy 35 zászlóaljából, 44 lovas századból és 150 lövegből alakítandó úgynevezett „déli sereg”-gel haladéktalanul támadólag nyomuljon előre Kecskeméten át Szabadka felé s miután Szegednél vagy Kanihsánál a Tiszán átkelt, az ottani szerb és egyéb fölkelő csapatok által erősítve, Debrecen és Nagyvárad felé vegye irányát. Ez alatt 10 zászlóalj 6 lovas századdal Komáromnál, 6 zászlóalj 6 lovas századdal pedig Buda és Pest megszállására maradt volna vissza, míg a sereg fenmaradó részének, az „északi-hadsereg”-nek eleinte Pest és Komárom fedezésére vissza kellett maradnia s csak ha az ellenség Debrecennél a csatát elfogadja, lett volna hivatva gyors menetekben Szolnokon és Kardszagon át Debrecen felé előnyomulni; ha pedig az ellenség az összeütközés elől kitérne, a támadó műveletek Miskolc felé lennének folytatandók.

Windischgrätz ezen, mindenesetre kissé kalandos tervre nem állott reá, hanem eredeti terve mellett maradt meg, annak kivitelét azonban a 13-iki kémszemle eredményétől tette függővé. Ez a kémszemle, mely a 10-ikihez hasonlóan megint az I. és III. hadtest által lett volna végrehajtandó, a hadtest parancsnokok ellenvetése folytán hadtestenkint mindössze 8—8 lovas századdal és 2—2 löveggel vitetett keresztül s így csupán jelentéktelen löveg-harcra vezetett, anélkül, hogy a kívánt adatokat szolgáltatva volna. E helyett *Horváth* ezredesnek Szt.-Endréről 12-én este 7 órakor kelt jelentése szerint Vác mellett az ellenségnek mintegy 12—15.000 embere ütött tábort, melynél állítólag *Görgey*, *Klapka* és *Damjanics* szerepelnek parancsnokok gyanánt. E hirre *Win-*

dischgrätz végkép elhatározta többször említett tervének kivitelét, mielőtt azonban Pestet odahagyná, az a körül állást foglalt gyenge magyar csapatokra előbb a következő napon, 14-én egy erős csapást szándékozott mérni. Az erre vonatkozólag kiadott intézkedés következőleg hangzott: „Miután az ellenséges haderők legnagyobb része Vác felé elvonult s így arcvonalunk előtt csak gyenge ellenséges erők állhatnak, indíttatva érzem magam holnapra (14-ére) általános támadást elrendelni. Ez az támadás az I. és III. hadtest által olyformán hajtandó végre, hogy a csapatok táboraikból reggel 3 órakor indulnak el. A III. hadtest Cinkota, az I. Keresztúr felé vesz irányt stb.” A kapott intézkedésre, annak kivitele ellen a két hadtestparancsnok éjjeli fél 12 órakor azzal az ellenvetéssel élt, hogy miután megbízható hírek szerint a keresztúri szorosok oly erősen vannak az ellenség által megszállva, hogy azok megtámadása igen nagy nehézségekkel járna, az elrendelt műveletet abbanhagyandónak vélik.

Két órával e kellemetlen incidens után *Windischgrätz* főhadiszállására Ó Felségétől futár érkezett, mely a hercegnek a hadsereg parancsnokság alóli felmentését hozta magával. Az újonnan kinevezett hadsereg parancsnoknak, báró *Welden* tábornagynak beérkeztéig a hadsereg parancsnokság ideiglenes vezetésével *Jellacsics* bán bízott meg, kinek legelső teendője volt a *Windischgrätz* által kibocsátott rendelkezéseket megmásítva, a 14-ikére elrendelt volt támadást beszüntetni és a Garam felé útban levő, illetőleg a már annak mentén összpontosult csapatokat Esztergomnál a Duna jobb partjára átrendelni.

A nagysallói csata.

1849. április 19-én.

9. számú melléklet.

Jablonowsky altábornagy, miután április 12-én hadosztályát Kéméndnél újból rendezte, mely alkalommal az egyik dandárt *Strasdil*, a másikat *Dreyhann* ezredes parancsnoksága alá helyezte, április 13-ika és 14-ike folyamán a Garam völgyén föl-felé Kálnára, a magas vizállás és áradás folytán a magyarok e legvalószínűbb átkelő pontjára nyomult előre, miközben a zselizi átjáró szemmeltartására 1 lovas századot hagyott vissza. Kálnánál a hadosztály a Vácnál szenvedett veszteségek pótlása gyanánt a *Teuchert* dandártól 2 Mazzuchelli zászlóaljbat, 1 császárvértes századot és 10 löveget kapott. *Jablonowsky* még alig helyezkedett el Kálnánál, midőn őt *Jellacsics* fenti elhatározása értelmében újból Kéméndre, onnan pedig Esztergomba rendelte

vissza. Ez ellen *Jablonowsky* a kálnai átjáró fontosságára való tekintettel két ízben is felszólamlott, de miután *Jellacsics* hajthatatlan maradt, a hadosztály, a Bényén hagyott Nassau-zászlóalj és a hadoszály összes lovasságán kívül 17-én újból Kéménden volt, ahova időközben a *Herzinger*, *Theissing* és *Teuchert* dandárok is beérkeztek, míg a *Veigl*-dandár Esztergomot szállotta meg. Április 16-án egyszersmind beérkezett Kéméndre *Wohlgemuth* altábornagy is, aki hivatva volt a Garam mentén IV. számú hadtestté összpontosuló haderők felett a parancsnokságot átvenni. Az újonnan alakított hadtest állománya: A *Jablonowsky*-hadosztály: 7 zászlóalj, 7 $\frac{1}{2}$ lov. század és 27 löveg, mintegy 7000 fő; a *Herzinger*, *Teuchert* és *Theissing* dandárok, összesen 9 zászlóalj, 6 lov. század és 18 löveg, mintegy 10.000 főnyi állománnyal. A *Veigl*-dandárnak eredetileg 3 $\frac{1}{3}$ zászlóaljból, 4 lov. századból és 3 ütegből kellett volna alakulnia, a valóságban azonban csak 11 gyalog-, 1 lov. századból és 2 ütegből alakítottatott, mintegy 1800 főnyi állománnyal; e szerint a hadtest összege: 18 zászlóalj, 14 $\frac{1}{2}$ lov. század és 57 löveg, 16.000 főnyi gyalogsággal és 2200 lovassal.

Wohlgemuth, miután ápr. 16-án Pozsonyban a seregek újonnan kinevezett főparancsnokával, *Welden* táborszernaggyal érkezett, az utóbbtól kapott útasítása értelmében hadtestével azonnal a Léváról Komárom felé vezető utak megszállására indult el s így már eleve lemnodott arról az előnyről, hogy a magyarokat esetleg már a Garamon való átkelés közben támadja meg, illetőleg, hogy azok átkelését legalább megnehezítse és zavarja. Április 18-ika folyamán *Wohlgemuth* seregrészeit a következő állásokba helyezte el: a *Jablonowsky* hadosztályt, valamint a *Theissing* és *Teuchert* dandárokat Nagy-Málas és Bese között; ezek mögé a *Herzinger* dandárt Csekére; *Veiglé* Jászfalura irányítottatott.

Welden, miután *Simunics*-csal a további teendőket megbeszélte, április 17-én Esztergomba érve, azonnal parancsot küldött *Jellacsicsnak*, hogy a *Csorics* hadosztályt haladéktalanul egy menetben Esztergomba küldje, ő maga pedig az I. és III. hadtesttel erélyesen támadja meg a vele szemben álló *Aulichot*. Ehhez képest a *Csorics* hadosztály ápr. 18-án Esztergomban beérkezvén, annak *Wyss* dandára 19-én Kéméndre, utóbbinak egy Garam-Kövesdnél átkelt különítménye pedig Szalkára az Ipoly völgybe tolatott előre. A *Collredo* dandár egyelőre Esztergomban maradt.

Az április 16-án a Garam balpartján összpontosult magyar haderőnek 18-ika folyamán következőleg kellett a folyón átkelnie: a III. hadtestnek Ó-Barsnál, az I-sőnek Szecsénél s a VII.

hadtest két hadosztályának Zsemlérnél; ámde az áthidalás a rendkívül nagy vizállás és megfelelő hidanyag hiányánál fogva, amiről kellő időben nem gondoskodtak, kivált a két utóbbemlített helyen igen nagy nehézségekbe ütközött; az ó-barszi hid, bár itt a viszonyok a hidverésre aránylag legkedvezőbbek voltak és a hadsereg utász parancsnokának, *Sotffried* őrnagynak a magával hozott talphid is rendelkezésére állt, csak nem akart elkészülni, miért is *Görgey* 17-én este a III. hadtestet is Szecsére rendelte, ahol az említett éjjel elkészült hidon előbb az I-ső s utána a III. hadtest is átkelt, minek folytán az előbbi még 18-ika folyamán Garam-Lök és Alsó-Pélig, az utóbbi pedig Derezlényre, egy csapatosztálya pedig a zsemléri hidverés biztosítására Veszélére tolatott előre. A főhadiszállás egyelőre Léván maradt. Alsó-Pél megszállása után *Klapka* egy kisebb különítményt azonnal Nagy-Sallóra rendelt ki.

Másnap, ápr. 19-én a *Desseffy* hadosztály, mint a hadsereg jobb szárnyoszlopa Alsó-Pélen át Nagy-Sallóra irányított, ahol a Jászfalu felé előnyomuló sereg zöméhez, az I. hadtest fenmaradó részéhez és a III. hadtesthez kellett csatlakoznia; a VII. hadtest két hadosztályának, mint a sereg balszárny-oszlopa, Zselizt kellett elérnie; végül egy huszár különítmény Verebélyen át Nyitra felé portyázott.

Wohlgemuth a magyarok mozdulatairól csak kevéssé volt tájékozva s Welden szerint csupán annyit tudott, hogy átkelésüket Kálnánál még nem fejezték be s hogy Nagy-Sallón és környékén élelmi szerek gyűjtése rendeltetett el. Ez utóbbinak megzavarása céljából a 15. serezed 3 zászlóaljából, 1 hatfontos és 1 röppentyű ütegből álló *Strasdil*-dandár 19-én reggeli 5 óra 30 perckor parancsot kapott, hogy az említett helységet birtokába ejtse. A vett parancs folytán *Strasdil* két oszlopban Nagy-Salló felé előnyomulva, *Klapka*nak ott levő különítményét úgyszólván harc nélkül visszavonulásra bírta. *Klapka* az első puska lövések hallatára azonnal Hölvényre sietett előre, ahonnan a helyzetet átpillantván, mindenekelőtt Nagy-Salló elfoglalását határozta el, miről egyidejűleg *Damjanicsnak* is jelentést küldve, tőle támogatást kért, amit az a *Wisocki*-hadosztály előreküldése által tényleg teljesített is. Ennek beérkezte után *Klapka* reggel 9 óra tájban a támadásra nézve következőleg tette meg intézkedéseit: a *Desseffy*-hadosztály *Dipold*-dandára a Hölvényi erdőn át a Nagy-Sallótól délnyugatra fekvő erdőnek (a részletes térképen Zálogos erdőnek jelezve) vesz irányt; *Kazinczy* hadosztálya az országút mentén Nagy-Salló északi kijárata, attól balra a *Wisocki*-hadosztály az említett helység északkeleti szegélye ellen nyomult előre; *Nagy Sándor* a lovasság zömével, mely az I. had-

test 6 századából és a III. hadtest lovasságából alakult, a balszárnyat oldalt követte. Tartalék gyanánt a *Dessewffy*-hadosztálynak *Bobics*-dandára — melynek egyidejűleg a Fakó-Vezekénytől északra fekvő magaslatokat is meg kellett szállania — a Hölvényi erdőnél, a III. hadtest *Knezics*-hadosztálya pedig Hölvénytől északra állott fel. *Gáspár* egyidejűleg szintén értesített a támadás megkezdéséről.

A seregrészeknek fentemlített felvonulása közben *Damjanics* is az első vonalba érkezett és *Klapka* intézkedéseit magáévá téve, a támadás megkezdésére adott parancsot, mely délelőtt 10 óra tájban igen élénk ágyúzással vette kezdetét. Ezalatt a *Kazinczy* és *Wisocki* hadosztályok csak igen rövid ideig folytatott puska-tűzharc után, szuronyt szegezve gyorsan a helység kijáraitára vetik magukat és a császáriakat, akik a jelentékeny túlerő dacára a helység egyes szakaszait a legnagyobb önfeláldozással védelmezték, majdnem egyórányi makacs ellenállás után visszavetik.

A visszavert *Strasdil*-dandárnak még alig volt ideje magát a Nagy-Sallótól délnyugatra elterülő magaslatokon nagyjából ismét összeszedni, midőn *Wohlgemuth* újabb támadást parancsolt neki az imént elvesztett helység visszafoglalása érdekében, mi célból az említett dandárt a hadosztálynak másik, *Dreyhann* dandárának is követnie kellett. E parancs folytán a harc Nagy-Sallóban és annak környékén csakhamar az előbbinél még nagyobb hévvel megújult, bár az erdmény a felette egyenlőtlen erőviszonyok folytán előrelátható volt. A két dandár benyomult ugyan Nagy-Sallóba, de csakhamar érzékeny veszteség árán ismét el kellett azt hagyniok. *Wohlgemuth* erre föl hagyott a további támadó kísérletekkel s a *Jablonowsky* hadosztályt a helységtől délnyugatra fekvő magaslatokra rendelte.

Időközben *Damjanics* és *Klapka* az utcai harc alatt összekeveredett csapatjaikat a város délnyugati szegélyén újból rendezték, hogy *Nagy Sándor* lovasságának közreműködése mellett *Jablonowskyt* újabb állásából is elűzzék, amidőn a legszélső jobbszárnyon a Hölvényi erdő táján egyszerre csak heves harc lobban fel; a Csekénél álló *Herzinger* ugyanis az ágyúdörgés hallatára, hogy a *Jablonowsky* hadosztály és a surányi országúton Besénél elszigetelten álló *Teuchert* és *Theissing*-dandárok között az összeköttetést helyreállítsa — mely utóbbiak azonban a csatában úgy látszik vagy egyáltalában nem, vagy csak egy kisebb különítménnyel vettek részt, pedig *Klapka* oldalában és hátában esetleg döntőleg működhetek volna közre, — saját elhatározásából egy osztaggal a fakóvezekényi magaslatokon, a dandár zömével pedig a Zalogos erdőn át szorongatott bajtársainak segítségé-

gére sietett, ami az elkeseredett élet-halál harcnak újabb tápot adott. Az utóbb említett dandár oly vehemenciával vetette reá magát az izoláltan álló *Dipold*-dandárra, hogy az egyensúlyát veszítve, a Hölvényi erdőben volt kénytelen menedéket keresni, ahol azt a *Bobics*-dandár vette fel. E kritikus pillanatban *Guyon* állott a két dandár élére, aki tulajdonképen csak mint önkéntes szemlélő volt jelen a csatatéren s aki mint tudjuk, már régóta buzgólkodott, de hasztalanul, hogy vett parancsa értelmében Komárom várába bejutva, ott a parancsnokságot átvegye. *Guyon* szokása szerint most is, az időközben erősítésekkel szintén e szárnyra érkezett *Klapkával* együtt, halálmegevetéssel vetette magát a *Herzinger* dandárra, úgy hogy az csakhamar tágítani volt kénytelen; a harc e fázisában különösen a 28-ik és a *Jekey Kázmér* által vezetett 47. honvéd zászlóaljak tüntették ki magukat.

Ezalatt délután 3 óra is elmúlt már és *Damjanics*, miután *Nagy Sándor* a lovassággal a nehézkes és teljesen felázott terepen csak igen lassan hatolhatott előre, csak most készült *Jablonowsky* ellen a döntő lökemet végrehajtani. Ekkorára azonban *Wohlgemuth*, túlnyomó erőt látván maga előtt, már elhatározta a visszavonulást s csupán csak abból a célból állott helyt a magaslatokon, hogy a Besénél álló két dandárnak ideje és alkalma legyen hadtestéhez leendő csatlakozás céljából Jászfalu felé tért nyernie. Amde most hirtelen újabb erők bukkannak fel a császáriak jobbszárnyára felé; *Pöltenberg* ugyanis a VII. hadtest lovasságával és egy lovas üteggel a zsemléri hidon átkelven, sebeszárnyú sasként a harc színhelyére siet, hogy annak eldöntésében még részt vegyen. Ezt látván *Wohlgemuth* délután 4 óra körül a már korábban elhatározott visszavonulást tényleg meg is kezdte, melyet ily viszonyok között, a hadtest zömével — amennyiben *Nagy Sándor Pöltenberggel* egyesülve Nagy-Málas irányában intézte lökését, ahol az ellenséges lovasság egy részét még utolérni és széjjel vernie sikerült — továbbá hogy az újabb sikert alig ígérő összeütközést Komárom tőszomszédságában elkerülje, már nem Jászfalun át egyenes irányban Komárom felé, hanem Csekén át Érsekújvárra a Nyitra mögé hajtattott végre; a *Veigl*-dandár Jászfaluról jöve, 20-án a Zsitvánál hátvéd alakjában csatlakozott a zömhöz. Április 21-én *Wohlgemuth* hadtestével a Vág mögé vonult vissza, mely napon a *Perrin* (azelőtti *Teuchert*-) és a *Theissing*-dandárok Sellyén, a *Dreyhann*-dandár Királyfalván, a *Strasdil*-dandár pedig Deákin helyzetetett el; a *Herzinger*- és *Veigl* dandárok a Nyitra szemmeltartására még a Vág balpartján maradtak.

A császáriak részén a nagysallói csata súlya úgyszólván teljesen a *Jablonowski*-hadosztályra nehezedett, miután a fővezény-

let a többi négy dandárt, vagyis a hadtest kétharmadát a csatához egyesíteni elmulasztotta, mely utóbbiak közül az egyik dandár mint tudjuk, parancsnokának saját elhatározása folytán lépett segélyhozólag közbe. A szívós ellenállás, mellyel a *Jablonowsky*-hadosztály az óriási túlerőnek ellenállt, teljes mértékben dicséretet érdemel. A magyar csapatok közül különösen a 3., 9., 28. és 47. honvéd, továbbá a 19., 39. és 60. serezed 3. zászlóaljai tüntették ki magukat; a csata helyes tervezése *Klapka* érdeme, *Damjanics* pedig megszokott vitéz magatartása miatt érdemel említést.

Weiden a császáriak veszteségét, kikenél a csata napján és a következő napon igen sok volt a magyarok kezébe került maradozó, mindössze 800—900 emberre teszi, míg ellenben magyar források azt, mindenesetre kissé túlozva 2000-re becsülik. A magyarok vesztesége *Klapka* szerint 600, *Gelich* szerint 700 fő.

Görgy vezérkarával együtt, bár az ágyúdörgést meghallotta, egész nap megmaradt lévai főhadiszállásán s a csata menetét állítólag részben az ottani várból személyesen figyelte meg, részben pedig kiküldött parancsőrtsztek által informáltatta magát a dolgok állásáról. Így aztán nem csoda, hogy a csata kimeneteléről csak késő este kapott hirt. Egyébként a fenti megfigyelésen kívül a hadsereg főparancsnokának tevékenysége és befolyása erre a valóban döntő horderejű csatára, saját bevallása szerint csupán abból állott, hogy főhadiszállásáról egy csapatosztályt oly utasítással küldött a kálnai hidhoz, hogy az a csatatérről né tán elfutó s a Garam balpartjára menekülni óhajtó csapatokat azon, esetleg erőszak alkalmazása által, át ne bocsássa. Különben ez az elővigyázati rendszabály ez alkalommal, amint emlékirataiban ő maga is állítja, honvédeink vitéz magatartása folytán teljesen feleslegesnek bizonyult.

Egyébként *Görgy* a nagysallói csata napján különben is igen rosszkedvű volt; ekkor értesült ugyanis hivatalosan *Ludvigh* kormánybiztos útján az április 14-iki függetlenségi nyilatkozatról, mely lépésével az ország kormánya a jogos önvédelem határait túllépve, az erőszakos visszatorlás ösvényére lépett.

Komárom felmentése a Duna bal partján.

16. számú melléklet.

A nagysallói csatára következő éjjel a magyar főszereg következőleg helyezkedett el: Az I. hadtest Fajkürt mellett, a III. Fakó-Vezekény és Málas között s végül a délután folyamán Zsemlélnél a Garam jobb partjára átkelt VII. hadtestbeli két hadosztály Zseliz előtt az esztergomi úton. Április 20-án az I. és

III. hadtest a hozzájuk csatlakozott hadsereg főhadiszállással együtt Jászfaluig hatolt előre, míg a VII. hadtest két hadosztályának a Garam mentén lefelé kellett haladnia, miközben Kéméndnél a Wyss dandárra bukkantak*), melyet rövid harc után visszavonulásra kényszerítettek, mire az különben a császári sereg főparancsnokától amúgy is parancsot kapott már. Visszavonulása közben a Wyss dandárt párhuzamosan a Garam tulsó partján *Horváth* csapatosztálya kísérte, melyet Görgey még Vác-ról indított útnak az Alsó-Garam felé**); Horváth lövegeit helyelközzel felvonultatván, többször tüzeltetett a folyón keresztül a császári dandárra, ami ugyan az utóbbira nézve kellemetlen, de veszteségteljes aligha lehetett. *Horváth* hadoszlopa, miután a Wyss dandárt a Dunáig lekísérte, újból visszafordult s miután Kéméndnél, ahol a VII. hadtesthez leendő csatlakozás végett a Garam jobb partjára kellett átkelnie, a hid el volt rombolva, nem maradt egyéb hátra, mint hogy az átkelésre a zsemléri hidat használja fel, honnan újabban vett parancsa szerint Verebélyen át, ahova a 20. és 21-ike közötti éjjel Jászfaluról már 4 lovas század előreküldetett, a Nyitra felé kellett portyáznia.

Április 21-én az I. és III. hadtest Szent-Péterig nyomult előre; a VII. hadtest két hadosztályának Kéméndtől jobbra kellett fordulnia, hogy Köbölkuton át csatlakozzék a sereg zöméhez. Ugyane napon sikerült végre *Guyonnak* is 60 huszárral Komárom várába bejutni, ahol a várparancsnokságot azonnal átvette.

Az április 21. és 22-ike közötti éjjel az elrombolt Zsitvahidak helyreállítván, azokon keresztül *Klapka* hadtestének elővédje élén 22-én reggel, miután a Csallóközben levő Sossay dandár a legutóbb történt események folytán szintén visszavonult a vár közeléből, a lakosság örömrivalgása és a dunajobbparti körülfáradók és körülfáradtak ágyúinak bömbölése között bevonult a várba. Az I. hadtest fenmaradó része és a III. hadtest a Vág-hídfő előtt szállt táborba, a VII. hadtest két hadosztálya pedig Köbölkutról Bátorkeszig nyomult előbbre.

Április 23-án beérkezett Párkányra a nagysallói csata után Vác-ról a hadtest zöméhez rendelt *Kmety*-hadosztály is; az egyesítendő VII. hadtestet Görgey most a másik kettővel együtt Komáromba akarta vonni, arra az álhirre azonban, hogy *Wohlge-muth* a Nyitra felől a magyarok hátában újból támadólag akar fellépni, az eredeti intézkedés oda módosított, hogy a VII. hadtest, melynek parancsnokságát a függetlenségi nyilatkozat

*) Lásd a 97. oldalon.

***) Lásd a 91. oldalon.

folytán a szolgálattól búcsút vett *Gáspár* helyett *Pöltenberg* vette át, *Wohlgemuth*tal szemben Bajcs és Perbeténél álljon fel.

E szerint most már a bal parton Komárom felmentése befejezett tény volt, a jobb parton ellenben a hidfő körül *Simunics* a *Lederer*-dandárral még mindig körülzáró gyűrűt alkotott, ennek eltávolítása volt tehát egyelőre a legelső teendő. Ennek megvalósítása végett azonban mindenekelőtt hidat kellett verni a Dunán, miután a régi hajóhidat, mely a várost a hidfővel összekötötte, *Simunics* ágyúí már korábban hasznavehetetlenné tették. Ámde *Görgey* hidászainak munkaképessége, mint már a Garamnál kitűnt, nem volt valami bizalomgerjesztő és tényleg most is mindenféle nehézségekkel állottak elő, kijelentvén, hogy a Dunán talphidat, melyhez az anyag kevés pótlás híján megvolt, verni egyáltalában nem lehet. Az egyszer azonban *Görgey* rájuk ijesztett, s íme a lehetetlenség lehetővé vált, amennyiben a talphid a fennálló nehézségek dacára az április 25. és 26-ika közötti éjjel elkészült.

Pest felszabadulása és Komárom felmentése a Duna jobb partján.

16. számú melléklet.

Welden április 20-án értesült a nagysallói csata kimeneteléről, mire a Kéméndnél álló *Wyss*-dandárnak rögtön parancsot küldött az Esztergomba való visszavonulásra s hogy maga után a hidat elrombolja. Esztergomból az említett dandárnak a *Simunics*-csal leendő összeköttetés helyreállítása végett Tatára kellett menetelnie, míg Esztergomban és azzal szemben Dorognál továbbra is a *Collredo*-dandár hagyatott meg. Ezen intézkedések kibocsátása után *Welden* Budára sietett, honnan azonnal a *Schwarzenberg*-hadosztályt is, melynek parancsnokságát *Csorics* altábornagy vette át, Esztergomba rendelte.

Budán tudta meg *Welden* az április 19-én az I. és III. hadtest által *Aulich* ellen intézett támadás kimenetelét is, mely alkalommal végre kiderült, hogy utóbbi tüntetéseivel oly hosszú ideig és oly ügyesen tudta sakkban tartani a Pest előtt összpontosult császári főerőt. Ily körülmények között *Welden* csakhamar tisztába jött magával a további teendők iránt; belátta, hogy oly időben, midőn a magyar hadsereg győzelemről győzelemre halad a Dunán fölfelé, miáltal esetleg nemsokára még Bécsset is fenyegetheti, a sereg zömével továbbra is Pest előtt vesztegelnie nem lehet, minek folytán mindenekelőtt a rendelkezésre álló haderők összpontosítását határozta el, hogy aztán esetleg újból a támadó műveletek színterére lépjen. Ezen összpontosítás helyéül, egy-

részt Komárom és az ott összpontosuló magyar főerő szemmel-tartása, másrészt Bécs födözése céljából, Pozsony vidékét szemelte ki. Miután azonban ez időtájt nemcsak a közép Duna mentén, hanem a délvidéken és Erdélyben működő császári csapatok műveleteiben is kedvező fordulat állott be, *Jellacsicsnak* már korábban és ismételten kifejezett óhajához képest, annak parancsnoksága alatt egy úgynevezett „déli hadsereg” létesítését határozta el, melynek a bán eddigi hadtestéből és a már különben is a délvidéken álló szerb és horvát csapatokból kellett alakulnia.

Tervét *Welden* azonnal közölte a Budán levő két hadtest parancsnokkal és bár azok részéről nem egy tekintetben merő ellenzésre talált, nyomban hozzá is látott a végrehajtó intézkedések kibocsátásához.

A parancsnoksága átvétele idejében rendelkezésre álló haderők állományát *Welden* következőleg tünteti fel:

	zlj.	1. szd.	löv.	gyalogos	lovas	összesen
I. hadtest <i>Jellacsics</i> alatt	14 ² / ₆	21	54	9600	1700	11300
II. „ <i>Csorics</i> „	11 ² / ₆	17	57	9500	1300	10800
III. „ <i>Schlick</i> „	15 ² / ₆	6	45	12700	600	13300
IV. „ <i>Wohlgemuth</i> alatt	15	11	30	11300	1200	12500
Tüzértart. ostrom ágyúkkal együtt			102			2000
<i>Simunics</i> hadteste <i>Burits</i> portyázó csapataival együtt a Bakonyban	12 ⁴ / ₆	7	31	7900	350	8250
<i>Vogl</i> hadteste	11	8	24	6800	500	7300
összesen	80 ⁴ / ₆	70	343	57800	5650	65450

Más forrás szerint a sereg állománya:

<i>Jellacsics</i> hadteste	12500 fő
<i>Csorics</i> hadteste	12000 „
<i>Schlick</i> hadteste	14200 „
<i>Wohlgemuth</i> hadteste	13200 „
Tüzér-tartalék	2000 „
<i>Simunics</i> és <i>Burits</i> seregrészei együttvéve	8900 „
<i>Vogl</i> hadteste	7800 „
összesen	70600 fő.

A betegek létszámát *Welden* 10.068 emberre teszi, mely szám a fáradalmak, a tavaszi rossz időjárás, a silány ruházat és élelemhiány folytán napról-napra nagyobbra nőtt.

A fenti seregrészekon kívül Magyarországon volt még egy kisebb sereget élén *Nugent* és *Theodorovics* a déli hadiszíntéren és *Malkovski* (előbb *Puchner*) Erdélyben; ezeknek mint később látni fogjuk, szintén nem a legjobban ment a dolguk.

Welden intézkedéseit röviden a következőkben foglaljuk

össze: A *bánnak* 15 zászlóalj és 26 lovas századra, a tüzérséggel együtt mintegy 15.000 emberre szaporítandó hadtestével Budáról a Duna jobb partján dél felé kellett indulnia, hogy a Szlavóniában és a Bánságban levő szerb és horvát csapatokat megáhozzonva, ott egy hatalmas déli sereget alakítson. Ezt elősegítendő a szükséges ruházati és felszerelési cikkek a budai raktárakból 5 gőzösön és 11 teherszállító hajón a déli sereg alakuló állomására, Eszékre szállították. Innen a hadműveletek Titel, majd Szeged és Temesvár felé voltak felveendőek. Új rendeltetési helyére az I. hadtestnek csak akkor kellett elindulnia, hogyha azt a délvidéki ellenséges seregmozdulatok szükségessé teendik, egyelőre azonban a fővárosok kiürítésének fedezése céljából *Jel-lacsicsnak* Promontor tájékán kellett maradnia.

Buda várának várőrsége gyanánt, melyet *Welden* már az ott felhalmozott nagymennyiségű seregszükségletekre való tekintettel sem akart megszállatlanul hagyni, *Hentzi Henrik* tábornok alatt 4 zászlóalj, 1 lovas osztag és megfelelő számú tüzérség maradt vissza.

Az ezen felül fenmaradó csapatoknak a legrövidebb idő alatt a főszereg összpontosítására kijelölt helyre, Pozsony felé kellett visszavonulniok, ami tekintettel arra, hogy Komárom már a magyarok birtokában volt s hogy a jobbparti hidfőt körülzáró *Lederer* dandár a várból kitörő magyarokkal szemben sokáig úgy sem igen tarthatta magát, minek folytán ez irányból a visszavonuló császári seregrészek könnyen oldalba voltak foghatók, nem volt éppen könnyű feladat. E célból *Simunicst* Komárom előtt meg kellett erősíteni, hogy a poggyász és hadszervonat elvonulása, mely nehézségénél fogva csak lassan haladhatott előre, kellően biztosították.

Április 21-én megkezdődött Budán és Pesten a kórházak, raktárak és fegyvertárak kiürítése s az ezekből képezett szállítmányok megfelelő fedezet alatt a szállítható betegekkel és sebesültekkel, a tartalék tüzérséggel, a pénztárakkal és egyéb értékes hadi kellékekkel, a hadsereg főhadiszállás irodájával és egy csomó politikai polgári fogollyal, valamint a fővárosok megszállása alkalmával a császáriak szolgálatába szegődött gyászmagyarkákkal április 22-én és 23-án két egymás után következő szállítmány gyanánt Székes-Fehérvár felé indították, hogy onnan útjokat Veszprémen, Pápán és Sopronon át fennakadás nélkül folytassák. A főlelemező raktár a betegek és sebesültek egy részével a seregoszlopok vonalán, Kocson át irányított. Az elvonulás fedezetére a II. hadtestnek Tatánál és Dorognál álló két dandárán kívül *Alnoch* ezredesnek egy különítménnyel Szt.-Endrénél, *Horváth* tábornoknak pedig portyázó csapatával Adonynál kellett felállania.

Miután mindezek az intézkedések és előkészületek megtétek, a III. hadtest *Lichtenstein* hadosztálya április 23-án éjjel megindult Budáról s még azon éjjel Biára ért; a hadtest fennmaradó része 24-én indult el Budáról, mely napon az egész hadtest Bánhidánál egyesült, honnan 25-én Nagy-Igmándig folytatta útját. Ezalatt a *Colloredo*-dandár Esztergomból és Dorogról a visszavonuló III. hadtest jobboldalában Ujfalun és Tatán át Mócsára menetelt, ahol a II. hadtestnek *Csorics* altábornagy alatt álló zömével összeköttetésbe lépett. Ettől nyugatra, Ácsnál *Simunics* állott a *Lederer*-dandárral s a nehéz ostromágyú telessel. E szerint tehát április 25-én a császári hadak zöme, a III. hadtest hátvédét és Bánhida és Kocs között visszamaradt *Montenuovo* lovas dandárt kivéve, minden baj és veszedelem nélkül Komárom előtt egyesült.

Miután a III. hadtest Budáról elvonult, április 24-én napfelkeltekor *Jellacsics* is odahagyta hadtestével Pestet, hátvédének parancsot adván, miszerint a hajóhidat rombolja széjjel s a lánchidnak burkolatát felszedve, a hid közepére a lakosság elrémítése céljából egy nagy üres lőporszekrényt állítson fel. Mindezek megtörténte után az I. hadtest még 24-ike folyamán promontori állásába vonult s miután a budai várat vágómarhával ellátta, Adonyba, onnan pedig Duna-Pentelén és Duna-Földváron át Eszékre menetelt, ahova a hadikészletekkel megrakott és előre küldött gőz- és teherhajók már 25-én megérkeztek.

Közvetlenül a bán kivonulása után, Pestre a lakosság örömrivalgása között *Aulich* huszárjai vonultak be, másnap 25-én pedig *Aulich* egész hadtestével a főváros tőszomszédságában ütött tábort s *Asbóth* hadosztályát Soroksáron helyezte el. *Aulich* táborát az örömtias nép ezrivel lepte el, a főváros legelső házainak egyikében felütött főhadiszálláson pedig csakhamar a városnak egy küldöttsége jelent meg, a diadalmas vezért és sereget üdvözlendő. Erre *Aulich* még ugyanaznap a következő kiáltványt felelt: „Polgárok! Diadalmasan közelít a magyar hadsereg a rövid időn szabad Magyarország fővárosa felé. Mi szabadságot, függetlenséget és békét hozunk nektek. Hozzuk nektek a legfőbb javakat, hogy élvezhessétek azokat jövőben. Ennélfogva felhívunk benneteket, lássatok mindennapi foglalkozástokhoz s ne zavarjátok a főváros nyugalma és rendjét. Testvéri üdvözetünket küldjük nektek és együtt kiáltjuk veletek lelkesülten: „Éljen a haza!” Pest előtti tábor, 1849. április 25. *Aulich* tábornok és a 2-ik hadtest parancsnoka.”

Welden főhadiszállását 24-én Bábólnán ütötte fel. Itt kapta az örvendetes értesítést, hogy a Székes-Fehérváron át irányított szállítmányoszlopok a Bakony erdején nagy fáradsággal bár, de

veszteség nélkül keltek át s hogy azok 25-én Város-Lödre érnek, honnan az egyik Pápán, a másik Jánosháza—Sárváron át folytatja menetét Sopron felé. Ily körülmények között a kétség kívül sok ügyességgel elrendelt és végrehajtott veszélyes oldalmenet a sikeres befejezéshez már közel állott, miért is *Welden* nyomban parancsot adott *Simunicsnak*, hogy az ostromágyúkat és a lőszerkészletet állásaikból visszavonva, Gönyőre, honnan annak egy része hajókon volt tovaszállítandó, — a többit pedig Győr—Kapunváron át Sopron felé indítsa útnak. *Simunic* iparkodott is tőle telhetőleg e parancsnak megfelelni, 4 huszonnég- és 3 tizen-nyolcfontos ostromlöveget azonban mozgathatlanságuknál fogva új-szőnyi állásukban vissza kellett hagynia; egyébként minden eléggé simán folyt le, kivéve, hogy az egyik lőszerrel megrakott uszályhajó Gönyőnél a levegőbe repült.

Egy másik intézkedésével *Welden* a Wyss-dandárt még 24-ike folyamán Győrön és Öttevényen (Hochstrass) át a Szigetköz megszállására rendelte ki, míg annak Ó-Szőnynél elfoglalt korábbi állásába a *Colleredo*-dandárnak kellett bevonulnia; *Welden* 25-én főhadiszállását Győrbe tette át.

Mindezen rendelkezések folytán Komárom tulajdonképeni körülzárása a jobb parton is véget ért, emellett azonban a *Welden* elhatározásából kifolyó intézkedések is egytől-egyig sikeresen végre voltak hajtva, anélkül, hogy *Görgey* Komáromból zavarólag lépett volna közbe.

A komáromi csata.

1849. április 26-án.

16. számú melléklet.

A hidmunkálatok jobb biztosítása végett *Görgey* a várórségből alakított hadosztály által *Lenkey* tábornok alatt április 23-án a Csallóközben álló *Sossay*-dandár ellen kirohanást eszközöltetett, minek folytán az utóbbi Nyárasd felé visszaszorítottván, összeköttetése a jobb parton álló csapatokkal, amennyiben *Lenkey* a lovadi hidat széjjelromboltatta, megszűnt. Ezalatt a hidmunkálatokat a legnagyobb eréllyel folytatták, úgy, hogy a tutajhid a 25-ikéről 26-ikára hajló éjjel elkészülvén, a sereg a jobb partra való átkelését megkezdhetette. A tervet és intézkedéseket e művelet végrehajtásához *Görgey* felhívására, miután *Bayer*, aki a művelettel egyet nem értett, beteget jelentett, *Klapka* készítette s azok ennek feljegyzései nyomán következőleg hangzottak: „A támadás *Knezics* ezredes parancsnoksága alatt 5 dandár által a 25-ikéről 26-ikára hajló éjjel hajtandó végre. A III. hadtest *Kiss*

és *Kökényessy* dandárai éjjélkor a legnagyobb csendben átkelnek a Dunán s a támadáshoz a hidfőben a csillagsánctól jobbra csoportosulnak. Említett dandárokat az I. hadtest *Schulz* és *Zákó* dandárai követik, melyek az előbbeniektől jobbra vonulnak fel s a jobbszárny redoutokat Uj-Szőny felé erős osztagokkal szállják meg. A *Dipold* dandár éjjél előtt kezdi meg dereglyék segítségével átkelését, a hidfőnek Ó-Szőny felé eső sáncaiban nyomul be s csapatjainak egy részével az utóbb említett helység felé intézendő támadáshoz készenlétben áll. Mindezen dandárok az est beálltakor a sikozaaton és az új erődben gyülekeznek s innen kezdi meg előnyomulásukat. A meglepő támadást a *Kiss*-dandár kezdi meg, mihez adott jelre a hidfőből a Monostor (*Sandberg*) felé gyorsan előretör s azt puska- és lövés nélkül szuronnal beveszi. A *Kökényessy* dandár *Kisst* támogatja s erős tartaléknak hátrahagyása mellett a Monostoron, mindketten az ellenséges fővonalat fölsodorni iparkodnak. Eközben *Schulz* is előtör és Uj-Szőnyt veszi be. Ezután az összes oszlopok minél gyorsabban Monostort (az így nevezett pusztát) iparkodnak elérni, miben a komáromi várórségnek egy erős osztaga által támogattnak, mely *Guyon* parancsnoksága alatt a Dunasziget nyugati csucsától dereglyéken a folyamon átkelve, az ellenséget hátulról támadja meg. Ezen támadással egyidejűleg intézi *Dipold* is a magáét Ó-Szőny felé. Az ellenség összes állásainak még napkelte előtt birtokunkban kell lenniök; ekkor aztán a két hadtest fenmaradó része a tüzéséggel és lovassággal bontakozik ki s a birtokba vett magaslatokon az egész sereg csatarendbe fejlődik, ahol a VII. hadtest beérkezését várja, hogy a győri úton a további előnyomulást megkezdje. Az ezt követő csatában, ha egyáltalában arra kerül a dolog, *Klapka* a balszárnyat, *Damjanics* a közepet, *Görgey* pedig a jobbszárnyat vezényli. A VII. hadtest a tartalékot képezi." Ez utóbbi hadtest ennek megfelelőleg még 25-ike folyamán Bajcs és Perbetéről Komáromba rendeltetett.

Az erőknek elrendelt csoportosítása az éj leple alatt teljes rendben és csendben ment végbe s a tulajdonképeni támadás hajnali 2 és 3 óra között *Kiss* dandára által a Monostor (*Sandberg*) ellen kezdetét vette; a megrohanás teljes mértékben sikerült, amennyiben ez alkalommal a monostori sáncokban elhelyezve volt nehéz ostrom üteg, miután a körülötte állást foglalt Hohenlohe-zászlóalj nagy része felkoncoltatott, illetve foglyul ejtetett, mindjárt az első rohamnál a magyarok kezébe esett. Később a császári 2. vadász zászlóalj iparkodott ugyan a Monostort újból visszafoglalni, de erőlködése haszталannak bizonyult. *Kissel* majdnem egyidőben *Schulz* Uj-Szőnyt rohanta meg s azt, bár itt az ellenség komolyabb ellenállást fejtett ki, csakhamar szintén

hatalmába kerítve, a császáriakat délnyugati irányban, a Monostortól délre fekvő magaslatokra szorította vissza, ahol azok a már említett 2. vadász zászlóalj és egyéb erősítések segítségével újabb ellenállást szándékoztak kifejteni. Ekkor azonban ép jókor érkezik be *Guyon* 2 zászlóalnyi oszlopa a császáriak hátában, minek folytán az egész *Lederer*-dandár az Ácsi erdőn át harcolva a Concó patak mögé húzódott vissza, ahol a legszívósabb ellenállást készült kifejteni, hogy a még csak kevés tért nyert ostrom- és löszer-telep visszavonulását fedezze.

Az Ó-Szőny ellen irányított *Dipold*-dandár kissé megkésett, minek folytán már világosodni kezdett, mikorára az a támadáshoz készült. Ezt az ott őrségen álló *Liebler*-dandárbeli csapatok még idejekorán észrevevén, az összeütközés előtt Mócsa irányában kitértek; a dandár hátvédét képező 2 *Deutschmeister*-század két *Köburg* huszár századunk által elvágatván, első meglepetésében szó nélkül lerakta a fegyvert.

Reggel 6 óra tájban amidőn *Görgey* is a csatatérre érkezett, a kölcsönös helyzet nagyjában véve a következő volt: A magyarok jobbszárnyán *Simunics-csal*, illetve a *Lederer*-dandárral szemben a Duna és az ács—komáromi út között részben az Ácsi erdőben fődve, *Kiss* dandára a hozzá csatlakozott *Guyon* hadoszloppal; a középben, azaz a Monostortól délre és délkeletre elterülő magaslatokon pedig *Schulz*-dandára állott; utóbbival szemben a Herkály és Csém puszta között elterülő magaslatokon *Schlick* alatt a III. hadtest és a II. hadtest zöme fejlődött fel; a *Kiss* és *Schulz* dandárok mögött csapatjaink egy részével a Monostoron, *Kökényessy* dandára állott; a balszárnyon a mócsai út mentén és balra egészen Ó-Szőnyig kiterjeszkedve, *Dipold* dandára foglalt állást *Liebler* dandarával szemben. A magyar lovasság zöme *Nagy Sándor* alatt második harcvonalban a közép mögött, 4 század pedig a *Dipold* dandárnál nyerte beosztását; a császáriak részén *Montenuovo* lovas dandára útban volt Kocsból Mócsa felé. A *Klapka* és *Damjanics* hadtestek fenmaradt része a komáromi várórség egy részével a Dunai hidfőnél állott fel s végül a VII. hadtest útban volt Szt.-Péter felől.

Görgey a harc színhelyére beérkezve, nyomban előnyomulást parancsolt, mire a tulajdonképeni csata kezdetét vette. Míg *Görgey* a harcterv értelmében számára kijelölt jobbszárnyra sietett, addig *Damjanics* a hidfőnél álló csapatok nagy részével *Schulz* erősítésére nyomult előre, ami csak igen lassan történhetett meg, miután a császári körülférő csapatok által a rendszeres ostrom folyama alatt ástott s az előterepet keresztül-kasul átszeldelő futóárkok a mozgást oly nagy mértékben akadályozták, hogy azokat a tüzéség és lovasság előrejuthatása céljából sok

helyütt előbb be kellett tölteni; ez okozta, hogy *Damjanics* csak körülbelül d. e. 9 órakor bocsátkozhatott harcba a Herkály és Csém puszta között teljesen felfejlődött és *Schlick* parancsnoksága alatt álló ellenséges középpel és nagyon természetes, hogy ily körülmények között ellenséges tűzben, a magyar csapatok harchoz fejlődése nem csekély nehézségekbe ütközött. Tekintve, hogy úgy a magyarok, mint a császáriak részén a főerők, melyek számra nézve egymással majdnem egyformák lehettek, a középben nyertek alkalmazást, határozott előnyt a harcszínhely e részén egyikök sem volt képes elérni s így itt a küzdelem egyelőre álló tűzharccá fejlődött. *Damjanics*-csal egyidejüleg *Klapka* is, bár újabb erősítéseket nem kapott, támadólag nyomult előre a *Dipold* dandárral a *Liebler* dandár ellen; utóbbi eleinte védőleg viselte magát s csak midőn látta, hogy tűzérsegi tűzének hatása alatt, a gyengének is mutatkozó ellenség előnyomulása fennakad, hagyta el a magaslatokon elfoglalt előnyös állását, hogy a maga részéről menjen át támadásba. *Klapka* ez elől olyformán tért ki, hogy *Liebler* dandára előnyomulása közben a hidfőben elhelyezett várágyúk hatásos körletébe jutott, ami a császári csapatoknak rövid idő alatt érzékeny veszteséget okozott s így azok újból csakhamar visszahuzódni voltak kénytelenek, mire *Klapka* természetesen újult utánnomulással felelt.

Míg ezek a délelőtt folyamán a középben és balszárnyon történtek, *Görgéy* a jobbszárnyon *Simunics*-csal tartott egyensúlyt, micélből a *Damjanics* által fel nem használt csapatokat mind magához vonta; ez okozta, hogy *Klapka* elejétől végig tisztán csak a négy lovas század által megerősített *Dipold* dandárra volt utalva.

Ez volt a dolgok állása, a déli órában, midőn *Schlick*, mint a csatatéren jelenlevő legrangidősb császári tábornok, általános támadást parancsolt. *Schlick*nek ez az intézkedése a helyzetnek igen helyes megítélésére vall, mert bár a császári sereg elvonulása Pozsony felé a sereg főparancsnoka által kiadott rendelkezések folytán megdönthetetlenül elhatározott ténynek volt tekinthető, mindazonáltal a támadólagos fellépés nyújtott leginkább biztosítékot az iránt, hogy az útnak indított ostromkészletek zavartalanul nyerhetik a kívánt térbeli előnyt, másrészt hogy az estenden megkezdendő általános visszavonulás akadálytalanul és az ellenség háborgatása nélkül leend végrehajtható.

A vett parancs értelmében *Simunics* a *Lederer* dandárt újból az Acsi erdőbe rendelte előre, ahol *Görgéy* 4 zászlóalj és 10 lovas század felett rendelkezett. Az osztrák jobbszárnyon az általános támadást elrendelő parancs beérkeztekor ugyan nem a legjobban állottak a viszonyok, amennyiben *Liebler* csak kevés-

sel előbb volt kénytelen, mint fentebb említettük, csapatjait a várágyúk tüzkörletéből kivonni, de e helyett annál kedvezőbb befolyást gyakorolt, mint legott látni fogjuk, egy másik véletlen körülmény a császáriak itteni műveleteire. Mihelyt ugyanis *Nagy Sándor* észrevette, hogy a császáriaknak a vár lövegek által jól megdolgozott jobbszárnya *Klapka* által követve, hátrálni kezd, elérkezettnek látta az időt, hogy ő is közbevágyjon a harc menetébe. E végből *Damjanicstól* baloldalt az újszöny—nagy-igmándi úton akart a parancsnoksága alatt álló 16 huszár századdal és a lengyel légión dsidásaival előnyomulni, hogy *Schlicket* jobb oldalában és hátában támadja meg. Ellovaaglása előtt *Nagy Sándor* a közelben álló 47. honvéd zászlóalj és egy 12 fontos félüteget is felszólított támogatásra, melyek a felszólításnak eleget is tettek.

Schlick, már szintén korábban *Liechtenstein Ferenc* herceg alatt összevont lovasságát, a Miklós-vérteseket, János-dragonosokat és Civallart-dsidásokat egy röppentyű üteggel rendelte *Nagy Sándor* támadásának felfogására, minek folytán a két lovas tömeg a Csém pusztától délkeletre ütközött össze egymással; az első rohamban a császáriak részéről a *Kisslinger* vértés dandár a röppentyű üteggel, a magyarok részéről pedig a 2. és 3. huszár ezred és a lengyel dsidások vettek részt s eredménye lőn, hogy az ágyútűz által is szenvedett huszárjaink rövid kézi tusa után visszadobattak. Erre a *Kászonyi* ezredes által vezetett s *Nagy Sándor* második harcvonalát képező 3. huszár ezred indul rohamra, hogy *Kisslingert* legalább az üldözésben feltartóztassa: ezt látván az elébb visszavert, de már az ács—mócsai útnál legalább nagyjából újból rendezkedett első harcvonal, a maga részéről is megújítja a támadást; e percben azonban felbukkan Mócsa irányából *Montenuovo* lovas dandára s a legnagyobb vehemenciával huszárjaink jobb oldalába veti magát, minek folytán azok teljesen szétmállva futásnak erednek. Erre az ellenséges lovasság a 47. zászlóaljra veti magát s azt is széjjelugrasztja s csak kevés hujja volt, hogy a 12 fontos félüteget is hatalmába nem ejtette. Ekkor azonban a közelben harcoló 26. honvéd zászlóalj parancsnoka, *Beöthy* őrnagy, dicséretre méltó buzgósággal, anélkül, hogy felsőbb helyről erre parancsot várna, szorongatott bajtársainak segítségére siet és csakugyan sikerül neki néhány ösztüze által a 47. zászlóaljat végzetes helyzetéből kiszabadítani s miután *Klapka* nemsokára a közelben levő lövegeit is az ellenséges lovasság felé irányítja, *Kisslinger* jónak látja különben is fáradt lovasait Mócsa felé visszarendelni.

Ezalatt *Lederer* előnyomulása folytán, az Ácsi erdőben is megújult a harc heve. Úgy látszik, hogy *Görgey* a nevezett erdőt,

a császáriak visszavonulása után a Concó patak mögé, nagy kiterjedésénél fogva csak gyengén hagyta megszállva s ereje legnagyobb részét az attól északkeletre fekvő magaslatokon állította fel s csak midőn hirül vette, hogy a császáriak újból behatoltak az erdőbe, indította a 9., 17., 19. és 65. honvéd zászlóaljkat, valamint a 19. és 60. serezed 3. zászlóaljait egymás után rohamra az erdő ellen, melyek, bár helyileg mindannyiszor tért és előnyt nyerniök sikerült, egységes felhasználás híján állandó sikert még sem vívhattak ki. Ennélfogva, valamint arra való tekintettel is, hogy *Schlick* lovasságának sikeres fellépése által felbátorítva, időközben gyalogságával is megkezdte a támadó előnyomulást, miáltal *Damjanicsot* igen könnyen veszélyes helyzetbe hozhatta, továbbá, mivel a VII. hadtest még mindig nem érkezett be a harc színhelyére, *Görgey* délután 1 óra után a harc félbeszakítását s csapatjainak a hidfő körüli összpontosítását határozta el. *Schlick*, miután ily formán tulajdonképeni célját elérte, szintén felhagyott a megkezdett támadás folytatásával s így ezek után már csak több óráig tartó hatástalan ágyúharc keletkezett, míg végre délután 3 óra tájban a már mindkét részen jelentkező lőszerhiány miatt, ez is végkép elnémult.

A VII. hadtest állítólag terepakadályok által gátoltatva és mivel a Duna-hid két órára hasznavethetlenné vált, elővédjével csak a harc elnémulása után este, a zömmel pedig csak az éj folyamán érkezett be a Duna jobb partjára, ahol az I. és III. hadtesttől balra, Ó-Szőny előtt szállt táborba. Az ellenséggel az érintkezést az éj folyamán csak gyengébb csapatosztagok tartották fenn.

Klapka a császáriak veszteségét 1200 halottra és sebesültre, 1000 fogolyra, 7 lövegre, sok lőszerre és két nagy sáttartáborra teszi; a magyarok vesztesége szerinte csak mintegy 800 főre rúgott.

A császári sereg az éj leple alatt még a csata napján a Concó patak mögé húzódott vissza, honnan 27-én reggel a III. hadtest Győrön át Öttevényig (Hochstrass) a II-ik Győrig vonult vissza; a csapatok fenmaradó része, melyek *Simunic*s parancsnoksága alatt az I. számú hadtestté egyesítették, a sereg hátvéde gyanánt Gönyő és Böny között maradt vissza. A mondott napon reggel *Pölsenbergnek* a VII. hadtest egy részével a visszavonuló császári sereget üldöznie kellett volna, melyet azonban csodálatos módon utolérnie már nem sikerült.

Görgey még a csata napján a következő rövid jelentéssel számolt be a kormánynak: „Főhadiszállás Komárom, április 26-án 1849. *Damjanics* és *Klapka* hadteste a megszállva tartott Komárom felszabadítását ma végkép befejezték. A Duna jobb partján

levő üteget rohammal bevették s ez alkalommal hat 24 fontos ágyút és két tarackot elfogtak; továbbá 600 fogolyt tettek, köztük a Deutschmeister gyalogságának egész gránátos osztálya tiszteikkel együtt. Halottjaink és sebesültjeink száma: 600; az ellenségé 1000-nél is több. A főszereg a Duna jobb partján áll, az osztrák sereg visszavonult, amennyire kivehető, Győr felé. Görgey." E rövid jelentést másnap a következő részletesebb követte: „Komárom főhadiszállás, április 27-én 1849. Előleges jelentésemet a tegnapi győzelmes csatáról a következő, eddig tudomásomra jutott részletekkel toldhatom meg. Az ellenség Komárom, de különösen az ismét tökéletesen helyreállított Dunahid elleni lövöldözéseit f. hó 25-iki éjféltájjig folytatván, akkor előbb Knezics osztálya s utána félórai közökben *Klapka* és *Damjanics* hadtestei a Dunán átkelvén, még azon éjjel az ellenséges sáncok megrohanására rendbe alakultak. Éjjelután 2 órakor a megrohanás *Knezics* osztálya és *Dipold* alezredes dandára által oly vitézséggel és eréllyel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés története ritkán mutat. A sáncok első rohamra bevették, dacára az élénk ágyútűznek és az erős gyalog őrseregnek, kiket a rohanók szuronyszegezve részint leszúrtak, részint foglyokká tettek. Napvirradtával Ó-Szőny is az I. hadtest (*Klapka*) seregei által szuronnyal elfoglaltatván, az ellenség megkergettetett. Reggeli 8 órakor minden sáncok kezeinkben voltak. Ezután az osztrák ostromló sereg az Ács felőli úton fölállott, s miután az ellenség főereje Tata felől a csatamezőre érkezett, ami csak akkor kifejlődő osztályaink ellen összpontos támadást készült tenni. Ekkor a mi két átkelt hadtestünk, valamint a komáromi őrségnek egyrésze, — 4 zászlóalj *Guyon* tábornok vezérlete alatt — előre menvén, tüzes viadal támadt, mely délutáni 2 óráig a csatasíkon folytatott és seregeinknek minden pontokon győzelmével végződött. Az ellenség végkép visszavonult, s minthogy aznap tovább előnyomulni szándékunkban nem volt, csak kisebb lovascsapatokat küldtem utánok. *Knezics* ezredes vitéz seregeit személyes kitűnő bátorsággal vitte rohanásra; osztálya pedig aznap csodákat tett és a legkitűnőbb vitézséggel vívott. Általában a tegnapi csata sok vitézeknek adott maguk kitüntetésére alkalmat. Így például a 26-ik zászlóalj, melyet sokkal nagyobb lovas osztály körülfogott, magát derekasan addig tartotta fenn tömegben állva, míg a 47-ik zászlóalj felszabadítására sietvén, a lovasságot visszavonulásra kényszerítette. Ezenkívül *Németh* tüzérfőhadnagynak derék viselete minden dicséretre méltó, valamint a *Zerдахelyi* féle üteg egy irányzójának önmegtagadása különösen kiemelendő, kinek egy rakéta orrát elszaggatta és egész arcát tetemesen megsebesítette, de ki szörnyű sérülése dacára ágyúját

addig oda nem hagyta, míg az üteg a tűzből ki nem takarodott, s csak azután ment a kötöző helyre az orvos segítségét igénybe veendő. Ily tett dicsérő szóra nem szorult. A rohanás és a csata eredményei, mihez a sáncokban talált tömérdek mennyiségű löszerkészlet is járul, — legszólóbb tanuságai derék vitézeink minden dicséretet túlhaladó hajthatatlan bátorsága és szilárd elszántságának. Ma kis mozgó csapatot indítottam el Ács felé, mely alkalommal az erdőben nagy mennyiségű bombákat, több hordó lőport, számtalan sáncszekeret és Ács helységben 24 nagy fuvarszekeret találtunk és azokat birtokunkba ejtettük. Ma mindenfelől hozattak be foglyok. Ács pedig seregünk által megszállatott. Görgy tábornok."

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Buda visszavétele.

1849. május elejétől végéig.

10. számú melléklet.

A komáromi csata után *Görgey* a további hadműveletekre tervét megállapítandó, *Klapkával* és *Bayer* ezredessel haditanácsot tartott, melyen az utóbbi nagyon helyesen a visszavonuló császári seregnek nyomon követése, illetőleg üldözése mellett kardoskodott, míg *Görgey* és *Klapka* ezt megelőzőleg, főkép politikai és erkölcsi tekintetekből előbb Buda visszavételét vélték szükségesnek, amit különben levélileg *Kossuth* is szorgalmazott. A folytatandó hadműveletek kérdése, mely nemcsak a hadjárat további folyama, hanem úgyszólván az egész ország sorsa fölött döntő befolyást volt hivatva gyakorolni, ennek folytán ez utóbbi értelmében döntetvén el, a sereg zöme már április 29-én Buda felé vette útját, hogy ott *Aulich* hadtestével egyesülve, Buda megvételehez fogjon, amit olyannyira könnyű dolognak tartottak, hogy még ostromágyúkat sem vittek magukkal Komáromból. A seregnek egy kisebb része, a *Pölsenberg* hadtest két hadosztálya a császáriak megfigyelése céljából Győr felé tolatott előre, ahova azok május 1-én a császári utóvéd elvonulása után akadálytalanul be is vonultak.

Mielőtt a sereg új rendeltetési helyére elindult volna, a seregrészek legtöbbje parancsnokot cserélt, ami az alábbi körülményekben lelte magyarázatát. *Kossuth* az április 14-iki függetlenségi nyilatkozat után az ország kormányzójává választatván, az újonnan alakítandó miniszteriumban a hadügyminiszteri tárcával *Görgey*t kínálta meg, aki azt el is fogadta, de kikötötte magának, hogy egyelőre a seregnél maradhasson s addig őt a hadügyminiszterségben más helyettesítse, mely célra *Görgey Damjanics* tábornokot hozta javaslatba. Ez azonban még Debrecenbe indulása előtt ápr. 28-án kocsizás közben a kocsiból való kiugrás alkalmával lábát törte s így hosszú időre szolgálatképtelenné vált. Ily körülmények között *Damjanics* helyett *Klapka* jelöltetett ki

a hadügyminiszterium ideiglenes vezetésére. Az ezáltal involvált személyi változások az alábbi hadseregparancsral tétettek közé:

„442. szám. A hadügyminiszter és hadsereg fővezérétől. Napi parancs. Főhadiszállás Komárom, április 30. 1849. Minthogy *Klapka* tábornok úr ideiglenesen a hadügyminiszterium teendőit veszi által és Debrecenbe távozik, annál fogva az I. hadtest parancsnokságát ideiglenesen *Nagy Sándor* tábornok úr veszi át, megtartván a maga eddigi állását, mint a nagy hadsereg összes lovasságának főparancsnoka. Gyalogsági hadosztálynokok gyanánt ugyanazon hadtestnél beosztatnak *Kiss Pál* ezredes és *Kazinczy Lajos* alezredes; ezen hadtest összes lovassága parancsnokául pedig *Dessewffy Arisztid* ezredes úr. *Knézics* tábornok úr III. hadtesténél a két gyalogsági hadosztályt *Leningen* ezredes és *Czillich* alezredes vezénylik; az összes lovasságot pedig *Kászonyi József* ezredes. A VII. hadtestnél a távozó *Kossuth Sándor* alezredes helyett *Waldberg* őrnagy úr veszi át a hadosztály parancsnokságot; mivel továbbá *Clemenitsz* őrnagy ezen hadtestbe beosztatik, ő pedig ott a legidősebb a rangban: annál fogva átveszi a *Posta*-dandárt. A helyettes hadügyminiszter kíséretébe és mellette való szolgálattételre vezényeltetnek: *Assermann Ferenc*, *Kossuth Sándor* és *Zákó István* alezredesek, *Asbóth Sándor* és *Szász* őrnagyok, *Prágai*, *Latinovics György*, *Szillányi* és *Sághy* századosok stb. stb.”

A Buda alá rendelt sereg beosztása és államánya a következő volt:

Főparancsnok: *Görgey Arthur* tábornok; vezérkari főnök: *Bayer* ezredes, tüzérségi főnök: *Psotta* ezredes; az utász csapat főnöke: *Sodtfried* alezredes.

I. hadtest.

Hadtestparancsnok: *Nagy Sándor* tábornok; vezérkari főnök: *Kleinheinz* őrnagy; tüzérségi főnök: *Carabelli* őrnagy.

Gyalogság: A 6., 17., 19., 26., 28., 34., 43., 44., 47., 52. és a 116. honvéd zászlóalj, továbbá 2 utász század.

Lovasság: Az 1-ső (Császárs-) huszár ezred 8, és a 8-ik (Coburg-) huszár ezred 4 százada.

Tüzérség: 1 hatfontos gyalog üteg, 2 lovas üteg, 1 tizenkétfontos telepüteg, $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

II. hadtest.

Hadtestparancsnok: *Aulich* tábornok; vezérkari főnök: *Mes-séna* őrnagy; tüzérségi főnök: *Jonak* őrnagy.

Gyalogság: A 25., 48., 49., 54., 56., 60., 61., 63. és a 114-ik

honvéd zászlóalj, 2 század bécsi légió, 1 vadász század, 3 utász század.

Lovasság: a 6-ik (Württemberg-) huszár ezred 6 százada, a 17-ik (Bocskay-) huszár ezred 4 százada.

Tüzérség: 2 háromfontos üteg, 3 hatfontos gyalog üteg, 1 lov. üteg, 1 tizenkétfontos telep-üteg.

III. hadtest.

Hadtestparancsnok: *Knezics* tábornok; vezérkari főnök: *Albrecht* őrnagy; tüzérségi főnök: *Wanner* őrnagy.

Gyalogság: A 3., 9., 42., 65., 109., 112., 113., 118. és a 121-ik honvéd zászlóalj, továbbá 2 vadász század.

Lovasság: A 2-ik (Hannover-) huszár ezred 8 százada, a 3-ik (Ferdinánd-) huszár ezred 6 százada.

Tüzérség: 2 hatfontos gyalog üteg, 2 lovas üteg, 2 hétfontos tarack üteg, $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

15-ik hadosztály.

Hadosztályparancsnok: *Kmety* ezredes, vezérkari főnök: *Albert* százados; tüzérségi főnök: *König* százados.

Gyalogság: A 10., 23., 33., 45. és a 120-ik honvéd zászlóalj.

Lovasság: A 10-ik (Vilmos-) huszár ezred 4 százada, a 12-ik (Nádor-) huszár ezred 2 százada.

Tüzérség: 1 hatfontos gyalog üteg, 1 lovas üteg, $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

A sereg létszáma tehát: 34 honvéd zászlóalj, 5 utász század, 3 vadász század, 2 század bécsi légió, 42 huszár század és 142 löveg: állománya május 1-ével:

I. hadtest	8199	gyalogos,	1322	huszár,	35	ágyu
II. „	7540	„	1600	„	48	„
III. „	6700	„	1500	„	43	„
15. hadosztály	3350	„	700	„	16	„

összesen 25.789 gyalogos, 5122 huszár, 142 ágyu
összetes állomány: 30.911 fő és 142 ágyú.

Megjegyzendő még, hogy a 100-nál magasabb számmal jelzett zászlóaljak alatt nem új alakulásokat, hanem csupán új jelzésű zászlóaljakat kell értenünk és pedig: a Schwarzenberg ezred 3. zászlóalja 109, a Porosz herceg ezred 1. zászlóalja 112, ugyanezen ezred 3. zászlóalja 113, a Dom Miguel ezred 1. zászlóalja 114, ugyanezen ezred 3. zászlóalja 116, a Ferenc Károly ezred 3. zászlóalja 120 és a Wasa ezred 3. zászlóalja 121. számot nyert.

A seregtestek közül az I. hadtest Tatán, Gallán és Bicskén át, a III. hadtest Tatán, Bajnán és Kovácsin át, az Esztergom- és Párkányba kikülönített *Kmety*-hadosztály pedig Dorog és Vö-

rösváron át irányítottatott Budára; a II. hadtestnek, egyik (*Szekulics-*) dandárának Pesten való visszahagyása mellett, a Csepel sziget északi csucsánál építendő hidon át kellett Buda alá vonulnia, ahol az egyes seregrészeknek május 4-én délig, tehát meglehetősen kényelmes menetek után, következőleg kellett elhelyezkedniök: a II. hadtestnek a Gellérthegy mögött, jobbszárnyával a Dunára támaszkodva, a ballal a Mészáros útig terjeszkedve, az I. hadtestnek a Naphegy vagy Nyárshegy (Károhegy) mögött, a kis Svábhegyig terjeszkedve kellett felállania; ettől balra az I. hadtesttel való összeköttetés fentartása mellett a Városmajor mögött és a Krisztinaváros felé a III. hadtest s végül a Viziváros felőli oldalon Kmety hadosztálya vett felállítást. *Görgey* főhadiszállását a Krisztinavárosban ütötte fel.

A budai várban *Welden* elvonulása után a következő császári csapatok maradtak vissza védőrség gyanánt:

Várparancsnok: *Hentzi Arthur* tábornok; dandárparancsnok: *Alnoch* ezredes; tüzérparancsnok: *Cherpon* őrnagy; hadmérnök-igazgató: *Pollini* százados; térparancsnok: *Rosenbaum* őrnagy.

Gyalogság: A 23-ik (Ceccopieri-) ezred 1. zászlóalja, 6 század, parancsnoka: *Benigni* százados, 628 ember; a bánsági 1. számú határőr-ezred 3. zászlóalja, 4 század, parancsnoka *Gyurics* őrnagy, 826 ember; a varasd-kőrösi határőr-ezred 3. zászlóalja, 6 század, parancsnoka *Habianacz* százados, 942 ember; a 12-ik (Vilmos-) ezred 3. zászlóalja, 6 század, parancsnoka *Trentinaglia* százados, 1022 ember; összesen 3418 ember.

Lovasság: A János-dragonyosok 1. százada, parancsnoka *Hurt* százados, állománya 101 lovas.

Tüzérség: 1 hatfontos gyalog üteg, $\frac{1}{2}$ tizennyolcfontos üteg, az 5-ik tábori tüzér ezred 2. százada, a vartüzérség egy osztálya, melyhez a Hohenlohe gyalog ezredtől 112 fő nyerte beosztását; összesen: 546 fő, 198 ágyúval.

Utász különítmény: $\frac{1}{2}$ század utász és 9 árkász, 151 főnyi állománnyal.

Vonatcsapat: 107 főnyi legénység 164 lóval.

Az egész védőrség élelmezési állománya 4764 embert és 293 lovat tett ki.

Magatartását illetőleg *Hentzi Welden*től, az utóbbinak emlékiratában foglaltak szerint, a következő utasítást nyerte: „További magatartását illetőleg — írja *Welden* — meg lőn hagyva *Hentzi* tábornoknak, hogy Pestnek az ellenség által történendő megszállása után egész erővel hiúsítson meg ugyan minden átkelési kísérletet a vár környékén, de a Pestről jövő ellenséges ágyúzást csak kartácsokkal és golyókkal viszonzza; a város bombázása nem az ellenség elűzésére, hanem csak az esetben al-

kalmazandó, ha a lakosságnak világosan a budai vár ellen irányuló felkelése ezt megtorlásul szükségessé tenné, vagy pedig még az esetben is, ha az ellenség a Duna balpartjáról lövetni próbálná a várat. Ha ellenben az erőd a jobbpárt felől valóban komolyan veszélyeztetnék, illetve megtámadtatnék, ez esetben *Hentzi* azt a teljes számban meglevő ágyúerő alkalmazásával állhatatosan mindaddig védje, míg az erődítések állapota és a felszerelés azt lehetővé teszik. Rendkívüli esetekben a tábornok az összes törzstisztekből és főnökökből alkotandó haditanács véheményéhez volt ugyan utalva, ennek nyilatkozata azonban semmi esetre sem volt kötelező az egyedül felelős parancsnokra nézve.

Hogy kitűzött feladatának megfelelhessen, *Hentzi* nyomban hozzálátott az erőd kijavításához és ellenállóbbá tételéhez, mire nézve különben a munkálatok kisebb-nagyobb mértékben már a tél óta szakadatlanul folytak. Több helyütt új bástyafal épült, a lánchid bejárata előtt fekvő vizmü pedig, mely kutak hiányában a várat vízzel látta el, cölöpzettel ellátott sánczatok által biztosított s végül az őrség netáni kényszerített visszavonulásának esetében a lánchidon át, ez utóbbi a szintén megerősített és védelemre berendezett Ujépülettel egy cölöpzetekkel biztosított folyosó által köttetett össze. A lánchidnak esetleges felrobbantása céljából *Hentzi* a budafelöli oldalon robbantó aknákat készíttetett, a régi hajóhidat ellenben utászai által felégettette.

Rendelkezésre álló erejét *Hentzi* következőleg osztotta el: *Tüzéryanag* (tábori lövegek, tarackok és mozsarak vegyest): az I. számú köröndbe 6 darabot, a II. számúba 3 darabot, a III. számúba 3 darabot, a IV. számúba 4 darabot, az V. számúba 1 darabot, a VI. számúba 3 darabot, a bécsi kapu fölé 1 darabot, a VII. számú (József-) bástyába 6 darabot, a VIII. számú köröndbe 5 darabot, a IX. számú (Fischer-) bástyába 4 darabot, a vizi kapu fölé 1 darabot, a X. számú köröndbe 5 darabot, a hadszertár elé 6 darabot, a XI. számú köröndbe 2 darabot, a várlakba vezető felső terepfokra 10 darabot, a közép terepfokra 1 darabot, az alsó terepfokra 5 darabot, a főőrséghez 2 darabot, a felső vizmü sánczatba 4 darabot, az alsó vizmü sánczatba 5 darabot, az ellipsisre 12 darabot, a hadszertárba tartalék gyanánt 5 darabot, s végül a leszerelő ágyútelepbe 3 darabot; összesen 97 darabot. A fennmaradó tüzeryanag részben még javítást igényelt s így csak az ostrom folyamán nyert alkalmazást.

A *gyalog csapatok* következőleg nyerték beosztásukat: A varasd-körösi határőr ezred 3. zászlóalja a felső vizmü sánczatban, az ellipsisen és a vizi kapu tájékán; a Vilmos-ezred 3. zászlóalja a lánchid előtti erődházban, az alsó vizmü sánczat-

ban, a várkert alsó része és a várba vezető terepfokon; a bánsági határőrezred 3. zászlóalja a bécsi kapunál, az V. számú bástyában, az I. és II. számú körbástyában, ez a zászlóalj adta egyszersmind az 1 tiszt és 70 embernyi várak őrséget is; a Ceccopieri ezred 1. zászlóalja a várkaput szállotta meg; ez állította ki egyszersmind a 2 tiszt és 100 főnyi főőrséget is.

A lovasság egy szakasza a várkapunál állott fel, másik szakasza a Sándor palotában tartott készséget, a fennmaradó rész pedig részint járőrökbe osztatott fel, részint az Ó-Buda és a budai szőlők felé kiállított előőrsöknél nyerte beosztását.

A lakosság felszólított, hogy magát legalább 2 havi élelemmel lássa el.

Ezek voltak főbb vonásaikban az intézkedések, melyeket *Hentzi* az erőd védelmezése érdekében kiadott s amelyek értelmében a védőrség az erőd ellenállási képességének fokozása érdekében lázas tevékenységet fejtett ki. E munkálkodás közepette május 4-én délelőtt 10 óra tájban tűntek fel a láthatáron a magyarok oszlopélei és pedig mindenekelőtt *Kmety* huszárjai az óbudai úton, kik elől a császáriaknak a Császárfürdön túl előretolt őrsői a vízmű sánczatba huzódtak vissza. Erre *Alnoch* ezredes egy erősebb különítményt két hatfontossal a Bombatérre tolt előre, mely a feléje közeledő huszár szakaszt heves puska és kartácstűzzel fogadta, hogy azok a közeli utcákban voltak kénytelenek menedéket keresni. Miután azonban a császári különítmény délelőtt fél 12 óra tájban nagyobb gyalogsági oszlopnak, az egész *Kmety* hadosztály közeledésének vette hírét, sietve vonult ismét vissza barrikádjai mögé.

Ezalatt a többi magyar oszlopok is beérkeztek rendeltetésük helyére, ahol a kiadott rendelkezések szerint készenlétbe helyezkedtek. A tüzérségből 2 hétfontos taracküteget a Kálvária hegyen, 1 tizenkétfontos telepüteget a Kis Sváb hegyen, $\frac{1}{2}$ röppentyű üteget a Nyárs hegyen s végül 1 hatfontos tábori üteget a Gellért hegyen vonult fel.

Még útközben Buda felé *Görgey Klapkának* egy levelét vette, melyben ez utóbbi a fővárosban hallottak és részben személyes meggyőződése nyomán tudomására hozza a sereg fővezérének, hogy időközben a budai erőd valóságos várrá alakítottatott át, minek folytán legjobbnak vélné, ha azt *Görgey* egy kisebb csapatrésszel csupán megfigyeltetné, illetve körülzároltatná, a sereg zömével pedig a *Welden* alatt Pozsony-felé visszahúzódott császári sereg zömét követné. Ámde *Görgey* most már nem akart elállani a már folyamatban levő művelettől s fölteszi magában, hogy még rendszeres ostrom árán is, de beveszi Budát. Hogy eddigelé ily nehézségekre nem számított, mutatja az a körülmény,

hogy mint előbb már jeleztük, Komáromból még nehezebb fajtájú várlövegeket sem hozott magával, hanem csakis tábori tüzéséggel indult útnak.

A vár lövetésének megkezdése előtt *Görgey* egy *Stetan Béla* nevezetű fogoly vértés főhadnagy által a következő fölszólítást továbbította *Hentzihez*, melyet ez utóbbi déli 12 óra felé kapott meg:

„Tábornok! Buda a magyar seregek által körül van zárólva s ezek csak parancsomra várnak, hogy a várat azzal az eréllyel támadják meg, melyet csak a nemzetnek kényszerített élet-halálharca képes minden egyes katonába önteni. Önnek feladata: Budát hosszabb ideig védeni, vesztve van. Fogadja el az ajánlatomat, melyet emberségből teszek Önnek. Adja meg magát. A feltételek a következők: Becsületes hadifogság, a tisztké fegyverrel, a legénységé fegyver nélkül. A tekintély, melyet a magyar seregnél élvezek; a fegyelem, melyet vaskezekkel tartok fönn; és saját személyes becsületem, melyet eddig senki, még Ausztria sem érinthetett meg büntetlenül (mint ezt Önnek a „lá zadó csordák“ eddigi sikerei bizonyítják) kezeskednek Önnek az ajánlott feltételek pontos betartásáról, melyről Önt szavammal biztosítom. Győr, Székes-Fehérvár, Komárom, Nyitra, Hamsabég, a Bányavárosok, sőt az egész Vágvonal birtokunkban van; Buda a legszorosabban körülzárólva. Az úgynevezett budai vár nem is erősség s Ön tábornok, megfoghatlan módon az osztrákok által arra kiszemelve, hogy Don Quixotte-szerű feladatot oldjon meg, amelyeknek a legtragikusabb kimenetele is aligha fogja Önt a köznevetségtől megóvni. És ha mindez nem rendíti meg Önt: akkor rendítse meg a gondolat, hogy Ön magyar ember, hogy Önnek nagy tartozást kell hazája iránt lerónia s hogy ehhez, ime, én alkalmat szolgáltatok Önnek. Ha azonban Ön érett, férfias meggondolás után is megmarad azon elhatározása mellett hogy az úgynevezett budai erősséget a legmakacsabb módon védje: akkor én Önt — egy támadó föllelkesült sereg szenvedélyeinek egyes kitörései ellen föltétlenül többé nem biztosíthatom ugyan: de az ejtett foglyok még ekkor sem fognak részünkről kegyetlen bánásban részesülni, mivel ez elenkezik lovágias hadviselési szokásunkkal és emberi érzésünkkel; — de ha Ön a budai úgynevezett erősségnek végletekig menő védelmezésével még a lánchidnak, e gyönyörű mesterműnek lerombolását és Pestnek, ahonnan Ön megállapodás szerint épen semmi támadást nem várhat, — bombázását kötné össze, amely cselekedet egyenesen alávaló nevet érdemelne: akkor becsületszavamat adom, hogy Budának bevétele után az összes várórség kardra fog hányatni! s én még az Ön családja jövőjéről sem fognék jót állhatni. Ön Buda úgyne-

vezett várának parancsnoka; de Ön egyszersmind atya és született magyar; gondolja meg mit tesz! Én a haza nevében, az emberiség nevében szólítom fel és feleletét legkésőbb ma 3 óráig elvárom. Óvatossá téve azon minden becsületről megfélekedzett alávaló rendszer által, mely szerint az osztrákok még hadi követeinket is fogságba ejtik és velök úgy bánnak, mint gonosztevőkkel, egy hadifogoly osztrák tisztet választottam jelen levellem átvitelére. Főhadiszállás Budán, május 4-én, 1849. *Görgey Arthur* tábornok.

A hadi követ délután $\frac{1}{2}$ 3 órakor csakugyan meg is hozta *Hentzi* válaszát, mely következőleg hangzott:

„Tábornok! Önnek engem, mint „az úgynevezett budai erősség” parancsnokát rövidesen felhívni tetszett, hogy három óra alatt megadjam magam; adjam fel a várat és magamat a vitéz várőrséggel együtt kegyelmesen kísértessen el a hadi fogságba. Erre én azt felelem, hogy Budavára az Ön gyors elvonulása idején; folyó évi január 3, 4. és 5-én nem volt ugyan erősség, mit a magyar hadseregnek gyors futása eléggé bizonyított. De azóta Buda egy valóban tartható erődde lőn átalakítva, melynek szerencséje leend Önnek a leghatározottabb módon ellenállani. Ezért felszólítom Önt tábornok úr, hagyjon fel tüstént teljesen hiába való tüzelésével Buda várfalai ellen; mert máskép kénytelen leszek néhány nap mulva Pestet szintén ágyútüzzel megtámadni, amihez oly hatalmas eszközeim vannak, hogy Pest romlása elkerülhetetlenné válik. S erre a támadásra már most is kényszerítetem, miután Pest felől ágyúkkal támadtak meg. Egyébiránt ki kell jelentenem Önnek, hogy nem vagyok magyar, hanem svájci származású és honosított osztrák; hogy Magyarország irányában semminemű kötelezettségeim nincsenek; hogy családom nincs az Ön hatalmában; és ha még így lenne is, ez mit sem nyomna a latba. Ezért utolsó szavam: Én ezt a helyet, kötelesség és becsület szerint az utolsó emberig védelmezni fogom. Feleljen Ön róla, ha eközben a szép testvérváros áldozatul esik. Budán, május 4-én, 1849. *Hentzi* tábornok és várparancsnok.”

Az igazság érdekében az utóbb közölt nyilatkozat két passzusát rektifikálnunk kell, annál is inkább tehetjük azt, miután a vonatkozó kijelentéseket az osztrák források is kivétel nélkül téveseknek mondják. Az első feltétlenül téves állítás, hogy a vár Pest felől ágyúkkal támadtatott meg, a másik valóban furcsa kijelentés pedig, hogy *Hentzi* magyar létét és származását tagadja. Tény, hogy szülei svájci bevándorlók voltak, de ő maga az ország legmagyarabb városában, Debrecenben, 1785. évi október 26-án született.

A válasz átolvasása után *Görgey* azonnal jelt adatott a Svábhegyről az ütegek tüzelésének megkezdésére, *Kmetynek* pedig parancsot küldött, hogy a vízművet rohammal vegye be.

Az ütegek közül a tüzelést a Kis Svábhegyen *Barla* tüzérfőhadnagy alatt felvonult tizenkétfontos kezdte meg a IV. számú körönd ellen, honnan a magyar III. hadtest felvonulása a Városmajor mögött délóta folyton háborgattatott. Rövid ideig folytatott ágyúzás után az osztrák üteg a bástyafokot odahagyni kényszerült. A Gellérthegyen felvonult üteg az I. számú köröndöt, a várlakot, és a várkert terepfokait vette tüzelése alá, melynek eredménye lőn, hogy este 6 óra tájban az őrség épülete és egy raktárepület lángba borult. A Kálváriahegyre rendelt ütegek a tüzelés megkezdése alkalmával részben még csak felvonulófélben voltak s így az V., VI. és VII. számú köröndből ellenük összpontosított tüzeléstől érzékeny veszteséget szenvedtek, úgy hogy többször állást változtatni is kényszerültek. Végül a Nyárshegyen felvonult magyar röppentyű üteg az I. számú köröndből arcban lekötve, a II. és III. számúból pedig oldalozó tűz alá fogva, csakhamar a magaslat mögé visszahúzódni kényszerült s csupán egyes lövések adására jelentek meg esetről-esetre annak lövegei felváltva a hegykúpon.

Kmety a kapott parancs folytán a vízvezeték védősáncainak megrohanására a 10. és 33. honvéd zászlóaljat rendelte ki. A rohamot a legnagyobb golyózapor közepette a 10. honvéd zászlóalj kezdi meg s mire ez a vízmű közvetlen közelébe ér, a torlasz kapuja hirtelen kinyilik s a legirtózatosabb kartácstüz zúdul feléje, mely egy pillanat alatt 70 ifjú honvéd életét oltotta ki. Erre pillanatnyi zavar támad, a rohamoszlop fölbomlik, de a lelkes csapat parancsnoka nem tágít, hamarjában újból összeszedi embereit s szuronyszegezve ismét csak előre vezet. Amde az új rohamra indulókat most már nemcsak a torlaszok mögül, hanem a vár fokáról és a bástyákból is öldöklő golyózapor és kartácstüz fogadja, melynek rövid idő alatt mintegy 100 honvéd esik áldozatul. Erre az eddig tartalékban állott 33. honvéd zászlóalj próbál szerencsét, melynek támogatására a Duna mentén 2 hatfontos üteg, a kapucinusok templománál pedig 2 röppentyű löveg vonult fel. Miután ez a harmadik roham is kudarccal végződött, *Kmety* végre is a meddő támadással felhagyni kénytelen s megtizedelt csapatjait hadosztálya zöméhez a Császár fürdőhöz vezet vissza s a történekről a következő német szövegű jelentéssel számol be. „ $\frac{3}{4}$ óra. A cölöpmű bevételel lehetetlennek látom. Annyira meg van rákva ágyúkkal, hogy ágyúinkkal még csak közel sem juthatni, minthogy az ellenség lövegei mind az oda vezető utcákat széltében pásztázzák. A rohamot már meg-

kísérlettem és tetemes veszteséggel vissza kellett vonulnom. *Kmety s. k.*"

Görgey e jelentésből arra a meggyőződésre jutott, hogy a várral szemben egyszerű rohammal zöld ágra aligha vergődhetik, minek folytán a rendszeres ostrom megkezdését határozta el, mi célból *Guyonnak* Komáromba parancsot küld, hogy a kellő számú ostromszereket és nehéz lövegeket haladéktalanul Buda alá indítsa útnak, amit azonban ez, *Görgey* halálos ellensége lévén, eleinte teljesíteni vonakodott s a parancsnak csakis *Kossuth* érelyes közbelépésére felelt meg.

A budai várat körülvevő hegyekről Pestre áthangzó ágyúk moraja az örömujjongó népek ezreit csalta a Duna partjára, min *Hentzi* annyira felháborodott, hogy néhányszor a pesti parton tolongó néptömeg közé lövetett, majd este 8 órától majdnem két óra hosszat a várost lövette, mely idő alatt 154 tömör-, 32 ürlővedék és 130 bomba röpítettett a megriadt város minden része fölé. *Némedy* a császáriak május 4-iki veszteségét 5 sebesült tisztre és 26 sebesült és halott emberre teszi; a magyarokét halottakban 2 tisztre és 28 emberre, sebesültekben 12 tisztre és 127 emberre; a Dunaparton állítólag 7 ember vesztette életét.

Estefelé a várbeli polgárok küldöttsége jelent meg *Hentzi* előtt, hogy őt a testvérváros oltalmára és kimélésére felkérje, mire ő a *Görgeytől* kapott felszólítást és az általa arra adott választ olvasta fel s egyszersmind kijelentette, hogy visszavonhatatlan határozata a várat az utolsó emberig védeni „s ha az utolsó ember is elesett — úgymond — magam veszem kezembe a kanócot, amellyel a világ nyolcadik csodáját, a lánchidat magammal együtt a levegőbe röpítem."

A magyarok új haditerve értelmében a nehéz lövegek beérkeztéig, nehogy csapatjaink hiábavaló veszteségeknek tétessenek ki, csupán tüntetőleges magatartás volt követendő, melynek leginkább ágyúharcból s éjjelenként meg-megújuló felriasztásokból kellett állania. Az utóbbi célra minden éjjel hadtestenkint 4 század, a *Kmety* hadosztályból pedig 2 század rendeltetett ki, mely „estétől reggelig riadásban és viadalban tartsa az őrséget". A legközelebb beérkezendő nehéz lövegek számára pedig május 5-ikétől kedve a Nyárshegyen gátonyok építéséhez fogtak, ezt tartván legalkalmasabb helynek leszerelő-, illetve réstörő ágyútelep létesítésére.

Ebből az elhatározásból és annak mikénti kiviteléből kifolyólag az egész ostrom lefolyása két különálló időszakra osztható: a május 5-től 16-ig terjedő előkészítő munkálatok idősza-

kára és a komoly támadások, illetőleg a tulajdonképeni ostrom időszakára május 16. és 21-ike között.

Május 5-én reggel az egész vonalon lassú ágyú- és helyenként puskaharc is vette kezdetét, mely déltájban hirtelen mindkét oldalról beszünttetett; estefelé *Kmety* szinleges támadást intézett, egyébként az egész éjszaka nyugodtan telt el, melyet a várbeliek serény munkálkodásra, a lőtt rések kijavítására és egyéb erősítési munkálatokra használtak fel. Magyar részen egész napon át a leszerelő ágyútelep létesítésén fáradoztak.

Május 6-án a tüzelés még az előző napinál is gyengébb volt; az ütegek kisebb-nagyobb, gyakran egész óráig tartó félbeszakításokkal lőttek, a gyalogsági tűz pedig, kivált a várbeliek részén majdnem egészen elnémult; a bécsi- és a várkaput a nap folyamán teljesen eltorlaszolták.

Május 7-ike elég csendesen telt el; a nyárshegyi réstörő üteg gátonyán serényen dolgoztak anélkül, hogy az ellenség tüzelése a munkálatokat érezhetően gátolhatta volna; *Görgey* főhadiszállását a Krisztina városból a Svábhegyre tette át. Este 6 órakor másodszor megjelent a város polgári küldöttsége *Hentzi* előtt kijelentvén előtte, hogy a lakosságnak nagy része a várat elhagyni szándékozik; ezt a vár parancsnoka tudomásul vette s az eltávozásra minden második nap esti 7 óráját tűzte ki, egyúttal azonban kijelentette a küldöttség előtt, hogyha a magyarok a támadással fel nem hagynak, úgy annak megtorlásaként Pestet izzó golyókkal és töltött bombákkal fogja lövetni.

Május 8-ika szintén nyugodtan folyt le; a várban főkép a székes-fehérvári-, bécsi- és a várkapu eltorlaszolásán fáradoztak, este pedig mintegy 300 várbeli lakos bocsáttatott ki a vizikapun át. A magyar ütegek este 11 órakor újból megkezdték a tüzelést a vár ellen, mire *Hentzi* a megtartott haditanács határozata értelmében reggel 4-től 6 óráig újból Pestet, és pedig ezúttal már gyújtó és romboló lövedékekkel bombáztatta s 182 töltött 30- és 60 fontos bombát, 66 gránátot, 65 izzó és 206 tömör, összesen tehát 519 lövedéket röpítettett a város felé melyek abban óriási pusztítást vittek véghez. Egyébként május 9-ike csendesen mult el s csak este 8 órától kezdve újult meg egyidőre a kölcsönös ágyúharc. A nap folyamán végre 5 darab faltörő érkezett Komáromból, de majdnem minden hozzávaló lőszer nélkül; ezeket azonnal a Nyárshegyen épült réstörő gátonyba helyezték el. Említésre méltó még, hogy e napon a várórségnél kolera és hagymáz ütött ki.

Május 10-én semmi különös sem adta elő magát, Pest lakossága tömegesen Pest környékére költözködik.

A május 10-éről 11-ére hajló éjjel *Hentzi* két határőr század

és egy utász osztag által *Petrasz százados* parancsnoksága alatt, a vízmű sánczaton át kirohanást eszközöltetett, de siker nélkül; ennek folytán a kirohanás reggel 7 órakor *Hentzi* parancsára *Schröder* százados által 2 Vilmos ezredbeli-, 1 határőr századdal és 1 dragonyos szakasszal megismételtetett, mely alkalommal rövid csatározás után a császáriak a Vizivárosban elhelyezett mintegy 300 lábbadozó betegüket visszavitték magukkal a várba. Ez alkalommal a kirohanást eszközölő csapatok 2 halottat, 9 sebesültet és 1 lovat vesztek, a *Kmety* hadosztály vesztesége ellenben állítólag 13 halottra és 22 sebesülre rúgott.

Május 12-én a nap folyamán alig történt említésre méltó dolog, este 9 óra tájban a vízmű tájékán újabb összeütközés keletkezett, ami *Hentzit* arra indította, hogy a Vizivárost hosszabb ideig bombáztassa, minek következtében 9 ház porrá égett. Este harmadszor jelent meg *Hentzi* előtt a vár lakosainak küldöttsége, engedélyt kérvén arra nézve, hogy *Görgey* táborába küldöttséget meneszthessenek, mely a főparancsnokot arra bírná, hogy a vár bombázásával a várbeli lakosok szánandó helyzetére való tekintettel hagyna fel. Ezt a vár parancsnoka kereken megtagadta s kijelentette a szótszólók előtt, hogy ezentúl semminemű küldöttséget se fogad többé.

Május 13-ának délelőttje csendesen folyt le; a császáriak a megrongált várfalak kijavításán, a magyarok a nyárshegyi leszerelő és réstörő gátonyon dolgoznak háborítatlanul tovább, mely munkálatok immár befejezésükhöz közel állottak. A Komáromból jövő nehéz lövegek elhelyezésének leplezése céljából *Görgey* délután 3 és 4 óra között a Gellért és Svábhegyről erős tüzelést tartatott fenn. Erre *Hentzi* 6 órakor este megint csak Pestnek este 7 órától majdnem éjfélig tartó bombáztatásával felelt, mely idő alatt nem kevesebb, mint 1483 lövedék röpített a város felé, ezek között 626 töltött bomba, 69 gránát, 55 kartácsszerű ürlövedék, 110 izzó és 623 tömör golyó, melyek az épületeken iszonyú pusztítást vittek véghez. Viszont a magyarok egyik lövedéke a IX. körönd mellett levő lőszer kamrákba csapott be s azokat a levegőbe röpítette.

Május 14-ike teljesen nyugodtan folyt le s *Hentzi* már-már azt remélte, hogy Buda felé felmentő csapatok érkeznek s hogy ennek folytán szorult helyzetéből csakhamar kiszabadul. A következő éjjelen *Hentzi* a Csepelszigetnél vert hajóhid elrombolását szándékolta, mi célból égő hajókat úsztatott le a Dunán, a művelet azonban az utászok félnksége és hidórságunk ébersége folytán meghiusult. Egyébként május 15-ike csendesen telt el. A magyarok részén a nyárshegyi leszerelő és réstörő ütegek teljesen elkészültek, minek folytán 16-ikától kezdve a valóságos ost-

rom a vár komoly bombáztatásával kezdetét vehette. Ehhez az ütegek következőleg állottak fel: a Kálvária hegyen 2 hétfontos taracküteg, 12 löveg; a Városmajor és a vár között fekvő tégláégetőnél az I. számú mozsárüteg, 2 löveg; a Kis Svábhegyen 1 tizenkétfontos telepüteg, 6 löveg; a Nyárshegyen a 8 lövegből álló leszerelő-, az 5 löveget számláló réstörő üteg és $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg 4 löveggel; a Gellérthegyen végre az 1. és 2. számú tábori üteg, 10 löveg és a 2. számú mozsárüteg, 2 löveg; mindössze tehát 49 löveg, melyek reggeli 4 órától este 6 óráig szakadatlanul szórták lövedékeiket a vár felé. *Hentzi* már reggel 9 óra tájban az egyenetlen harcot feladni kénytelen s rosszul fődözött lövegeinek legnagyobb részét a bástyafalakra a szomszédos utcákba vonja vissza. Réstörő ütegünk most még nagyobb hévvel és eredménnyel dolgozik s este 6 óráig nem kevesebb mint 484 huszonnégyfontos és 124 tizennyolcfontos löveget röpit az I. számú körönd és az attól délre fekvő várfal ellen, amelyen ennek folytán máris hatalmas rés tátong, míg más részről a királyi várakból fél 7 óra tájban hatalmas lángtenger csapott fel.

A kedvező körülményen felbuzdulva, *Görgey* éjjélkor megkezdendő rohamot parancsol, mely az I. hadtest részéről a lőtt rés ellen, a III. hadtest 3. és 9. zászlóalja által pedig lajtorják segítségével a IV. számú körönd irányában volt végrehajtandó. A II. hadtestnek és *Kmetz* hadosztályának a vízművek irányában tüntetőleges szerep jutott.

Hentzi a bombáztatás hatása alatt este 6 óra tájban újból hadi tanácsot hívott egybe, melyen megtorlásképen Pestnek porrá lövetését hozta javaslatba, a haditanács azonban *Pollini* mérnök-kari százados előterjesztése alapján egészen elállott Pestnek továbblövetésétől és e helyett az ágyúharcnak az ellenséges ütegekkel való újbóli felvételét célhozvezetőbbnek mondotta ki. Így is történt, minek folytán este $\frac{1}{2}$ 7 órától kezdve a császáriak ágyúú újból a várfalakra rendeltettek előre.

A roham keresztülvitelére kirendelt csapatok éjjéltájban meg is kezdték az előnyomulást, s az I. hadtest emberei a várfalhoz érve, neki is támasztották létráikat a falnak, amelyek legtöbbje azonban rövidnek bizonyult, amennyiben a bástyafalnak derekáig sem értek. Erre csaknem valamennyi zászlóalj a rés felé tódul, hogy ott próbáljon szerencsét, de itt is hiába, az odavezető domboldal oly meredek, hogy lehetetlen arra felkapaszkodni, s még kevésbé azon át a réshez jutni. Az I. hadtest parancsnoka, *Nagy Sándor* értesülvén a meddő küzdelemlről, vezérkari főnökét *Kleinheinz* őrnagyot azzal a megbízással rendeli előre, hogy a bástyafalakra pusztító tűznek kített csapatokat vissza rendelje, ami csakhamar meg is történt. *Kleinheinz* őrnagy rendelkezései

közepette golyó által találva, holtan rogyott össze. Nem sokkal jobban járt a III. hadtest két vitéz zászlóalja sem. Néhány ügyesebb s hosszabb létrával felszerelt embernek sikerült ugyan a fal párkányáig feljutnia, ahonnan azonban a várbeli gyalogosok által szuronnal, a tűzérlegénység által pedig vasdorongokkal a mélységbe dobattak vissza. Ily körülmények között itt sem volt mást mit tenni, mint még hajnalhasadta előtt jó szerivel odébb állani.

A magyaroknak e sikertelen rohama alatt szenvedett vesztesége csaknem 200 emberre tehető; *Némedy* (Bayer ezredes, Görgey vezérkari főnökének írói álneve) művében a III. hadtest vesztesége gyanánt 14 halottat és 39 sebesültet tüntet ki, az I. hadtest veszteségét ellenben *Kleinheinz* őrnagy halálától eltekintve jelentéktelennek mondja.

Az elhamarkodott támadásból eredő kudarcért Görgey emlékirataiban a következő szavakkal magamagát okozza: „Az t meggondolatlanságot, — úgymond — hogy az általános rohamot már május 17-ére tűztem ki anélkül, hogy alaposan meggyőződtém volna a rés járhatóságáról, első sorban az a nagyon is érthető felháborodás okozta, melyet Pestnek semmi körülmények között sem igazolható bombáztatása keltett bennem.”

A 17-én hajnalban végrehajtott roham végre meggyőzte *Hentzit* arról, hogy a tulajdonképeni veszély nem mint eddig hivé, a viziváros felől, ahol eddig a legnagyobb éberséget fejtette ki, hanem a Krisztinaváros felől fenyegeti és nyomban hozzá is látott a Székesfehérvári kapu közelében, az I. és II. körönd között egy leszerelő üteg létesítéséhez, melyet hevenyében összehordott homokzsákokból alkotott torlasz által védett a magyarok lövegtüze ellen. Amde ez már nem igen árthatott a Nyárshegy gerincén jól beásott leszerelő és réstörő ütegeinknek, minek folytán azok folyton fokozódó eredménnyel működtek a rés tájéka felé. A lövegharc 17-én kisebb nagyobb megszakításokkal egész napon át folyt s csupán a réstörő üteg 705 lövedéket röpitett célpontja, a mindig nagyobbodó rés felé, melyet a császáriak tőlük telhetőleg, de kevés eredménnyel betömögetni iparkodtak.

A május 18-ikára hajló ejjel minden hadtesttől 2—2 zászlóalj újból álrohamot intézett, miből reggelig tartó puffogatás keletkezett, melyet reggel a félbeszakadt ágyúzás váltott fel. *Hentzi* főfigyelmét e napon is réstörő ütegünk felé fordítja, melylyel szemben a vár bástyáin még egy 18 fontos üteget is állít fel, de ezzel is csak falra borsót hányat; réstörő ütegünk 18-ika folyamán 760 lövedéket röpit célpontja felé, minek folytán a várfal koronája estefelé egyszerre csak beomlik, a rés pedig majdnem 6 ölnyi szélességűvé vált. Itt tehát hirtelen segíteni kellett;

Gorrini mérnökkari százados parancsot kap, hogy az éj leple alatt önként jelentkező 40—50 emberrel és egy utász osztaggal a rés betöméséhez fogjon, mi célból az egyes embereket köteleken kellett a mélységbe leereszteni. Ámde e valóban fáradságos munka eredményét a reggel felé beállott felhőszakadásszerű eső majdnem egészen elhordta, hajnalhasadtakor pedig a Nyárshegyi réstörő üteg megint csak megkezdte rövid időre félbeszakadt munkáját s 19-ike folyamán esti 7 óráig 803 lövedéket menesztett az immár járhatóvá vált rés felé. Most tehát *Hentzi* többi ütegei mellé 3 harminc és ugyanannyi hatvanfontos mozsarat is felvontat; az ezekből hajított lövedékeknek tényleg sikerült a magyar réstörő üteg 2 lövegét egyidőre harcon kívül helyezni, ez azonban most már csak vajmi keveset segíthetett. *Hentzi* is belátja, hogy, ha csak az ígért, de még mindig nem mutatkozó felmentő csapat egyhamar be nem érkezik, sokáig a legnagyobb erőlködés dacára sem tarthatja magát; ámde azért még mindig konokul megmaradt elhatározása mellett, a várat a legutolsó emberig védelmezni. Súlyosbította még a helyzetet, hogy az őrségnél a ragadós betegségek ijesztő módon terjedtek tovább.

A május 19. és 20-ika közötti éjjel az ágyúzás mindkét részről szakadatlanul folyt, melynek hatása reggel felé különösen a rés tájékán annyira érezhetővé vált, hogy *Pollini* százados kénytelennek érezte magát a rés körüli munkálatokat félbeszakítani; azonban *Hentzi* most már könnyörtelen s a golyózápor dacára a munkálatok újbóli felvételét parancsolja meg, minek első áldozata *Pollini* százados lett, aki helyett a munkálatok vezetését a pusztító golyózápor dacára *Gorrini* mérnökkari százados vette át.

Ezalatt a magyar főhadiszálláson kiadták a döntő roham keresztülvitelére vonatkozó intézkedéseket, melyek értelmében éjjel tájban szinleges támadást kellett végrehajtani, mely után nagyobb szünet után, hajnali fél háromkor a döntő előnyomulásnak kellett bekövetkeznie; ehhez a réstörő ütegből adandó jellővésre az I. hadtestnek 2 zászlóaljjal a rés felé, 4 zászlóaljjal a terrasszok felé kellett előnyomulnia, a csapatok fenmaradó része a főúton tartalékban marad. A II. hadtest 3 zászlóaljjal a palotakertek, 2 zászlóaljjal pedig az alsó vízmű ellen nyomul s tartalékát a hidfürdő mellett állítja fel. A III. hadtest 5 zászlóalja a IV. számú körönd mindkét oldalán iparkodik létrák segítségével a várba jutni, tartalékát a főúton a tégláégető és a Városmajor közelében hagyja vissza. Végül *Kmety* 3 zászlóaljjal és 1 vadász századdal a vízmű palliszádjaik igyekeznek bevenni s tartalékát a Bombatéren hagyja vissza. A pesti oldalon levő zászlóaljnak dunaparti előőrseit megkettőztetnie kellett, a csapatok fennmaradó része pedig a lánchidmenti palliszádoknál állott fel. Ezek-

hez képest a döntő rohamban 19 honvéd zászlóalj, 4 vadász- és a kellő számú utász század vett részt, ezek mögött 15 honvéd zászlóalj egyelőre tartalék viszonyban maradt. A döntő támadás idejére az összes lovasságnak táborhelyein harckészen kellett az események fejleményeit bevárnia.

Az előnyomulás a színleges, valamint az ezt követő döntő támadáshoz tervszerűen hajtató végre. *Máriássy János* ezredes, Nagy Sándor hadteste egyik hadosztályának parancsnoka, emlékjegyzeteiben a roham bevezetéséről következőleg emlékezik meg: „Az én hadosztályom, mely két dandárból állott, képezte a jobb szárnyat. *Driquet* alezredesnek a 44. és 47-ik zászlóaljjal és a Dom Miguel-féle gyalogosokkal a résen kellett előnyomulni, *Nyeregjártó* őrnagynak pedig a 34. és a 17-ik zászlóaljjal a rondellától keletre eső részen kellett a várfalat létrákon megmászni. E dandárhoz tartozó 19-ik zászlóaljnak négy századát a hegy tövében csatárláncba osztottuk fel, hogy folytonos tüzeléssel a vár falain álló ellenséget löhessék s így az előnyomulás sikerét biztosítsák. A létrák föllállítására a várfalnak az udvari istállók alatti részét jelöltem meg. Ez a kiszögellés egy kertnek a falát képezte s legalább két öllel alacsonyabb volt a körönd többi részénél. A kertben egy lapos fedelű épület állott s az épület felett volt a tulajdonképeni várfal. A tervem az volt, fölmászni először erre a laposfedelű épületre, ide fölhúzni rövidebb létráink közül néhányat s aztán innen behatolni a várba. A terv keresztülvitelére hadosztályom összes zászlóaljaiból egy önkéntes századot alakítottam s a vezetést egy fiatal és derék századosra, *Ghiczyre* bíztam. Ez az önkéntescsapat képezte az élét a *Nyeregjártó* dandárának; utána jött a 47-ik zászlóalj. A 34-ik zászlóaljat pedig a rondella tövéhez küldtük, hogy a körülményekhez képest vagy a 47. zászlóalj után másszék fel a létrákon, vagy a *Driquet* dandárával hatoljon be a résen . . .”

Ez utóbbi helyen a császári őrség makacsul védte magát, az udvari lovarda környékén ellenben, ahol a *Ceccopieri* ezredbeli olaszok álltak őrségen, mihelyt a honvédek megmászták a falat, az őrség majdnem az egész vonal hosszában hamar és önként megadta magát. Mindez oly gyorsan történt, hogy hajnali 4 óra tájban honvédeink már egészen biztosan megvetették lábukat a bástyafalakon s kevéssel utána 3 zászlóalnyi legénység verődött össze a Szent György téren, melyből 1 zászlóalj a hadszertár elfoglalására rendeltetett ki, 1 zászlóalj pedig a várkertek felé indult, hogy *Aulich* embereinek a munkát megkönnyítse, akik azonban már szintén kitétek magukért, amennyiben a várkert védő falakkal ellátott terasszai ekkorára már a 61. és az ezt követő 49-ik honvéd zászlóalj birtokában voltak; hiába erőlködött

az *Alnoch* ezredes által *Pölland* százados parancsnoksága alatt ide küldött 2 Vilmos ezredbeli század a *Scherpon* őrnagy alatt már kezdettől fogva itt harcoló osztagokkal a magyarok előnyomulását feltartóztatni, a halálmegvetéssel küzdő kis csapat honvédeink által csakhamar teljesen körülkerítettén, kénytelen volt fegyverét lerakni s így reggel fél 5 órakor a vár déli része a magyarok kezében volt, akik örömujjongva a Szent György térre siettek, ahol a János dragonyosok százada nagyobb ellenállás nélkül megadta magát. Reggel 5 óra tájban már annyi csapatunk volt a várban, hogy annak bevétele már biztosra volt vehető. Erről *Nagy Sándor Görgeynek* az alábbi irónnal írt rövid jelentést küldötte be: „Reggel 5 órakor, május 21-én 1849. Ha Isten is úgy akarja, tartani fogjuk magunkat a várban, melynek egy részét, az ólak táját, 9 zászlóalj hadtestemből már elfoglalva tartja. Honvédeim úgy küzdenek, mint az oroszlanok *Nagy Sándor* s. k. — kívül: Tizenegy zászlóalj van a várban.”

Időközben *Hentzi* is, aki az éj folyamán a Viziváros felőli oldalon tartózkodott, értesült a dolgok állásáról s azonnal kiadta az intézkedést, hogy 2 határőr- és 2 Vilmos ezredbeli század a vízműből a Szent György térre rendeltessék, ő maga pedig gyorsan előresietett a beállott krízis helyére. Az I. számú köröndre érve, csakhamar egész valójában eléje tárult a helyzet tarthatatlansága, de hogy fogadalmához híven utolsó lehelletig minden tőle telhetőt megtegyen, a főhadparancsnoksági épületen át a X. számú bástyára rohant és személyesen segített 1 háromfontosat a Szent György tér felé vonszolni. Ekközben beérkezett a vízműből felrendelt 4 gyalog század és *Hentzi* kivont karddal azok élére állva, a Szent György téren gyülekező honvédek elé vezeti. De alig hogy az elszánt csapat a szabad térre kiér, *Hentzi* jobb oldalában a gyomor tájékán puskaököly által találva, hörgő jajkiáltással a földre zuhan. „Csak előre! rohamra fiúk! kell, hogy kidobjátok őket!” szölt végső elkeseredésében a halálosan megsebesített várparancsnok és derék katonái iparkodnak is szót fogadni, de minden erőlködésük hiábavaló. Ennél az utolsó kétségbeesett élet-halál tusánál gyors egymásutánban esnek el *Gorrini* mérnökkari százados, aki önként csatlakozott a rohamra indulókhoz, és a Vilmos század parancsnoka, *Schröder* százados. A megmaradt csapatmaradványokat *Kristin*, Vilmos ezredbeli hadnagy ismételten rohamra vezeti, de elvégre is a mindig nagyobbodó túlerő ellen minden további erőlködés hiú reménynek bizonyul s a maroknyi csapat akarva nem akarva kénytelen megadni magát.

Ezalatt *Hentzit* segédtsíztje, *Josipovics* hadnagy és *Rosenbaum* őrnagy térparancsnok a kórházzá átalakított iskolaépületbe

szállították, ahonnan *Alnoch* ezredesnek parancsot küldött, hogy a parancsnokságot átvéve, a vízmű további védelmezésével hagyjon fel s összes erejét a vár felső területén egyesítse.

Időközben a III. hadtest csapatjai is megmászták a Bécsi kapu környékén a vár falait s az ott őrségen álló határőröket visszanyomva, majd az Uri- és Országház-utcán előnyomulva, immár két tűz közé szorítják a Disz- és Szent György téren még mindig ellenállást kifejtő császári osztagokat. Hasonlóan *Kmety*-nek is sikerült a vízművet, miután az annak védőrségét képező csapatok legnagyobb része máshova rendeltetett, egy újabb elszánt rohammal hatalmába ejtenie s így most már a császáriak ereje és ellenállása, legelkeseredettebb élet-halál küzdelmük dacára, minden ponton teljesen megtörtnek volt tekinthető.

Alnoch ezredes, mihelyt *Hentzi* utolsó rendelkezését kezébe vette, végső elkeseredésében bosszútól lihegő kebellet, ahelyett, hogy a várba sietett volna, a lánchíd előkészített robbantó aknája felé vette útját s azokat gyors elhatározással saját kezével felgyújtotta; a következő pillanatban óriási dördülés moraja harsítja végig a levegőt s nyomban utána vastag füstfelleg száll az égnek; a robbanás a remekműnek csak kevesett ártott, *Alnoch* ezredes azonban a fölismerhetetlenségig összepörkölt testtel ott terült el élettelenül a földön. Ép a robbanás idejében lépett a Pesten volt *Szekulics* dandár a hidra, hogy szintén Budára keljen át. Ha a robbantás sikerül, alighanem az egész dandár odavész.

Ezután a vár különböző pontjain már csak olykor-olykor éled fel újra a nem sokára teljesen elhaló puskaropogás s körülbelül 7 óra lehetett, midőn a védőrségnek elkeseredett védekezése és kitartó ellenállása dacára, annak teljes megadásával és lefegyverzésével az ostrom nagy munkája befejezését nyerte. Most jelent meg *Görgey* is a várban, lelkesült csapatjait a kivívott siker alkalmából üdvözlendő.

A császáriak vesztesége május 4-étől 21-ig: tisztokban, ellenséges behatás folytán 26, betegség folytán 4 fő; legénységben, ellenséges behatás folytán 506 fő, betegségek folytán 174 fő; lovakban 15 darab; vagyis összesen 710 ember és 15 ló. *Hentzi* a május 21-ikéről 22-ikére hajló éjjel 1 óra tájban halt meg kapott sebe következtében s 24-én *Alnoch* ezredessel együtt közönséges paraszt szekéren a budai temetőbe vitetett, ahol egészen csendben elhantolták őket. Hadifogságba került: 113 tiszt és 4091 főnyi legénység; a kézre került kincstári lovak száma 276. Azonkívül a magyarok kezébe került még 248 különféle ürméretű löveg, mósár stb. és ezekhez tartozó 8221 lövedék, továbbá 931 mázsá lö-

por, 5383 mázsa salétrom és 894 mázsa kén. A különböző hadi pénztárakban 55.766 forint értékű pénznemek találtak.

A magyarok vesztesége sebesültekben 1 százados, 4 főhadnagy, 15 őrmester, 20 tizedes és 630 közhonvéd; az elesettek száma 368 fő; a magasabb rangú tisztek közül az egyetlen báró *Burdina* őrnagy, a Dom Miguelek 3. zászlóaljának hőselkü parancsnoka vérzett el, aki a legelsőik között jutott be a résen át a várba. Az ostrom ideje alatt Pesten 40, Budán 98 ház égett le, erősebb rongálást pedig Pesten 61, Budán 537 ház szenvedett. Legnagyobb veszteségszámba ment azonban az ostromra elpazarolt teljes egy havi idő, mely közvetlen okozója volt, hogy a magyarság ügye dicsőségének tetőpontjáról csakhamar a legborzasztóbb megaláztatás és a mérhetetlen szenvedések örvényébe sodortatott.

Görgey Budavárának szerencsés visszavételéért országszerte ünneplés és köztisztelet tárgya lőn, a nemzet kormánya pedig rögtön altábornaggyá nevezte ki és a katonai érdemrend nagy keresztjével óhajtotta feldiszipolni, amit ő azonban kicsinylőleg egyszerűen visszaútasított, miután magára nézve szinte derogálónak tartotta, hogy *Kossuth* kezéből kitüntetést fogadjon el.

A vár bevételénél különösen *Máriássy János* ezredes, *Driquet Péter* alezredes és *Inkey Kázmér*, valamint *Burdina* őrnagyok tűntették ki magukat. A csapatok közül legvitézesebbül harcoltak a 47., 43., 28. és 44-ik zászlóaljak.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bem újbóli támadólagos műveletei Erdélyben.

1849. február elejétől április közepéig.*)

A piskii csata.

1849. február 9-én.

7. számú melléklet.

Bem a balul végződött vizaknai csata után február 6-án este felé erősen megviselt hadával Szászvárosra ért, ahol másnap az utánn nyomuló császáriak által újból megtámadtatván, serege maradványait parancsára, miután ő maga harcközben jobb keze középujját elvesztette, *Czetz* alezredes Dévára vezette vissza, ahova időközben *Hrabovszky* alatt a bánásági segélyhad is beérkezett. A meglehetősen felbomlott sereg visszavonulását Dévára, a bánásági segélyhad felkeresésére már előbb hátraküldött *Kemény Farkas* alezredes fedezte, aki e célból a 11. és 55. honvédzászlóaljakkal, 1 század Mátyás-huszárral és 10 ágyúval Piskinél a Strigy folyó mögött az ottani erdőben földve foglalt állást. Ezen, valamint a Bánáságból jött segélycsapatokkal együtt *Bem* hadereje most ismét 10 zászlóaljra, 5 rendes és 2 nem rendes lovas-századra és 28 lövegre szaporodott fel. És pedig állott e had:

a 11. honvéd zászlóaljból	800 fő
a 4. honvéd zászlóalj 4 századából	700 „
a 31. honvéd zászlóalj 4 századából	400 „
az 55. honvéd zászlóalj 4 századából	600 „
a 24. honvéd zászlóaljból	900 „
az 1. székely zászlóaljból	900 „
a Máriássy zászlóaljból	800 „
a torontáli őrségből	1000 „
az aradi mozgó nemzetőrségből	200 „
<i>Kemény</i> zászlóaljból	400 „

*) Az előzményeket lásd az I. kötet huszadik fejezetében.

1 osztály Württemberg-huszárból	300 lovas
3 század Mátyás-huszárból	300 „
2 század bihari nemzetőr lovasból	400 „

és 28 különböző minőségű ágyúból; a csapatok állománya tehát 6700 főnyi gyalogos és 1000 lovas; a tüzérség személyzetét is beleszámítva, kereken 8000 ember.

Az ellenséges hadak közül a hadiszínhely e részén ezúttal leginkább a következők jöhettek tekintetbe és pedig:

1. A *Puchner* megbetegedése folytán *Kalliány* tábornok által vezényelt s *Bemet* nyomon követő erdélyi főerő a következő besztással:

Kalliány tábornok dandára

2 Sivkovics ezredbeli zászlóalj,
 az 1. oláh-határőrezred $\frac{2}{3}$ zászlóalja,
 a 2. oláh-határőrezred $\frac{1}{3}$ zászlóalja,
 2 század chevauxlegers,
 1 hat- és $\frac{1}{2}$ háromfontos üteg.

Báró Stutterheim ezredes dandára

az erdélyi vadászok $\frac{1}{2}$ zászlóalja,
 2 Bianchi ezredbeli zászlóalj,
 1 század székely huszár,
 1 hat- és 1 háromfontos üteg.

Losenau ezredes tartalék dandára

a Parma gyalogezred 3. zászlóalja,
 4 század chevauxlegers,
 $\frac{1}{2}$ háromfontos üteg,

összesen $6\frac{1}{2}$ zászlóalj, 7 lovas század és 4 üteg, körülbelül mintegy 4500 főnyi gyalogság, 1000 lovas és 24 löveg állomány-nyal.

2. Az a különítmény, mely *Riebel* őrnagynak a főszerephez történt elvonulása után január végén a Bánságból *Cernoevics* százados parancsnoksága alatt a Marosvölgyébe, Dévára tolatott előre; ez a különítmény 1700 gyalogosból és 40 szerezésből, továbbá 2 ágyúból állott.

3. A Maros jobb partján a Strigy beömlésével szemben, Aranyánál álló Károly Ferdinánd ezredbeli kombinált zászlóalj, mintegy 700 főnyi állománnyal.

4. Nagyszámú oláh népfölkelés *Dobra*, *Buteanu* és *Salomon* praefectusok vezénylete alatt, kivált Akmánál (Borberek közelében), Vajda-Hunyadnál és Brádnál 1—1 nagyobb csoporttal.

A császári sereg létszáma tehát, a népfölkelést nem számítva, körülbelül 700 gyalogos, 1000 lovas és 26 ágyú.

Midőn *Cernoevics* százados február 4-én *Kemény Farkas* közeledtéről értesült, hadoszlopával azonnal Vajda-Hunyadra, onnan pedig Hátszegre tért ki s az előbb említett helynél visszamaradó *Salomon* praefectusnak meghagyta, hogy a Dévára bevonult magyarokat éjjeli rajtaütéssel lepje meg; ez február 5-ikéről 6-ikára hajló éjjel végre is hajtattott, de az első meglepetésükből csakhamar felocsúdott magyarok által fényesen visszaveretett, úgy hogy *Salomon* hajnal felé, miután az éjjeli ütközetben 180 főnyi veszteséget szenvedett, újból Vajda-Hunyadra húzódott vissza.

Február 8-án a császáriak főhadiszállásáról, Szászvárosról báró *Buseck* alezredes a *Sivkovic*s ezred 3. zászlóaljával, 2 chevauxlegers- és 1 székely huszárszázaddal, továbbá 1 háromfontos üteggel a piskii állás ellen kémszemlére rendeltetett ki, mely alkalommal *Buseck* azt a meggyőződést szerezte, hogy a Strigy Piski körül igen erősen meg van szállva s hogy ott a magyarok szívós ellenállást szándékoznak kifejteni. Erre *Puchner* másnapra támadást határozott s annak keresztülvitelével *Kalliany*t bízta meg; a *Cernoevics*-különítmény és a Károly Ferdinánd kombinált zászlóalj egyidejűleg a támadásban való részvételre utasítottak, mihez az utóbb említett zászlóaljnak Bábolnánál a befagyott Maroson annak balpartjára kellett átkelnie.

Kemény alezredes nyomban értesítette *Bemet* a császáriak erős kémszemléjéről, akitől egyidejűleg erősbitést is kért, miután úgymond a túlnyomó erő ellen aligha fogja magát sokáig tarthatni. Erre *Bem*, ki sebláza következtében ágyban feküdt, azonnal magához hívatta *Czetzet* és *Kemény* jelentését felmutatva, állítólag csak ennyit mondott neki: „Menjen és tegye meg, amit tehet, mert ha a híd elveszett, Erdély is oda van.” És *Czetz* sietett a felhívásnak eleget tenni, amennyiben hamarjában összeszedett 1 zászlóaljnyi gyalogsággal, 1 lovasszázaddal és 1 üteggel még aznap Dédacsig nyomult előre.

Az elrendelt támadáshoz a császári oszlop február 9-én reggel 6 órakor indult el Szászvárosról s 9 óra tájban Pádra érve, azonnal harchoz csoportosult. *Kalliany* az említett helysége-nél *Herle* tüzér-százados parancsnoksága alatt a Parma-ezred 3. zászlóaljának és 1 chevauxlegers osztálynak fedezete alatt, az országúttól északra 18 löveget, attól délre $\frac{1}{2}$ háromfontos üteget vonultatott fel. A *Kalliany*- és *Stutterheim*-dandárok gyalogsága az országúttól délre elterülő magaslatokon helyeztetett készenlétbe, hogy a megfelelő tüzérségi előkészítés után a

piskii híd birtokát kierőszakolja. Az ekként alakított harcfelállítás balszárnyát *Kunics* őrnagy, a középet pedig báró *Stutterheim* ezredes vezényelte. Tartalék gyanánt *Losenau* ezredes alatt a lovasság $\frac{1}{2}$ háromfontos üteggel Pád keleti kijáratánál állott fel. A Maros jobbpartján nagyszámú oláh népfölkelés és 1 lovas osztag foglalt állást.

Cerneovics százados hadoszlopával csak reggel 9 órakor indult el Vajda-Hunyadról s déltájban Alsó-Pestesre érve, ahelyett, hogy a magyarok baloldalába és hátába iparkodott volna kerülni, a nevezett helységtől délkeletre elterülő erdő északi szegélye mentén „figyelőállást” foglalt s a Maros völgye felé csupán járőröket terelt előre; nagyon természetes, hogy ilyenformán a harc menetére befolyást egyáltalában nem gyakorolhatott.

Az ütközet a Strigy mentén Pád és Piski között, majdnem két óráig tartó ágyúzással vette kezdetét, mely azonban a nagy távolságnál fogva meglehetősen hatástalan maradt. Ekkor aztán a *Kalliany*-dandár gyalogságának egy része szuronyszegezve indult a híd ellen, de visszaveretett. Erre a 11-ik honvédszászlóalj, melyet később az 55. honvédszászlóalj részei is követtek, részint a hídon, részint a jégtől zajló s majdnem csipőig érő vízen átkelve, úzóbe vette a hátráló császáriakat. Honvédeinknek eleinte annyira kedvezett a szerencse, hogy hamarjában 2 ágyút is hatalmukba kerítettek, még pedig azokat, melyeket *Bem* Nagy-Szebennél vesztett volt. Nemsokára azonban rohamra indult a *Kalliany*-dandár gyalogsága, a $\frac{1}{2}$ erdélyi vadász- és az egyik Bianchi zászlóaljjal az első, a másik Bianchi-zászlóaljjal pedig a második harcvonalban és honvédeinket érzékeny veszteség mellett, amennyiben azok a híd torkolatánál makacs ellenállást fejtettek ki, újból a Strigy mögé vetette vissza, mire *Herle* százados tüzéségét előbbre vonva, egyik ütegét a folyó partján a hídtól jobbra, másikat attól balra vonultatta fel. Hasonlóan előbbre vonult a két dandár fennmaradó része is, a lovasság pedig a jobbszárnyon a Maros mentén állott fel. *Kemény*, hogy erősen szorongatott gyalogságát degaírozza, a Mátyás huszár-századot rohamra indította a híd kijáratára felé, ahol azonban az kartács- és puska golyó keresztűzbe jutván, jelentékeny veszteség mellett felbomlasztva visszafordulni és a gyalogság példáját követve, menekülni kényszerült, mely alkalommal a század derék parancsnoka, *Horváth* kapitány is életét veszté.

E válságos pillanatban érkezett be *Czetz* segélyhadaival Dédács felől a csatatéren s azokat nyomban a híd felé vezette előre. Ebből a híd környékén óriási tolongás támadt, magán a hídon pedig barát és ellenség csakhamar annyira össze-vissza

keveredett, hogy magyar források szerint meglepetésükben a császáriak, osztrák források szerint pedig a magyarok, a megadás, illetőleg békés szándék jeléül fehér kendőket lobogtattak. Erre a harc egy időre teljesen megszűnt s ahelyett a két fél alkudozni kezdett egymással. Eközben a császáriak egy csoportja *Keményt* és *Czetzet* körülfogva, kardjaik átadását követelték, mire ez utóbbi lovát megfordítva, a Máriássy-zászlóaljnak és a tüzérségnek löni parancsolt. Ennek folytán a hídon és annak környékén újból a legelkeseredettebb harc lépett a rövid ideig tartó barátkozás helyébe. Néhány percig tartó tűzharc és rövid kézitusa után, mely az ellenségnek halottakban és sebesültekben 10 tiszt, ezek között a tartalékból előrevágtatott és halálos sebet kapott *Losenau* ezredes, továbbá 200 főnyi légénységébe és 1 lövegébe került, — a mieink határozottan fölülkerekednek s a császáriakat a hídon át visszavetve, hamar megvetik lábukat a folyó tulsó partján. Időközben *Bem* is megjelent a tett mezején és a nagyjából újból rendezkedett 11. és 55. zászlóaljat, majd később kéznél levő két ütegét is a folyó tulsó partjára rendelte át; a Württemberg-huszárok és a székely zászlóalj a Strigynek a Marosba ömlésénél keltek át a tulsó partra, ahol aztán az egész had *Hrabovszky* és a jobbszárnyra rendelt *Dobay* őrnagyok vezénylete alatt újból csatarendbe állt.

Miután a császáriak az országút mentén Pád felé az egész vonalon visszavonulóban voltak már, *Bem* további általános előnyomulást parancsolt. A fenyegető veszélyt elhárítandó, *Kal-liány* egy vértés osztályt dob az üldözők elé, melyet azonban a Württemberg-huszárok csakhamar visszavertek; erre báró *Buseck* alezredes parancsnoksága alatt a két vértés osztályból és a székely huszárszázadból álló császári lovasság zöme is támadásra indul, melyet az egyik Bianchi-zászlóalj is támogatott tüzével. Ezzel az újabb rohammal a Mátyás-huszárok akartak szembeszállani, kiket a bihari önkéntesek is követtek; ámde még mielőtt összecsapásra került volna a dolog, lovasaink s főleg a bihari önkéntesek, az ellenséges gyalogság jól célzott lövései elől kereked oldanak, a közelben álló gyalogosztagokat is magukkal rántván.

Körülbelül ezidőtájt érkezett be a Maros jobbpartjáról a harc színhelyére a kombinált Károly Ferdinánd zászlóalj is, melyet az éppen Szászvárosról beérkező *Puchner* személyesen vezetett rohamra *Bemnek* a magaslatokon állást foglalt jobbszárnya ellen s azt szintén visszavetette, mire az egész magyar harcvonal körülbelül d. u. félnégy óra tájban felbomlásnak indult. *Bem* minden lehető megtett és személyes bátorságának latbavetésével igyekezett a megbomlott rendet helyreállítani, de

a futamlók árja őt is magával ragadta a hídon át s így a már kivívottnak hitt győzelmet ismét kiragadva látta kezéből. A híd köré tömörülő honvédek az ellenséges gyalogság és tüzérség tüzétől iszonyú veszteséget szenvedtek s hogy tüzérségünk nagyobb része a császáriak kezébe nem került, az csakis a Württemberg-huszárok önfeláldozó közbevetésének köszönhető. Ha *Cernoevics* százados, ahelyett, hogy a pestesi erdőnél vesztég állott, a visszavonuló magyarok baloldalában, illetve hátában megjelenik, Bem hada kétségkívül teljesen széjjelmállott volna, így azonban a császáriak által nem nagyon üldözött magyarokat *Czeit* már Dédács—Szt.-András vonalában megállította, ami leginkább azért vált lehetővé, hogy a Maros jobbpartján levő oláh fölkelők szemeltartására Dédácsnál visszahagyott két székely szakasz a Württemberg-huszárokkal az említett vonalon kordont vontak, melyen keresztültörni halálbüntetés terhe alatt tiltva volt. Ez a rendszabály valóban célszerűnek bizonyult, amennyiben alig rövid félóra lefolyása alatt a csatarend a dévai országútat majdnem merőlegesen átszelve, helyre volt állítva; a gyalogsági és tüzérségi harc vonal közepe mögött a Mátyás-huszárok, annak balszárnya mögött a Württemberg-huszárok s végül a jobbszárny mögött az imént oly rossz példával előljárt bihari nemzetőr lovasság állott föl.

A visszavonult magyarokat csak lassan követő császáriak eszerint csakhamar rendetlenül szétszórt tömeg helyett egy jó rendben levő és a terepen előnyösen elhelyezett tekintélyes csapatot láttak maguk előtt. Ily viszonyok között az újonnan választott védővonalban ismét rendszeres harc vette kezdetét; a császáriak eleinte leginkább ágyúikkal dolgoztak, melyeknek tüzét *Bem* csak hosszabb tartamú időközökben viszonzta, majd azonban észrevevén, hogy az ellenség Nagy-Barcsa felől jobbszárnyát megkerülni igyekszik, a veszélyeztetett szárny erősítésére a torontáli zászlóaljat rendelte ki. Amde csakhamar kiderült, hogy az ellenségnek az esthomályban kezdeményezett megkerülő mozdulata csak tüntetés volt, sőt csapatjainak nagymérvű kimerülésére és a már úgy a tüzérségnél, mint a gyalogság körében mutatkozó lőszerhiányra való tekintettel *Kalliany* nemsokára a harc félbeszakítására és a visszavonulás megkezdésére adott parancsot. *Bem* ezt a kedvező pillanatot valódi hadvezéri éleslátással és eréllyel, csapatjainak az ellenfélét is felülmúló kimerülése dacára, egy újabb támadó ellenlökem végrehajtására használta fel, miáltal a nap dicsőségét és győzelmét kétséget kizáró módon a maga javára fordította s bár úgy látszik, hogy döntő csapásának súlya már nem érte utól az ellenséget a Strigy innenső, azaz nyugati oldalán, azért a császáriak

úgy a hídon való átkelésnél, mint a további, majdnem futássá fajult visszavonulásnál Szászváros felé, még jelentékeny veszteséget szenvedtek. *Bem* egészen Pádíg követte ellenfelét, ahol a további üldözést az esthomályra való tekintettel végkép bezüntette.

A változó szerencsével ide-oda hullámzó, igen heves csatának mindkét fél részéről tekintélyes számú áldozatokat követelt és pedig a császáriak részéről halottakban: 4 tisztet és 125 főnyi legénységet; sebesültekben: 8 tisztet és 381 főnyi legénységet; eltűntekben: 2 tisztet és 141 főnyi legénységet; foglyokban osztrák forrás szerint csak 1 tisztet és 22 főnyi legénységet, a veszteség összege tehát 15 tiszt és 669 főnyi legénység, vagyis összesen 684 ember. A magyarok vesztesége hozzávetőleg szintén ugyanannyi lehetett.

A piskii győzelem *Bem* műveleteiben szerencsés fordulópontot képez, amennyiben, mint alább látni fogjuk, innen hódító útjára indulva, rövid idő alatt ismét egész Erdély birtokába jutott.

A császári sereg a csatára következő éjjelt Szászvárosban töltötte, ahonnan február 10-én hajnalban Alkenyéren (Sibot) át Szász-Sebes felé volt visszavonulását folytatandó, hogy az üldöző előnyomulás alkalmával ott visszahagyott *Coppet*-tartalékdandárral újból egyesüljön. Alkenyérnél a Szász-Sebesre kocsin előresietett főhadparancsnoktól, *Puchner* altábornagytól parancs érkezett, hogy a *Stutterheim*-dandár Alvincen, *Kalliany* dandára Szász-Piánon, a lovasság pedig Szász-Sebes és Péterfalván helyezendő el, míg a Szász-Sebesben levő *Coppet*-dandárnak a Szász-Pián és Szász-Sebes közötti magaslatokon kellett állást foglalnia. Ehhez képest a *Stutterheim*-dandár az Alvinc-től délre elterülő s még Báthory István idejéből híres, hőborította Kenyérmezőn ütött tábort, a többi csapatok pedig a parancssal kijelölt helyeiket foglalták el.

Bem, bár sejtette, hogy a császáriak Nagy-Szebenbe húzódnak vissza, hadtestének állapotára való tekintettel egyelőre nem tartotta tanácsosnak azokat közvetlenül követni; ezt megelőzőleg a Küküllő völgyét, illetőleg Medgyest akarta elérni, hogy onnan egyrészt összeköttetését korábbi hadműveleti alapjával, Marosvásárhellyel újból helyreállítsa, másrészt pedig hogy a Székelyfölddel is, honnan leggyorsabban számíthatott segélycsapatokra, ismét érintkezésbe lépjen. E tervéhez képest *Bem* február 10-én korán reggel elindult Szászváros felé, melyet a császáriak megelőzőleg már elhagytak volt, csupán nagyszámú beteget és sebesültet hagyván hátra. Miután a magyar had Szászváros mellett délig pihenőt tartott, a délután folyamán folytatta

útját a Maros völgyén fölfelé s alkonyatkor előbb Alkenyérnél ellenséges lovasságra, majd később a *Kalliany*-dandár előőrseire bukkant, melyek rövid csatározás után Szász-Sebes felé húzódtak vissza; az ellenségnek nem várt megjelenése *Kalliany*t arra indította, hogy dandárával a *Coppet*-dandár mellé húzódjék vissza, mely állásban azok a következő nap reggeléig harc-készültségben maradtak.

Bem a szászsebesi útra mindössze 1 zászlóaljnyi gyalogságot néhány ágyúval és egy csapat lovassággal tolt előre, hadának fennmaradó részével pedig az éj leple alatt egész csendben Alvinc felé húzódott. Itt este 10 órakor a *Stutterheim*-dandárra bukkant, melyet *Czetz* a Máriássy- és a 11. honvédszászlóaljjal nyomban megtámadott. Ez annyira meglepte a mit sem sejtő császáriakat, hogy komoly ellenállásra nem is gondolva, rendetlen futással menekültek el Gyulaféhevár felé, miközben 39 halottat és sebesültet vesztek.

Február 11-én reggel *Bem* hadát a Sibisán és Lámkerék közötti síkon állította csatarendbe, hogy itt a netán Szász-Sebes felől előnyomuló császári sereg zömével a harcot felvegye, poggászát pedig a sebesültekkel és betegekkel, a gyulafejvári erőd kikerülése céljából, *Kemény* alezredes zászlóaljának és 1 szakasz Mátyás-huszárnak fedezete alatt nehézkes hegyi úton, Girbón, Oláh-Besenyőn és Türrön át Balázsfalvára indította, míg ő maga hada zömével, — miután Szász-Sebes felől elenség nem mutatkozott — Limbán, Csügeden, Oláh-Girbán, Veresegyházán, Szász-Csanádon, Holdvilágon, Asszonyfalván és Kis-Kapuson át mély hóban és a legdermesztőbb hidegben Medgyesre vonult, ahova fáradságos és megerőltető 4 napi menet után — miután 12-én Bervén csapatjainak pihenőt engedett — február 15-én szerencsésen megérkezett.

A 12-iki pihenőt *Bem* arra használta fel, hogy Kolozsvárra, Besztercére, Maros-Vásárhelyre és a Székelyföldre futárokat küldjön, sikereiről és újabb előnyomulásáról hírt viendők.

A *Kalliany* és *Coppet*-dandárok február 11-én reggel Szász-Sebes mögé húzódtak vissza, majd a *Puchnertől* beérkezett parancs szerint még aznap Nagy-Szeben felé indultak útnak, ahova 12-ike folyamán érkeztek meg. Ugyanide vonatott február 15-ike folyamán a *Stutterheim*-dandár is, melyhez Gyulaféheváron a Zaránd megyében eszközölt portyázásai után oda visszatérő Károly Ferdinánd ezred 3. zászlóalja is csatlakozott.

Cernoevics százados hadoszlopával továbbra is Déva környékén maradt, hogy az itt, valamint Szászváros környékén véghezvitt portyázásai által, magyar csapatoknak a Bánságból Erdélybe való benyomulását megakadályozza. Hasonló célból

rendeltetett ki február 27-én gróf *Leiningen* tábornok is a temesvári őrségből vett 1500 főnyi gyalogsággal, 2 dsidás századdal, 80 szerezsánnal és 1½ üteggel Facsetra, aki az összeköttetést Cernoeviccsal helyreállítandó, egy kisebb oszlopot *Eissler* őrnagy alatt Dobráig tolt előre.

Zsurmay műveletei Heidte ellen.

Miután a császári had zöme a fentiek szerint Nagy-Szeben köré gyülekezett, *Bem* a Nagy-Küküllő völgyében alig talált magával szemben számottevő ellenséget; csupán báró *Heydte* őrnagy portyázó különítménye tartózkodott itten, mely *Gedeon* altábornagynak január 20-án Nagy-Szebenbe történt elvonulása után különösen a Székelyföld szemmeltartására Segesváron hagyatott vissza.¹⁾ *Heydte* január 31-én ½ század vadászból, 2 század oláh határőrből, 6 szakasz dragonyosból és ½ ütegből álló különítményével a magyarok által csak gyengén védett Erzsébetváros előtt termett s miután azt hatalmába ejtette, február 8-án Medgyes felé folytatta útját; utóbb említett városnak *Szilágyi* százados alatt ½ honvédszászlóaljából, 1 huszárszázadból és 2 lövegből álló védőrsége Paratélyig eléje ment ugyan, de *Heydte* által visszaveretvén, Medgyesen át Nagy-Selykre húzódott vissza, ahol akkor *Zsurmay* őrnagy tartózkodott, aki a szerencsétlenül végződött február 4-iki vizaknai csata után a főszeregtől elvált balszárnyhaddal Medgyes felé húzódott vissza.²⁾ *Szilágyi* százados csapatjának felvétele után *Zsurmay* még ugyanaznap, február 8-án éjjel Kis-Kapusig, onnan pedig alig néhány órai pihenő után Medgyes felé folytatta előnyomulását, ahol 9-én hajnali 4 órakor *Heydte* előőrseit váratlanul megtámadta, mire a császáriak sietve Erzsébetváros felé tértek ki, míg ellenben *Zsurmay* Marosvásárhely felé vette útját. *Heydte* ennek folytán február 10-én újból Medgyesbe vonult be, *Bem* közeledésének hírére azonban jobbnak látta kisdied csapatát Segesvárra visszavezetni. Azonban itt sem volt sokáig maradása; arra a hírre, hogy *Bem* február 15-én Medgyesre bevonult és hogy a *Kiss Sándor* alezredes parancsnoksága alatt Sepsí-Szt.-Györgyről február 10-én elindult és a Bemmell leendő egyesülés céljából Kőhalmon át Segesvárnak tartó székely had már szintén közel van, miáltal könnyen két tűz közé kerülhetett volna, *Heydte* jobbnak vélte önszántából odébb állani, ami február 16-án tényleg meg is történt. Ennek folytán a 3 székely-, a 12.

¹⁾ Lásd az I. kötet 316. és 322. oldalán.

²⁾ Lásd az I. kötet 327. oldalán.

honvédzászlóaljából, 2 huszárszázadból és 6 lövegből álló székely segélyhad február 16-án akadálytalanul bevonult Segesvárra, minek folytán egyesülése Bessel biztosítottnak volt tekinthető, kinek hada ezáltal, valamint az újból hozzája csatlakozott s a Vilmos-huszárokból, a Kress-féle $\frac{1}{2}$ század könnyű lovasból s néhány század jól felfegyverzett szatmári önkéntesből álló *Zsurmay*-hadoszlop által is tetemes erősítést nyert. És erre valóban szüksége is volt, mert már másnap híre érkezett, hogy nemcsak délfelől, Nagy-Szeben tájékáról, hanem Beszterce felől is újabb fenyegető veszély közeledése várható, amennyiben a január elején a Bukovinába kiszorított *Urban* ezredes éppen egy havi szünetelés után ismét mozgolódní kezdett. Miután említett ezredes az általa szándékolt nagyobb szabású támadó előnyomuláshoz szükséges segínyt, ismételt szorgalmazása dacára a Bukovinában parancsnokló *Malkowsky* tábornoktól meg nem kapta, csapatjainak harci kedvét felélesztendő, egy nagyobb szabású portyázó kémszemle keresztülvitelét határozta el, micélből február 4-én Pojana-Stampiban egy 900 főnyi különítményt egyesített, mely a Sivkovics-ezred egy osztályából *Kaufmann* százados parancsnoksága alatt, a Károly Ferdinánd ezred 1 osztályából *Licudi* százados parancsnoksága alatt és 1 osztály bukovinai határ-kordonistából *Majer* százados parancsnoksága alatt alakult. E nagyobbára önkéntesekből álló válogatott had élén *Urban* február 5-én reggeli 7 órakor a gyülekező helyről elindulva, 23 foknyi hidegben magas bércek között, hóborította és majdnem járatlan hegyi úton végrehajtott 20 órányi menet után február 6-án hajnalban Borgó Prund és Marossény között meglepően az utóbbi helységnél előőrson álló magyarok hátába került s az oda 3 Sándor gyalogezredbeli századdal, 1 szakasz Kóburg-huszárral és 2 löveggel előretolva volt *Kofler* századost összes csapatjaival és vonatával együtt meglepően körülkerítette és foglyul ejtette. Főladatának ily sikeres végrehajtása után *Urban* a busás prédával és a foglyul ejtett magyarokkal együtt még aznap visszaindult Pojana Stampiba, ahova minden veszteség nélkül, kivéve, hogy 45 emberének útközben a lába fagyott le, február 7-én reggeli 3 órakor érkezett meg.

Urbannak e sikeres hadi tette arra bírta az időközben altábornaggyá kinevezett *Malkowskyt*, hogy az erdély—bukovinai határ mentén összpontosult összes császári haderővel Erdélybe törjön, melynek előcsapatát *Urbannak* 6 zászlóalj gyalogságból, kevés lovasságból és 2 ütegből álló hadoszlopa volt hivatva alkotni. Utóbbi ehhez képest február 12-én csapatainak élén Borgó Prundot szállotta meg, ahonnan a Károly Ferdinánd ezred 2. zászlóalját 15 chevauxlegérszel *Fackler* százados parancsnok-

sága alatt a Felső-Szamos völgyének szemmeltartása céljából Naszódra különítette ki, míg ő maga, hadoszlopának élén másnap előnyomulását Jádíig folytatta, ahol február 17-ig veszteg maradt.

Magyar részről ezidőtájt Beszterce vidékén *Riczko* ezredes állott, akit *Bem* még január elején hagyott ott vissza Urbannal szemben s aki a marossényi rajtaütés, valamint az egész bukovinai császári hadoszlop előnyomulásának hírére, Beszterceből Király-Németibe és Szeredfalvára húzódott vissza, ahol magát elsáncolta. Csapatjainak állománya akkoron 1 székely, 1 honvédezászlóaljából, 1 osztály lengyel légióból ífj. *Woroniecki* herceg parancsnoksága alatt, 2 huszárszázadból és 1 háromfontos ütegből állott.

Urban műveletei *Riczko* ellen.

Urban február 18-ára *Riczko* megtámadását határozta el, mihez következőleg intézkedett: „A Naszódon kikülönítve álló zászlóalj akként indul, hogy Szepnyeren át menetelve és 18-án reggeli 6 órakor Magyaros elé érve, ezen helységet birtokába vegye, hogy a Király-Németiből visszaszorított lázadókat oldaltól és hátban támadhassa meg. Mihelyt a főoszlop Besztercét elhagyta, a Károly Ferdinánd ezred 1. zászlóalja, 2 század oláhhatárőr és 1 lovas szakasz 2 háromfontos löveggel *Wieser* őrnagy parancsnoksága alatt Szeredfalva felé tartanak, a lázadókat innen elűzik s megszállják a Sajó-hídat, miáltal a Király-Németi felé tartó főtámadó oszlop oldalát és hátát biztosítják. A többi csapatok *Urban* ezredes személyes vezetése alatt a Király-Németinél elsáncolt ellenséget támadják meg.”

A főoszlop éjjeltájban indult el Jádról és a megszállatlanul talált Besztercén áthaladva, reggel fél 6 óra tájban ért Király-Németi elé, ahol a helység előtt a lengyel légió tartott készülséget. *Urban* azonnal támadást rendelt, de mire a helység előtt emelt sánczatokhoz ért, *Riczko* hadának élén már készen várta az előnyomuló ellenséget. A császáriak támadása két ízben visszaveretett, a harmadszori rohamnál azonban *Riczko* golyó által találva, súlyosan megsebesülve bukott le lováról, ami csapatjait annyira zavarba ejtette, hogy a további ellenállással felhagyva, Deés irányában hátrálni kezdenek, minek fődözésére a lengyelek még jó ideig hősiiesen kitartottak állásukban.

A főoszloppal egyidejűleg *Wieser* őrnagynak is sikerült Szeredfalvát birtokába ejteni s az ottani magyar osztagokat 14 halott és sebesültnek visszahagyása mellett hátrálásra bírni.

Az elég jó rendben visszavonuló magyar hadat Magyaros előtt újabb veszedelem érte, amennyiben a Naszód felől jövő

Fackler százados ép jókor érkezett be zászlóaljával az említett helység előtt s elég volt csupán fenyegetnie a támadással, hogy a magyar had a szándékolt rendezkedéssel felhagyva, sietve Deésig meneküljön. A Kolozsvárott parancsnokló *Tóth Ágoston* alezredes kisded hadával ségélyhozólag szintén közbe akart ugyan lépni, micélből *Urban* előnyomulásának hírére el is indult Szamos-Újvár felé, de csakhamar arra a meggyőződésre jutott, hogy sokkal gyengébb, semhogy a már bekövetkezett döntés után a császáriaknak sikerrel ellenállhasson s így be kellett azal érnie, hogy Deésnél a visszavonuló magyar had támaszául szolgáljon.

Urban a visszavonuló magyarokat csak gyengén üldöztette s azután hadával Besztercére húzódott vissza, egy gyalogszázadot pedig újból Naszódra különített ki. Vesztesége a 18-iki ütközetben, osztrák feljegyzések szerint, állítólag mindössze 1 tiszt, 5 halott, 13 sebesült, míg a magyarok vesztesége ugyanezen forrás szerint 100 főnyi halottra és sebesültre, továbbá foglyokban 4 tisztre és 250 főnyi légénységre rugott. Ezenkívül a császáriak hatalmába került még 3 ágyú, 2 lőszerkocsi, több élelem- és társzekér lovastul együtt.

Bem előnyomulása Urban és Malkowsky ellen; a borgó-diossényi és borgó-prundi ütközetek.

1849. február 23-án.

Alighogy *Bem* Medgyesre bevonult, már másnap, február 16-án értesült *Urban* támadó előnyomulásáról, minek folytán a következő napon, 17-én 3 székely és a 12. honvédszászlóaljjal, a Vilmos-huszárok és Kress-vértések 1—1 századával és 12 ágyúval útnak indult Maros-Vásárhelyen át Beszterce felé, melynek környékén, Nagy-Sajón át menetelve, Szász-Budaknál már 20-ika folyamán megérkezett s így a 150 kilométernyi út mindössze 4 nap alatt tette meg.

Urban Bem előnyomulásának hírére Besztercén csak gyengébb elővédet hagyott hátra s 1300 főből és 7 ágyúból álló főerejével Jaádon át Borgó-Diossényig húzódott vissza, ahol következőleg állott fel: A Károly Ferdinánd ezred 1. és 2. zászlóalja a háromfontos lövegekkel a helység nyugati bejáratát szállotta meg, míg a ½ hatfontos üteg a Borgó hídnál állott fel, honnan a Beszterce felől jövő országútat egész hosszában tűz alá vehette; a kordon-határőrök a helység nyugati kijárata előtti magaslatokon csatárláncot vontak, míg a 2 oláh határőr zászlóalj az összes lovassággal tartalék gyanánt magában a helységben állott fel. E felállítás mögött Borgó-Prundnál már napok óta

a *Malkowsky*-hadtest másik, *Fischer*-dandára állott, melynek állománya 2800 főnyi gyalogost, 140 lovast és 6 löveget számlált; maga *Malkowsky* a hadosztálytartalékkal Marossényban ütötte fel főhadiszállását.

Bem február 21-én Szász-Budak felől jöve, megtámadta *Urban* elővédjét s kiüzte azt Besztercéről, ahova aztán másnap *Tóth* alezredes is beérkezett hadával Deésről. Az egyesült had 23-án folytatta támadó útját Borgó-Prund felé s déltájban Ruszból kibontakozva, *Bem* rövid ideig tartó lövegharc után a döntő támadás keresztülvitelére adott parancsot. *Urban* egyideig kirtartott állásában, de miután látta, hogy *Malkowsky* részéről a kért támogatásban nem részesül, a harc félbeszakítását és miután egy korábbi paranccsal Naszódon álló különítményét is magához vonta, a visszavonulást megkezdését határozta el, melyet egyelőre csak Borgó-Prundig hajtott végre, ahonnan a *Fischer*-dandár időközben *Malkowsky* parancsa folytán Marossényig húzódtott vissza. Borgó-Prundnál *Urban* újból harcrendbe állította csapatjait és pedig a Károly Ferdinánd-ezred és kordon-határőrök 1—1 osztálya a helység előtti kerteket és egyenként elszigetelten álló házakat szállotta meg; ezek mögött az úttól délre a $\frac{1}{2}$ hatfontos üteg, attól északra pedig egy ottani záporpatak elrombolt hídja mögött, 4 háromfontos löveg állott fel. A két Károly Ferdinánd-ezredbeli zászlóalj a jobbszárnyon az ágyúk mögött jobbra s azoktól még jobban északra, az állás jobbszárnya ellen netán intézendő támadás elhárítására a 2 oláh-határőrszászlóalj állott fel. A dragonyos század 1 chevauxlegerszakasszal és 1 Sivkovics-ezredbeli gyalogoszállal tartalék gyanánt Borgó-Prund helységben maradt.

Bem a császáriak által újonnan elfoglalt állás előtt késő délután megjelene, hadoszlopát újból támadáshoz csoportosította, miből egész estig tartó csatározás keletkezett, amidőn *Urban* a további ellenállással felhagyva, csapatjainak visszavonulást parancsolt, mely még az éj folyamán Marossényig, onnan pedig másnap, korán reggel a *Fischer*-dandár hátrahagyása mellett Tihucáig hajtattott végre. A február 23-án vívott ütközetekben az *Urban*-dandár állítólag mindössze 25 halottat és 15 sebesültet vesztett; a magyarok vesztesége ismeretlen. *Bem* 24-ikére üldöző előnyomulást parancsolt s midőn hadának éle Marossény előtt megjelent, a *Fischer*-dandár sietve vonult vissza s többé a Bukovina kellő közepéig meg sem állott. Erre *Bem* csapatjait Marossénynél gyülekeztette s a még mindig Tihucánál álló *Urban* megfigyelésére, miután azt tovább is üldözni nem állhatott szándékában, csupán gyengébb osztagokat küldött ki. *Urban* Tihucánál március 6-ig maradt meg, amidőn

ismét a határ mögé, a tél folyamán Kimpolung és Wama körül elfoglalt állásokba húzódott vissza s egyidejűleg a parancsnokságot, miután ő maga is a hadánál már nagyon elharapódzó tifusz betegségbe esett, *Springensfeld* alezredesnek adta át.

Ezen események után a hadiszínhely ezen részén június haváig, amidőn az egyideig szünetelő csatazaj az egész országbán ismét újult hévvel lánglobbant, említésre méltó cselekmények nem fordultak elő.

Dolgát *Bem* a határ mentén ekként a lehető legjobban elvégezvén, Beszterce katonai parancsnokául *Tóth Ágoston* alezredes nevezte ki, akinek hadát a magával hozott 3 székely és a 12. honvédszászlóaljjal tetemesen megerősítette. *Tóth* helyett Kolozsvár katonai parancsnoksága báró *Kemény Farkas* alezredesre szállott át. Besztercéről *Bem* Deésre és Nagy-Bányára utazott, ahol hadteste számára nagymennyiségű lökéskészlet szállítása iránt intézkedett; azután pedig ismét Medgyesre sietett, ahol távolléte alatt az ott visszahagyott védőrség feje fölé a császári főserégnek odanyomulása folytán ismét vészterhes felhők kezdének gyülekezni.

A medgyesi csata.

11. számú melléklet.

Az első csatnap 1849. március 2-án.

Puchner altábornagy a piskii csata után a közvetlen parancsnoksága alatt álló császári had zömét valószínűleg abban a hiszemben, hogy *Bem* nemsokára egy újabb összeütközés alkalmát keresni fogja, Nagy-Szebenben és környékén helyezte el és minden intézkedést megtett egy, az említett város környékén sikerrel elfogadandó csatára nézve; így többek között egy dandárt előörsi szolgálatra Nagy-Csürbe helyezett el, a Brassóban elhelyezett *Schurttner*-dandár felér pedig szintén Nagy-Szebenbe rendelte s végül báró *Heydte* őrnagynak meghagyta, hogy különítményével további parancsig Ujegyházánál (Leschkirch) tartózkodjék, nehogy *Bem* ebben az irányban nyitott útra találjon. *Heydte* különítménye ezidőtájt a Károly Ferdinánd-ezred kombinált zászlóaljából, az oláh hatáőrezred 2 századából, 2 $\frac{1}{2}$ század savoyai dragonyosból és $\frac{1}{2}$ háromfontos ütegből, továbbá 5 század segesvári nemzetőrből állott s állománya, az utóbbiakat nem számítva, 818 főnyi gyalogságot, 160 lovast és 4 löveget számlált.

Február 17-én híre érkezett *Urban* marossényi sikeres rajtaütésének, mire a főhadparancsnok vezérkari főnöke, *Teutsch* őrnagy minden áron arra akarta bírni *Puchnert*, hogy támadólag

előnyomulva, *Bemet* Medgyesnél, összhangzásban az észak felől előnyomuló *Urban*nal két tűz közé szorítsák, ámde *Puchner* egyelőre sehogy sem akart ráállani erre a proпозиcióra. Február vége felé az olasz hadszíntéren igen jó hírnévre szert tett *Maroicic* vezérkari őrnagy érkezett be Szebenbe, hogy Erdély főhadparancsnoka mellett a vezérkari főnökséget elvállalja s miután az *Urban* által Király-Németinél kivívott győzelem hírére ez is a támadó előnyomulás mellett kardoskodott, *Puchner* végre engedett a közkívánatnak.

A Szeben tájékán összpontosult hadtest a szándékolt támadáshoz a következő újabb beosztást nyerte:

Hadosztályparancsnok gyanánt a megbetegedett *Gedeon* altábornagy helyett *Kalliany* tábornok osztatott be.

I. dandár, van der Nüll ezredes.

A 41. sz. Sivkovics sorgyalóezred 1. és 3. zlja,
 a 31. sz. Leiningen sorgyalóezred 3. zlja,
 az 1. sz. oláh határezred 1 zászlóaljja
 a savoyai dragonyosok 2 százada,
 1 hat- és 1 háromfontos üteg
 állomány: 2480 gyalogos, 180 lovas és 12 löveg.

II. dandár, báró Stutterheim ezredes.

A 63. sz. báró Bianchi sorgyalog ezred 1. és 2. zlja,
 az 51. sz. Károly Ferdinánd sorgyalog ezred 3. „
 az 1. oláh határőr ezred 3. „
 a székely huszárok 2 százada,
 1 hat- és 1 háromfontos üteg,
 állomány: 2530 gyalogos, 166 lovas és 12 löveg.

Tartalék-dandár, báró Uracca alezredes.

A 24. sz. Parmai herceg sorgyalog ezred 3. zlja,
 a 62. sz. báró Tursky sorgyalog ezred 3. és tart. zlja,
 Uracca gránátos zászlóalj,
 Szász vadászok $\frac{2}{3}$ zászlóalj,
 Bukovinai határ-kordonista $\frac{1}{3}$ zászlóalj,
 Miksa főherceg chevauxlegersek, 8 század,
 1 tizenkét-, és 1 hatfontos üteg,
 állomány: 2740 gyalogos, 580 lovas és 12 löveg.

Az egész hadtest állománya: 13 zászlóalj, 12 lovas század és 6 üteg; összes létszáma: 7750 gyalogos, 926 lovas és 36 löveg.

A Medgyesnél álló magyar had megtámadása március 3-ikára szándékoltatott, mire nézve a következő intézkedés adott ki: *Van der Nüll* dandára február 28-án Szelindeken (Stol-

zenburg) összpontosul s március 1-én Egerbegyig (Arbegen), 2-án Asszonyfalváig (Frauendorf) nyomul előre. A másik két dandár március 1-én követi az előbbit, mellyel 3-án Asszonyfalván egyesülnek, honnan a további előnyomulás a csatához kezdetét veszi. Az ellenség jobbszárnya ellen intézendő tüntető támadás keresztülvitelére Vévers százados parancsnoksága alatt a Leiningen ezred 3. zászlóalja, 1 dragonyos szakasz és 1/2 háromfontos üteg *van der Nüll* dandárából Sorostélyra különítették ki oly megfigyeléssel, hogy március 1-én, a gyulafejevári véderőség egy osztaga által támogatva, Balászfalvát támadja meg s miután az ott álló ellenséges hadoszlopot elűzte, 3-án ismét dandarához vonuljon be." *Heydte* portyázó különítményének 2-án Martonfalvára, 3-án Szász-Almádra (Almen) kellett előnyomulnia, hogy onnan a Medgyes ellen intézendő fő támadással egyidejűleg Muzsnán (Meschen) át az ellenség balszárnya ellen működjék. Nagy Szében védelmére *Skariatín* tábornok maradt vissza már korábban oda bevonult orosz hadával.

A magyarok részén *Bem* elvonulása után Urban ellen, *Czetz* ezredes főparancsnoksága alatt Medgyesen és Segesvárott az alábbi csapatok maradtak vissza:

Gyalogság:

A Máriássy-zászlóalj	800 fő
a 11. honvéd zászlóalj	900 „
a 24. honvéd zászlóalj	400 „
az 55. honvéd zászlóalj	800 „
az 1. székely zászlóalj	1000 „
a 7. torontáli zászlóalj	800 „
a szatmári önkéntesek	260 „
a 4. honvéd zászlóalj 4 százada	400 „
az aradi mozgók	200 „
a 4. székely zászlóalj*)	2000 „
összesen:	7560 fő.

Lovasság:

Württemberg-huszárok	300 lovas
Mátyás-huszárok	400 „
Vilmos-huszárok	120 „
Kóburg-huszárok	300 „
Székely-huszárok	300 „
összesen:	1420 lovas

Tüzérség:

6 üteg	36 löveg
--------	----------

*) Csak részben felfegyverezve, részben pedig csak kaszákkal ellátva.

Ebből Segesvár védőségét és egyéb kikülönített csapatokat levonva, marad a Medgyes körüli harcokra mindössze 6600 főnyi gyalogság 1000 lovassal és 30 löveggel.

A kétnapi kemény tusa a Nagy-Küküllő balpartján, a Kis-Kapus és Medgyestől délkeletre elterülő magaslatokon, a döntő harcok pedig a Nagy-Ekemező helységgel szemben fekvő területen játszódtak le, melyen belül különös említést érdemel az Akasztófahegy tövénél az országút mentén épült korcsma, melyet 1849-ben erős palánk vett körül, továbbá az igen mély bevágású s meredek oldalfalakkal bíró Ivánfalvi patak, jobbspártján az előterepet uraló magaslat csoportozatokkal, amelyeknek hosszában *Czetz* tulajdonképeni s futólagos sáncokkal is megerősített védővonalát választotta. Az említett szilárdan épült korcsma, illetőleg az országút és a Küküllő között vizenyős rétek terültek el, melyeken több téglavető kemence az azokat körülvevő vizes gödrökkel a mozgást még jobban akadályozták.

Czetz a császáriak előnyomulásáról értesülvén, Kis-Kapusba *Herkalovics* őrnagy parancsnoksága alatt 1 zászlóaljat 1 lovas századdal és 6 löveggel rendelt ki oly meghagyással, hogy ezen különítmény az ellenség előnyomulását mindaddig tartóztassa fel, míg a sereg zöme a kijelölt védőállásban elhelyezkedik.

Március 2-án reggeli 9 órakor *van der Nüll* dandára parancsához képest Asszonyfalvát érte el s laktáborkörletének biztosítására Kis-Kapus felé előrsöket tolt előre, melyek útközben a *Herkalovics* különítmény előőrseire bukkanván, azokkal harcba bocsátkoztak. *Herkalovics* erre egész erejével előőrseinek támogatására indult s körülbelül egy óra hosszáig sikeresen tartotta magát a Kis-Kapus és Asszonyfa közötti magaslatokon, de miután lassankint az egész *van der Nüll* dandár harcba bocsátkozott, a magyar elővéd-csapatok kénytelenek voltak harcolva a főállás felé visszahúzódni, majd a mögé kerülve, *Herkalovics* Medgyesen tartalék viszonyban állott fel.

Van der Nüll a hátráló magyarokat követve, egészen a fentebb említett korcsmaig jutott, melynek megszállására az egyik Sivkovics zászlóaljat, az attól jobbra fekvő magaslatokra pedig az oláh határőr-ezred zászlóalját rendelte ki; a hatfontos üteg a korcsma és országút mentén vonult fel, míg a dandár fennmaradó része, vagyis a másik Sivkovics zászlóalj, a savoyai dragonyosok $1\frac{3}{4}$ százada és $\frac{1}{2}$ háromfontos üteg, egyelőre tartalék viszonyban a magaslatok mögött fedve állott fel.

Ezalatt *Czetz* csapatjait az Ivánfalvi patak mögötti előkészített állásba helyezte el, *Hrabovszky* alezredest pedig a torontáli zászlóaljjal, 1 osztály huszárral és 4 löveggel a balszárny

biztosítása céljából Muzsna (Meschen) felé tolta előre. Ekkor jelent meg *Bem* a csatatéren, aki az elmúlt éj folyamán érkezett meg Marosvásárhelyről Medgyesre, és hosszas fontolgatás nélkül a *Czetz* által szándékolt védelem helyett a korcsmánál elhelyezkedett császáriak ellen támadást parancsolt, melyet az előbbre rendelt ütegek támogatása alatt a *Bánffy* alezredes parancsnoksága alá helyezett 11. és 24. honvéd zászlóaljnak kellett keresztül vinnie. Ebből a korcsma birtokáért csakhamar igen makacs harc keletkezett. A 11. honvéd zászlóalj rettenthetetlen parancsnokának, *Inczédy Samu* őrnagynak vezetése alatt a pusztító ellenséges ágyú- és puskatüz dacára ismételten indult rohamra a korcsma ellen, melyet végre megközelíteni sikerült; vele lépést tartva, a 24. honvéd zászlóalj is felkapaszkodott a korcsmától délkeletre fekvő magaslatokra, de még mielőtt ott lábát megvetnie sikerült volna, az ujonc és még kevésbé harcedzett zászlóalj az oláh határőrök ellenlökeme által újból a mélységbe dobatott vissza, ami természetesen a 11-ik zászlóaljra is visszahatást gyakorolt. Ámde *Inczédy* nem egykönnyen tágitott s a hamarjában újból rendezkedett zászlóaljjal, támogatva a *Máriássy* zászlóalj által, ismét rohamra indul, minek folytán a korcsmánál felvonult ellenséges lövegeket is állásuk odahagyására kényszeríti.

Így hullámozott a harc teljes 5 órán át változó szerencsével ide-oda, amidőn *van der Nüll* a tartalékban álló *Sivkovics* zászlóaljat személyesen az első vonalba vezette előre s a magyarokat újból visszavonulásra kényszerítette, sőt, hogy pillanatnyi előnyét gyorsan ki is aknázza, dragonyosait az országút mentén a hátráló és kissé megbomlott magyarok üldözésére támadásra rendeli; ámde a téglavetőknél fedve álló *Zsurmay* őrnagy és *Bethlen* alezredes a *Vilmos* és *Mátyás* huszárokkal villámgyorsan a helyszínén terem s nemcsak a dragonyosokat vetik vissza, hanem a már üldözni készülő császári gyalogságot is megállítják. *Inczédy* a kedvező alkalmat felhasználva, újból összeszedi zászlóalját és támogatva az 55. honvéd zászlóalj és a *Károlyi* őrnagy által vezetett *Württemberg* huszárok által, este 6 óra tájban még egy elhatározó rohamra indul a császáriak ellen s azokat a korcsma mellől határozottan visszanyomja. Miután időközben a *Bem* által újból visszarendelt 24. honvéd és a *Máriássy* zászlóalj is sikerrel nyomult előre a korcsmától délkeletre fekvő s a császáriak által csak gyengébben megszállott magaslatok ellen, *van der Nüll* erzedes maroknyi hadával kifejtett több mint 7 órai hősie védekezés után a visszavonulás megkezdését határozza el, melyet Asszonyfalva felé meg is kezd, ahol az erősen megviselt csapatokat az időközben oda bevonult *Stutterheim* dandár vette

fel. Az *Uracca* tartalék-dandár e napon csak Nagy-Selykig (Marktschelken) jutott.

Bem a visszavonuló császáriakat, bár már este 9 óra felé járt az idő, Kis-Kapusig üldöztette, ahol még egy ideig tartó utcai harc keletkezett; ezután *Bem* még majdnem másfél óra hosszat már csak tűzérével dolgozott, melynek gránátjai Kis-Kapus egy részét felgyújtották.

A magyarok győzelmével végződött első csatanap mindkét részen tetemes áldozatokat követelt, bár *van der Nüll* veszteségét osztrák források csak 16 halottra és 83 sebesültre, az eltűntek számát pedig 189 főre teszik. A magyarok részén csupán csak a 11. zászlóalj állítólag 300 főt veszített, *Inczédy* őrnagy pedig megsebesült; a lovasság szintén sokat szenvedett; egyébként az összes veszteség nagysága ismeretlen.

A második csatanap 1849. márc. 3-án.

Már előbb említettük, hogy *Puchner* a medgyesi csatát tulajdonképen csak március 3-ikára tervezte s a 2-iki komoly harc *Bem* egész hadával szemben csak nem várt körülmények közbejátszása folytán s a főparancsnok terve és akarata ellenére következett be. Az említett dandárnak 2-án szenvedett kudarca *Puchnert* úgy látszik kissé gondolkozóba ejtette; csakis ennek tulajdonítható, hogy a tervezett támadás keresztülviteléhez csak 3-án délután fogott, látván, hogy *Bem* 2-iki győzelmét nem használja fel a támadólagos előnyomulás megkezdésére.

A támadás a *Stutterheim* és *van der Nüll* dandárok által Kis-Kapus felől arcban volt végrehajtandó, mialatt egy megke-rülő oszlopnak a magyaroknak a megelőző napon felfedezett, az Ivánfalvi patak mögötti elsáncolt állását oldalban kellett megtámadnia. E célra *gróf Daun* őrnagy a Parma ezred 3. zászlóaljával, 2 század vadással és a bukovinai határ-kordonistákkal már 3-án hajnalban indított el Nagy-Selykről Szász-Ivánfalva felé, hogy oda beérkezve, *Heydte* különítményével együtt, melynek tevékenységéről alább leend szó, haladéktalanul támadásba menjen át. Megjegyzendő továbbá, hogy a Balázsfalva megtámadására kirendelt *Vévers* különítmény már Sorostélyről vonult be 3-án délelőtt állományilletékes dandárához, miután tudomására jutott, hogy a balázsfalvi magyar őrség már a gyulafehérvári oszlop elől minden ellenállás kifejtése nélkül elhagyta helyét s így *Vévers* százados a további előnyomulást Balázsfalva felé céltalannak vélte.

Március 3-án déltájban, miután az *Uracca*-dandár is beérkezett Asszonyfalvára, *Kalliány* tábornok intézkedésszerűen megkezdte támadó előnyomulását a *van der Nüll* és *Stutterheim* dan-

dárokkal Kis-Kapus irányában, mely helység előtt azok délután 2 óra tájban harchoz fejlődtek.

Bem Kis-Kapuson *Bethlen* alatt csak egy 2 lovas századból és 4 lövegből álló gyenge különítményt hagyott s hadának zömét a Nagy-Ekemező (Gr. Probstdorf) és Mártontelke (Mortesdorf) között elterülő hegyhát északi erdőmentes lejtjén, tehát a 2-iki harcban oly nevezetes szerepet játszott korcsma körül, illetőleg az annak közelében elfolyó tarpatak balparti magaslatain (a részletes térképen „Breit Eichenrück”) állította csatarendbe s hogy ezen állását baloldali támadások ellen biztosítsa, *Zsurmay* őrnagyot 4 gyalog-, 1 lovas századdal és 2 löveggel Baromlaka (Wurmloch) felé különítette ki. A főállásban a magaslat gerincét a gyalogság, a hegylejtőt pedig az országút mentén az összes tüzérség foglalta el, míg a lovasság ettől jobbra hátul, az országút és a Küküllő között állott fel.

Kis-kapus gyenge őrsége a tulnyomó ellenséggel szemben hamar ott hagyta helyét, mire *Kalliány* dandáraival Kis-Kapuson túl előrenyomulva, *Bem* hadállásával szemben következőleg helyezkedett el: a két dandár hatfontosai az országút mentén vonultak fel; ezektől jobbra a magaslat lejtjén a Leiningen és Károly Ferdinánd ezredek 3-ik zászlóaljai fejlődtek; a két dandár többi csapatai Kis-Kapus mellett, illetőleg a részletes térképen „Schemert Ebene”-nek jelzett magaslat mögött fődve állottak fel s végül legvégső tartalék gyanánt az *Uracca*-dandár Asszonyfalvánál maradt vissza, melynek 12 fontos ütegeiből *Maroicič* őrnagy 2 löveget a „Schemert Ebene” magaslat kupjára vonszoltatott fel, micélből minden löveg elé 10—10 lovat kellett befogni.

Ezen felvonulás befejezte után mindkét részről délutáni 3-tól 5 óráig tartó heves lövegharc vívatott, melyben hatás tekintetében elvégre is a császáriak emelkedtek túlsúlyra, amennyiben *Bem* 6 ágyúja leszereltetett, 1 lőszerkocsija pedig légbe röpült. Erre aztán *Kalliány* nemcsak az ellenséges tüzérséget, hanem a hegytetőn levő gyalogságot is lövette ágyúiból, ami ez utóbbit szintén csakhamar megrendítette. Ekkor aztán a Tursky ezred 3. zászlóalja *Maroicič* őrnagy parancsára a magaslatok gerincén át az erdő mentén *Bem* balszárnya felé átkaroló támadásra indult, miáltal ez a zászlóalj *Bem* közép- és balszárny gyalogságának legnagyobb részét magára vont; erre az eddig a közép mögött tartalékban álló Bianchi és Sivkovics zászlóaljak gyorsan a délfelé elhúzódtott magyarok által elhagyott, illetőleg már csak gyengén megszállott magaslatokra nyomulnak előre s azokat nagyobb ellenállás nélkül birtokukba ejtik. A gyalogság visszaveretése folytán a tüzérség sem tarthatta magát tovább, bár *Bem* oly makacsul tartott ki lövegeivel állásában, hogy az el-

lenséges gyalogság egy csoportja már öt is körülkerítette s maga a fővezér is csupán egy Württemberg huszár szakasz merész közbevágásának köszönhette megmenekülését. De a lelkes vezér, alig hogy ismét szabadon érezte magát, lövegeivel újból állást akart foglalni, de az ellenség erősen utána nyomult és lehetlenné tette azt s így most már este 7 óra tájban az egész magyar had felbomolva, feltartóztatlanul futott az Ivánfalvi patak mögött előkészített s a tartalék által már kezdettől fogva megszállott állásába, ahol *Czetz* a visszavonulókat a lehetőséghez képest rendezte és a sáncok megszállására útasította.

Zsurmay, bár Baromlakánál előretolt állásában meg nem támadtatott, az általános helyzetre való tekintettel Szász-Ivánfalvára húzódott vissza.

Az Ivánfalvi patak mentén e szerint újból rendszeres harc keletkezett, melyben eleinte kiválóan a tüzéség vitte a főszerepet. Ezalatt beérkezett Marosvásárhelyről a 4. honvéd zászlóalj, valamint a tartalék által saját balszárnyának biztosítására már a délelőtt folyamán Muzsna (Meschen) felé kikülönítve volt szatmári önkéntesek és úgy látszott, mintha ezen újabb osztagok megjelenése a császáriakat egyidőre utánnomulásuk lassítására bírta volna, amit *Bem* kiaknázni akarván, friss osztagait rohamra indította. Ámde a Leiningen, Károly Ferdinánd és Tursky zászlóaljak ekkor már az erdős magaslatokon át észrevétlenül az Ivánfalvi patak jobbparti magaslataira jutottak fel s rohamoszlopokba tagozva s a magyarok állását oldalazva, a szatmári önkéntesekre és a 4. honvéd zászlóaljra vetik magukat, minek folytán azok az összeütközést be sem várva, önként térnek ki a kevés kilátást nyújtó összezapás elől; ezáltal azonban az oldalában fenyegetett egész állás tarthatatlanná vált s *Bem* csapatjai futva kerestek menedéket Medgyes védőfalai mögött. Miután időközben teljesen besötétedett, *Puchner*, nehogy Medgyesnél kellemetlen utcai harcba keveredjék, minden további üldözéstől eltekintett s fáradt csapataival a magyaroktól elfoglalt védőállásban töltötte az éjt.

Most pedig pótlólag a *Heydte* és *Daun* különítmények tevékenységéről kell még megemlékeznünk. *Heydte* őrnagy különítményével március 2-án utasításához mértén Mártonfalvára menetelt s ezen helységbe érve, meghallotta a Kis-Kapus felől áthangzó ágyúszót, minek folytán a különítmény rövid pihenő után Szász-Almádra folytatta útját. Itt este a *van der Nüll* dandár visszavonulásáról értesült, mely körülmény arra bírta *Heydtét*, hogy azonnal Mártontelkére meneteljen. 3-án délelőtt a különítmény megint csak Szász-Almádra menetelt vissza; s miután Muzsna (Meschen) felé kiküldött járőrei ellenség közellétét jelentették, *Heydte* 3 századot küldött a Muzsnától délre fekvő

magaslatra, ahol azoknak a szatmári önkéntesekkel jelentéktelen csetepatéjok volt. Az erről szóló jelentésből *Heydte* arra a meggyőződésre jutott, hogy a magyarok balszárnyukon résen vannak, minek folytán ő további működését az ellenség balszárnya ellen céltalannak vélvén, különítményével Mártonfalvára vonult vissza, ahol a késő délután Medgyes felől áthangzó ágyúlövések dacára veszteg maradt. 4-én reggel *Heydte* 2 gyalogszázadot 1 drago-nyos szakasszal Muzsnára küldött előre, honnan csakhamar azt a jelentést kapta, hogy a magyarok veszített csata után Erzsébetváros felé vonultak vissza, ami arra bírta *Heydtét*, hogy különítményével még aznap Riómfalván át Berethalomra meneteljen, ahol március 6-ig veszteg maradt.

Daun hegyen-völgyön keresztül véghezvitt igen fárasztó menet után ép abban az időben érkezett meg Szász-Ivánfalva előtt, midőn a magyarok nem a legjobb rendben vonultak be a hasonló nevű patak mögötti megerősített állásba. *Daun* a kedvező alkalmat kiaknázni akarván, hadoszlopát a szándékolt megkerüléshez akként fejlődttette fel, hogy a bukovinai határ-kordonistákat csatláncba oszlatta, kiket második vonalban a vadászok, ezeket pedig tartalék gyanánt az oszlopba alakult *Parma* zászlóalj követte. Ekként harchoz csoportosult különítményével *Daun*, Szász-Ivánfalvát jobbra hagyva, megkezdte támadó előnyomulását Medgyes felé; de alig ért a patak tulsó partjára, midőn *Zsurmay* őrnagy, aki mint tudjuk időközben Ivánfalvára vonult vissza és ott észrevétlenül húzta meg magát különítményével, hirtelen előretör rejtekéből és *Daunt* hátulról és oldalban meglepően támadja meg, ami a császáriakban oly zavart és rendetlenséget okoz, hogy azok a szélrózsa minden irányában széjjelfutva, a közeli erdőben kerestek menedéket; mindazonáltal *Daun* veszteségét császári források mindössze 72 halottra, sebesültra és fogolyra teszik. A csata általános sorsára azonban ezen minden esetre érdekes epizód befolyást már nem gyakorolhatott és *Zsurmay* a főhadoszlop menekülését látva, kénytelen volt Berethalmon (*Birthälm*) át Erzsébetváros felé visszahúzódni, ahova a főerővel a Küküllő jobb partján visszavonult *Bem* serege zömével, miután útközben a félreértés folytán Segesvár felől csak későn segítségére jövő *Kiss* alezredest is fölvette hadoszlopával, éjfél után 1 órakor érkezett meg.

A császáriaknak a második csatanapon szenvedett veszteségét osztrák források, *Daun* előbb említett veszteségét nem számítva, halottakban mindössze 1 tisztre és 26 főnyi légénységre, sebesültekben 1 tisztre és 137 főnyi légénységre, eltűntekben pedig 59 főre, összesen tehát 224, *Daun* veszteségével együtt 296

emberre teszik. A magyarok vesztesége Gelich szerint 100 halottból, 200 sebesültből és ugyanannyi elfogottból állott.

Puchner március 4-én hajnalban, miután a magyarok elvonulásáról értesült, csapatjaival Medgyesbe vonult be, ahol — ahelyett hogy győzelmét hathatós üldözés által kiaknázt volna — két napi pihenőt tartott.

Bem 5-én reggel vert hadával Segesvárra ért s azonnal hozzálatott a különben is megerősített és torlaszokkal ellátott város elsáncolásához s azonnal gondoskodott, hogy a Székelyföldről erősítéseket és kellő számú lökészletet kapjon, Kolozsvárra pedig hasonló célból *Herkalovics* őrnagyot rendelte ki. Így és ehez hasonlóan tevékenykedett *Bem* Segesvár körül, nap nap mellett várva az ellenség újabb támadását, de az csak nem akart bekövetkezni. Végre március 8-án déltájban láthatóvá lettek az ellenséges oszlopok Holdvilág (Haltvelagen) felől, mire *Bem* serege gyorsan elfoglalta a már előre kijelölt helyet. Amde a császáriak az egyszer csupán tüntettek s így *Bem Bethlen* alvezredes dandárát Dánoson hagyva, serege fenmaradó részével az éj tartamára estefelé újból Segesvárra huzódott vissza. A március 9-én reggel Holdvilág, Bese és Keresd felé kiküldött járőrök csakhamar azt jelentették, hogy a császári hadak az elmúlt éj folyamán egymást követő kisebb oszlopokban a medgyes—segesvári úttól délre mellékutak felhasználásával kelet felé vonultak el. *Puchner* ugyanis a Medgyesen tartott kétnapi pihenő után a támadó műveletek folytatását határozta el, miután azonban *Bem* segesvári állását igen erősnek vélte, inkább annak megkerülését határozta el, mire nézve a következő intézkedést bocsátotta ki: „*Báró Heydte* őrnagy portyázó különítménye 6-án Berethalomról Valdhidra (Waldhütten), 7-én pedig Sároson át a segesvári országútra menetel s feladata Holdvilágnál a Küküllő bal partján állást foglalva, az ellenséggel, kinek előcsapatjai Dánoson (Dunersdorf) vannak, elhítenni, hogy az egész császári sereg arra felé nyomul előre; a 7-ikéről 8-ikára hajló éjjel a különítmény Besére (Beschendorf) menetel, hogy ezen helység megszállása által a hadtest balszárnyát biztosítva, a bekövetkezendő támadásnál szintén közreműködjék. Medgyesen a Tursky-ezred 3 százada marad vissza védőrség gyanánt. *Gróf Alberti* százados 1½ dragonyos századdal Medgyesről a Küküllő jobb partján Erzsébetvároson át Marosvásárhely felé portyáz, hogy az összeköttetést az északi (Urban-) hadtesttel helyreállítsa. Maga a hadtest 6-án Medgyesről Riómfalvára (Reichendorf), 7-én Szt. Ágothára (Agnethlen), 8-án pedig Hégenre (Henndorf) és Apoldra (Trappold) menetel s innen Segesvár ellen támadásra indul. Ez utóbbinak déli része hegyszorosban

fekszik, melyet a tőle délre elterülő magaslatok teljesen uralnak; ha ezeket birtokunkba ejtjük, úgy a szorosban álló ellenség könnyen a teljes elvágtatás veszélyének van kitéve." A szándékolt oldalmenet intézkedésszerűen baj nélkül végre is hajtatott, megjegyzendő azonban, hogy *Heydte* Besét nem 7-én éjjel, hanem csak 9-én délelőtt érte el.

Nagy-Szeben bevétele.

1849. március 11-én.

Mihelyt *Bem* március 9-én reggel a császáriak kerülő mozdulatáról értesült, egyet gondolt s nyomban kiadta a parancsot a Szebenbe való indulásra, minek folytán a sereg, dícséretére legyen mondva, két órával a vett parancs után, tehát még ugyanaznap délelőtt 11 órakor utnak indult a Küküllő bal partján Medgyes felé s szakadó esőben végrehajtott menet után éjjel után 2 órakor Paratélyig (Pretai) jutott.

A Medgyesen volt 3 császári század, a *Bem* előnyomulásának hírére portyázó csapatjával szintén oda huzódott *Alberti* századossal együtt 10-én reggel sietve hagyta el a várost, melyet *Bem* délelőtt 9 órakor szállott meg csapatjaival. Medgyesen *Pereczy* alezredes alatt mintegy 1500 ember 4 ágyuval maradt vissza, a sereg fenmaradó része pedig néhány órai pihenő után Nagy-Selykig folytatta útját, ahova éjjel után 1 óra tájban érkezett meg. Másnap reggel 6 órakor a sereg ismét tovább indult s Szelindekre (Stolzenburg) érve, déli pihenőt tartott; innen 12 órakor elindulva, délután 4 órakor Nagy-Csürből (Gross Scheuern) bontakozott ki, melynek déli kijáratánál a sereg csatarendbe állt.

Nagy-Szebenben *Puchner* elvonulása után a császáriak részéről *Pfersmann* tábornok maradt vissza mintegy 2 gyalog zászlóaljjal, megfelelő számú lovassággal és tüzérséggel s azonkívül *Skariatín* ezredes 1960 főnyi gyalogos, 120 kozák és 6 lövegű álló orosz hadoszlopával.

Bem közeledtének hírére, ami különben medgyesi megverése után szinte hihetetlennek tűnt, a szebeni osztrák-orosz védőrség a várostól északra elterülő sikon, a nagycsüri magaslatok alján harchoz fejlődött és pedig az orosz csapatok a műüttlől nyugatra, a császáriak attól keletre. A két zászlóaljnyi szebeni nemzetőrség a nagy körúton, Medgyes volt védőrsége *Alberti* százados különítményével együtt pedig magában a városban állott fel tartalék gyanánt. *Bem* mindenekelőtt tüzérségét vonultatta fel az országút mentén a magaslaton, melynek eléggé hatásos tüzét az orsz gyalogság példás rendben állotta ki, sőt a

magaslatokra előretolva volt rajvonalak is hősies ellenállást fejtettek ki a feléjük előnyomuló magyar gyalogsággal szemben. Ezalatt *Skariatín* kozák osztálya rohamra indult *Bem* jobb szárnya ellen, de az ott levő üteg által kartácstűzzel fogadtatván, teljesen széjjel robbantva menekült el saját gyalogságának balszárnya mögé s többé egész nap nem mutatta magát.

Időközben *Bem* mindig több és több gyalogságot vont az első harc vonalba, minek folytán *Skariatín* kissé hátrább fekvő állásba húzódott vissza. A kedvező alkalmat felhasználandók, a Württemberg huszárok Szt.-Erzsébet (Hammersdorf) irányában, a Kóburg- és Vilmos huszárok pedig *Kiss* alezredes által vezetve, az orosz hadállás balszárnya s különösen egy ottan izoláltan álló üteg ellen rohamra, a székely gyalogosok pedig az ellenség közepe ellen szuronyrohamra indulnak, minek folytán az osztrák-orosz hadak este 7 óra tájban a város védő sáncai mögé húzódtak vissza. Erre *Bem* tüzéségét is előbbre vonultatta s az erődítvényeket s a várost gránátokkal lövette. Ezalatt annyira beesteledett, hogy *Bem* a város tulajdonképeni bevételét már-már a következő napra akarta halasztani, amidőn az egy székely-, a 11. honvéd zászlóaljjal és egy vadász-osztállyal még Paratélyból Muzsnán (Meschen), Baromlakán (Wurmloch) és Sályán (Schaal) át az ellenség jobb oldalába kikülönített *Bethlen Gergely* alezredes a város előtt megjelenve, a már elalvó félben levő harcnak újabb tápot ad s az ellenséget mihamar a város elhagyására bírja, úgy hogy abba *Bem* győzelemittas serege este féltíz óra tájban örömjongva vonul be és itt az ellenség által visszahagyott nagymennyiségű ruházati cikkeket, fegyver-, töltevény és élelmi készleteket, valamint 21 ágyut, ezek között a vizaknai csatában elveszített lovas üteget is birtokába ejtette.

Az ellenség az éj folyamán és a következő nap reggelén egészen a Vöröstorony szoros bejáratáig, Talmácsig, kisebb császári osztagok Zóod és Talmacselig húzódtak vissza, ahol március 16-ig bántatlanul maradtak.

Az orosz csapatok a több mint 4 órai harc alatt mintegy 200 főt vesztek halottakban és sebesültekben; a magyarok vesztesége 40 halott és 98 sebesült.

Bem a csatára következő éjjel a magával vitt s csak dsidákkal ellátott mintegy 2000 székely önkénteseit felszereltette és szuronyos fegyverekkel látta el és azokkal a 11. honvéd- és a Máriássy zászlóalj állományát 1360 emberre egészítette ki s azonkívül *Bánffy* és *Pereczi* kikülönítve volt mintegy 4000 főnyi csapatjait, valamint az előbb Kolozsvárra küldött *Herkalovics* őrnagyot az újonnan alakult 32. honvéd zászlóaljjal, továbbá a Mátyás huszárok egy osztagával szintén magához vonta. Ekként

megszaporodott s újból rendezett hadával aztán Nagy-Szeben és Schellenberg között ütött táborn s a Vöröstorony szorosnál álló ellenség szemmeltartására *Károlyi* alezredest Vesztény (Westen) helységbe különítette ki, míg a *Puchner* alatt álló császári had zömének felkeresésére *Bethlen* alezredest rendelte ki egy kisebb különítménnyel Dolmányon, Holcmányon és Ujegyházán (Leschkirch) át Erzsébetváros, illetve Segesvár felé.

A feketehalmi ütközet, illetőleg Brassó bevétele.

1849. március 18—20-ig.

Puchner a császári sereg zömével már előbb közölt terve értelmében március 8-án a főhadiszállással és 2 dandárral Hégenig (Henndorf), a lovassággal Ujvárosig (Neustadt), a *van der Nüll* dandárral pedig Apoldig (Trappold) menetelt, mely utóbbi előőrseit Segesd (Schaas) felé állította ki. *Bem* járőrei a mondott napon délután 4 óra tájban bukkantak az itt felállított előőrsekre s tudjuk, hogy az erről szóló jelentésre *Bem* hirtelenül a Szeben felé való előnyomulásra határozta el magát. *Puchner* vezérkari főnöke, *Maroicič* őrnagy már a 9-ikére hajló éjjel óhajtotta a Segesvár ellen tervezett támadást végrehajtani, mibe azonban *Puchner* bele nem egyezvén, a csapatok csak 9-én dél előtt 11 órakor indultak utnak Apold felé, ahol délutáni 5 óráig pihenő tartatott. Estefelé az oszlop Segesdet érte el, ahol a *Stutterheim* és *Uracca* dandárok a lovassággal a beállott hózivatar közepette táborn ütöttek, míg a *van der Nüll* dandár folytatta útját Segesvár felé. Segesden értesült *Puchner* a Besénél álló *Heydte* őrnagy jelentéséből, hogy Segesvárról Dánoson át erős ellenséges oszlopok vonultak el s hogy *Bem* állítólag egész erejével Szeben felé fordult.

A *Bem* elvonulása után Segesvárott megmaradt gyenge magyar védőrség a császáriak előnyomulásának hírére sietve Székely-Keresztur felé huzódott vissza, minek folytán *van der Nüll* este 8 óra tájban zavartalanul vonulhatott be Segesvárra, ahová éjjél tájban a *Stutterheim*-, másnap reggel 4 órakor pedig az *Uracca* dandár s a lovasság is beérkezett: ugyanekkor *Heydte* vett parancsa értelmében Dánost érte el. Segesvárott *Puchner*t még egy másik kellemetlen hír is várta, itt tudta meg ugyanis *Urban* és *Malkowskynak* a Bukovinába bekövetkezett visszavetését.

Ez alkalommal *Maroicič* őrnagy ismét a haladéktalan tovább indulás mellett kardoskodott, hogy esetleg *Bem* Szebennél két tűz közé szoríttassék, ámde *Puchner* a csapatok fáradtságára való tekintettel csupán a *van der Nüll* dandárt tolta még ugyanaz-

nap, 10-én a délelőtt folyamán Dánosra előre, honnan *Heydte* különítménye időközben Valdhidra (Waldhütten) vonult el. Az *Uracca* és *Stutterheim* dandárok csak 10-én este 11 óra tájban hagyták el Segesvárt s miután Dánosnál a lovasság és a *van der Nüll dandár* a hadtest élére állt, igen rosz időjárásban Berethalom—Ujegyházán át folytatott 34 órai fáradságos menet után március 12-én reggeli 8 órakor az elővéd Veresmartot (Rothberg), a hadtest zöme pedig Ujegyházát érte el. *Heydte* 11-én reggel *Bem* nyomában Paratélyig jutott, onnan pedig 12-én elüzetve, Szt.-Lászlóig (Gross-Lasslen) húzódott vissza, ahol Puchnertől azt a parancsot vette, hogy különítményével az Olt völgyébe vonulva, minél előbb Feleket (Freck) iparkodjék elérni; ebből kifolyólag *Heydte* március 14-én az Olt folyón Kis-Senknél átkelve, aznap este Szombatfalvánál vonult éji nyugalomra. Az Ujegyházán Szeben elestéről beérkezett hír, *Puchnert* ismét ideglázba ejtette, minek folytán a sereg fölötti parancsnokságot *Kalliany* tábornoknak átadván, ő maga kíséretével együtt a Vöröstorony szoroson át Rimmikbe utazott.

Kalliany a Vöröstorony szorosba visszahúzódott csapatokkal karöltve, Nagy-Szeben visszahódítását határozta el, mi célból *Skariatín* ezredessel érintkezésbe lépve, a hadtestet március 13-ika folyamán az Olt völgyében, Fenyőfalva (Girelsau) és Felek (Freck) között egyesítette. A támadásnak terv szerint március 14-én kellett volna bekövetkeznie, ámde megelőző éjjel Brassóból *Engelhardt* orosz tábornoktól értesítés érkezett be a hadtest főhadiszállásába, hogy miután az orosz csapatoknak Szebent odahagyniok kellett és Brassó felé mintegy 10.000-nyi székel közeledése jelentetett, ennek folytán ő is feladatát Brassó védelmét illetőleg annál is inkább befejezettnek tekinti, mivel most már, Nagy-Szeben eleste után, Brassó védelmére az összes csapatok annak környékén összpontosíthatók. E közlés folytán *Kalliany* indítatva érezte magát a Szeben elleni támadással felhagyva, hadtestét sietve Brassó alá elvezetni, miről *Skariatín* ezredest oly felszólítással helyezte tudomásba, hogy az magát jelenleg elfoglalt állásában, amíg csak lehetséges, tartani iparkodjék.

Az új elhatározáshoz képest a *van der Nüll* és *Uracca* dandárok március 14-én délutáni 3 órakor indultak útnak Felekről s azokat estefelé a lovassággal Fenyőfalván álló *Stutterheim* dandárnak is követnie kellett; előbbieket még ugyanaznap Alsó-Ucsáig, utóbbi Árpásig jutott. Itt érkezett be *Skariatín* üzenete, hogy talmácsi állását csak oly feltétel alatt véli megtarthatónak, ha egy császári oszlop az Olt hidját Feleknél megszállva tartja. E feladattal *Kalliany Riebel* őrnagyot bízta meg, aki ennek foly-

tán 15-én reggel saját oláh határőr-zászlóaljával, a *Klokocsan* őrnagy parancsnoksága alatt álló Károly Ferdinánd ezred 3. zászlóaljával, 2 század dragonyossal és $\frac{1}{2}$ háromfontos üteggel el is indult Árpásról Felekre. Maga *Riebel* Talmácsra sietett előre, hogy Skariatinnal személyesen értekezhessék, minek folytán a hid megszállására szóló intézkedéseket *Klokocsan* őrnagy tette meg, melyek szerint délután 4 óra tájban 1 század dragonyos Fenyőfalvánál, annak esetleges támogatására a nevezett helység és a hid között a Károly Ferdinánd ezred $3\frac{1}{2}$ százada, a fenmaradó $\frac{1}{2}$ század pedig a hid és Felek között s végül az oláh határőr zászlóalj 1 század dragonyossal és a lövegekkel tartalék gyanánt Feleken állott fel.

Mihelyt *Bem* a császári hadtest közeledéséről Szeben felé értesült, nehogy ott elfoglalt állásában két tűz közé szoríttassék, *Puchner* mint veszélyesebb ellenfele ellen támadólagos előnyomulásra határozta el magát, szándékában lévén egyuttal, ha csak lehetséges, Brassót is hatalmába ejteni. Erre nézve *Bem* következőleg tette meg intézkedéseit: Nagy-Szeben megszállására *Bánffy János* ezredes parancsnoksága alatt mintegy 2000 főnyi védőrséget jelölt ki, a Vöröstorony szorosnál álló osztrák-orosz had sakkbantartására pedig *Iház* alezredest rendelte ki, kinek lehetőleg Boicát kelle megszállania; nagyobb nyomaték kedvéért egyelőre maga *Bem* is ezen hadoszlophoz csatlakozott. A sereg fenmaradó részével *Czetz* ezredesnek március 14-én az Olt völgyén fölfelé a főtámadó műveletet kellett megkezdenie, miközben estefelé Fenyőfalvánál *Riebel*, illetőleg *Klokocsan* különítményére bukkant, melyet elővéd csapatjai által nyomban megtámadtatott. *Klokocsan* eleinte a hid mögött makacs ellenállást szándékozott kifejteni, de az este 10 óra tájban bekövetkezett támadásból látván, hogy ellene túlerő működik, rövid harc után, mely különítményének 71 főnyi gyalogosa és 9 dragonyosa került, este 11 óra tájban Felekre, onnan pedig Fogarasra vonult vissza, ahova 16-án este érkezett meg. Visszavonulás közben *Riebel* oláh határőr zászlóalja teljesen felbomlott s annak legénysége egy igen csekély részt kivéve, otthonába szökött. Ily körülmények között *Czetz* előtt immár nyitva állott az ut Fogaras felé.

Mielőtt azonban a magyar sereg zömét Brassó felé követnők, előbb hadd végezzük el a Vöröstorony szorosnál történeteket. *Skariatin* ezredes március 16-án délben a feleki hid feladásáról és erős ellenséges osztagoknak Talmács felé előnyomulásáról értesülvén, az orosz hadaknak Oláhország területére való visszavonását határozta el s visszavonulása fedezését a császári csapatoknak tette kötelességévé. Ebből kifolyólag a Talmacs-

nél *Niepp* őrnagy parancsnoksága alatt álló $\frac{1}{2}$ Tursky zászlóalj és a Károly Ferdinánd ezred tartalék-osztálya, továbbá a Zoodba kikülönítve volt Leiningen ezredbeli és Oláh határőr-századok parancsot kaptak, hogy a szoros bejárata előtt Boicánál hátvéd állást foglaljanak. Amde *Niepp* őrnagy az említett csapatok legnagyobb részével márc. 16-án délután 4 óra tájban az oroszokat nyomban követvén, a szoros bejáratának biztosítására csupán csak a Károly Ferdinánd ezred tartalék osztálya maradt vissza *gróf Heusenstamm* százados parancsnoksága alatt, ki még ugyanazon este 9 óra tájban *Iház* hadoszlopa által megtámadtatván, 94 főnyi veszteséggel a Vöröstorony-szorosba, onnan pedig a magyarok által már nem is üldöztetve, Oláhországba huzódott vissza, ahol március 17-ike folyamán Chineninél a Szebenben volt egész osztrák-orosz had táborát ütött.

A Brassó felé visszavonult császári hadtestből március 16-ika folyamán a *van der Nüll* dandár Vledényig, az *Uracca* dandár Persányig, a *Stutterheim* dandár a lovassággal Sárkányig s végül *Heydte* portyázó különítménye Vadig jutott. Március 17-én a van der Nüll dandár Brassóba vonult be, a másik két dandár a lovassággal pedig Feketehalmon maradt. A különítményével 16-ikáról 17-ikére hajló éjjel Fogarasból tovább indult *Klokocsan* őrnagy útközben a *Stutterheim* dandárhoz csatlakozott, *Heydte* pedig parancsot kapott, hogy Sinka—Uj-Sinka és Pojána Morului-on át Tohányra menetelve, útközben élelmiszereket harácsoltsasson. Március 18-án a *van der Nüll* dandár Brassó és Vidombákon (*Weidenbach*), a másik két dandár pedig Feketehalmon pihenőt tartott, *Heydte* pedig utasítást nyert, hogy a Sinka völgybe visszatérve, onnan az országúton előnyomuló magyarok hátában Persány és Vledény felé működjék. *Kalliany* tábornok vezérkari főnökével, *Maroicič* őrnaggyal a mondott napon Brassóba utazott, hogy *Engelhardt* tábornokot is a Brassó előtt vivendő csatában való részvételre bírja. Amde *Engelhardt* nemcsak hogy támogatását meg nem vonta, hanem sürgősen követelte, miszerint az elkerülhetlen visszavonulás biztosítására a *van der Nüll* dandár már a csatát megelőzőleg a Tömösi szoros bejáratánál fekvő úgynevezett Hétfalu (*Siebendörfer*) megszállására rendeltessék ki. Ennek folytán az utolsó döntő csatához mindössze két dandár maradt *Kallianynak* rendelkezésére, melyeknek a megelőzőleg megejtett terepszemle szerint a Vledény és Feketehalom közötti erdős magaslaton az országút mindkét oldalán kellett állást foglalniok.

Czetz ezredes a magyar sereg zömével március 15-én Ucsáig nyomult előre, 16-án pedig Fogarasba vonult be s előcsapatjait Sárkányig tolta előre. A következő napon a sereg, melyhez *Bem*

is bevonult, Vledényt szállotta meg. Másnapra Brassó bevétele tüzetett ki célul s az előrelátható csatában egyrésztől *Czetz* hadoszlopának — 5 zászlóalj (5000 fő), $7\frac{1}{2}$ lovas század (750 lovas) és 16 löveg — Vledény felől, másrésztől *Szabó Ferdinánd* alezredes parancsnoksága alatt a székely hadnak — 2 zászlóalj (2200 fő), 3 lovas század (300 lovas) és 10 löveg — Szent-Péter (Petersberg) és Hermány (Hornigberg) felől kellett közreműködni. A rendelkezésre álló hadak összege tehát: 7 zászlóalj, $10\frac{1}{2}$ lovas század és 26 löveg s állománya 7200 főnyi gyalogos, 1050 lovas és 26 löveg. Március 18-án reggel *Czetz* hadoszlopa intézkedészerűen útnak indult Vledényről és már a Feketehalomtól nyugatra fekvő magaslatokon a császáriaknak 2 vadász és 2 oláh határőr századból, továbbá 1 chevauxlegers osztályból álló előcsapataira bukkant, melyek ellen *Czetz* azonnal támadást parancsolt és pedig elő kellett nyomulni: 1 zászlóaljnak *Kabós* őrnagy parancsnoksága alatt az országúttól délre, a *Zeidner* hegyen át Feketehalom felé; 1 zászlóaljnak *Nagy Dániel* parancsnoksága alatt az országúttól északra az ellenség jobb szárnya ellen; 1 zászlóaljnak a tüzérséggel *Tolnay* őrnagy parancsnoksága alatt az ellenség közepe ellen; az 52-ik és a *Máriássy* zászlóalj s e mögött az országút mentén az összes lovasság, egyelőre tartalékban maradt.

A gyenge császári osztagok az erdős magaslatok által fedve, harcolva vonultak vissza az országút mentén s még mielőtt a Feketehalomnál álló *Stutterheim* és *Uracca* dandárok segítségükre siethettek volna, a gyorsan utánnyomuló magyarok által már nagyrészt leszorították a magaslatokról. Ily körülmények között a még alig harcba lépett két dandár szintén visszavonulni kényszerült, minek fedezésére a *Parma*- és *Tursky*-zászlóaljak kaptak parancsot; ezek eleinte a magaslatokat, később pedig iparkodtak ugyan Feketehalom bejáratait elállani, de a magyarok által délről és északról megkerültetvén, rövid ideig tartó veszteségteljes ellenállás után a Feketehalom és *Vidombák* között elfolyó patak mögé, ahol időközben a két dandár zöme újból harcrendbe állt, voltak kénytelenek visszahuzódni. *Czetz* ugyanis látván a Feketehalomból közeledő ellenséges oszlopokat, a balszárny-zászlóalj erősítésére *Bethlen Gergely* alatt még az 52. zászlóaljat is kirendelte, míg a középben *Jeszenszky* őrnagy tört előre a szintén első vonalba rendelt *Máriássy* zászlóaljjal, mialatt a jobb szárnyon *Kabós* őrnagy saját erejéből is mindjobban előbbre jutott. A császáriak, miután helyzetük már különben is eléggé veszélyeztetve volt, a tulajdonképeni rohamot már nem is várták be, hanem sietve vonultak vissza, mint már fentebb említettük, a *Bárca-patak* (*Burzen B.*) mögött állást

foglalt főerő felé. *Bem* a császáriak által elhagyott Feketehalom helységet azonnal megszállatta csapatjai által, de egyelőre az ismét csatarendbe állt ellenség újbóli megtámadásától, illetőleg mindennemű üldöző utánnomulástól eltekintett, miután a tulajdonképeni csatát Brassó birtokáért, összhangzásban a székelyhaddal, csak másnap szándékolta komolyan megvívni.

A császáriaknak a feketehalmi ütközet 5 tisztjökbe és 267 főnyi legénységükbe került; a magyarok vesztesége ismeretlen.

Kalliany látván, miszerint *Bem* további előnyomulását beszüntette, dandárait estefelé Brassó alá vonta vissza, ahol azok a Bertalan kápolna körül tábort ütöttek. Nemsokára azonban hire érkezett, hogy észak felől Prázsmár (Tartlau) irányában erős ellenséges oszlopok közelednek, minek folytán *Engelhardt* tábornok kívánságára nevezett helységbe még ugyanazon éj folyamán a *Stutterheim* dandár indított útba s így most már Brassó előtt csupán az *Uracca* dandár és a mögött a Tömösi szoros felé nyuló elővárosban, a minden pillanatban visszavonulásra kész csapatok maradtak vissza.

Heydte március 18-án 3 gyalog századot Uj-Sinkáig tolt előre, a különítmény fenmaradó részével pedig csak 19-én hagyta el Tohányt Pojana Morului megszállása céljából s így eddigi elveihez híven, a 18-iki ütközetben egyáltalában nem vett részt. Arra a hírre, hogy a magyarok Feketehalmot birtokukba ejtették, a különítmény 20-án Rozsnyóig húzódott vissza.

Utóbbemlített napon a *Stutterheim* és *Uracca* dandárok a lovassággal Brassótól északra a netán támadásra induló székely had ellenében csatarendbe állottak; a *van der Null* dandár megmaradt a Hétfalunál elfoglalt állásában, míg az orosz csapatok a Tömösi szoros bejáratánál gyülekeztek, melyen által a vonat már is megkezdte volt visszavonulását.

Miután *Engelhardt* tábornok sehoggy sem volt a Brassó előtt szándékolt csatában való közreműködésre bírható, *Kallianynak* sem maradt egyéb hátra, mint hogy a csapatokkal az oroszoknak d. e. 9 órakor megkezdett visszavonulását kövesse; ehhez képest *Engelhardt* hadoszlopát d. e. 11 óra tájban a *Stutterheim* dandár a lovassággal, ezt pedig az *Uracca*-dandár követte, mely után legvégül a *van der Null* dandár következett. Utóbb nevezett dandár Alsó-Tömösnél hátvéd állást foglalt; a többi császári csapatok Felső-Tömösnél, az orosz csapatok pedig a Predeál alján kellemetlen fagyos szélben ütöttek tábor.

Bem 20-án délben csapatjainak élén Vidombáig nyomult előre, ahol Brassó városának küldöttsége ünnepélyesen átadta neki a város kulcsait, mire a sereg délután 4 órakor harsány zenészó mellett vonult be a városba, honnan *Bem* másnapra a

visszavonuló osztrák-orsz had zömének üldözésére a Tömösi szoroson át *Szabó Ferdinánd* alezredest rendelte ki háromszéki székely hadával, míg *Pap* alezredes egy kisebb különítménnyel hasonló célból a Töröcsvári szorosnak vette irányát.

A császári had, hogy a jeges uton csak nagy nehezen továbbhaladható vonatnak és az azt követő orosz hadoszlopnak kellő időt engedjen, csak március 21-én déjtájban folytatta visszavonulását, miközben a hátvéd gyanánt kirendelt *van der Nüll* dandár Felső-Tömösnél *Szabó* alezredes által utóléretvén, heves harc után a Predeálnál álló *Uracca* dandárra vettetett vissza. A két dandár ellen hosszabb ideig folytatott eredményteljes harv után, mely a császáriaknak halottakban és sebesültekben 186 emberükbe és vonatuknak egy tetemes részébe került, *Szabó* alezredes a további üldözést beszüntette.

Március 22-én a császári had már oláh földön, Sinaianál, az oroszok még hátrább, Komarnik és Brezanál ütöttek tábort. Innen a rendkívül zord időjárás és élelemhiány által erősen megviselt csapatok — a *Stutterheim* és *Uracca* dandárok már két nap óta, a *van der Nüll* dandár csapatjai pedig az utolsó 24 órában egyáltalában nem juthattak rendes ételmezéshez — *Kim-pina* környékére helyeztettek el néhány napi pihenőre.

Heydte örnaagy arra a hírre, hogy a magyarok 20-án Vidombákot és Keresztényfalvát (Neustadt) megszállták, különítményével sietve Töröcsvárra huzódott vissza, ahonnan csak 21-ikén szándékozott tovább visszavonulni; alig ért azonban Töröcsvárra, midőn hírül vette, hogy nyomában egy 2 zászlóaljból és 8 ágyúból álló ellenséges különítmény van, mely állítólag másnap korán reggel Töröcsvár ellen támadást intézni szándékozik. Ezt kikerülendő, *Heydte* még az éj folyamán megmászatta csapatjával a Töröcsvári hágót, s másnap 21-én este a különítmény, 26 órai fáradságos menet után Rucaruba érve, az ottani török zászlóalj részéről szívélyes fogadtatásban részesült.

Így tehát a kisebb császári védőrségek által megszállva tartott Déva és Gyulafejérvár kivételével egész Erdély hihetetlen gyorsasággal ismét *Bem* birtokába esett, aki fényes diadalai által a nemzet legnépszerűbb s mindenki által szeretve tisztelt vezérévé vált s akit katonái benső ragaszkodásuk jeléül az „apó” melléknévvel tiszteltek meg. Az ősz vezér ily valóban alig remélt, mesés diadalog után sem pihent meg babérain, hanem azonnal hozzálátott kissé szintén megviselt és megfogyott serege reorganizálásához, hogy ennek befejeztével Gyulafejérvár és Déva váracsával is hamarjában végezhesen.

Még mielőtt azonban nagy munkájához fogott volna, Szeben tájékáról újabb nyugtalanító híreket kapott. *Skariatín* ugyanis a

Szebenben a magyar főszereg elvonulása alkalmával 2000 emberrel visszahagyott *Bánffy* és az 1500 emberrel Boicáig előretolt *Károlyi* alezredessel úgyszólván nap nap mellett kisebb csetepatékba bocsátkozott. Ennek véget vetendő, *Bem* Brassóban 4000 embert visszahagyva, serege fenmaradó részével Szebenbe, onnan pedig a Vöröstorony szoros felé sietett s ez alkalommal március 26-án *Skariatint* visszavetvén, még Oláhország földén is jó messzire üldöztette. Ezek után *Bem*, miután a szoros védelmére *Iház* alatt 2000 embert hagyott hátra, újból Szebenbe tért vissza s nyomban hozzáfogott a hadsereg újjászervezéséhez. Így többek között az újonnan alakítandó gyalog és lovas osztályok számára mindenekelőtt a már régebben szolgáló honvédekből ügyes tisztek vezetése alatt kereteket állított fel, melyekbe aztán a székely ujoncokat osztotta be, úgy hogy 2—3 hét leforgása alatt 14 új rendes zászlóalj állott rendelkezésre, melyek 73-tól 86-ig terjedő folyó számokat nyertek. Ezenkívül 10 székely nemzetőr zászlóalj alakított, melyek azonban a rendes zászlóaljak egy részéhez hasonlóan, lőfegyverek híján csakis lándzsákkal voltak felszerelhetők. E nemzetőr zászlóaljak következőleg helyeztetek el: az 1. és 2-ik Besztercén és környékén, a 3., 4. és 5-ik a Székelyföldön, a 6-ik Boicán, Ó-Sáncon és Tömösön, a 7-ik Törösváron, a 8-ik Törösvártól a Vöröstoronyszorosig s végül a 9. és 10-ik a Vöröstoronyszorostól a Vaskapuig; a zászlóaljak mindegyikének állománya 1500 főre volt kiegészítendő. A lovaság szervezése lassabban ugyan, de szintén biztosan haladt előre. E megfeszített tevékenység folytán az erdélyi sereg állománya csakhamar 30.000 emberre szaporodott fel. Marosvásárhelyen továbbá új löpormalmot állítottak fel; *Gábor Áron* kézdivásárhelyi ágyuöntődéje pedig az ottani löpormalommal együtt tökéletesen felszereltetett. Azonkívül egész Erdélyben szorgosan dolgoztak ruházati és felszerelési cikkek előállításán.

E munkálkodása közepette kapta meg *Bem* Nagy-Szebenben *Kossuth*tól a parancsot, hogy a Bánságba vonulva, azt *Perczel*lel egyetemben az ellenségtől megtisztítsa. Ehez képest *Bem* rendes seregének zömét, mintegy 10.000 embert, *Bánffy János* ezredes parancsnoksága alatt mihamar útnak indította Szászvároson át a Bánságba, míg ő maga Gyulafejérvárra ment, hogy a Kolozsvárról Torda és Nagy-Ényeden át szintén oda rendelt *Kemény* ezredessel a vár körülvételéhez fogjon. A körülvétel had, melyet *Bem* Borbánd—Drombár—Maros-Portus vonalában állított fel, a következő csapatrészekből állott: a 32. honvéd zászlóaljból 1000, két nemzetőr zászlóaljból 1200 és az aranyosszéki önkéntesekből 200 főnyi állománnyal; a Mátyás huszárok egy tartalék-osztályából 160 és az aranyosszéki önkéntesekből 60 lovassal. A tü-

zéségi anyag egyelőre csak 6 hatfontosból állott, melyhez később még 4 hatfontos, 3 háromfontos s végtére ostromágyuk is járultak. Március 31-én *Bem* megelőző hatástalan ágyuzás után a vár parancsnokát, *August* ezredest az erőd feladására szólította fel, amit azonban ez határozottan megtagadott. Ennek folytán *Bem* a rendszeres ostrom megkezdését *Keményre* bízván, ő maga pár nap mulva a Bánságba indított hadoszlopa után sietett, melyet a hátszegi völgyben április közepe felé utól is ért.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

A délvidéki események; Perczel Mór támadó műveletei a Bácskában.

1849. március elejétől április közepéig.

A délvidéken február közepe táján lezajlott s a szerbekre nézve balul végződött szőregi és horgosi összeütközések után*) március elejéig szünet állott be a hadműveletekben, mely időt a magyarok állásaik erősítésére, a szerbek pedig állományuk kiegészítésére használták fel. Március 4-én ez utóbbiaknak Zomborból felkerekedett s 13 ágyuval ellátott mintegy 4000-nyi hada Szabadka előtt termett, de itt az időközben elsáncolt és eltorlaszolt város oly szívós ellenállásra nyújtott kilátást, hogy szándékukkal felhagyva, még ugyanaznap Bajmok alá húzódtak vissza. A Szabadkán parancsnokló *Gál* alezredes, hogy a szerbek egy újabb támadását megelőzze, megfelelő védőrség visszahagyása után már másnap mintegy 3000 emberrel és 5 ágyuval két hadoszlopban eléje ment az ellenségnek, mely Bajmoknál éppen új támadásra készült. E főtámadással egyidejűleg a horgosi helyőrségnek, a főoszlopok oldalát és hátát biztosítandó, Ó-Kanizsa felé tüntetőleg kellett előnyomulnia. *Gál* március 5-én d. e. 10 óra tájban bukkant az ellenségnek Bajmok előtt néhány ezer lépésre egy patak mögött fedve elfoglalt táborára, mely ellen nyomban felvonultatta tüzérségét, melynek azonban a gyorsan állásba helyezkedett túlnyomó ellenséges tüzérséggel szemben csakhamar elhallgatnia kellett. Erre *Gál* gyalogságának is visszavonulást parancsol, amit a szerbek a maguk részéről egy erős gyalogsági oszloppal és 3 ágyúval kezdeményezett ellentámadásba való átmenetelre használtak fel. De alig, hogy ezek az osztagok a tábort a magyaroktól elválasztó patakon átkeltek, utóbbiak hirtelen visszafordulnak és egy merész visszavágással az ellenséges gyalogsági oszlopot halomra döntve, az ahhoz be-

*) Lásd az I. kötet tizenkilencedik fejezetét.

osztva volt lövegeket hatalmukba ejtik. Ez a váratlan ellenlökem még a táborban maradt gyalogságot is annyira kihozta sodrából, hogy minden ellenállásról lemondva, futásnak eredt, melynek csak Nemes-Militicsnél, a harcmezőtől 3 mérföldnyire szakadt vége. A szerbek ebben a rövid ütközetben mintegy 200 halottat, 3 ágyut, ezek között egyik kedvencüket, az általuk „Csicsó”-nak elkeresztelt 18 fontosat, továbbá számtalan társzekeret, löszert, fegyvert és lovat vesztek; a magyarok vesztesége ellenben csak jelentéktelen lehetett. Ez újabb lecke után egyidőre újból lelohadt a szerbek harci kedve s a császáriakkal egyetemben csupán Pétervárad körül fejtettek ki említésre méltó tevékenységet.

Pétervárad az Al-Dunán Eszék eleste után a magyarok egyedüli erőssége, *Csuha* tábornok parancsnoksága alatt állott s védőrséget a 32., 33. és 39. serezed 1—1 zászlóaljja, a 2. honvéd zászlóaljja, a Württemberg huszárok félszázada, és *Bezerédy Miklós* alézredes alatt mintegy 3000 főnyi nemzetőrség, mely utóbbi az Ujvidék körül fekvő magyar és német helységeket tartotta megszállva, képezte. E nemzetőr és a közelben portyázó szerb csapatok között az összeütközések egész láncolata keletkezett, melyek közül itt csak a legnevezetesebbet említjük fel. Február 1-én egy szerb felkelő had Kuláról és Szent-Tamásról Kucuránál gyülekezett, hogy innen déli irányban portyázásokra induljon, de *Bezerédy* csakhamar előttük terem s széjjelveri őket. Ugyane hónap 13-án a magyarok egy különítménye, *Hrabowski* százados alatt Palánka előtt jelent meg s annak szerb védőrségét, a Duna jobb partjára szorította vissza. Február 19-én Ujvidék körül, Piros és Kiszacs helységeknél került összeütközésre a dolog, melyeknek védőrségeit a szerbek eleinte visszanyomták ugyan, de miután a támadásról értesült *Hrabowski* százados, 1 Este ezredbeli és a 2. honvéd-zászlóalj 1 századával segítségükre sietett, a szerbek egy ágyu és több löszerszeker visszahagyása mellett hamar kerekelt oldottak.

Február 24-én, miután a szerbek vett hírek szerint Ujvidéket készültek megtámadni, *Bozó Manó* őrnagy saját 2. honvéd-zászlóaljának 3 és ugyanannyi serezedbeli gyalog-századdal, továbbá egy huszárszakasszal és 6 löveggel a szerbek futaki tábora ellen küldetett ki; *Bozó* az elsáncolt tábornot meglepően, a jelentékeny veszteséget szenvedett ellenséget sáncaikból kiszorította, mely alkalommal többen a Duna hajjai között lelték halálukat. *Bozó* két zsákmányul ejtett löveggel, több zászlóval és töltevény-szekerrel tért vissza Péterváradra.

Mialatt a vár környékén apróbb portyázásokra indult különítmények önmagukban véve bár jelentékeny, de az általános

célt tekintve, alig számottevő sikereket vívtak ki, annál rosszabbul állottak magának a várnak kebelében a dolgok.

Alig hogy a *Nugent* tábornoszernagy által 2500, részben rosszul felszerelt emberrel kiküldött *Mamula* ezredes a vár előtt megjelenve, a Duna jobbpartján annak körülzárásához fogott, a magát betegnek jelentett *Blagoevics* altábornagy tudtára adta az őrségnek, hogy felgyógyult és újból átveszi a vár parancsnokságát. Ezt leginkább azért tevő, hogy az általa összehívott haditanácson a vár elszigetelt, kilátás nélküli helyzetére rámutatván, annak feladását hozza javaslatba, mihez azonban a többség hozzá nem járult. Ugy szintén nem vezettek eredményre a *Mamula* ezredes táborából ismételt kiinduló megadás iránti alkudozások sem.

Miután Eszék eleste után az Al-Dunánál legfontosabb pontunk Pétervárad volt, melynek esetleges eleste döntő befolyással lehetett az egész alvidék sorsára, a kormány a Pest ellen intézendő főtámadással egyidejűleg a délvidéken is, az ott rendelkezésre álló csekély erők dacára, Pétervárad felmentésével kapcsolatos támadólagos fellépést határozott. E műveletek vezetésével *Perczel Mór* tábornok bízott meg, aki március közepe táján Debrecenből Szegedre utazott, hogy *Hadiktól* a IV. hadtest parancsnokságát átvegye. Feladatának végrehajtására *Perczel* a következő hadműveleti tervet állapította meg: Miután a szerbek Szt.-Ivánt, Szőreget, Deszket és a marosmenti Zombort (Kis-Zombor) időközben újból megszállták, mindenekelőtt ezeket a táborokat kellett széjjelverni, azután az ó-kanizsait Szegedről, a zentait Szabadka felől szándékozott megtámadni és a Tiszán át visszanyomni. Ezek után a Szeged, Szabadka és Zenta által alkotott háromszöget hadműveleti alapul berendezve, rendes csapatait Csantavérnél akarta összpontosítani, hogy onnan Hegyes és Szeghegyen át a Ferenc-csatorna menti szerb vonalat Verbásznál és Kulánál áttörve, onnan Ó-Kéren át Pétervárad felszabadítását eszközölje.

E tervnek megfelelőleg a támadó előnyomulást március 22-én a IV. hadtest csapatai az egész vonalon megkezdték; *Perczel* a Szegedből kiinduló főoszlop élén Szőreg felé nyomult előre, ahol időközben 4—5000 szerb felkelő 12 ágyúval gyülekezett; a félig oly erősen megszállt Szent-Iván megvételeére *Forget* alezredes rendeltett ki a Wasa-zászlóaljjal, mely az említett helységet 4 órai makacs küzdelem után hatalmába is ejtette. Szent-Iván elvesztése folytán Szőreg hátban fenyegettetvén, az itteni őrség is feladta a küzdelmet, úgy, hogy az ellenség rövid idő múlva egy ágyú és több tár- és poggászszekér visszahagyása mellett minden ponton sietve vonult vissza Béba és Ó-Kanizsára.

A Deszken álló szerb osztály egy ideig ugyan szintén megkísérelte az ellenállást, de visszaveretvén, Bébáig üldöztetett. Szőreg, Deszk és Szent-Iván a lángok martaléka lőn, a szerbek sáncái pedig széjjelhányattak.

Ugyane napon a makói őrség is átkelt a Maros balpartjára s a Zomborfalván tábort ütött szerbeket visszanyomván, ez alkalommal 150 fogoly és nagymennyiségű gabonakészlet került a győzők kezébe. Ezalatt *Czintula* őrnagy Horgosról Ó-Kanizsára vetette magát, honnan a szerbek sietve a Tisza balpartjára menekültek. A legmakacsabb ellenállásra a Szabadkáról Zenta megvételeére kiinduló oszlopunk talált az utóbb említett, jól el-sáncolt város előtt, úgyhogy az itteni szerb állás a legnagyobb erőmegfeszítés árán is csak másnap, március 23-án került a magyarok birtokába, mely ténnyel Perczel tervének első része szerencsésen végre volt hajtva.

Március 24-én *Perczel* Csantavérnél összpontosult győzelem-ittas csapatainak pihenőt engedett s itt állította össze ama csapat-osztályt, mellyel Pétervárad felé továbbindulni szándékozott s mely a beosztott nemzetőrökkel együtt 6 zászlóalj, ugyanannyi lovas századból és 24 lövegből állott, összesen 6000 ember és 600 lóállománnyal. E kis haddal *Perczel* március 25-én anélkül, hogy útközben ellenségre bukkant volna, Hegyes és Szeghegyig nyomult előre, ahol egy szakasz Württemberg huszárra bukkant, mely *Fakh* főhadnagy parancsnoksága alatt az ellenség által nagyon is veszélyeztetett úton a felmentő seregoszlop felkeresésére indult; ennek megtörténte után a 12 lelkes huszár derék főhadnagyának vezetése alatt ugyanazon veszélyes úton sietett vissza Péterváradra, hogy a már-már reménytelen bajtársaknak a közeledő felmentés örvendetes hírét tudomásukra hozza.

Március 26-án *Perczel* terve értelmében Ó-Verbász és Kulánál áttörte a szerbeknek ferencsatornamenti gyenge vonalát s 27-én Kis-Kérig nyomult előre. Itt vette a hírt, hogy hátában Pétervárad felé erős ellenséges oszlopok közelednek. *Nugent* táborszernagy hadteste ugyanis ezidőtájt következőleg volt elosztva: *Mamula* ezredes a Piret-ezred 3-ik zászlóaljával, az Este Ferdinánd herceg ezred 2 zászlóaljával, a szentgyörgyi határőrezred 4-ik zászlóaljával, az 1-ső báni határőrezred 4. zászlóaljával, a gradiskai határőrezred 4. zászlóaljával és 29 ágyúval, mirt már említettük, Péterváradnál, *Lederer Móric* ezredes 4 század szerezsánnal, 6 lovas századdal és ugyanannyi ágyúval az Al-Duna szemmeltartására Mohács és Szegszárd között; a tartalékhad *Nugent* személyes vezetése alatt, de egyébként *Plattner* őrnagy parancsnoksága alá helyezve, Dállyánál; ez utóbbi állott: A Piret-ezred 2 századából, a 2-ik báni határőrezred 4. zászlóaljának

1 századából, a 9. vadászzászlóalj egy gyenge osztályából, a Windischgrätz chevauxlegersek egy szakaszából és 1 ágyúból. A hadtest összege: $7\frac{1}{3}$ zászlóalj, $6\frac{1}{2}$ lov. század és 36 ágyú, 6987 gyalogos és 581 lovas állománnyal; a tüzérséggel együtt összesen mintegy 8500 fő. Ezek közül teljesen felszerelve és felfegyverezve volt 2165 ember, teljesen felfegyverezve, de csak félig felszerelve, 953 ember; a többi sem felfegyverezve, sem felszerelve nem volt.

Mihelyt Nugent Perczel előnyomulásáról értesült, az Al-Duna szemmeltartására főerejével Szegszárdnál álló *Lederer Móric* ezredesnek meghagyta, miszerint a Duna balpartjára átkelve, a zombori szerb—szerém őrséget magához vonja s azután, Péterváradot a balparton elszigetelendő, Ujvidékre induljon. *Lederer* iparkodott is azonnal megfelelni a parancsnak, azonban *Perczelt* útjában Pétervárad felé megelőzni már nem volt képes. Utóbbi a császáriak közeledéséről értesülvén, hadoszlopa zömét *Nugent* és *Ledererrel* szemben Kis-Kéren hagyta, ő maga pedig 2 honvéd gyalog-, ugyanannyi huszárszázaddal és 1 úteggel Ó-Kér, Kiszacs és Piroson át Ujvidékre nyomult, ahol március 27-én megérkezve, örömrivalgással fogadtatott, bevonulása Péterváradra pedig valóságos diadalmenethez hasonlított. Másnap, március 28-án, *Hollán* alezredes és *Hrabovsky* 32. sorszálog-ezredbeli százados vezetése alatt *Mamula* ezredesnek Kamenic és Karlóca között állást foglalt körülzároló csapatai felé kirohánást eszközöltetett, miből azt a meggyőződést merítette, hogy a körülzárás a Duna jobbpartján aránylag igen erős.

Ugyane napon a magyar had zömével Ó- és Kis-Kérnél visszamaradt *Gál* ezredes *Mihálovics* őrnagyot egy különítménnyel a despot—szent-iváni szerb tábor, melynek rendeltetése volt az összeköttetést *Mamula*, *Nugent* és *Lederer* között fenntartani, megtámadására rendelte ki. *Mihálovics* az ottani őrséget Zombor felé visszavetvén, a szent-iváni sáncokat széjjelromboltatta.

Miután *Perczel* a várban a legsürgösebb ügyeket elintézte s gondoskodott, hogy az őrség élelmiszerekkel kellően ellátás-sék, március 30-án visszatért a kiskéri táborba, honnan már másnap hadoszlopának élén Verbászra, április 1-én pedig Kulára indult, ahol *Forget* százados vezetése alatt 2 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovas század és 6 lövegből álló erősítés érkezett be, melyet *Igmándy* alezredes küldött Szegedről. Kuláról április 2-án ismét Verbászra tért vissza, honnan az egyesült haderő 3-án — amennyiben *Lederer* ezredestől, aki *Perczel* sikereinek hírére a Duna jobbpartjára tért vissza, nem igen kellett tartania — a bevehetetlennek híresztelt Szent-Tamás ellen fordult, melynek sáncai alá még ugyanaznap megérkezett. Szent-Tamás szerb őrsége ezidőtájt mindössze 14 löveggel ellátott 3000—4000 határőrből állott.

Április 3-án hajnalhasadta előtt a magyarok Verbász és Kis-Kérről két oszlopban indultak el Szent-Tamás ellen. Az egyik, az 5. és 8-ik honvéd és egy Wasa-zászlóaljából, valamint 2 ütegből álló *Gál* ezredes alatt a csatorna északi partján nyomult előre, míg a másik, a 7-ik honvédzászlóaljából, a Turski-ezred 1 zászlóaljából, 4 század szegedi önkéntesből és 1 ütegből álló Kis-Kérről, tehát déli irányból közelítette meg az erősen elsáncolt táborn. A két oszlopot tartalék gyanánt a csatorna mentén a somogyi és egyéb nemzetőr csapatok a lovassággal és 2 üteggel követték. Mindkét oszlop reggel 7 óra tájban ért a sánczatok elé, mire a támadás több óráig tartó ágyútüzeléssel kezdetét vette. Az ezt követő többszöri szuronyroham a szerbek szívós ellenállásán és fegyvertüzén mindannyiszor hajótörést szenvedett s már-már úgy látszott, mintha a sáncok bevehetetlenségének híre most is igazolná magát, midőn a 7-ik honvédzászlóalj 1 osztagának *Bach* százados parancsnoksága alatt az árokba jutni s onnan, az ezt követő szegedi önkéntesekkel együtt *Földváry* őrnagy vezetése alatt, gyors iramodással a mellvédet is elérnie sikerült. Erre *Perczel* alezredes oszlopának fennmaradó része is előretör s így a magyarok a csatorna jobbpartján emelt hídfőt rövid idő alatt hatalmukba ejtve, a szerb őrséget délelőtt $\frac{1}{2}$ 11 óra tájban a csatorna hídján át a városba szorítják vissza.

Mialatt a déli oldalon mindezek történtek, *Gál* ezredes oszlopa a legnagyobb erőfeszítés dacára sem vergődhetett zöld ágra. Csak midőn az itt harcoló szerbek a déli oldalon történekről értesültek, hagytak fel a további ellenállással, nehogy két tűz közé kerüljenek; azonban így is a harcnak elkeseredettebb része csak ezután, a város falai között következett, mely majdnem valóságos mézszárlássá fajult el. Végre is a szerbek belátván, hogy minden erőlködésük hiábavaló, a szélrózsa minden irányában elmenekültek, élénken üldöztetve az időközben szintén a harc színhelyére ért huszáraink által; legnagyobb részük a római sáncok felé vette útját, ahol ismét egy csoporttá tömörültek össze.

A szerbek 5 ágyút s azonfelül Klapka szerint 2000 embert, más forrás szerint, ami hihetőbb is, mintegy 1000 embert vesztettek és még így is bizonyára bennfoglaltatik e számban az életüket vesztett polgárok, nők és ártatlan gyermekek is. A magyarok vesztesége halottakban és sebesültekben állítólag nem haladta túl a 200 főt. Szent-Tamás még ugyanaznap a lángok martaléka lett, a sánczatokat pedig *Perczel* április 4-ike és 5-ike folyamán leromboltatta.

Szent-Tamás bevétele után *Perczel* főfigyelmét, amennyiben Pétervárad miatt most már nem igen kellett tartania, a Csurog-

tól Kátyig terjedő római sáncok és a Duna—Tisza által határolt sajkások területének meghódítására fordította, ahova a Szent-Tamás alól kiűzött szerbek nagyobb része is visszahúzódott. A római sáncok legerősebb része Goszpodince körül terült el; ide felé vette irányát Perczel április 6-án Szent-Tamásról, míg egy mellékoszlopot *Gál* alatt Csurog ellen küldött. Április 7-én déltájban ért Perczel Goszpodince elé és körülbelül négy óráig tartó ágyúzás után rohamot parancsolt. Ez alkalommal megint csak *Földváry Sándor* volt az első, aki vitéz szegedi önkénteseinek élén a nemzetiszínű zászlót a sáncok ormára kitűzte. A jó példát csakhamar a had többi része is követte, úgyhogy délután 4 óra tájban a sánc teljesen a magyarok kezében volt; az ellenség 8 ágyú, 3 zászló és nagyszámú fegyverzet és lőszer hátrahagyása mellett a titeli fensíkra menekült vissza; vesztesége 8 ágyúra, továbbá halottakban, sebesültekben és foglyokban mintegy 500 főre rughatott. *Gál* ezredes Csurognál egyáltalában nem talált ellenállásra.

A goszpodincei ütközet után Perczelnek, hogy eddig kivívott előnyeit teljesen betetőzze, feltartóztatás nélkül a titeli fensík, mint a bácskai szerb hadállás utolsó kulcspontja ellen kellett volna előnyomulnia s nagyon valószínű, hogy a meglepés hatása alatt ez is nagyobb áldozatok nélkül esett volna a magyarok birtokába. Ehelyett *Perczel* csak 2 napi pihenő után indult el a római sáncok alól, még pedig nem Titel, hanem dacára annak, hogy *Gáltól* megtudta, miszerint Csurognál ellenség úgyszólván nincs is, ide felé vette útját. Innen Földvár és Ó-Becse ellen akart fordulni, de miután maga is meggyőződött, hogy ebből az irányból semmitől sem kell tartania, Titel felé fordult vissza, micélből 11-én hadtestét Józseffalvánál (Zsáblyánál) összpontosította, honnan 12-én Kovil Szent-Ivánra vonult, ahova Ujvidékről Kátyon át, mely utóbbi helységnél ez alkalommal jelentéktelen s a szerbek visszavonulásával végződött összeütközés történt, a mozgó hadtest erősítésére egy csapatosztály érkezett be. Ezzel együtt *Perczel* hada 4, egyenkint 1500—2000 emberből álló dandárból állott, melyek még április 12-én következőleg állottak fel: az *Irinyi*-dandár a jobbszárnyon a káty—titeli úton Vilova ellenében, a *Forget*-dandár a balszárnyon Mosorin ellenében, a középben a *Michálovics*-dandár s mögötte tartalék gyanánt *Perczel Miklós* dandára.

Az erősen elsáncolt titeli fensíkon összpontosult szerbek fölött *Knicsanin* parancsnokolt, aki, mint tudjuk, január végén hazájába visszatért, de most újabb felszólításra mintegy 2000-nyi haddal újból bejött a Bácskába; parancsnoksága alatt Titel körül mintegy 8000-nyi had 30 ágyúval egyesült.

Midőn *Perczel* április 12-ike folyamán dandárait a fentközölt módon készenlébe helyezte, *Knicsanin* Titel körüli sáncaiból kirohanást eszközölt ellene, ami természetesen az egész magyar tábornot felriasztotta, mire a szerbek újból visszahúzódtak, az előőrsi csatározás azonban csak estefelé némult el tökéletesen, amidőn a magyar zászlóaljok mindegyikéből biztonság kedvéért megfelelő erejű készültség különítettett ki, míg a legénység fennmaradó részének csakis kézben tartott fegyverrel volt szabad nyugalomra térnie. E magasfokú óvintézkedések az egyszer valóban üdvöseknek bizonyultak, amennyiben a szerbek éjjel után 2 óraker egyszerűre az egész vonalon élénk ágyú- és puska-tűzzel lepik meg a velük szemben álló magyar táborokat, melyek azonban gyorsan harcrendbe állanak. A legerélyesebben megtámadott balszárny eleinte hátrálni kénytelen, de miután erősítésére a középben egy zászlóalj beérkezik, *Forget* ennek segítségével nemcsak hogy újból helyreállítja a megbomlott rendet, hanem pítymallatkor ő maga megy át támadásba. A középen *Mihálovics* dandára, támogatva a tartalék által, szintén iparkodik egyensúlyát megtartani s reggelfelé sikerül neki az ellenséget *Vilovára* visszazorítani. A jobbszárnyon végre az *Irinyi*-dandár a *Kovil* előtt fekvő erdő megszállása által már kezdettől fogva előnyben volt s rövid idő múlva a szerbeket teljes nyomatékka sikerült *Gardinovác* felé visszazorítani. Még jobban növelte a menekülők rendetlenségét e szárnyon a 3-ik huszárezred egy századának közbevágása *Ragusz* százados alatt, kinek bátor fellépését az ütközetről szerkesztett hivatalos jelentés különösen kiemeli.

A végeredményében a magyarok javára eldőlt éjjeli rajtaütés csapatainknak mintegy 150 emberébe került; a szerbek vesztesége ismeretlen.

Knicsanin tevékenysége arról győzte meg *Perczelt*, hogy a titeli fensík szándékolt elfoglalása, különben is gyenge hadtestének igen nagy véráldozatokba kerülne, miért is eredeti szándékától elállott s hadoszlopát még április 13-ika folyamán *Kovil* *Szent-Iván* mögé vonta vissza, ahonnan másnap *Ujvidék*re vonult, ahol 3 napi pihenőt tartott. Itt vette a kormány felszólítását, miszerint *Bemmel* karöltve a *Bánságot* visszahódítsa, miről a következő fejezetben leendő bővebben szó.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Perczel és Bem együttes támadó műveletei a Bánságban.

1849. április közepétől május közepéig.

A főserég körében, nemkülönben a *Bem* által Erdélyben és a *Perczel* által a Bácskában oly rövid idő alatt elért fényes sikerek, egyrészt, másrészt pedig a szállongó hírek a bekövetkezendő orosz beavatkozásról arra bírták az ország kormányát, hogy a délvidéki ellenségnek immár csak a Bánságra terjedő hatalmát a bácskaihoz hasonlóan szintén minél előbb megtörvén, annak megtörténte után úgy Erdélynek, mint a délvidéknek csak a legszükségesebb mérvben való megszállása mellett összes rendelkezésre álló csapatjait a Duna mentén hatalmas sereggé egyesítse, mely egy újabb osztrák, esetleg osztrák—orosz támadással is képes legyen sikerre való kilátással szembe szállni.

A Bánság meghódoltatására vonatkozó terv nagy vonásokban a következő volt: *Bem* Erdély határainak kellő biztosítása és a gyulafehérvári erőd körülzárásának bevezetése után a Bánságba nyomuljon, a temesvári őrségnek az erdélyi határ felé előretolt részeit a várba szorítsa vissza s aztán az Aradot körülzáró *Vécseynek* kezét nyújtva, azzal együtt Temesvárt bekerítse. Ezalati *Perczelnek* a Tisza balpartjára átkelni s a Bánság délnyugati részét kellett hatalmába ejtenie, minek eszközlése után legvégül a titeli fensik birtokba ejtése került volna sorra.

Perczel hadműveleteinek leírását az előző fejezetben ott szakítottuk félbe, amidőn hadtestével Ujvidékre érve, ott háromnap pihenőt tartott. Innen április 16-án elindulva és 19-én Ó-Becsét hatalmába ejtve, a Tisza balpartjára készült átkelni. Már ezt megelőzőleg a Szegeden visszahagyott *Kollmann* ezredesnek parancsot küldött, miszerint hadosztálya legnagyobb részével Oroszlámoson át szintén hozzája csatlakozzék. Ennek folytán *Kollmann* az *Igmándy* alezredes parancsnoksága alá helyezett 4 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 8 löveggel április 14-én Szegedről elindulva még ugyanaznap Oroszlámost, 15-én pedig ellen-

állás nélkül Török-Kanizsát szállotta meg. A még néhány nap előtt itt állott szerb had *Theodorovics* alatt *Perczel* sikereinek és előnyomulásának hírére Ó-Becse felé, sietve visszavonult Nagy-Becskerekre, a Bánság északi részében csupán nemzetőr csapatokat hagyván hátra. Ily körülmények között *Perczel*, miután előbb *Bossányi* őrnagyot 2 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 4 löveggel Kis-Kérre különítette ki, a Ferenc-csatorna megszállását pedig Szegedről lerendelt önkéntes osztagokkal *Czintula* őrnagynak hagyta meg, — a Tiszán való átkelése közben, melyet április 20. és 21-ike folyamán Adánál hajtott végre, sem talált számbavehető ellenállásra. Április 22-én este *Kollmann* hadosztálya a zömmel egyesülvén, *Perczel* 8 zászlóalj, 6 lovas század és 24 lövegből álló hadtestét az Aranka folyó mögött helyezte el s előcsapatjait az említett folyón túl Mokrin felé tolta előre, miközben azok a szerb fölkelőket rövid harc után visszanyomták. Másnap, 23-án *Kollmann* hadosztályával a Mokrinnál *Supan* nevű vezérük parancsnoksága alatt egyesült szerb fölkelőket támadta meg, mialatt a Bácskából jött hadosztály egy része a Török-Becse és Nagy-Becskerek felől jövő utakat tartotta szemmel, míg *Perczel* a had zömével a fölkelők hátába iparkodott kerülni. A fölkelők a támadást nem várták be, hanem készen tartott szekereiken családostul együtt elillantak, visszanyomulásuk fedezésére csupán két határőr zászlóaljat hagyván hátra, melyek azonban rövid csatározás után szintén kereket oldottak. Erre *Perczel* még aznap megszállotta Mokrint és Nagy-Kikindát s az időközben szintén a Bánságba benyomult *Bemmel* leendő összeköttetés felkeresésére és egyúttal Temesvár szemmeltartására egy erősebb különítményt Zsombolyára (Hatzfeld) tolt előre.

Hadteste zömével *Perczel* a következő napon Török-Becse és Bassahidra (Kis-Kikinda) nyomult előre s innen rövid ideig tartó harc után egy újabb fölkelő szerb csapatot üzött el. Ezek után *Perczel* Melencénél összpontosította hadtestét azzal a szándékkal, hogy legközelebb Nagy-Becskerek ellen fordul, ahol *Theodorovics* tábornok a szerbek zömével állott. Ez utóbbi azonban nem várta be a megtámadtatást, hanem maga is 30 ágyúval ellátott, mintegy 10.000 embernyi hadával támadólag nyomult előre Melence felé. Április 29-én délután 4 óra tájban csapott egymásra a két had, félúton Melence és Nagy-Becskerek között. A szerbek oly dühös elkeseredéssel támadták meg a magyarok balszárnyát, hogy az csak a legnagyobb erőmegfeszítés árán állhatta meg helyét. A harc, mely délután 4 órától késő estig tartott, végre mégis a szerbek visszavonulásával végződött. *Theodorovics* vert hadát a Temes mögé vezette vissza, melyet Jarkováctól Uzdinig szállott meg abban a reményben, hogy ott mind-

addig sikerrel tarthatja magát, mígnem Puchnernek, újabban *Malkowsky* tábornok parancsnoksága alá helyezett volt erdélyi s Oláhországból Orsován át a Bánságba irányított hadteste vele összeköttetésbe léphet. És *Perczel* egyideig tényleg békét is hagyott neki, amennyiben Nagy-Becsereknek április 30-án kardcsapás nélkül történt megszállása után, saját személyére Zsombolyára utazott, hogy az aznap odaérkezett *Bemmel* a további hadműveletek iránt személyesen értekezzék. Innen visszatérve, május 6-án hadtestével útnak indult a Temes felé s a következő napon a Jarkováctól Uzdingig felállított szerb hadakat, kik fölött a parancsnokságot időközben *Theodorovics* megbetegedése folytán *Puffer* császári ezredes vette át, minden ponton egyszerre támadta meg; a főtámadás a tomasováci hídfő ellen irányult s az eddigi kudarcok által erkölcsileg amúgy is lehangolt ottani szerb csoport már nem fejtette ki a remélt szívos ellenállást, hanem a legelső komoly rohamnak engedve, otthagyta a fontos átkelő pontot. A rossz példa az egész vonal mentén általános rémületet keltett, ami csakhamar az összes szerb hadak hátrálását vonta maga után. Ezáltal *Perczel* összes oszlopai ellenállás nélkül kelhettek át a Temesen, ahol újból rendezkedtek.

Puffer ezredes serege összeszedett részeivel Uzdinnál még egy utolsó ellenállást kísérelt meg, de a nagy hévvel és lelkesedéssel előretörő magyarok ennek is hamar véget vetettek, minek folytán a szerb had rövid harc után sok ágyú, tömérdek fegyver és lőkészlet hátrahagyásával teljesen felbomolva menekült el Opoa felé, ahonnan Szurduknál a Duna jobbpartjára kelt át, hogy ott biztonságba helyezze magát; egy rész, a szerb—osztrák had jobbszárnya *Pavletics* őrnagy vezetése alatt a szerb fejedelemség területére lépett át. Visszavonulás közben a szlapon, oláh és német határőrök a szerbektől különváltak s otthonukba visszatérve, önként hódoltak meg a kormány főnhatóságának. Ezekhez hasonlóan bocsánat hirdettetett és visszatérésükre határidő tüzetett ki a falvakból családostul hosszú kocsisorokban a Szerémségbe és Belgrádba menekült szerb lakosoknak is, kiknek leg-többje a kedvező alkalmat szintén hasznára fordítá.

Május 10-én *Perczel* Pancsovára vonult be, melynek szerb lakossága már szintén korábban elhagyta volt a várost, míg ellenben a német ajkúak nyugodtan otthon maradtak s küldöttséget menesztettek a diadalmas magyar vezér fogadtatására. Pancsován nagyszámú gabonakészlet, továbbá több löveg, 30 lőszerszékér és mintegy 600 lőfegyver került a magyarok birtokába. Pancsova megszállásával *Perczelnek* fényes haditettekben gazdag diadalmas útja véget ért s még csak a titeli fensík megszállása hiányzott, hogy az ellenség ereje a délvidéken teljesen megdőressék.

A szerb—osztrák had állapotát a hivatalos osztrák jelentés következőleg ecseteli: „Az uzdini vesztett ütközet és a Szokolára végrehajtott visszavonulás után nem volt többé lehetséges a csapatokkal helytállani, minek folytán a hadtest zöme a 8-ikáról 9-ikére hajló éjjel Oporánál a Dunán kelt át, míg a jobbszárny *Pavletics*, a németbánsági ezred őrnagyának vezetése alatt *Alibunárnál* elfoglalt állásából Szendrőnél a szerb fejedelemségbe lépett át, hogy később Belgrádnál a Száván átlépve, ismét a hadtesthez csatlakozzék, mely időközben Uj-Karlócánál ütött táborn. A titeli fensík megszállására *Knicsanin* szerb ezredes parancsnoksága alatt mintegy 2000-nyi szerb segélycsapat, továbbá 2 sajkás zászlóalj, 1 zászlóalj pétervárad, 1 zászlóalj német bán-sági határőr és körülbelül 30 kisebb ürméretű löveg maradt vissza. A hadtest aláhanyatlott erkölcsi állapotánál, minden fegyelem és katonai rend felbomlásánál fogva, valamint alkalmas törzs- és főtisztek nagy hiánya mellett nem igen lehetett egyhamar arra számítani, hogy a seregnék ez a része a többiekhez hasonlóan, elsősorban alkalmaztassék az ellenség előtt, még pedig annál kevésbbé, mivel ennél a ruházat és tábori felszerelés úgyszólván teljesen hiányzott, felfegyverzése pedig szintén nagyon hiányos volt.”

Most pedig térjünk vissza *Bem* viselt dolgaihoz a Bánságban. A kormánytól vett parancs értelmében *Bem* a Bánságba leendő útbaindításra *Dévánál Bánffy* és *Perczy* alatt 8 zászlóalj, 6 lovasszázad és 30 lövegből álló két hadosztályt gyűjtött össze, melyek közül előbbinek *Dobra—Facseton* át, utóbbinak pedig *Hát-szege*n és a *Vaskapun* át kellett a *Temes völgyébe* benyomulnia, melyet ezidőtájt a temesvári császári őrségtől különvált s az erdélyi határok szemmeltartására zömével *Lugos* tájékára előretolt *Leiningen*-dandár tartott megszállva. A 4 zászlóaljból, 5 lovasszázadból és 24 ágyúból álló császári dandár egy erősebb különítménye *Facsetra*, 2 oláh határőrzászlóalj és 12 löveg pedig a *Vaskapu* elzárására a *Bisztra völgyébe*, *Vaiszlovára* tolatott előre.

Miután *Bem* *Gyulafehérvár* körülzárására a szükséges intézkedéseket megtette, április 15-én az előreküldött *Perczy* hadosztályt a hátszegi völgyben utólérvén, még ugyanaznap hatalmába ejtette a csak gyengén megszállott *Vaskaput*, másnap pedig a *Vaiszlovánál* álló 2 oláh határőrzászlóaljat is visszavetvén, április 17-én minden ellenállás nélkül *Karánsebesbe* vonult be. Itt vette az értesítést, hogy az általa március végével Erdélyből Oláhországba kiszorított osztrák hadtest, jelenleg *Malkowsky* alatt *Orsován* át a Bánságba készül betörni. És tényleg *Puchner* volt hadteste, mely március 26-án *Filipesti* tájékán volt elhe-

lyezve, az osztrák főhadparancsnokságtól parancsot kapott a Bánságba való vonulásra, minek folytán az április 3-án elindulva, Pitesti—Krajova—Turnu-Severinen át Orsovánál április 22. és 25-ike között mintegy 14.000 főnyi létszámmal átlépte a határt. Mindazonáltal *Bem* előbb *Leiningennel* akart leszámolni, s így miután a felső Temes szorosait *Teregova* és *Szlatinánál* megfigyelő osztagok által megszállatta, *Karánsebesen* pedig egy erősebb különítményt hátrahagyva, hadának zömével mindjárt másnap tovább indult *Lugos* felé, melyet 19-én reggeli 7 órakor legnagyobb meglepetésére üresen talált az ellenségtől; a mintegy 1500 emberrel és 6 löveggel ott állott *Leiningen* ugyanis jobbnak látta *Bem* előnyomulásának hírére közelebb húzódni *Temesvár* felé s útközben facseti különítményét is magához vonván, egyelőre a *Bega* mentén *Kiszetónál* állott fel. Miután *Lugosra* a *Dobra*—*Facseton* át előnyomuló *Bánffy* is bevonult 2000-nyi hadával, *Bem* most már egyesített hadteste élén folytathatta előnyomulását a *temesvári nagy országúton* s hogy ezt mindjárt másnap meg nem tette, ennek oka abban rejlik, hogy az *Árad* t körülzáró *Vécsey* tábornokot megkereste, hogy egy erősebb különítménnyel *Leiningen* hátában *Rékást* szállja meg, hogy ezáltal annak dandára két tűz közé szoríttassék. *Vécsey* azonban nem teljesítette *Bem* kérését s így *Leiningen*, akinek különben sem volt szándékában *Kiszetónál* helytállani, április 24-én jelentéktelen utóvédharc után, de különben minden nagyobb baj nélkül húzódott vissza *Temesvár* védő bástyái mögé. *Bem* 27-én *Rékást* szállotta meg, ahonnan, a *temesvári nagyországútat* északra hagyva, *Freydorf* felé tért le, melynek közelében mintegy 9000-nyi hadával április 29-én tábort ütött. Innen *Bem* másnap saját személyére *Zsombolyára* ment, hogy a további hadműveletek tárgyában *Perczellel* értekezék.

Alig tért vissza *Bem* a *freydorfi* táborba, midőn hírül vette, hogy *Malkowsky* 12 zászlóaljjal, 16 lovas századdal és 36 löveggel, vagyis összesen mintegy 12.000 ember élén már tényleg útban van a *Cserna völgyén* fölfelé, minek folytán *Bem* arra az elhatározásra jutott, hogy *Temesvárral* szemben körülbelül 3000 embert visszahagyva, hadának fennmaradó részével *Malkowsky* ellen fordul, hogy ennek egyesülését *Theodorovics*-csal megghiúítsa. Ecélből *Károlyi* alezredes parancsnoksága alatt egy erősebb különítményt haladéktalanul oly utasítással indított el *Csáková* és *Dentán* át *Versecre*, hogy onnan *Oravicát* és *Fehértplomot* hatalmába kerítse.

Malkowsky május 4-én hadtestével *Szlatinát*, *Armenist*, *Teregovát*, *Domasnát* és *Mehádiát* szállotta meg s kitűzött feladatához mértén szándékában volt hadteste zömével *Karán-*

sebes—Lugoson át az arad—temesvári császári őrségekkel az összekötést felkeresni, mialatt egy kisebb oszlopnak Karánsebesről Német-Bogsánon át *Theodorovics*-csal kellett volna érintkezésbe lépnie. Miután azonban *Malkowsky* útközben arról értesült, hogy *Theodorovics* időközben Nagy-Becskerekre húzódott vissza, a vele való összeköttetés helyreállítására szánt oszlopot Bogsán helyett immár Fehértemplomon át indította útnak.

Károlyi alezredes május 5-én vonult Versecre s még aznap *Arányi* huszárőrnagyot 3 gyalogszázaddal, 3 lovasszakasszal és 2 löveggel Oravicára küldönítette ki, ahonnan az az ottani császári őrséget egy órai harc után visszavonulásra kényszerítette. Május 8-án *Károlyi* hadoszlopával Fehértemplomig nyomult előre, ahol *Malkowsky* 300 főnyi oldalkülönítményére bukkanván, azt megtámadta és Petrilova felé visszavonulni kényszerítette. *Bem* május 10-én Fehértemplomba érve, azonnal az ellenség üldözéséhez fogott, mely, miután Petrilovánál egy ideig helytállott, nemsokára Szász-kára vonult vissza.

Malkowsky az oldalát és hátát fenyegető veszélyről értesülvén, főoszlopának további előnyomulását beszüntette és tekintettel az összes hadiszínterekről beérkező felette kedvezőtlen hírekre, hadtestét újból Oláhországba visszavezetni határozta el, mihez képest május 15-én, miután a Nera hídját maga mögött elrombolta, rövid és eredménytelen hadműködés után ugyanazon az úton, amelyen jött, újból elhagyta a Bánságot s hadtestével Cernec és Turnu-Szeverinu között szállott táborba, amelyben 40 napig veszteg maradt.

A *Malkowskyt* ugyan nyomon követő, de azt már utól nem ért magyar hadtest május 16-án érkezett Orsovára, honnan *Bem* a kormánynak az alábbi hadijelentést küldötte be: „Orsovai hadiszállás, május 16. 1849. Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesíthetni, hogy Isten segítségével sikerült a Bánságot nagyobb áldozatok nélkül, Magyarország számára visszahódítanom. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, oly gyorsan és oly messzire, hogy nem birtam utólni. Orsovát is kardcsapás nélkül szállottam meg. A nép mindenütt barátságosan fogad bennünket, mert tudja a karánsebesiek példájából, hogy csak javát akarjuk. Az ellenség erős volt; hadereje mintegy 14.000 főből s 40 ágyúból állott. Ez éjjel hagyta el Orsovát és Sz.-Kella—Glavodára menekült Oláhországba. Én a török pasához küldött levelemben ezen átkelés ellen tiltakoztam s a basát a népjog tiszteletbentartására s az ennek értelmében átkelt osztrák sereg lefegyverzésére szólítottam fel. A sereg, melyet a Bánátból kiűztem, *Puchner* régi hadtestéből, a temesvári őrség egy részéből és két zászlóalj határőrből állott. Az el-

lenség a vidék szerencsétlen népének csaknem összes erejét kiszívta. A hadiszolgálatra alkalmas férfiakat mind magával vitte; s csak aggastyánok, a nők és a gyermekek maradtak itt. Kötelességemnek tartom megemlíteni, hogy működésomban *Perczel* tábornok erélyesen és készséggel támogatott; bátorságát, tehetségét nem szükséges említenem, mert ezek ismeretesek. Tény, hogy segédkezése nélkül feladatunk nem végződött volna oly gyors sikerrel. Még csak *Temesvárt* kell elfoglalni. A vár máris oly szorosan körül van zárva, hogy az őrség onnan nem jöhet ki többé, legfeljebb fegyvereiknek lerakhatása céljából. Az őrség kirohanást kísérelt meg, de az ostromsereg visszaverte, s azt hiszem, ily kísérlettől ezután óvakodni fog. Az ellenség visszaveretésénél különösen *Perczy* alezredes tüntette ki magát. A várba 15 foglyot küldöttem, kiket *Orsován* fogtunk el, hogy lássa az őrség azok sorsát, akiknek a várat felszabadítani kellett volna. Ugy hiszem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. *Bem.*”

Bem reménye *Temesvár* közeli feladását illetőleg mindenestre túlzott volt; a vár t. i. teljesen felszerelve és élelmiszerekkel is kellőleg el volt látva, úgyhogy — mikép azt az előzményekből tudjuk — helyel-közzel még *Arad* várát is kiségiteni képes volt. Azonkívül a vár parancsnoka, báró *Rukawina György* altábornagy minden felszólítást a vár feladására, következetesen visszautasított. A vár őrsége, miután *Leiningen* dandárával április 25-én oda visszatért, a következő parancsnokságokból és csapatrészekből állott:

Magasabb parancsnokok gyanánt a vár parancsnokán kívül, ki mellett a vezérkari főnöki teendőket *Stankovits Lajos* ezredes végezte, szerepeltek: *Gläser* altábornagy, mint hadosztályparancsnok, gróf *Leiningen* és báró *Wernhardt* tábornokok, mint dandárnokok; mérnökkari igazgató gyanánt *Szimonowicz* őrnagy, tüzérségi főnök gyanánt pedig *Scherb* őrnagy volt beosztva. Gyalogság: 2 *Sivkovicz*-zászlóalj, 2318 fő; 2 *Rukawina*-zászlóalj, 2316 fő; 1 *Leiningen*-zászlóalj, 1273 fő; 1 oláh határőrzászlóalj, 1257 fő és 4 *Zanini*-század, 336 fő. Lovasság: a *Schwarzenberg*-dsídások 3 osztálya, 912 lovas; 1 *chevauxlegers* szakasz, 74 lovas; 1 század szerezsán, 85 lovas. Tüzérség: 213 különféle űrméretű löveg 12 tiszt és 239 kezelő legénységgel. Hadmérnök csapat: összesen 3 tiszt és 14 főnyi legénység. Az őrség állománya tehát: 7500 gyalogos, 1071 lovas, 251 tüzér 213 löveggel és 17 hadmérnökcsapatbeli egyén; együttvéve 8839 fő.

Ezzel szemben *Bem* elvonulása után *Malkowsky* ellen a *freydorfi* táborban *Perczy* alatt mindössze mintegy 3000 embernyi had maradt vissza, melyet *Vécseynek* legközelebb jelen-
tekenyen szaporítania kellett volna.

Május első napjai a vár körül elég nyugodtan folytak le; említésre méltó összeütközés csupán 3-án történt, mely napon *Rukawina* déltájban a vár és a Bega között épült elsáncolt táborból a magyarok freydorfi tábora ellen erőszakos kémszemlélt hajtott végre, de miután *Perczy* csakhamar 3 zászlóalj, 4 huszárszázadot és 15 löveget állított csatarendbe, a kémszemlére rendelt két császári hadoszlop jelentéktelen ágyúzás után újból visszahúzódott az elsáncolt táborba. Néhány nap mulva *Rukawina* altábornagy biztos híreket vett *Bem* elvonulásáról hadának zömével a freydorfi táborból, minek folytán a visszamaradt *Perczel* ellen május 12-ikére egy nagyobb szabású kitérés végrehajtását határozta el, melyben az alábbi csapatok vettek részt: 2 Sivkovics-zászlóalj 1200 fővel, 3 Zanini-század 200 fővel, 2 oláh határőrszázad 300 fővel, a Schwarzenberg-dsidások 600 lovassal, 20 chevauxlegers, továbbá 16 táborigényű 3 röppentyű löveggel.

A támadás keresztülviteléhez a dandár a következő tagozással helyezkedett készenlétbe: a Sivkovics-ezred 2-ik zászlóaljaból, 5 dsidás századból és 12 lövegből álló *balszárny* a vártól délre, a Józsefvárost jobbra hagyva; a *középet* képező 1. Sivkovics-zászlóalj 1 század dsidással és 3 röppentyű üteggel a Józsefváros délnyugati kijáratait szállotta meg s végül a 3 Zanini-századból, a chevauxlegers szakaszából és 4 lövegből álló *jobbszárny* a Bega csatorna és a freydorfi út között nyomult előre; *tartalék* gyanánt a 2 oláh határőrszázad tartatott vissza. Az oszlopok a támadó előnyomulást május 12-én reggeli 3 órakor kezdték meg s ahelyett, hogy a magyar tábornok meglepniök sikerült volna, rövid idő mulva a teljesen harchoz fejlődött magyar hadra bukkantak, mely a császáriakat már kibontakozásuk közben élénk ágyú- és puskatűzzel fogadta. Az ezután következő harc, melynek folyama alatt *Perczy* nemsokára ellentámadásba ment át, csakhamar *Leiningen* visszavonulásával végződött, mihez nem kis mértékben járult hozzá az a körülmény, hogy Giroda és Remete felől erős magyar oszlopok közeledése jelentetett, melyek *Leiningen* visszavonulási vonalát fenyegették. És tényleg *Vécsey* a *Bemtől* vett felszólítás folytán mintegy 4000-nyi segélyhaddal Temesvár alá, a Vadászerdőbe megérkezve, tudomást vett a császári őrsegély folyamatban lévő kirohanásáról, minek folytán *Perczy* segélyezésére nyomban egy erősebb különítményt indított el Girodán át Freydorf felé.

Május 14-én *Vécsey* az ellenség által csak gyengén megszállott Gyárvárost vette be, mely alkalommal különösen *Asztalos* őrnagy tüntette ki magát 29. honvédszászlóaljának élén. Az említett külváros elvesztése annál érzékenyebben sújtotta a

vár őrségét, miután az ottani vízműből nyerte az egész vár vízzel való ellátását, amennyiben a várban meglevő kútak általában igen rossz ivóvizet szolgáltatottak.

Május 15-én a vár körülzárása az összes külvárosok birtokbavétele és megszállása által teljessé vált s a rendszeres ostrombevezető munkálatai kezdetüket vehették.

Arad vára körül a február elején történtek után*) egyelőre szünet állott be s csak február vége felé sikerült *Kiss Pál* alezredesnek a Maros jégzajlásának elmúltával a várat újból a folyó mindkét partján körülzárni; a kellő ostromszerek hiányában egyelőre minden a szoros körülzárásnál maradt, remélve, hogy az őrség kiéhezés által lesz majd megadásra birható. Így mult el egész március hava is anélkül, hogy a vár körül jelentékenyebb esemény előadta volna magát.

A vár őrsége *báró Berger János* altábornagy parancsnoksága alatt, aki mellé csapatparancsnok gyanánt *Szilják Ferenc* tábornok, mérnökkari főnök gyanánt *Gläser József* alezredes, tüzérségi főnök gyanánt *Rauinger Mihály* százados, térparancsnokul pedig *báró Saffran Ferenc* őrnagy nyerte beosztását, a következő csapatrészekből alakult: Leiningen-gyalogos 92 fő, Sivkovics-gyalogos 108 fő; Rukawina-gyalogos 50 fő, az oláh bántársági határőrezred 4 századából 730 fő, a 2. helyőrségi zászlóalj 4 századából 347 fő, a Schwarzenberg dsidások egy szakaszából 42 lovas, helyőrségi tüzérségből és hadmérnök csapatokból 80 fő és 61 főnyi egyéb kezelőlegénységből; összesen 1510 ember; a különféle ürméretű lövegek száma április havában a 66-ot érte el.

A körülzáró csapatok parancsnokságát április elején *Vécsey* tábornok vette át s azok ezidőtájt a következő csapatrészekből állottak: a 29. honvédszászlóaljból, 1200 fő; a 36. honvédszászlóaljból, 1000 fő; a 38. honvédszászlóaljból, 1100 fő; az 58. honvédszászlóaljból, 1200 fő; az 59. (azelőtt békési) zászlóaljból, 1050 fő; a 68. (azelőtti debreceni) zászlóaljból, 1200 fő; a 95. zászlóaljból, 1150 fő; 5 század Lehel-huszárból, 800 lovas; 2 század Reuss huszárból, 320 lovas és 40 táborigyulogó; a csapatok állománya: 7900 gyulogó és 1120 lovas. A parancsnokság átvétele után *Vécsey* azonnal hozzáfogott az első párhuzam emeléséhez s a vár parancsnokát megadásra szólította fel, mire ez válasz gyanánt legott a vár falán felállított ágyúit szólaltatta meg. E meghiúsult kísérlet után *Vécsey* tevékenység dolgában nagyjában véve elődjének nyomdokain haladt, összes reményét a várőrség kiéheztetésébe helyezvén, melynek június

*) Lásd az I. kötet 19. fejezetét.

végefelé, amidőn a vár őrsége csakugyan megadta magát, fogatja is lett.

A leírtakból láthatjuk tehát, hogy Magyarország ügye május hava folyamán az összes hadiszintereken sikereinek és fényes haditetteinek tetőpontját érte el, amennyiben hihetetlen gyorsasággal, úgyszólván az egész országot újból visszahódítania sikerült. Hogy a szerencse kockája oly rövid idő múlva oly gyorsan és oly nagyot fordulhasson, ahogyan azt a nyári hadjárat folyamán előadni alkalmunk leend, kinek is lett volna oka előre sejtteni?!

Vége a második kötetnek.

OSZK

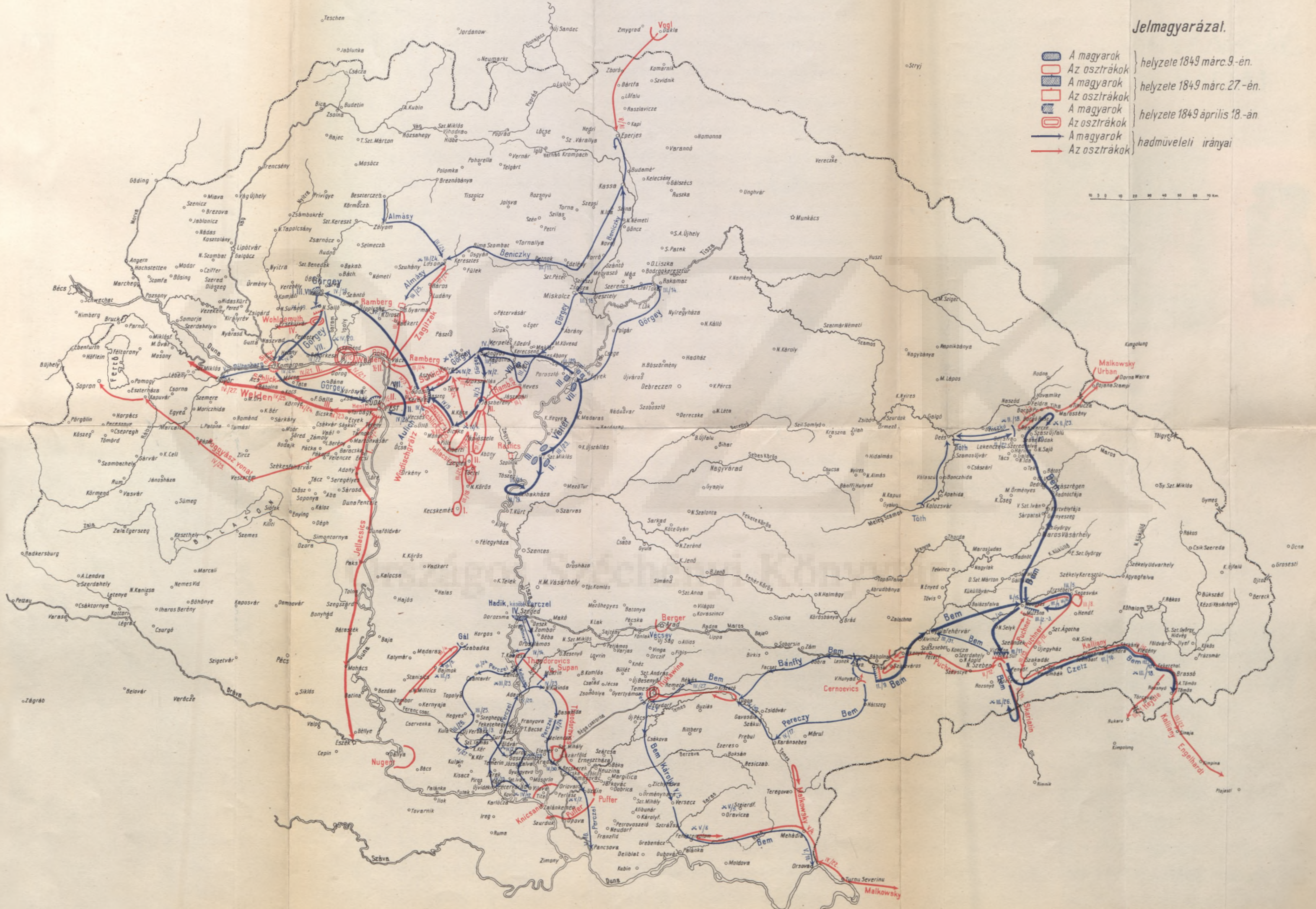
Országos Széchényi Könyvtár

9371

Hadműveleti vázlat

az 1848/49 évi függetlenségi harc tavaszi hadjáratahoz

BUDA BEVÉTELE

1849. május 4-től 21-ig.

